

innaqqsu l-inċertezzi 2

seminar fuq il-kliem ta' nisel Inġliż fil-Malti

it-12 ta' April 2008

dokument għad-diskussjoni

Il-Kunsill Nazzjonali ta' l-Ilsien Malti

innaqqsu l-incertezzi 2

seminar fuq il-kliem ta' nisel Ingliz fil-Malti

it-12 ta' April 2008

dokument għad-diskussjoni

Din il-pubblikazzjoni tiġbor fiha l-fehmiet ta' 35 ruħ fuq il-kitba tal-kliem ta' nisel Ingliz fil-Malti. L-awturi tagħhom – uħud minnhom awturi u għalliema magħrufa, oħrajn tradutturi, qarrejja tal-provi u pubblikaturi – kienu ntalbu mill-Kunsill Nazzjonali ta' l-Ilsien Malti jagħtu fehmietom biex ikunu ta' għajnuna fid-diskussjoni. It-twegiba m'hegga għal din is-sejha kif ukoll il-varjetà u l-validità ta' ħafna mill-argumenti ħajru lill-Kunsill jippubblikahom f'din il-ġabra.

Madanakollu, il-Kunsill jixtieq jagħmilha ċara li l-fehmiet imfissra f'din il-ġabra huma biss ta' l-awturi tagħhom u bl-ebda mod ma għandhom jitqiesu bħala l-fehma uffiċjali tal-Kunsill.

Il-Kunsill tal-Malti jixtieq juri l-apprezzament tiegħu għall-kontribut ta' kull min perreċ fehemtu fuq il-kitba tal-kliem ta' nisel Ingliz u b'hekk għen biex id-diskussjoni tkun iktar mifruxa u d-deċiżjoni finali iktar matura. Il-pubblikazzjoni ta' din il-ġabra hija messaġġ ċar mill-Kunsill lil kull min jgħożż l-ilsien li jgħaqqadna li l-fehma ta' kull wieħed minna tiswa.

Meta l-Kunsill jieħu deċiżjoni fuq il-kitba tal-kliem ta' nisel Ingliz fil-Malti, din id-deċiżjoni se tkun uffiċjali u finali, u se jgħarraf biha lil kulħadd permezz ta' publikazzjoni oħra.

It-12 ta' April 2008

© L-awturi

Werrej

Taqsim A: Stedina mill-Kunsill tal-Malti
għal fehmiet fuq il-kitba tal-kliem ta' nisel Inġliż fil-Malti 4

Taqsim B: Kampjun ta' kliem mill-Inġliż
li deher fil-gazzetta L-Orizzont f'Novembru 2006 6

Taqsim Ċ: X'għidur-regoli attwali 19

Taqsim D: Il-fehmiet tal-kontributuri

Agius Muscat Anton.	22
Agius Muscat David.	27
Aquilina Pawlu.	30
Attard Josette.	33
Axiaq Joseph.	36
Azzopardi Carmel.	41
Borg Albert.	57
Briffa Charles.	61
Brincat Joseph M..	71
Cachia Carm C..	77
Caruana John.	80
Cassar Anton.	103
Cassar Mario.	107
Cauchi Carmel G..	112
Chircop Joseph.	114
Fabri Ray.	118
Farrugia Carlo.	124
Farrugia George.	127
Felice Pace Joe.	141
Fenech Joseph D..	148
Friggieri Joe.	151
Gatt Mary Rose.	153
Grima Kenneth.	160
Izzo Clarke Joseph.	167
Mercieca Frank.	175
Mifsud Manwel.	181
Muscat David.	186
Pace Thomas.	191
Spagnol Michael.	239
Spiteri Charles B..	256
Tabone Vassallo Mario.	258
Teuma Edmund.	262
Vassallo Mario.	265
Vella Charles.	272
Żahra Trevor.	275
Privitelli Tonio (mibgħuta fl-14 ta' Awwissu 2008)	279

Stedina mill-Kunsill tal-Malti għal fehmiel fuq il-kitba tal-kliem ta' nisel Inqliż fil-Malti

Is-17 ta' Diċembru 2007

Huwa l-ħsieb tal-Kunsill Nazzjonali ta' l-Ilsien Malti li f'Marzu li ġej jorganizza t-tieni seminar fuq il-kitba tal-Malti. It-tema se tkun il-kitba tal-kliem li daħal u dieħel fil-Malti mill-Inqliż. Għalkemm ir-regoli attwali jagħtu xi linji dwar dan, jidher li dawn il-linji huma wiesgħa u vagi ħafna, tant li għad hawn bosta inċertezzi u nuqqas ta' qbil dwar l-interpretazzjoni tagħhom fi kliem partikolari. Din hija sitwazzjoni ta' ħsara għall-iżvilupp armonjuż tal-kitba Maltija u ta' tfixkil għal bosta ġurnalisti, tradutturi u għalliema fix-xogħol tagħhom. Mhux ta' b'xejn li l-kitba tal-kliem Inqliż fil-Malti kull tant żmien qed tkun it-tema ta' korrisondenza mqanqla fil-gazzetti tagħna.

Dejjem bil-ħsieb li jwarrab it-tfixkil u jnaqqas l-inċertezzi fil-kitba ta' lsienna, il-Kunsill tal-Malti ħaseb biex, qabel ma jikkunsidra li jirrevedi, jibdel jew jiċċara r-regoli eżistenti, ilaqqaq' lil kull min huwa interessat f'dan id-dibattitu biex jgħid tiegħu f'seminar ta' ġurnata. Dan ikun eżerċizzju li jinvolvi b'mod speċjali l-għalliema, il-qarrejja tal-provi, it-tradutturi, il-kittieba, il-ġurnalisti u l-lingwisti. Is-seminar isir f'Marzu li ġej imma d-data eżatta tiegħu tithabbar iktar tard.

Iżda, kif sar fl-ewwel seminar fuq il-varjanti, il-Kunsill ħaseb li dak in-nhar iqiegħed quddiem l-udjenza għadd ta' fehmiel ta' nies li bl-esperjenza tagħhom ma jistax ma jkollhomx fehmiel ċari u fondati fuq is-sugġett.

Billi l-Kunsill iħoss li inti fost dawk li għandhom kontribut x'jagħtu f'din id-diskussjoni, qiegħed jistiednek biex tagħti sehem f'din l-ewwel fażi. Nixtiquk tiktbilna ktiba ta' tul moderat (ngħidu aħna, minn 2 paġni sa 5) dwar:

- kif tara dil-kwistjoni tal-kitba tal-kliem li daħal/dieħel fil-Malti mill-Inqliż;
- kif tippreferi tiktbu dan il-kliem u fuq liema kriterji; ngħidu aħna (a) tikteb il-kelma Inqliża dejjem kif tinħass u skond l-ortografija

Maltija (eż. film, fajl, baġit), jew (b) tiktibha bl-Ingliż imma korsiv jew bejn il-virgoletti (eż. *film*, *file*, *budget* jew "film", "file", "budget"), jew inkella (ċ) xi mod ieħor;

- x'konsiderazzjonijiet irridu nżommu quddiem għajnejna qabel naqtgħuha, barra l-konsiderazzjonijiet lingwistiċi (ngħidu aħna, pedagogiċi, viżivi, storiċi, Prattiči).

Il-Kunsill beħsiebu jistampa l-kitbiet kollha li jirċievi bil-ħsieb li l-pubbliku jkun f'qagħda aħjar biex iwiežen fehmiet differenti, u se jqassamhom b'isem l-awturi tagħhom qabel is-seminar u matulu.

Napprezzaw ħafna li l-ktiba tiegħek tkun konciza u diretta u l-ideat ikunu ppreżentati b'mod komdu għall-qarrejja, billi tkun ċar, taqşam il-ktiba tiegħek f'paragrafi qosra u tuża numri, puntini, eċċ., li jgħinu lill-għajn.

F'nofs Jannar se nibagħtulek lista twila ta' kliem Malti ta' nisel Ingliż kif soltu jidher fil-gazzetti tagħna, biex ikunlek ta' għajna, l-aktar għall-eżempji.

Nitolbuk tibgħat il-ktiba tiegħek sal-15 ta' Frar jew bil-posta elettronika (kunsilltalmalti@gov.mt) inkella bil-posta regolari fl-indirizz il-ġdid tal-Kunsill:

Il-Kunsill Nazzjonali ta' l-Ilsien Malti
Il-Ministeru ta' l-Edukazzjoni
Il-Furjana

Insellimlek u nagħtik l-isbaħ xewqat għall-festi tal-Milied.

Prof. Manwel Mifsud

President

**Kampjun ta' kliem mill-Ingliż
li deher fil-gazzetta *L-Orizzont* f'Novembru 2006**

N.B.

Dan il-kampjun hu mislut minn lista ta' madwar elfejn kelma miġbura minn xi ħarġiet tal-gazzetta *L-Orizzont* ta' Novembru 2006.

Dan il-kampjun għandu jservi bhala indikazzjoni u eżempju ta' kif fil-fatt qiegħed jidher il-kliem ta' nisel Inqliż f'kuntest ġurnalisticu Malti. Jista' jkun li fih jinsabu kliem u espressjonijiet li wieħed iħoss li lanqas biss għandhom jagħmlu parti mil-lessiku Malti. Elementi bħal dawn ġew inkluzi sewwasew biex jgħinu fid-diskussjoni ta' liema kliem jista' jitqies integrat mal-Malti u liema le, diskussjoni li hija relevanti ħafna għall-problema ta' l-ortografija tal-kliem ta' nisel barrani.

Il-lista ngabret minn dawn is-sinjuri: Pauline Abela, Charles Abela Mizzi, André Azzopardi, John Bason, Angela Bianchi, Joseph P. Borg, Antoniella Briffa, Mary Buttigieg, Marina Caruana, Saviour Camilleri, Victoria Cassar, Marietta Cassar, Michael Cini, Phyllis Debono, Lawrence Deguara, Claudia Gauci, Wendy Galea, Victor Laiviera, Maria Assunta Micallef, Joseph Mizzi, Marco Porsella Flores, Robert Saliba, Nunzio Schembri, Joanne Spiteri, Loranne Vella Zahra, Angela Xuereb. Dr Simone Inguanez kienet l-editriċi tal-lista. Il-Kunsill tal-Malti jirringrazzjahom.

MILL-INGLIŻ	IL-KELMA KIF DEHRET FIL-KUNTEST	FEJN TINSAB
A		
accountability	b'sistemi ta' trasparenza u 'accountability'	061106_07
accountable	li l-Gvern ikun "accountable"	061106_07
accountants	ta' interess għall- accountants	061103_27
accounting	kumpaniji ta' l- accounting	061110_37
afford	plejers li ma jaffordjawx ma jilagħbuhomx	061109_29
aggregate	b' aggregate ta' 2-1	061110_38
air bags	sitt air bags	061101_15
air conditioning	sistema avvanzata ta' l-' air conditioning'	061110_31
air pistol	il-kompetizzjoni ta' l- air pistol	061106_34
airstrip	il-probabilità li ssir "air strip"	061110_02
airstrip	tassigurax li l-' airstrip' mhux ser tiġi qrib	061101_12
airtight	f'kamra airtight	061103_20

alarm	daqget l- alarm ta' l-istabbiliment	061110_06
albums	jippublika diversi albums fis-snin 90	061113_23
alcohol	trid tixrob l- alkoħol biex tieħu pjaċir	061109_08
alcoholic	ix-xorb alkoħoliku jinbiegħ	061106_14
autogoal	b' awtogowl ta'	061103_37
autogoal	fethu l-iskor minn awto-gowl	061101_30
automatic	minn 80cc sa 185cc automatic jew bil-gerijiet	061106_32
awards	l- awards ġew inawgurati	061103_39
away	dik kontra l-Iżlanda away	061113_36
B		
babysitter	jispicċa ' babysitter '	061103_24
badge	il-vittma seraq baġġ	061107_06
Badger Karting	ikompli l-kampjonat tal- Badger Karting	061109_28
badminton	il- Badminton huwa sport modern	061102_27
balance sheet	għamlet telf u fil-' balance sheet ' kellha tidher	061113_07
ball joints	ball joints u steering laxki	061107_10
bands	diversi bands se jippartecipaw	061111_28
bars	restoranti u bars jagħmlu	061106_04
baseball	baseball u sports Amerikan	061113_36
basement	3 garaxxijiet ta' karozza, basement.	061109_25
basket	baskit ta' Josette Calleja	061109_27
basket	u b' basket żgħir f'idejħ	061111_6
basket	waste paper basket tal-cane	061103_32
basketball	il- basketboll mhux se jkun rappreżentat	061107_26
basketball	fil-kumplex tal- Basketball	061103_10
basketball	fil-kalendarju annwali tal- basketbol	061102_31
basketball	fil-qasam tal- basketball	061102_31
basketball boards	inkluż żewġ basketball boards	061107_25
baskets	żewġ baskits	061107_29
bazaar	organizzat Bazaar fis-Sala Parrokkjali	061107_15
bazaar	il- bazaar ikun miftuħ kuljum	061107_18
beach soccer	it-Tazza tad-Dinja tal- Beach Soccer	061113_33
box office	dħul ta' \$44,000 fil- box office Amerikana	061101_IV

boxer	tfaċċa boxer ieħor	061111_39
boxers	tiftaħ gym għall- boxers	061106_36
boxes	il-' boxes ' ta' madwar il-pista	061110_28
boxing	il- boxing huwa sport	061106_36
boy	"ara wara boj "	061103_10
boycott	għamilt bojkott lejn kull haġa	061113_11
budget	diskors tal- Baġit	061107_19
budget	kif mort bil- Budget 2007	061103_14
budget	fil- baġit li ppreżenta ftit tal-jiem ilu	061101_11
buzz	ix-xewqa li tieħu ' buzz '	061106_14
bye-bye	is-Sea Malta bye-bye	061107_08
bypass	fil-bidu tal-' by-pass ' ta' Birkirkara	061108_7
bypass	kien fil- bypass ta' l-Imrieħel	061110_06
by-pass	l-aċċident seħħ fil- by-pass ta' Ħal Għaxaq	061107_02
C		
Cabinet	il- Kabinett għandu jwieġeb għalih	061106_02
cable	35 kilometru ta' cable	061111_13
cable	in-network tal- cable għandha tkun miftuħa	061106_06
chairman	bħala ċermen	061111_15
chairman	għandu bħala Ċermen	061103_06
chairman	ċerman ta' l-Air Malta	061101_12
chairman	Chalmers, Chairman tal-Bank	061101_II
chairperson	iċ- Ċerpersin tal-Vodafone	061101_05
champion	ħlomt li sirt ċampjin tad-dinja	061109_26
champions	iċ- champions	061110_34
champions	iċ- ċempjins Inter	061111_36
champions	biċ- ċempjins tad-dinja	061107_31
championship	dak taċ- Championship	061111_33
championships	fiċ- championships mondjali	061108_8
chance	bħala apparat ta' " chance " iżda	061103_08
chance	żewġ naħat b' ċans tajjeb li jgħaddu	061101_31
chances	noħolqu ċ- ċansijiet	061103_37
charabanc	permessi ta' xarabanks	061113_13
charge (n)	il-ħlas addizzjonali (charge) li l-bank jitlob	061106_06

charge (n)	iffaċċjat b' charge '	061110_10
charge (v)	kemm qed jiċċarġjani wiehed hanut	061106_06
charges (n)	jipprova jgib dawn iċ-" charges " l-istess	061106_06
charter	iċ- Charter tad-drittijiet	061109_18
chaser	ħarġu miċ-' chaser '	061102_01
check (v)	jistgħu jmorru huma jiċċekkjaw	061106_06
checkmate	joħroġ jiċċekkmejtjah u jwaħħallu	061101_09
checkups	tagħmel iċ- check-ups regolari bit-testijiet	061113_14
cheque	tista' tirċievi ċekk fix-xahar	061113_19
cheques	Lm2,500 fi flus u ċekkijiet	061108_7
chewing gum	minħabba li kellu ' chewing gum '	061106_18
coach (n)	il- kowċ tal-Hibs	061103_36
coach (v)	imur jikkowċja fl-Italja	061110_39
coached	ikkowċjati mill-eks kowċ	061103_36
coaches (n)	għall-' coaches ' jizdied	061110_02
coaches (n)	żewġ kowċes kwalifikati	061102_27
coaches (n)	smajniehom minn kowċis oħra	061102_28
coaches (n)	tat-taxis, tal- coaches , tal-karrozzini	061101_13
coaches (n)	ix-xiri ta' ' coaches ' għal 'shuttle service'	061113_02
coaching	mill-istaff tal- coaching	061108_30
coaching	servizz tiegħu fil- kowċing tal-youths	061113_39
coast guards	fl-Armi, Navy, Marine u fil- Coast Guards	061111_sup7
coat	liebes pulit u b' kowt iswed twil	061108_6
cockpit	il- cockpit huwa ideali għas-sewwieq	061101_15
cocktail	għandek ' cocktail ' għal inkwiet serju	061113_07
compact discs	billi joffri tliet compact discs	061113_28
complaints office	kaži li daħlu għand il-' Complaints Office '	061110_02
comprehensive	polza ' comprehensive ' tal-vettura	061108_30
computer	permezz tal- kompjuter	061103_27
computerised	il-ħabib kompjuterizzat ta' Sophie	061111_sup11
computerised	sistema kompjuterizzata	061103_27
computers	tiswijiet ta' computers	061106_32
computing	fil-' computing u information systems'	061103_23
computing	f' Computing , Business, Management	061103_23

D		
data	Protezzjoni tad- Data	061108_14
data	flimkien ma' data domestika mhux soda	061106_31
dividend	u dividend finali qabel it-taxxa	061106_31
-door	b'din it- two door , il-BMW qed tkompli	061101_15
doping	fuq il-każ tad- doping	061107_31
drama	minn żfin modern għal drama	061101_05
draw (n)	spicċaw fi draw ta' 1-1	061103_38
draw (n)	wara biss tliet minuti kisbu dro meritat	061102_27
E		
e-billing	I-Internet (e-billing)	061108_17
e-business	E-Business	061108_16
eco-schools	ċertifikat internazzjonali bħala Eco-Schools	061111_3
eco-tax	I-' Eco Tax ' imponietha l-Unjoni	061102_14
ecstasy	868 pillola ecstasy	061110_07
electrical engineer	xogħol ta' electrical engineer	061111_28
e-mail	inkella permezz ta' imejl	061106_04
e-mail	I-indirizz ta' l- e-mail tiegħek	061107_sup7
e-mail	permezz ta' l- email	061107_24
e-mail	jew ibgħat email	061107_24
e-mails	il-korrispondenza u l- imejls	061109_10
e-marketing	e-Marketing	061108_16
euros	għal 7 miljun ewros u	061103_39
exhaust	is-sistemi ġodda ta' ... 'intake' u ta' l-' exhaust '	061110_31
exhaust	fl-arja li toħroġ mill- exhaust	061102_14
ex-player	eks-player tal-Milan	061111_14
exploit	jużaw u jesplojtaw l-annimali	061106_10
exploited	jiġu espojltati mis-sidien	061103_19
ex-servicemen	lil Eks Servicemen f'sens ta' solidarjetà	061103_11
extras	Coupè 20i, turbo, petrol, bl- extras kollha	061108_25
F		
football	it-team tal- Football	061108_27
football	avolja mingħajr il- football	061103_10
football	inkwiet fil- futbol tal-Bosnija	061101_26

football	kompetizzjonijiet kollha tal- football	061102_31
formica	KĊINA kbira, U-shaped tal- formika	061110_33
fostered	152 tifel/tifla ' fostered '	061106_13
foul	jinnota fowl ta' John Terry	061108_28
foul	fawll fil-kaxxa fuq Gilardino	061108_29
foul	jirreċtaw biex jieħdu fawl	061102_29
fouled	kien iffawljat minn	061107_27
fouls	dawk li qal li kienu fowls fil-kaxxa l-kbira	061111_36
frame	frame riġidu	061103_28
frame	bi 83 frame kontra 7	061103_39
frames	il- frames , Burden l-ewwel, kienu	061101_26
free kick	minn frikikk dirett fil-baxx	061107_27
free kick	gowl minn frijkik	061102_30
free kick	minn azzjoni ta' frikik	061106_38
free shots	għalqet bi free shots	061107_29
free throw	u freethrow finali ta' Emma Moore	061101_27
free throws	wara żewġ free-throws minn Eman Xuereb	061107_29
free throws	Freethrows ta' Clayton Agius	061109_27
free transfer	Mifsud iħalli lil Lillestrom bi free transfer	061111_33
freephone	iċċempel fuq Freephone	061103_31
freezers	fridges, freezers , tumble dryers	061102_25
freezing	it-tneħħija ta' l- iffriżar ta' l-assi	061111_20
G		
gaffe	meta jinqala' xi gaffe l-Ministri jiskappaw	061107_09
garaged	dejjem iggaraxjat	061106_32
garaged	kundizzjoni perfetta, dejjem iggaraxxjata	061101_25
garages	bi 3 garaxxijiet	061113_32
gas	bumbardament bla heda tal- gass	061113_09
gas	prezzijiet tal- gass	061103_18
gases	tipi differenti ta' materjal u gassijiet	061111_6
gay	kontra ż-żwieġ " gay "	061109_15
goal	skorja l- gowl deċiżiv	061103_34
goaler	qabeż il- gowler u xeħet barra	061102_30
goalkeeper	il- gowlkipier Dorianne Tabone	061108_27
goalkeeper	għeleb lill- gowlkipier avversarju	061101_28

goalkeepers	fost erba' gowlkipers	061107_30
goals	qasmu erba' gowls fi spetaklu	061101_26
golf	il-bini ta' korsa tal- golf f'Malta	061101_13
golf course	la golf course m'għandu jsir	061106_11
gym	tiftaħ gym għall-boxers	061106_36
H		
hairdressers	ta' servizzi, per eżempju " hair dressers "	061106_06
hairdressing	diversi korsijiet fosthom hairdressing	061113_32
hairdressing salon	hairdressing salon armat b'kollox	061111_32
hat-rick	jiskorja hatrik f'sitt minuti	061103_34
hat-trick	għaqqad hatrik	061111_35
hat-trick	b' hat-trick fir-rebħa ta' 4-1	061102_26
hip hop	muzika rock, muzika hip hop	061111_sup1
homework	biex tikkoregi sew il- homework	061107_10
I		
ice picks	imqassijiet imtawla u ' ice picks '	061101_11
ID Card No.	I.D. Card No	061106_02
items	għax-xiri ta' " items " essenzjali	061113_15
J		
jazz-rock	muzika bħal jazz-rock u oħrajn	061101_05
jeans	gakketta sewda u ' jeans '	061108_6
junior lyceum	is-surmast tal- Junior Lyceum	061101_10
K		
kilos	tliet kilos kokaina	061113_12
kit	xtrat il- kit ta' l-ajruplani	061111_16
kit	bil- kit	061103_32
kitchenettes	jinxtraw seba' ' kitchenettes ' godda	061110_30
knock	jirbaħ billi jinnokkja lill-avversarju	061106_36
knockout	l-akbar ' knockout ' giet bl-introduzzjoni	061106_10
knockout	kompetizzjonijiet tan- knockout	061102_31
knockout	dak tan- Knock-Out	061113_35
knockouts	fadal x'jintlagħbu n- Knock-Outs	061103_36
KO (Knock Out)	il-Finali K O tal-boċċi	061111_39
L		

lead (v)	qed jillidjaw il-grupp	061103_37
leaders	wara l- lijders u rivali Inter	061109_29
leaders	11-il punt taħt il- leaders	061110_39
leaders	tliet punti taħt il- liders	061102_30
league	megħluba fil- league	061102_27
league cup	rawnd ieħor fil- League Cup	061111_37
leagues	erba' leagues ta' sajd kompetittiv	061106_20
leaked	dokument tal-gvern illikjat jikkwota	061109_15
leave	inkluż il-' leave '	061102_15
lecturer	lecturer fl-Università ta' Malta	061110_04
lecturer	maħtur ' lecturer ' tal-filosofija	061110_13
lecturer	lekċerer fil-Fakulta ta' l-Edukazzjoni	061111_28
lecturers	proporzjon ta' lecturers (letturi) ma'	061103_23
lectures	il- lectures jibdew	061106_28
lob (n)	iżda l- lob tiegħu mar ftit għoli	061106_39
lob (v)	il-Brażiljan illobbja l-ballun	061101_28
log-book	iċ-Ċertifikat ta' Registrazzjoni (log-book)	061103_27
look	tibdel il-' look ' tagħha	061110_24
lot	meta tixtri lott	061103_32
lot	iġibu numru tal- lott	061102_02
low-cost	linji ta' l-ajru low cost	061103_06
low-cost	linji ta' l-ajru ' low-cost '	061101_13
low-cost airlines	ngħataw lil ' low cost airlines '	061106_05
M		
machine guns	l-isparar tal- machine guns se jifni l-kalma	061110_16
magazine (adj)	il-programm magazine 'Kalamita'	061110_28
magazine (n)	il- magazin Flimkien	061101_10
manage (v)	sabiex timmaniġġja l-istress	061103_21
managed	kif ir-riskju huwa mmaniġġat	061111_18
management	kumpaniji ta' mmaniġġar ta' propjetà	061111_18
management	jintefqu l-flus fl- immaniġġar ta' l-iskart	061101_VII
management	mal- management tal-kumpanija	061106_30
management	f'Computing, Business, Management	061103_23
management	il- Maniġment ta' l-Isptar	061101_32

management	tinnegozja mal- maniġment	061102_15
managements	mal- maniġments tal-kumpaniji	061109_02
manager	Maniġer Relazzjonijiet Pubbliċi	061106_10
manager	u l- maniġer taċ-ċentru	061101_01
managers	bil- maniġers taż-żewġ timijiet	061106_38
managers	bosta managers tal-Kampjonat Premier	061110_39
managing director	Managing Director tal-Mizzi Group	061101_15
media	kien ukoll responsabbli mill- media	061107_26
media	l-importanza tal- midia bħala mezz	061103_15
media	ingħatat importanza mill- midja	061101_09
media	huwa ċar li l- midja Laburista	061101_11
media officer	il-kariga li kien jokkupa kienet media officer	061108_31
medium	din hija medium qawwi ħafna	061107_sup3
mobile (adj)	tuża t-telefon mobajl tagħha	061103_28
mobile (adj)	tat-telefonija mowbajl żdiedu fil-valur	061106_31
mobile (n)	telefonati bil- mobajl	061101_06
mobile	fuq it-3G mobajl phone tagħhom	061111_16
mobile	il-Vodafone 3G mobajl	061111_16
mobile [squad]	il-Pulizija tal- Mobile	061101_01
mobile nos	Mobile Nos.	061106_02
mobile space	mobile space	061103_28
mobile telephony	f'dik li hi mobile telephony	061103_12
mobiles	sensiela ta' serq ta' mobajls	061113_04
modems	installa lilhom ' modems ' ta' kumpaniji oħrajn	061101_04
musicals	operetti u musicals	061101_III
N		
navy	servew fl-Armi, Navy	061111_sup7
neo-conservatives	ilment ewlieni ta' dawn in- neocons	061108_15
neo-Nazi	Norman Lowell huwa neo-naži	061101_05
netball	Kampjonati tan- Netbol	061108_27
nurses	ħajr speċjali jmur għat-tobba, nurses	061113_28
O		

on air	tmur ' on air ' wara ż-żewġ diski	061113_22
one-way (adj)	għal kull vjaġġ one-way	061113_03
one-way (adj)	titjiriet one way għal Londra	061107_18
one-way (adj)	għall-prezz ta' Lm14 ' one way '	061102_05
one-way (adj)	prezz one-way	061103_02
online	ikunu online	061103_12
online	tal-vetturi tagħhom on-line	061103_27
P		
pack	dawk it-twajbin li kienu ppakkjaw il-Belt	061106_10
pack	jippakkja Limousines b'cilindri tal-gass	061108_6
packages	il-lukanda toffri diversi packages	061113_21
packed	li ilu ppakkjat	061107_10
packing	iġġenerat mill- ippakkjar	061111_29
panel beater	panel-beater	061111_32
panel beater	panel beater	061113_32
park (n)	ebda park ma hu se jikkompensa	061110_13
park (v)	karozza oħra li kienet ipparkjat	061101_01
park (v)	iddur biex tipparkja	061103_10
park and ride	is-sistema tal- Park & Ride	061108_8
parked	baqgħet diehla f'karozza pparkjata	061109_06
parking	għall- ipparkjar bi ħlas fil-Belt	061108_8
parking	Lm1.75 biss u Parking b'xejn	061109_19
parking	offerti li qegħdin noffru għall- parking	061111_16
parking spaces	il-' parking spaces '	061110_02
parks (n)	Parks naturali	061103_03
parties	parties għat-tfal	061111_32
partners	waħda mill- partners globali	061110_37
partnership	partnership ikkunsidrata	061102_25
part-time	persuna part-time	061110_33
part-time	kemm full-tajm kif ukoll part-tajm	061101_13
part-time	is-servizz ta' Part-time Pizzaiolo	061101_25
part-time	Full Time/ Part Time	061106_02
part-time	jagħmel xogħol partajm	061109_12
part-time	il- partajm għandu jiġi indirizzat	061111_2
part-timers	rigward il- partajmers	061102_12
party	l-akbar party li sar fid-dinja	061110_17

pipe	il- pajp tan-nifs	061103_20
pipes	il- pajpijiet taż-żejt	061111_19
pub	pub ewlieni	061110_37
Q		
quarter-final	fil- quarter-final	061109_31
quarter-finals	eliminati mill- quarter-finals	061110_38
queue	karozzi fil- kju	061110_02
queue	jiġu f'Malta bil- kju	061102_08
quiz	is-sensiela ġdida ta' kwizz	061109_21
quiz	Kwizz li qajjem interess	061103_24
quizzes	logħob u kwizzis	061111_29
quota player	ma jibqax ' quota plejer '	061102_31
R		
raid	waqt rejd li għamlu fid-djar tas-suspettati	061107_17
raid	Iżrael wettaq rejd kbir	061102_17
raids	wettqu rejds fi tliet lokalitajiet	061108_16
rock (adj)	mużika pop, mużika rock	061111_sup1
rock 'n' roll	huwa r- rock'n'roll	061113_24
rock and roll	dan it-tip ta' mużika " Rock & Roll "	061108_19
rock opera	kienet stil ta' ' rock opera '	061113_23
rocket	sparar ta' missili u rokits	061106_19
romaine leaves	tewm frisk, romaine leaves	061103_20
round	I-Ewwel Round tal-kampjonat	061110_35
round	posthom fir- rawnd li jmiss	061102_29
round	fit-tieni ' round ' tal-votazzjoni	061102_05
roundabout	kiel ir- rawndebawt	061107_11
roundabouts	fuq ċnut, f' rawndebawts , fuq faċċati ta' djar	061106_03
rounds	fi grupp wieħed ta' tliet rounds	061108_27
rounds	tnejn fir- rawnds ta' kwalifikazzjoni	061109_30
round-ups	waħda mill-akbar ' roundups ' fil-Medda	061103_17
S		
shower (n)	biex jieħu xawer	061102_02
showers (n)	showers u ruxxmata imbarazz ieħor imkissrin	061111_40
showgirl	' showgirl ' famuża	061102_19

shutter	żgass ta' xatter u ħabta	061101_01
shutter	max- xutter ta' ħanut	061102_06
shutters	jarmaw ix- shutters	061111_32
stress	jiffaċċjaw l- istress li jista'	061103_06
strike (n)	ħargu fuq strajk ta' tmien sigħat	061109_08
strike (v)	jintbagħat il-ħabs jekk jistrajkja	061106_11
strikes (n)	mifni b'għadd ta' strajkijiet tal-ġuħ	061106_18
strikes (n)	dikjarazzjoni li ma jkunux hemm strajks	061110_15
strip (n)	għaqqad it-truf ta' l- istrippa bit-tape	061111_sup4
suit (n)	kien liebes ' suit ' sewda	061106_18
T		
table football	federazzjoni tat- Table Football (Subbuteo)	061111_34
table soccer	tneħħija tat-" table soccers "	061103_08
table soccer	Table Soccers u Game Tables għal 9 logħbiet	061101_25
table tennis	kampjonat nazzjonali tat- table tennis	061102_27
taboo	dan it- taboo ma nħoloqx mix-xejn	061110_14
taboos	wieħed mit- taboos li għandna Malta	061110_14
telecare	jagħmlu użu mit- telecare	061102_13
telephone	in-numru tat- telefon	061111_4
telephone	permezz tat- telefown	061106_16
telephone techniques	u ' telephone techniques '	061106_16
telephones	telefons ċellulari	061110_16
television	li kont nara kuljum fuq it- televixin	061111_sup1
television	television	061107_19
type	nispicċa nittajpja xi ittri	061106_10
typewriter	u mejda b' ' typewriter ' qadima	061106_10
tyres	bħal batteriji, tajers	061110_01
tyres	bit- tyres oriġinali	061111_32
U		
underground (n)	fl-istazzjonijiet ta' l-' underground '	061108_6
union	kienu ħaduha kontra l- Union	061108_2
union	il- union tiegħek	061106_30
union	delegazzjoni mill- unjin tiegħu	061103_04
union	familja kbira ta' l- Unjin	061102_05

union	membri tal- Unjin	061101_06
unions	uffiċjali ta' diversi unjins	061109_05
V		
volleyball	logħba volleyball	061103_36
voucher	LM 100 voucher mingħand	061101_VIII
vouchers	jittellgħu vawċers kif ukoll	061106_28
W		
walkman	konna ninqadew b'xi sterjo jew walkmen	061111_sup1
wardens	ċitazzjonijiet tal- wardens	061106_40
web	fama kbira grazzi għall- web	061106_17
web pages	tigbor fiha l- webpages tal-ħwienet kollha	061113_21
website	permezz tal- website preżenti	061103_15
website	fuq il- websajt tal-ministeru	061101_17
weekend	weekend minnhom fis-sena 1924	061103_20
weekends	jaħdmu part-time fil- weekends	061111_32
Wembley Stadium	ta' Wembly Stejdjum il-ġdid,	061103_39
western	film western	061106_25
Whip	il- Whip tal-Grupp Parlamentari	061103_12
windscreen	ħabat rasu mal- windskrin	061107_11
windscreen	il-balla għaddiet mill- windscreen	061101_01
wrestling	rugby, golf, wrestling , cricket	061106_22
Y		
yacht marina	il-bini ta' fabbriki żgħar, il- yacht marina	061113_02
youth	kliem razzist f'partita tal- youths	061113_39
Z		
zero tolerance	trasparenza u 'accountability' " zero tolerance "	061106_07

X'jgħidu r-regoli attwali

Din hija s-silta miż-*Żieda mat-Tagħrif fuq il-Kitba Maltija* (jiġifieri r-regoli uffiċjali approvati u mxandrin mill-Akkademja tal-Malti fl-1984) li titkellem dwar l-ortografija tal-kliem ta' nisel Inġliż. Tinsab fil-paġni 11-13 tal-ħarġa speċjali ta' *Il-Malti* (Jannar - Ġunju 1984).

A. PREAMBOLU

1. Il-Malti, bħall-ilsna ħajjin kollha, issellef u għadu jissellef kliem l-aktar minn dawk l-ilsna li jiġi f'kuntatt magħhom kulturalment, soċjalment, ekonomikament u kummerċjalment. Id-dħul ta' kliem barrani li l-poplu jhoss il-bżonn tiegħu jgedded u jqawwi l-ilsien Malti, għalkemm il-Malti jibqa' fundamentalment ilsien semitiku. Ħafna mill-kliem missellef jingħata bixra fonetika, morfologika u grammatikali Maltin. Kliem ieħor, li jkun x'aktarx ġdid, ikun irid iż-żmien biex joqgħod u jaddatta ruħu għall-Malti.

2. Fl-1924, l-Akkademja tal-Malti fasslet alfabet u ortografija godda għall-Malti li saru l-alfabet u l-ortografija uffiċjali fl-1934. L-alfabet u l-ortografija tal-Għaqda huma, u għandhom jibqgħu, il-bażi ta' l-ortografija tal-Malti. Il-biċċa l-kbira tal-kliem missellef joqgħod, jew qagħad, għall-ortografija Maltija, u l-lum ma nagħtux kas, meta niktbu l-Malti, jekk kelma hix imnissla mill-ilsien semitiku jew minn ilsna oħra.

3. L-ikbar interferenza fl-ilsien Malti daħlet mill-ilsien Inġliż, peress li dan la jitlissen u lanqas isegwi l-fonetika jew l-ortografija Maltija. Terġa', l-influenza ta' l-Inġliż fuq il-Malti hi kbira u sa mit-tfulija. Minħabba dan spiss jinholqu konflitti u diffikultajiet fuq kif għandna niktbu xi kliem li daħal fil-Malti minn dan l-ilsien sew għax dan il-kliem ma joqgħodx għall-fonetika jew l-ortografija Maltija, sew għax ikun għadu ġdid u ma ndarax fil-Malti. Għalkemm kliem bħal dan iqajjem xi diffikultajiet fil-kittieba skond il-preferenzi tagħhom, jista' u għad isir Malti bl-użu u l-prattika.

4. Hemm, imbagħad, xi elementi fit-*"Tagħrif"* li, minħabba l-progress tal-Malti f'kuntatt ma' ilsna barranin taħt pressjoni ta' mezz godda ta' komunikazzjoni u l-iżvilupp soċjo-kulturali, jidher li għandhom bżonn ta' aġġornament. Dawn, iżda, huma dettalji, u ma jiksrux regoli fundamentali ta' l-ortografija Maltija. Jidhrilna li nkunu qegħdin inżommu lura l-iżvilupp tal-Malti jekk ma ndaħħluhomx. (Nota: Dan japplika, p.e., għar-regola li fil-Malti żewġ vokali f'sillaba waħda ma jstgħux joqogħdu.)

B. REGOLI FUNDAMENTALI

Ir-regoli fundamentali li fuqhom tffaslu l-aġġornamenti u l-forom ta' l-ortografija msemmija iktar 'l isfel huma dawn:

1. Il-kliem ta' nisel barrani jieħu l-valur tiegħu bħala kliem Malti meta jkun aċċettat u użat mill-poplu. Minn dak il-ħin għandu jitqies li hu biċċa mill-ilsien Malti, u biex tiktbu la hemm il-ħtieġa li tmur għall-oriġini tiegħu fl-ilsien barrani, u lanqas ma hemm bżonn li tkun taf ilsna barranin. Trid tkun taf biss kif il-kelma tingħad u tinħass fil-Malti. Din turihielna l-fonetika – jiġifieri kif il-kelma tinħass fil-widna għax hekk daħħalha l-poplu.

2. Kliem ta' nisel barrani daħal fil-Malti separatament u indipendentement minn kliem ta' l-istess familja jew għeruq. Għalhekk mhux bilfors, u m'għandux, fl-ortografija, isegwi regoli grammatikali li jgħoddu għall-ilsien minn fejn oriġinat il-kelma missellfa. Ħafna drabi, fil-Malti, indaħħlu kliem u tlissin li ma tantx juri r-realtà oriġinali tiegħu (eż. *magna* u *makkinarju*, *bandla* u *pendlu*, *fantazma* u *fantasija*, *sigurtà* u *żgur*, eċċ.). Terġa', bosta drabi, kliem li daħal sewwa fil-Malti, jieħu bixra għal kollox Maltija billi jdaħħal u joqgħod ukoll għar-regoli grammatikali tal-Malti – plurali, konjugazzjoni, eċċ.

3. Kliem barrani li fonetikament (u xi drabi ortografikament) ma joffri l-ebda diffikultà biex jinkiteb bil-Malti skond ir-regoli ta' l-ortografija Maltija, ma joħloq l-ebda problema u għandu jinkiteb kif jinħass, ħafna drabi saħansitra bħall-oriġinal (*agonizzant*, *filament*, *spara*). Ħafna kliem ieħor fih biss varjazzjonijiet żgħar fl-ortografija (*konfużjoni*, *xelter*, *gandlier*, *edukazzjoni*, *ċans*) u dawn rari, jekk qatt, ħolqu diffikultà.

4. Hemm, iżda, għadd ta' kliem, l-iktar mill-Ingliš, u inqas fl-ilsna Rumanzi, li ħoloq xi diżgwid fost il-kittieba u l-għalliema – biex ma nsemmux nuqqas ta' direzzjoni l-iktar mix-xandara u mill-istampaturi. Dan x'aktarx hu kliem li, jew għadu rari fil-Malti (*aircraft-carrier*, *contour*, *chassis*, *high-tension*), jew iktar imdorrijin niktubuh f'isla oħra (*snooker*, *boxer*, *skates*). F'dawn il-każijiet, ħafna mill-problemi jinqalgħu mhux għax ir-regola tal-fonetika Maltija ma taqdux tajjeb biex kliem bħal dan jingħata sura Maltija, iżda għax, jew,

- i. min ikun qiegħed jikteb, irid jikteb skond il-preferenza tiegħu; jew
- ii. uħud joqogħdu jfittxu t-tnissil u l-etimologija tal-kelma u jippruvaw isegwu regoli ortografici/grammatikali barranin; jew
- iii. ma jridux jaċċettaw ir-regoli tal-fonetika Maltija.

5. Għaldaqstant, nagħmluha ċara li kelma barranija ssir Maltija, u tinkiteb skond regoli fonetiċi Maltin, meta

- i. tkun daħlet fil-Malti mitkellem u ma tiksirx regoli ortografiċi Maltin;
- ii. toqgħod għar-regoli grammatikali tal-Malti, bħal p.e., tieġu plural Malti, tikkonjuga ruħha, iżżid prefissi/suffissi Maltin.

6. Jibqa' xi kliem missellef li ma joqgħodx għar-regoli ta' hawn fuq (para. 5) jew għax ikun għadu ġdid ħafna, jew għax l-użu tiegħu hu limitat ħafna, jew inkella għax hu isem proprju. Kliem bħal dan jiġi ttrattat iktar 'l isfel (ara para. 11).

7. Fl-aħħarnett, għandna dejjem infakkru, li għandna nagħmlu differenza bejn l-ilsien mitkellem u dak miktub. L-Ilsien Miktub għandu dejjem ikun, kemm jista' jkun, mirqum fil-għażla tal-kliem, espressjonijiet u idjomi – saħansitra fil-ġurnalizmu u iktar f'dik li hi letteratura. Fejn hemm kelma Maltija li taqdi l-iskopijiet kollha tal-ħsieb tal-kittieb, din għandha tingħata preferenza fuq kelma barranija (eż. *televiżjoni* u mhux *television*, *Estmi* u mhux *Baġit*, *ajruport* u mhux *airport*).

Dan li ntqal hawn fuq għandhom ikunu r-regoli bażiċi li fuqhom għandna nfaslu ortografija Maltija għal kliem ġdid fil-Malti.

Anton Agius Muscat

II-Malti fis-sena 2008

1. Il-Kunsill Nazzjonali ta' l-Ilsien Malti huwa wild ta' att politiku li jsib il-bidu tiegħu fl-1964: sena li ż-żmien xi daqqiet inessina. Malta ħadet wisq żmien ħalli tifhem x'għara minn meta Malta ħallet l-irbit minn mal-*Mother Country*. Kif jgħid kliem ix-xiħ: aħjar tard milli qatt.
2. L-Istorja fiha l-qrusa tagħha. Fejn huwa t-tilwim u t-tgħajir politiku marbut mal-“kwistjoni tal-lingwa” fi żmien Sigismondo Savona meta dan mar “kontra l-kurrent” u rafa' leħnu ħalli jaqdi ta' forċina għall-ilsien Inġliż? Kemm qala' fuq rasu l-*Master*, kif dik il-ħabta l-avversarji politiċi kienu jlaqqmuh fil-gazzetti ħalli jinbxuh! Mur għidilhom ir-Riformisti u l-Anti-Riformisti li Malta illum miżgħuda bi skejjel ta' l-Inġliż għall-barranin, u li l-Inġliż qiegħed iwegġgħalna rasna għax bħal dik is-seftura hija u timbotta l-pram bit-tarbija tas-sinjura n-naħa ta' Għar id-Dud, Tas-Sliema, xi tmenin sena ilu bħal fir-rumanz ta' Wistin (Harry) Born, iżżerżaqlek kliem bl-Inġliż biex turik li tagħmilha mal-puliti!
3. Illum kulħadd sar “pulit”. Għax, bara l-“prosit tal-programm”, “ovvjament” insejna l-blokka tas-silġ li jeħtieġlek tfarrak ħalli tqiegħed is-silġ madwar il-bezzun tal-ġelat, ladarba drajna bil-*fridges* u tal-ħanut herqan ħalli jbigħlek il-frigġijiet. *Pecunia non olet*. In-negozju ma għandux mohħ l-akkademiku. Xiri u bejgħ iqum u jorqod miegħek. Bħall-bankier, ir-raġunar fil-ħajja ta' kuljum jorbot ma' dak li teħtieġ: la iżjed, la anqas. Il-kelma f'ħalq il-bniedem hija għodda. Jekk ir-reklam iħajrek li *Diamonds are Forever*, kollu għalxejn li titbaqbaq li l-ġojjellier ma għażilx kliem bil-Malti għax l-Inġliż jaqdi lit-turist barrani daqskemm jaqdi lill-“pulit” u mhux Malti, u ebda filosofu ma ħela ħinu fuq jekk hux tabilhaqq li *Diamonds are Forever* ukoll meta tħallihom warajk u tistrieħ taħt kapitell. Il-ħajja fiha r-ritmu tagħha marbut mal-ħsieb ewlieni utilitarju tal-kelma fil-fomm li ma tgħixx sabiex il-lingwista jsib x'jagħmel.
4. Daqstant iehor l-Inġliż iserrep madwarna l-lum ġewwa Malta li jgawdu dawk li t-tagħlim ta' l-ilsna jgħihom ħelu, iżda min it-tagħlim ta' l-ilsna jfixklu, jiltaqa' ma' skoll kiefer. Aktar u aktar li sakemm il-Malti sab l-aħjar tiswir ta' l-alfabet tiegħu għaddew is-snin u anqas kienet ħaġa ħafifa sa ma L-Għaqda tal-Kittieba tal-Malti fasslet dak kollu meħtieġ għal alfabet u regoli grammatikali. Min mess ma' ilsna semin bħal *Orientalist* fl-aħħar tas-snin 1930 sab xi jgħid, ukoll wara t-taħbit li ħadu l-

ewlenin tal-Għaqda: il-kliem ta' A. Cremona fil-qari *Il-Malti* għadu jixhed. Ukoll jekk isem *Orientalist* baqa' mistur, iżda mal-mixi tas-snin ta' gentlom u studjuż li kien, huwa għen Il-Għaqda/L-Akkademja.

5. Il-ħajja ta' Il-Għaqda/L-Akkademja flimkien mat-trijumvirat Saydon u Aquilina flimkien ma' Cremona, u wara dak ta' Aquilina, Galea u Cremona, megħjun mill-kitba letterarja ta' kittieba Maltin li ġieli libsbuhom it-tikketta "romantiċi" bħallikeku żmienhom ma jorbotx mal-polz "modern", fil-fatt qdew ta' dik l-imramma li fuqha strah il-ħsieb li nibet f'moħħ il-politiku Malti u ftit ftit kiber u sseddaq li l-Malti jixraq min jieħu ħsiebu u jibza' għalih bħalma ħaddieħor fl-Ewropa jibza' għall-Kelma tiegħu. Dan kollu jeħtieġ min jiftakru għax trid tkun taf l-Istorja b'għanqudha ħalli tifhem jekk it-triq li għad trid itterraq torbotx ma' dak li ġara u ma' l-għażliet li saru. L-Istorja mhix ġrajja għamja, bla rabta ma' xejn u ma' ħadd.
6. Il-Malti jfisser wild l-Istorja. Bħala tali hemm iż-żminijiet li jibnu l-Istorja: kull żmien marbut ma' karatteristika lingwistika. Iż-żmien li sawwar is-sodda semitika qiegħed isibha bi tqila sabieħ iħaddan bla tfixkil fi ftit snin qoxra anglo-sassona. Ma jithalltux kif ġieb u laħaq. It-tusija ta' ħniena "ilqa' l-għorba" mhux lakemm taħdem meta qrubija bejn kelma u oħra ma hemmx. Hawn jinbet u jgħix id-dagħbien bejn Kelma u oħra f'Malta ta' l-2008. Dan ifisser ħafna fil-qasam tat-tagħlim skolastiku u ġurnalistiku.
7. Kif L-Akkademja tal-Malti fissret ruħha fiż-*Żieda mat-Tagħrif* fl-1984 ftit hemm xi żżid għax l-erba' paragrafi tal-"Preambolu" għadhom jgħoddu sal-lum fid-dijanjozi tagħhom tal-problema ta' kif l-Ingliż rifes il-kallu tal-Malti. Ix-xogħol li sar bħala "aġġornament" dik il-ħabta, sar bl-aħjar għodda f'idejn min daħal għax-xogħol bi ħsieb ta' ġid għall-Malti u b'sagrificċju ta' ħinu. Jekk il-lum nafu nsibu xi għaqqux jew dak li ma naqblux miegħu, ilkoll nafu li lingwa ħajja titwieled, tgħix u tmut maż-żmien: jiġifieri tallum ma jgħoddx għal għada. Anqas nistgħu ninsew li l-istudju tal-lingwa huwa dinamiku, jiġifieri r-riċerka u t-tibdil ta' fehmiyet ma jistgħux jieqfu. Ħadd ma jista' jinsa dal-fatt għax dan fatt li jorbot ma' ħwejjeg serji ħafna, aktar u aktar fejn jidhlu eżamijiet li jaqdu ta' skoll għal min irid jgħaddi 'l quddiem fit-tagħlim skolastiku.
8. Li jgawwi l-qalb huwa li l-lum Malta qiegħda tgawdi minn ħsieb f'waqtu mfisser fil-kliem f'isem il-Kunsill Nazzjonali ta' l-Ilsien Malti: "...mexjin bil-galbu biex niżguraw li nieħdu deċiżjonijiet serji, prattiċi u bilanċjati li ma jkollniex indiema minnhom" –

stqarrija tal-President, Prof. Manwel Mifsud, 23 ta' Novembru 2007. Li jkollok min igib ruhu bl-akbar responsabbiltà f'dan il-qasam mhux biss meħtieġ talli huwa dmir, aktar u aktar li hemm liġi fin-nofs.

9. Ladarba kif qiegħed isir it-tagħlim tal-Malti l-lum mhux qiegħed iħalli dejjem riżultati tajba kemm f'livell primarju u kemm sekondarju, jeħtieġ li jsir studju serju ħalli l-analfabetizmu jonqos fuq li jonqos. Fl-iskejjel primarji jaqbel li t-tagħlim jorbot qabel kollox u biss mal-Malti semitiku. Ix-xogħol ta' E. B. Vella ma sarx bla ħsieb, ukoll jekk jeħtieġ issir reviżjoni bil-għaqal. Il-għalliema jeħtieġ ikunu jafu x'inhuma jgħallmu u l-lezzjoni tal-qari ssir bi spjega xierqa fejn meħtieġ. L-idea li lezzjoni tal-Malti tfigger tifel "bravu" fil-qari jaqra u l-klassi tisma', ma għandhiex tgħix.
- 9.1. L-iskejjel sekondarji jeħtieġu wkoll min idur dawra magħhom għal dak li jorbot mal-kurrikulu u l-kotba bil-kontenut tagħhom kemm bħala proża u poezija flimkien ma' dak it-taħriġ jorbot mal-grammatika. Il-kotba għall-iskejjel sekondarji qegħdin fis-sew jaqdu biss dak kollu li jgħin lill-istudent? Min jagħzel il-ktieb għall-iskejjel sekondarji jidhol responsabbli personalment mal-ġenituri għall-għażla li jagħmel sabiex l-istudent tabilhaqq jimxi 'l quddiem fit-tagħlim tal-Malti? Il-għalliema tal-Malti jiltaqqju flimkien minn żmien għal żmien sabiex jittkellmu fuq x'inhu jsir fl-iskejjel?
10. Is-serjetà fit-tagħlim tal-Malti fl-iskejjel titlob sens kritiku lejn x'inhu jsir fl-iskejjel u kif il-għalliema tal-Malti qegħdin ikunu preparati akkademikament għax-xogħol li jridu jwettqu fil-klassi, kemm primarja kemm sekondarja. Kotba u attrezzaturi flimkien ma' bini adegwat u li għalliem jista' u jaf jaqdi dmirijietu f'ambjent galbat u seren, huma kollha meħtieġa. Daqstant ieħor jeħtieġ jgħix il-ħsieb li t-tagħlim jitlob awditjar serju u effettiv għax hekk titlob il-professjoni flimkien ma' l-ordni pubblika marbuta ma' *res publica* ewlenija ladarba l-Istat modern jeħtieġ ċittadin jaf jaqra u jikteb. Il-varjanti fil-Kelma Maltija mhux kollox u anqas l-iskoll lingwistiku ewlieni.
11. Bħalma l-varjanti fil-Malti mhumieħ kollox għal dak kollu li jorbot mal-Malti fil-ġurnali. Madanakollu, ma nistgħux nibqgħu bil-*house rules* kapriċċużi ta' dan jew dak il-ġurnal, jew ta' dan ir-radju jew dak l-istazzjon tat-televiżjoni. Fi gżira żgħira bħal Malta ma jkun ta' ġid għal ħadd li l-*media* taqbad tagħzel, għal raġuni jew oħra, il-"professur arbitru" favorit individwali tagħha bir-riżultat li jinqala' tfixkil għal xejn. Insibu tarf ladarba l-*media* ilha tokrob għal għajnuna Prattika u fil-ħin. Wieħed jista'

jaħseb f'servizz lingwistiku għall-*media* billi kull stazzjon tar-radju u televiżjoni skond ix-xiber tal-liċenzja li jgawdi flimkien ma' gazzetti skond it-tiraturi ta' kopji, l-entità li tkun toħroġ somma raġonevoli ta' flus fis-sena, u dan ħalli persuna kwalifikata titħallas għal servizz matul sena sħiħa biex twieġeb għal diffikultajiet li jistgħu jinqalgħu. Irridu nidraw inkunu serji magħna nfusna.

- 11.1. Dal-kliem ma jfissirx sejħa sabiex il-*media* ssib xi sura ta' madmad lingwistiku. Problema tgħix ħalli nsibulha tarf. Fl-imgħoddi dil-problema fundamentali sabet tlablib minn naħa jew oħra, deċiżjonijiet arbitrarji kif ukoll pretensjonijiet li dan jew dak "famuż għall-Malti" jaqdi privatament u b'xejn bħala fornitur ambulanti ta' għerf lingwistiku. Malta għadha tistenna laqgħat ta' studju u soluzzjonijiet effettivi u prattiċi li jolqtu l-*media* kollha, kif ukoll awditjar ta' dak kollu li sata' sar fl-imgħoddi, qiegħed isir u x'għad jista' jsir.
12. Il-Malti modern għandu jorbot ukoll mas-saħħa li tgħajjex il-ħajja tal-bniedem Malti. Daħal inkiss inkiss il-ħsieb li l-kelma Maltija u l-medicina jifridhom dagħbien bla qies. Nieħdu l-pilloli bl-isem tal-marka *Clarinase* tad-ditta Amerikana *Schering-Plough Corporation, USA*. Dal-pilloli jaqdu ħalli jnaddfu l-imnieher mill-maħta hekk kif wieħed jieħu riħ: duwa ftit u wisq komuni, għalkemm titlob riċetta tat-tabib. Magħhom hemm tagħrif stampat fuq karta twila pied u nofs wisa' bi kliem tekniku bl-Ingliz. In-naħa ta' wara hemm kollox bil-Għarbi. Għaliex dejjem u f'kollox irridu nħarsu lejn ilsna Ewropej sabiex jaqduna ta' mudell biex insibu tarf fit-traduzzjoni għall-Malti? Il-Għarbi jista' jgħin? Jekk fi Sqallija l-ilsien Għarbi baqa' studjat, għala f'Malta nibqgħu 'l ura? Għala ma narawx it-Tork, wara l-amar ta' Kemal Ataturk, kif qiegħed imidd xibru mal-lingwistika moderna? Tgħid mhux huma wkoll iħossu d-dell ta' l-Ingliz fuq xtuthom? Anqas ninsew li jekk kien hemm professjonisti li riedu joħolqu minn jeddhom pont lingwistiku bejnhom u bejn il-kotra Maltija, kienu t-tobba Maltin. It-tabib Malti kiteb bil-Malti mas-snin li għaddew fuq epidemiji, imxiji u mard flimkien ma' kotba ta' tagħlim. Il-Malti "standard" li rridu naslu għalih il-lum, jaqdih, jgħinu jew jaf ifixklu?
13. It-teorija tal-Malti "standard" qiegħda thajjarna nagħtu għaqalna kollu lejn kliem meqjus bħala "varjanti" li jafu jnisslu tfixkil minħabba: (i) jew tfixkil għal kif tiktbu fonetikament; (ii) jew għax l-Ingliz b'ebda mod qisu ma jista' jilbes libsa Maltija, u jdejjaq lil min jaf il-kelma Ingliża jew iwaqqfek int u taqra. **L-ewwel:** il-varjanti daħlu gegwiġija flimkien għax Malta ma kellhiex "pjan lingwistiku" fejn dak kollu meħtieġ issibu fuq sies

tabilhaqq nazzjonali u b'hekk tilqa' bi pjan razzjonali u organiku għal dak li ġara madwarna lingwistikament fl-aħħar nofs seklu. **It-tieni:** il-varjanti daqskemm huma xkiel jistgħu juru inventiva, xi daqqiet tajba, oħra mqanzħa u oħra ħażina. **It-tielet:** taħt il-bandalora "innaqqsu l-incertezzi" (ħsieb fih innifsu tajjeb, l-aktar fejn jidhol l-iskular primarju u l-istudenti liċeali) irridu naslu għal dak li jaf jinqala' min iqisu *diktat* akkademiku minħabba li ma hemmx żmien għall-kotra Maltija tagħgen fil-fomm tagħha l-kliem barrani Inġliż? **Ir-raba':** ma jkunx aħjar li nħallu l-ġnub tat-triq ("parametri") mill-aktar wiesgħa fil-għażla tal-"varjanti" milqugħa bħala "jistgħu jkunu 'standard'"? Jigifieri: għal issa, ma jkunx aħjar li dak li l-fonetika Maltija kapaċi tbiddel mingħajr ma tfixxkel lill-qarrej kif ukoll l-original bl-Inġliż jibqa' bl-Inġliż u nħalluhom jgħixu flimkien *pari passu* sa ma ż-żmien jagħzel waħdu? **Il-ħames:** il-fatt li Malta għandha "poeta nazzjonali" għax Franciż ta' ġidd Malti xi tmenin sena ilu laqqmu hekk, ma jfissirx li lingwistikament kollox u kulhadd qiegħed f'postu. Wara kollox, minnu jew le li kull għażla lingwistika li ma għaddietx mill-ħaleġ ta' fomm il-kotra maż-żmien, ma tfixxer xejn aktar u anqas minn att arbitrarju, jagħmlu min jagħmlu? U dan ma jfissirx li xorta waħda jrid jibqa' wisa' għal riċerka lingwistika u b'hekk jiġri li għada jaf jikkoreġi l-għażla tal-lum?

14. Il-lum Malta għandha Liġi ta' l-Ilsien Malti. Ma' l-ewwel daqqa ta' għajn, li jkollok liġi marbuta mal-lingwa ta' pajjiż bħallikieku għandek l-aqwa mramma. Tabilhaqq dan minnu? Jekk fid-dinja tal-lum l-Inġliż issibu ewlieni kemm fl-Ewropa u kemm barra minnha, liema liġi l-Gran Britannja qatt ħasbet fiha sabiex tinfed l-Inġliż? Liġi jaf ikollha t-tajjeb; jaf ukoll ikollha xi jħassbek. Liġi minnha nfisha hija att ġuridiku. Kollu minnu li sa issa l-Kunsill Nazzjonali ta' l-Ilsien Malti għaraf jimxi b'sens li ma tistax tqisu ħlief bħala korrett. Izda liġi, ukoll jekk ma telenkax pieni għal nuqqasijiet imsemmija direttament, il-fatt li għandek liġi jkun ifisser li qiegħda tintrona "deċiżjoni" bħala dak li huwa "korrett". Dan ifisser li min għax jaf u jrid jikser dik id-"deċiżjoni" jew għax ma jafx u ma jridx jikser dik id-"deċiżjoni" jispiċċa ħati ta' *culpa*, ħtija. Kien hemm ħtieġa għal dan kollu? Il-Kostituzzjoni ssantifikat il-Malti biżżejjed. Sata' sar intronament tal-Malti u dak kollu marbut mal-ħajja u r-risq tajjeb tiegħu mingħajr ħtieġa ta' liġi ġuridika. Iz-żmien għad irid jgħid tiegħu fuq dan kollu.

David Agius Muscat

Dahla

Kemm-il darba nisimgħu l-mistoqsija kif għandek tgħid u tikteb kelma li għaliha m'hemmx kelma oħra bil-Malti. Ħafna drabi, dawk li jistaqsu jżidu wkoll li l-Malti mhuwiex b'saħħtu biżżejjed daqskemm huma lingwi oħra, ladarba l-Malti jkollu jinqeda bi kliem ta' nisel Inġliż biex jimla fejn hu ma jwassalx. Jiddejqu, u bir-raġun, meta jiġu biex jiktbu bil-Malti u jkollhom jistaqsu lil *min jifhem* biex jaraw kif se jiktbu kelma Inġliża f'test Malti. Fl-aħħar mill-aħħar, anki bejn min jifhem għad m'hemmx qbil għaliex, fuq naħa hemm dawk li jafu l-Inġliż u li allura jemmnu bis-sħiħ li kelma ta' nisel Inġliż għandha titħalla bl-Inġliż, u fuq naħa oħra hemm dawk li minkejja li jafu l-Inġliż huma konxji li l-lingwa ta' pajjiż għandna tinkiteb biex taqdi lill-poplu kollu, inklużi dawk li ma jafux lingwi oħra għajr ilsien twelidhom.

Donnu l-poplu Malti xeba' jistaqsi u jixtieq twegiba skjetta, jew vi jew va. Filwaqt li deċiżjoni bħal din għandha tittiehed malajr, fl-istess ħin wisq nibza' li hemm sezzjoni mill-poplu tagħna li għadha mhix lesta biex tiegħu deċiżjoni li tmur favur is-saħħa ta' lsienna u tal-poplu kollu li jużah.

L-aċċettazzjoni

Għall-Maltin saret il-prassi normali li xi minn daqqiet jużaw kliem Inġliż biex jesprimu ruħhom u meta jindunaw li kelma tkun bl-Inġliż, mhux darba jew tnejn jistaqsu kif din suppost għandha tintqal bil-Malti. Ngħidu aħna, x'inhil *fridge* bil-Malti? X'ngħidulu *mobile* bil-Malti? Avolja dan il-kliem huwa naturali fid-diskors tagħna – u jidher li illum m'hemmx wisq alternattivi popolari għalih – iħossu li fejn tidhol il-kitba għandha tintuża l-kelma li hija "l-iktar Maltija".

Imma fir-realtà, hemm kelma aktar Maltija minn oħra, jekk kemm-il darba tkun tintuża b'mod regolari mill-poplu u ma jkunx hemm alternattivi għaliha? Irid ikun aċċettat il-fatt li bħal kull ilsien ieħor l-ilsien Malti għandu bżonn in-neoloġiżmi jekk irid ikompli jikber, sew meta jkun mitkellem kif ukoll meta jkun miktub. Ħafna min-neoloġiżmi illum ġejjin mill-Inġliż, bħalma ħafna min-neoloġiżmi ta' dari kienu ġejjin mit-Taljan. Wara kolloxx, għalkemm in-neoloġiżmi mit-Taljan illum huma aċċettati u ħadd m'għadu jitkellem dwarhom madankollu, meta beda jiġi studjat lsienna, kienu ħolqu bosta polemiki fuq jekk wiehed għandux jinkludihom fid-dizzjunarji tagħna jew le.

Fiex jista' jaqdik?

M'għandux isir l-iżball li jagħmlu xi wħud li jgħidu li l-Malti ma jaqdinieq f'kollox. Il-problema hija li tant aħna esposti għall-Ingliż li qed ikun faċli ħafna biex kliem Malti jintnesa u minfloku jintuża mill-ewwel l-Ingliż.

Huwa minnu li m'għandux isir tqanżiħ biex nirxuxtaw xi "kelma Maltija" minn xi dizzjunarju qadim jekk tkun laħqet indrat il-kelma ta' nisel Ingliż, iktar u iktar jekk ma jkunx hemm alternattivi li jesprimu t-tifsira eżatti għaliha. Izda lanqas m'għandna ndaħħlu bl-addoċċ kelma Ingliża għax tkun l-ewwel kelma li tigina f'moħħna dak il-ħin, speċjalment meta niġu għall-kitba.

Barra minn hekk, m'għandniex noħonqu l-kreattività tal-Malti (jew nidħqu biha) fejn jidħlu termini ġodda. Hekk, ngħidu aħna, il-kelma *ktiba*, flok *paper*. Għal dak li għandu x'jaqsam ma' termini ta' l-internet naf bosta li jużaw *ittre* (pl. *ittrejiet*) għal *email* (*ittra elettronika*) u *indirizze* (pl. *indirizzejiet*) għal *email address* (*indirizz elettroniku*). Dan l-aħħar smajt ukoll min juża *mizwed*, għal *pen-drive*, minħabba s-sura tiegħu.

Imħallat jew imħawwad?

Tiltaqa' ma' bosta li jkunu qed jaqraw test bil-Malti li jithawdu meta jsibu kelma miktuba b'xi lingwa oħra. Hekk, ngħidu aħna, l-isem *Simon* jaqrawh eżatt kif jinħass, u minn raġel isir mara! L-istess jiġrilhom meta jkollhom jaqraw kunjomijiet Maltin, ngħidu aħna, *Zammit* jew *Borg*. Dan ifisser li kull sforz li jsir, xorta waħda huwa essenzjali l-għarfien ta' l-Ingliż u tat-Taljan għaliex ilsienna huwa mħallat minn tliet ilsna ewlenin.

Fl-istess ħin, jekk ikun deċiż li kliem ta' nisel Ingliż jinkiteb la Ingliża, ikunu qed jinqatgħu barra awtomatikament dawk il-Maltin li ma jafux jaqraw l-Ingliż u/jew ma jifhmux. Diġà l-Ingliż huwa kkomplikat biex jinqara mill-Ingliżi, għaliex mhuwiex fonetiku, aħseb u ara kemm ikun iktar ikkomplikat jekk jithalla kif inhu u jrid jinqara f'test Malti. Inneħħuha minn moħħna l-idea li f'Malta kulhadd jaf l-Ingliż. Ma rridux ninsew li hemm dawk li għadhom kemm bdew jitgħallmu jaqraw u jiktbu, u kif ukoll dawk il-*ħafna* Maltin li jafu l-Malti biss.

Għaldaqstant, għall-maġġoranza tal-kliem Ingliż (tneħħi ismijiet propji) fil-Malti għandha tkun addottata s-sistema li ntuzat għall-kliem Taljan. Forsi għal xi wħud kliem hekk jista' jidher stramb jew saħansitra tad-daħq, iżda fl-istess ħin kollox jindara. Ukoll il-Kunsill tal-Malti kellu ħafna oppożizzjoni meta ġie biex idahħal il-kelma "ewro" flok "euro". Illum, il-pubblikazzjonijiet kollha bil-Malti jużaw "ewro" biss u ħadd m'għadu jgħid xejn.

Mentalità ġdida mill-iskejjel

Għalkemm illum m'għandniex bżonn ta' aktar poeziji patrijottiċi favur ilsienna biex ngħollu ġieħu, fl-istess waqt, f'għajnejn xi Maltin (l-aktar dawk li għandhom livell ogħla fl-edukazzjoni) ilsienna għadu jitqies bħala Isien tat-tieni post. Għadha ma daħlitx il-kultura li f'pajjiżna l-Malti jiġi l-ewwel. B'xorti ħażina l-iskejjel għadhom jenfasizzaw it-tagħlim bl-Ingliż għall-maġġoranza tas-suġġetti. L-implikazzjonijiet ta' dan il-fatt huma serji ħafna, għaliex uliedna qed jitgħallmu biss it-termini bl-Ingliż u xejn ma tiskanta kif termini li għandna wkoll bil-Malti qegħdin jitwarrbu u jintnesew għal kollox miż-żgħażaġħ tagħna.

Huwa inutli li tittieħed id-deċiżjoni jekk kelma tinkitibx la Ingliza jew la Maltija jekk min qed jeduka lill-poplu tagħna għadu mhux konvint mill-frott li jista' jħalli lsienna. L-ewwel u qabel kollox jeħtieġ li l-iskejjel tagħna jsawru mentalità li tkun favur dak kollu li huwa Malti.

Pawlu Aquilina

Nixtieq l-ewwelnett nuri l-għozża tiegħi għall-ħidma ta' dawk kollha li qed jaħdmu biex l-ilsien Malti ma jkomplix jitbiċċer u jinqatel.

Inħoss li m'għandi xejn xi nżid mar-rapporti estensivi u serji ta' Mario Vassallo u ta' Mario Cassar li qrajthom b'attenzjoni u interess partikolari, bħala eks-għalliem tal-Malti l-Liċeo għal għoxrin sena (1959-79) u li bqajt inżomm ruħi agġornat sa llum. Inżid ngħid li naqbel ħafna magħhom.

Mhux sehmi li nitkellem la mit-teknika u lanqas mix-xjenza tal-lingwa; dak xogħol it-tekniki u x-xjenzati tagħha. Madankollu nixtieq nuri fehmieti.

Qabel il-gwerra, meta t-Taljan kien fl-aqwa tiegħu fil-qasam kulturali Malti, daħal ħafna kliem Taljan bla tbatija ta' xejn, bħal ma daħlu *riga, pitazz, gomma, vaganza, strada, pjazza, ġelat, kappell, beritta, ingravata, bukkun, gustuż, pjaċir, gost, ġigġifogu, negozjant, penitenza, sacrament, griżma, saċerdot, kappillan, gvernatur, fizzjal, pulizija*, u ruxxmata kliem ieħor li ħafna minnu għadu jintuża sa llum.

Meta l-Ingliż beda dieħel sewwa, missirijietna illitterati kienu jafu x'inhu *kejk* u *kowt* u konna niktubhom, kif għadna sa llum, kif inħossuhom, fonetikament, bil-plural tagħhom, plural Malti, *kejkijiet* u *kowtijiet*. Meta daħal id-dawl elettriku tgħallimna ngħidu u niktbu *swiċċ* u *swiċċijiet*, fil-gwerra tgħallimna l-kelma *xelter* u *xeltrijiet*, *paraxut* u *paraxuti*, *jiddajvja*, *jikkraxxja*... u ħafna oħrajn.

Iżda għall-*air-raid* kellna attakk mill-ajru u mhux niktbu *air-raid* kif tinħass. U l-istess għal tarbija; kienet tkun ksuħa li tisma' lil xi hadd jgħid għandha *baby* flok għandha tarbija! Jew li tibbrestfidja flok li tredda' tarbija! Qatt ma konna ngħidu *wheelchair* flok siġġu tar-roti jew *bicycle* flok rota.

Il-poplu kien jaf jagħzel bla ma kellu regoli imposti fuqu lingwistikament.

Jgħidu li ż-żmien isajjar il-bajtar, jew it-tin. Inħallu ż-żmien, kif għamel fl-imġhoddi, idaħħal jew iwarrab kliem barrani sakemm dan jindara mill-widna u jibda jindara wkoll miktub fonetikament.

Ħalli jkun hemm regoli, imma mill-anqas, biex nagħtu ċans isir l-iżvilupp lingwistiku meħtieġ – ġieli twil, ġieli qasir, bħalma daħlu jiġru l-kliem *xarabank, kompjuter, rokit, satellita, ġett, omlet*,

skiddja, u tant oħrajn u bħal ma qed ibatu biex jindraw jinkitbu kliem bħal *pajlit, jillidja, destroyer*, eċċ.

Imma dak iż-żmien il-kliem barrani kien mill-anqas. Illum, bit-tagħlim obligatorju u bil-livell għoli ta' edukazzjoni li laħaq il-poplu, daħal u għadu diehel ruxxmata kliem mill-Ingliż u ftit anqas mit-Taljan. Dan żied l-għodda li għandna bżonn biex nitkellmu u niftiehm u fiż-żminijiet ta' llum imma fl-istess ħin qaleb u qed jaqleb l-istruttura sħiħa ta' lsienna mitkellem u miktub.

X'se naqbd u nagħmlu? Tard wisq? Jista' xi ħadd iżomm il-poplu milli jtkellem kif jiġih fi lsienu għall-ħeffa u biex jiftiehem aħjar mil-livell ta' nies li jkun ikellem?

M'hemmx twegiba waħda għal dawn il-mistoqsijiet. Imma s-sens komun jgħidli nimxi kif imxew missirijietna qabilna. Inżommu l-kliem li għandna bil-Malti u l-kliem barrani li m'għandniex fil-Malti, jinħabbu flimkien iżda nwarribu – ta' l-anqas fil-kitba – il-kelma barranija li fil-Malti għandna kelma għaliha bis-sens u mhux ivvintata, bħal fil-każ ta' tarbija flok *baby*, xkumat flok *skimmed*, eċċ.

Jekk maż-żmien, il-poplu jkun dara tant il-kelma barranija li jibda jktribha fonetikament bil-Malti, din naturalment tiżdied ma' lsienna. Hekk ġara dawn l-aħħar snin fil-kliem *skor/skorja, gowl-gowljiet/gowls, frigġ, buz, televixin, kompjuter, strajk, bokser*, u ħafna oħrajn li qegħdin insibuhom komdi miktuba fi lsienna.

Fl-eżamijiet l-istudenti għandhom jiktbu l-kliem barrani bil-Malti jekk dan ikun sab postu sewwa fil-Malti, jekk le għandu jinkiteb kif inhu fl-original tiegħu.

Huwa l-poplu li jagħmel u jagħgen il-lingwa. Tajjeb infakkar li meta ġie l-*hydrofoil* hawn Malta, Karmenu Vassallo kien bena għalih l-isem bil-Malti ta' *mażiġġ* – kelma mibnija mill-kelma *ma* għal ilma u *ziġġ* li tfisser jizloq/jiġri b'ħeffa kbira; iżda l-poplu ma aċċettahex bħalma lanqas aċċetta *mitjar* flok ajruport, għalkemm m'għandhomx eżattament l-istess tifsira.

Il-Kunsill Nazzjonali ta' l-Ilsien Malti għandu, iva, ikun l-għassies ta' lsienna billi jara li l-iżvilupp tiegħu isir bil-għaqqal kollu, lingwistikament u xjentifikament, fil-ġurnali u fix-xandir waqt li jqis ukoll x'għodda ta' kliem qiegħed juża l-poplu Malti fid-diskors u fil-kitba.

Il-Kunsill għandu, minn żmien għal żmien, ixandar/jippubblika l-kliem li jkun ġie aċċettat ufficjalment kif għandu jinkiteb, biex ikun

ta' gwida għall-Maltin kollha l-aktar għall-għalliema u l-istudenti kif ukoll għall-kittieba kollha f'kull qasam.

Josette Attard

It-tema ta' dan is-seminar toffri għadd sostanzjali ta' diffikultajiet li illum il-ġurnata nistgħu ngħidu li ilhom ikunu s-suġġett ta' diskussjoni fost għalliema, speċjalment tal-Malti, studenti, xandara, ġurnalisti u persuni oħra li ġejjin minn oqsma diversi tal-ħajja u li jużaw il-Malti miktub kemm f'xogħolhom kif ukoll barra minn xogħolhom. Bħalma jiġri f'kull ilsien ħaj dejjem ikun hemm elementi minn lingwi barranin li jidhlu fin, fin f'lingwi oħra, normalment l-ewwel fit-taħdit imbagħad fil-kitba. Dan il-proċess hu naturali u jekk xi lingwisti jew xi hadd ieħor jipprova jwaqqfu, jispiċċa joqtol il-lingwa. Huwa diffiċli taqta' linja dritta u ċara u tohloq regola li tgħodd għal kull każ. Il-punti li ġejjin jistgħu jservu ta' gwida generali imma dejjem jibqa' l-fatt li xi każi individwali jkun jeħtiġilhom diskussjoni għalihom weħidhom. Huwa importanti li ma nistgħux nifirdu l-kitba ta' kelma mit-tlissin tagħha fil-lingwa Maltija ladarba din il-lingwa hija fonetika. Madankollu jekk fit-taħdit hadd m'għandu kontroll fuq l-applikazzjoni tar-regoli, għallinqas fil-kitba nistgħu noholqu regoli li jservu ta' gwida għall-kittieba ta' l-ilsien Malti.

1. Kull Malti li jitkellem u jikteb bil-lingwa tiegħu għandu jkun konxju u jzomm dejjem quddiem għajnejh dan il-prinċipju fundamentali: ***li fejn hemm il-kelma Maltija għandha tintuża hi bla ma jkun hemm lok għal self minn xi lingwa oħra barranija*** li, fil-każ tal-Malti, x'aktarx tkun il-lingwa Inġliża minħabba li hi t-tieni lingwa ta' Malta u hi wkoll il-mezz ewlieni tal-komunikazzjoni tal-Maltin mal-barranin. Mela kliem bħal **hotel, ticket, exhibition...** m'għandhom qatt ikunu aċċettati fil-lingwa Maltija għax flokhom teżisti l-kelma Maltija **lukanda, biljett, wirja...** Jekk ikunu aċċettati, il-lingwa Maltija tiftaqar flok tistagħna għax tibda tiflew l-identità tagħha.

2. Ismijiet proprji bħal Milton, Shakespeare, Keats u l-bqija għandhom jibqgħu jinkitbu fil-forma oriġinali tagħhom u mhux kif jinħassu, eżempju **Miltin, Xejkspjer, Kijts**. Meta jeħtiġilhom jintużaw fil-forma aġġettivali għandu jinhemeż is-suffiss (li aktarx ikun ta' nisel rumanz) ma' l-isem proprju. Mela niktbu **Miltonjan, Shakespearejan, Keatsjan**. Mhux kull isem proprju jista' jinkiteb fil-forma aġġettivali għalhekk ngħidu, **ir-rumanz ta' Dickens, il-poeżiji ta' Owen**.

Fuq l-istess regola jimxu ismijiet ta' ditti, eżempju *Marks & Spencer, Chemimart, Bank of Valletta...* Dawn huma ismijiet registrati u koperti bil-liġi u ma tistax tinbidlilhom l-ortografija. Madankollu nħoss li għandhom jinkitbu bil-korsiv biex il-qarrej jintebaħ mill-ewwel li jridu jinqraw bi pronunzja Inġliża u mhux Maltija.

3. Meta nom Ingliz ikun daħal fil-lingwa Maltija u jkun joqġhod għar-regoli fonetiċi u ortografiċi Maltin għandu jitqies bħala kelma Maltija u mhux aktar Ingliza (għalkemm in-nisel tagħha jibqa' Ingliz). Għalhekk niktbu: **mowbajl/s, kompjuter/s, printer/s, sprej/s, skener/s, majkrowejv/s, referi/s...** Normalment nomi Inglizi li daħlu riċentament fil-Malti, jiżdidilhom is-suffiss 's' għall-plural l-istess bħalma jsir fl-Ingliz. Nomi Inglizi li ilhom li daħlu fil-lingwa Maltija jieħdu forom diversi ta' plural bħal **kejk-ijiet, kowt-ijiet, buz-ijiet jew bwiez.**

Nomi ta' nisel Ingliz għandhom il-ġens tagħhom ukoll u għalhekk jimxu fuq ir-regola stabbilita li l-aġġettiv ta' warajhom irid jaqbel mal-ġens tan-nom, eżempju: **mowbajl ġdid, printer goff, majkrowejv modern, sprej skadut...**

Meta n-nom Ingliz joħloq kunflitt bejn il-forma fonetika u l-forma ortografika jew il-forma viżiva, allura jrid jibqa' jinkiteb bl-Ingliz u jitpoġġa fil-virgoletti (jekk ikun ittajpjat jista' jintuza l-korsiv). Eżempju: il-lingwa Maltija kif se toħroġ id-differenza ortografika bejn **ċermen** fis-singular u **ċermen** fil-plural? La ma teżistix differenza fonetika, id-differenza fl-għadd trid tidher fl-ortografija kif jiġri fl-Ingliz. L-istess il-kelma "linesman" u "linesmen" u oħrajn. Nomi li l-biċċa l-kbira tal-lingwi Ewropej baqgħu jużawhom bl-ortografija originali tagħhom, għandna nibqgħu niktubhom hekk ukoll għal raġuni ta' uniformità u ta' konsistenza. Raġuni oħra hi li dan il-kliem sar qisu universali, eżempju: **disco, jeans, video** u l-bqija.

4. Fejn m'hemmx il-kelma Maltija dwar dak li għandu x'jaqsam ma' termini li jesprimu azzjoni, il-poplu Malti qiegħed jippreferi l-kelma Ingliza u jagħtiha l-konjugazzjoni fit-tempi kollha daqslikieku kienet Maltija. Il-konsonanti ta' quddiem ta' verbi bħal dawn trid tirdoppja. Għalhekk niktbu: **(i)bbrawżja, (i)pprintja, (i)ddawnlowdja...** L-ittra 'i' ta' quddiem taqdi l-funzjoni tal-vokali tal-lehen u m'għandhiex tinkiteb jekk il-verb ma jkunx fl-imperattiv jew jekk il-kelma ta' qabilha tkun tispicċa b'vokali, eżempju: Pawlu **pprintja** mitt karta. Imma: Kemm **ipprintja** karti? Il-konjugazzjoni ta' verbi ta' dan it-tip hi regolari.

Perfett	Imperfett	Imperattiv
(i)pprintjajt	nipprintja	
(i)pprintjajt	tipprintja	(i)pprintja
(i)pprintja	jipprintja	
(i)ppritjat	tipprintja	
(i)pprintjajna	nipprintjaw	

(i)pprintjajtu
(i)pprintjaw

tipprintjaw
jipprintjaw

(i)pprintjaw

Verbi li jibdew bl-ittra `s' li tkun segwita b'konsonanti oħra, eżempju **skenja, skorja, strajkja...** għandhom ukoll konjugazzjoni regolari u l-ittra `s' ma tirduppjax bħall-oħrajn waqt li lanqas għandhom ħtieġa tal-vokali tal-leĥen `i'. (Il-vokali tal-leĥen jeħtiġuha biss meta jintużaw bħala nomi verbali u jkollhom l-artiklu quddiemhom, eżempju **l-iskener, l-iskor...**)

Konkluzjoni

Il-punti ta' hawn fuq jgħoddu wkoll għall-kliem missellef li ġej minn xi lingwa oħra barranija u mhux biss mill-Ingliż. Izda minħabba t-tema tas-seminar illimitajt ruħi għal eżempji ta' kliem ta' oriġini Ingliza. Ma' dawn il-punti żgur li hemm ħafna aktar x'jiġi diskuss. Dan huwa kontribut żgħir li jwassal għal diskussjoni aktar fit-tul li minnha għandhom joħorġu deċiżjonijiet li jissimplifikaw l-ortografija Maltija f'dan il-qasam.

Joseph Axiaq

Introduzzjoni

Huwa fatt li meta lingwa hi mitkellma u miktuba minn poplu, hija lingwa ħajja u mhux statika jew mejta. Fid-dawl ta' dan, b'hal kull ħaġa oħra li hija ħajja, titlob li tgħaddi minn proċess naturali ta' żvilupp u evoluzzjoni. Lingwa dejjem hi fi proċess ta' dak li tkun għaddiet minnu, għal dak li jkun għad irid jistagħnaha, permezz ta' l-użu tagħha mill-poplu. Fil-fatt, huwa l-poplu li jagħmel lingwa, skond il-ħtiġijiet tiegħu, riżultat ukoll ta' l-avvanzi f'oqsma diversi tal-ħajja ta' kuljum. Dan għaliex l-għan primarju ta' kull lingwa hu dak li jwassal għal komunikazzjoni effettiva bejn in-nies li jużawha. L-ambjent soċjo-storiku ta' poplu huwa dejjem rifless fil-lingwa li juża u kważi dejjem iħalli effett fuq l-istruttura tal-vokabularju. Dan japplika speċjalment meta din tkun lingwa ta' poplu li għal tul ta' snin dejjem kien maħkum minn ġnus diversi barranin li, xi wħud minnhom, ikunu ħallew l-impatt tagħhom mhux biss fil-qasam soċjo-politiku u ekonomiku tal-pajjiż, imma wkoll f'dak lingwistiku. L-ilsien Malti hu eżempju ta' dan għax huwalsien li evolva maż-żmien permezz ta' kuntatti soċjali ma' ġnus diversi, u li fih jinħass ibaqbaq id-demem Semitiku-Ewropew kemm fil-qasam tal-morfologija, tal-fonologija, tal-fonetika, kif wkoll fil-qasam lessikali. Fil-fatt, meta jiġi analizzat il-vokabolarju ta' l-ilsien Malti, joħroġ il-fatt li huwa vokabolarju li l-maġġoranza tiegħu hi ta' bixra Għarbija, Taljana/Siċiljana u Inġliża li integra sew għax ġie aċċettat mill-poplu u sar ħaġa waħda – vokabolarju Malti – għax l-ebda lsien ma neħħa l-karatteristiċi lessikali ta' l-ilsien ta' qablu, anzi nqeda b'dak li kien hemm biex ikompli jintegra l-lessiku tiegħu u jibni fuqu. Izda huwa fatt li għalkemm dan il-lessiku sar tagħna, il-forma grafika u għalhekk il-kriterju viżiv tiegħu nbidel għall-ittri grafiċi tal-Malti filwaqt li żammejna l-kriterju fonologiku u fonetiku.

1. Il-lessiku u l-integrazzjoni grafika tiegħu mal-mogħdija taż-żmien

Il-kliem Għarbi li sar parti integrali fi lsienna mal-mogħdija taż-żmien, żamm aktar l-aspett fonetiku milli l-forma grafika, u għalhekk il-kriterju viżiv, ta' l-alfabett Għarbi, għalkemm huwa fatt li fl-alfabett Malti għandna numru ta' ittri mill-alfabett Għarbi. Madankollu, dawn ukoll bidlu l-forma grafika tagħhom fil-forma grafika ta' l-alfabett Latinizzat. Dan kien proċess li qajjem ħafna kontroversji u ideat minn ħafna lingwisti saħansitra fuq ittri grafiċi partikulari. Għalhekk, ħafna mill-kliem Għarbi għadna nliissnuh b'ħoss Għarbi, tant li ħafna huma daww l-Għarab li jifhmuna meta nitkellmu. Madankollu, il-forma grafika ta' dan il-kliem ħadet il-libsa tal-grafika ta' l-alfabett Latinizzat. Għalhekk, filwaqt li nliissnu kliem Għarbi bil-fonetika Għarbija, niktbu l-istess kliem b'simboli grafiċi ta' l-ittri alfabetiċi Latinizzati, li aktar kemm għadda żmien dawn l-

ittri saru jiffurmaw l-aspett grafiku ta' l-ittri ta' l-alfabett Malti. B'hala eżempju verament bażiku ta' dan wieħed jista' jieħu n-numri fil-Malti li sfortunatament fit-taħdit aktar jintużaw in-numri bl-Ingliż milli bil-Malti għalkemm l-etimologija tagħhom hi dik semitika:

Numru	Imlissen	Grafika ta' l-ittri alfabetiċi Gharbin	Grafika ta' l-ittri alfabetiċi Maltin
1	wahid	واحد	wieħed
2	ithnan	إثنان	tnejn
3	thalatha	ثلاثة	tlieta
4	arba'a	أربعة	erbgħa
5	khamisa	خمسة	ħamsa
6	sitta	ستة	sitta
7	sab'a	سبعة	sebgħa
8	thamaniya	ثمانية	tmienja
9	tis'a	تسعة	disgħa
10	`ashra	عشرة	għaxra

B'hekk filwaqt li s-semitiku baqa' l-baži ta' l-ilsien Malti, u ċertu ittri ta' l-alfabett semitiku bħal `għ', `q', `ċ', `ġ', `h', `ħ', `j', `k' `w', `x', `z', ħadu grafika diversa mill-grafika originali tagħhom u ngħaqdu ma' l-ittri grafiċi ta' l-alfabett Latinizzat fosthom `b', `d', `f', `g', `l', `m', `n', `p', `r', `s', `t', `v', `ż'. Aktar ma għadda ż-żmien għarafna li ma ġejniex miċħuda li nkunu parti mil-letteratura u l-lingwi ta' daww il-pajjiżi li l-forma grafika ta' l-alfabett Latinizzata kienet u għadha mħaddma. Għalhekk, minn kliem Taljan/Sqalli żammejna wkoll l-aspett fonetiku iżda bdejna ninqadew b'ittri grafiċi diversi: `canta', `scuola', `scultura', `scena', `scenario', `ghigliottina' bdejna niktubhom `kanta', `skola', `skultura', `xena', `xenarju', `giljottina'. Fuq din il-forma grafika Latinizzata, insibu wkoll l-ilsien Ingliż li sab is-sodda mifruxa tajjeb hekk kif beda, u ħass, li għandu jintegra l-lessiku tiegħu fi lsienna u għal snin sħaħ ġie aċċettat fil-forma grafika ta' l-ittri Latinizzati li maż-żmien saru tal-Malti. Fost dawn insibu `football', `computer' li mingħajr problemi bdejna niktubhom `futbol', `kompjuter' abbaži tal-fonetika tagħhom. Għalhekk fil-fehma tiegħi ma nara xejn ħażin ġaladarba hemm precedent ta' kliem Ingliż, u mhuwix, li daħal fil-Malti u ħa l-kriterju viżiv ta' l-ortografija Maltija. Ħarsa dijakronika twassalna nagħrfu li l-grafika li nafu llum ta' kull ittra ta' l-alfabett Malti libbset bosta kliem minn ilsna barranin abbaži tal-fonetika tagħhom. Madankollu, hawn wieħed għandu joqgħod attent li jagħmel distinzjoni bejn l-ilsien mitkellem u dak miktub.

2. L-ilsien mitkellem u miktub

Huwa fatt li ħafna drabi nisimgħu l-ħoss tal-kelma barranija, u dak il-ħoss inlissnux skond kif jidhrilna jew inħossuna komdi li nlissnux. Sal-livell ta' komunikazzjoni ma nħossx li hija problema. Imma

tkun, jekk it-tlissin tal-ħoss niktubuh kif jidhrilna. Għalhekk huwa ferm importanti li wieħed jiddistingwi bejn l-ilsien mitkellem (jew imlissen) u dak miktub. Bosta huma dawk il-kliem Ingliżi li issa saru parti mill-Malti, jew aħjar ngħid li saru Maltin. Madankollu, huwa fatt ukoll li ħafna jistaqsu kif jinkiteb eżatt. Eżempju ta' dan insibu min jistaqsi tiktibx 'mobajl' jew 'mowbajl', 'telefon' jew 'telefown', 'maniger' jew 'meniger', 'blakbord' jew 'blekbord'. Azzopardi (2007: 9) jisħaq li "f'xi kliem ta' nisel Ingliż jista' jkollna aktar minn forma miktuba waħda minħabba bidla fil-vokali." Hawn inħoss li għandu jkun hemm xi forma ta' standardizzazzjoni. Bħalma huwa fatt li kliem Ingliż, li fi lsienna jitlissen bil-ħoss ta' **ow** jieħu ż-żewġ ittri grafiċi 'o' u 'w' imwaħħdin flimkien. Għalhekk, niktbu 'telefown' u 'mowbajl'. Madankollu, mhux faċli tikkonvinci lil dawk li fil-kelma Ingliża ma jħossux **ow** iżda jlissnu **o**. Dawn jibqgħu jinsistu li jiktbu 'telefon' u 'mobajl'. Għalhekk, huwa ferm importanti li wieħed jiddistingwi bejn l-ilsien mitkellem (jew imlissen) u dak miktub u tinholoq konsistenza u standardizzazzjoni li wieħed jimxi magħhom u jwassalhom ukoll fil-proċess tat-tagħlim tal-Malti fl-iskejjel u lil hinn. Qiegħed ngħid dan għaliex huwa fatt li dan jista' johloq ostakli pedagogiċi u metodologiċi fil-kuntest tat-tagħlim tal-Malti kemm fost l-istudenti kif ukoll fost l-għalliema tal-Malti fid-diversi livelli ta' l-edukazzjoni.

3. Il-kliem Ingliż imlibbes il-libsa ortografika Maltija

Fid-dawl tar-raġunar tiegħi li indikajt f'sezzjoni 1, fejn irraġunajt li dak il-kliem barrani li daħal u sar parti integrali fi lsienna, kemm semitiku, romanz u wkoll Ingliż, dejjem adatta għall-grafika ta' l-ittri alfabetiċi Maltin, ma narax problema li naċċetta kliem ieħor Ingliż u nlibbsu l-libsa ortografika Maltija. Dan insostnih għax diġà kien hemm preċedent ta' kliem semitiku li daħal fil-Malti u tilef il-grafika ta' l-ittri alfabetiċi Għarbin, kliem romanz li tilef il-forma grafika tiegħu u libes dik Maltija u wkoll Ingliż, li għal żmien twil daħal fil-Malti u fil-proċess ta' integrazzjoni ħa l-forma grafika ta' l-ittri ta' l-alfabett Malti mingħajr ma qajjem wisq għagħa, minħabba li kien hemm bażi ta' forom eżistenti fil-Malti bl-istess binja grafika. Għaldaqstant, nemmen li, iva, kliem Ingliż għandu jkompli jieħu l-libsa ortografika ta' l-ittri alfabetiċi Maltin u nieqfu nużaw il-virgoletti jew il-korsiv. Tkun redikola li niktbu (i) Morna naraw logħba futbol fil-*ground* (jew "ground"). Mela 'futbol' u 'ground' mhux it-tnejn Ingliżi? Għaliex 'futbol' giet aċċettata għal żmien twil li tilbes l-ittri grafiċi ta' l-alfabett Malti u 'gawnd' narawha kerha għax timxi fuq il-preċedent tal-kelma ħabibitha? L-istess tkun redikola jekk niktbu (ii) *Il-mouse* (jew "mouse") tal-kompjuter tkisser. Għaliex 'kompjuter' ma nagħmilhiex fil-korsiv jew virgoletti u 'mouse' iva? Għaliex bħalma giet aċċettata 'kompjuter' ma tiġix aċċettata wkoll 'maws'? Ħafna huma dawk li jgħidulek li abbażi tal-kriterju viżiv 'maws' tidher kerha; imma allura 'kompjuter' mhijiex?

U jekk mhijiex, għax forsi ndrat? U jekk indrat ma tistax tindara 'maws'?

Madankollu għad li din hija l-fehma tiegħi, nemmen ukoll li għandna noqogħdu attenti minn żewġ affarijiet oħra: (i) l-estremità u (ii) il-qerda ta' kliem Malti ħaj biex jidhol dak Inġliż (irrelevanti jekk jiħux il-forma grafika ta' l-ittri alfabetiċi Maltin jew le). B'estremità qiegħed nifhem kliem mill-Inġliż li jidhol fil-Malti u l-kriterju viżiv ikun stramb u li jkompli joħloq aktar kumplikazzjonijiet, l-aktar għax m'hemmx fuq xiex tibni, kumplikazzjonijiet metodologiċi u pedagoġiċi fil-proċess tat-tagħlim tal-Malti (eż: woxingmaxin, stokeksċejnġ, fajerdril, maxingan). Min-naħa l-oħra, bil-qerda ta' kliem Malti minħabba dak Inġliż qiegħed insostni dwar l-abbuż tat-trasferiment negattiv.

4. Kliem eżistenti Malti li jinqered bi kliem Inġliż u l-Malti/Inġliż imħallat f'sentenza (code switching jew kowdswiċing?)

Sfortunatament, huwa fatt li kelma ħajja Maltija li tkun fl-użu, nippruvaw neqirduha billi ndaħħlu oħra Inġliża minflokha. Hawn mhux qiegħed nirreferi għat-trasferiment pożittiv. Dan ikompli jagħni lil-lingwa Maltija għax kliem li ma jkollniex, indaħħlu u nagħmluh tagħna minn ilsien barrani u nagħtuh libsa ortografika Maltija. Fost dawn wieħed jista' jsemmi l-aktar kliem relatat ma' l-informatika u t-teknoloġija biex ilsienna jibqa' aġġornat għax huwa ħaj. Imma bil-kontra, it-trasferiment negattiv joħnoq dak li hu tagħna, li jeżisti digà u li għadu ħaj (eż: 'nepi' flok 'ħarqa', 'bejbi' flok 'tarbija', 'krismis' flok 'milied', 'invit' u 'ninvitak' flok 'stedina' u 'nistiednek'). Hawn ukoll jidhol it-taħlit tal-Malti/Inġliż imħallat f'sentenza waħda. Nemmen li dan huwa riżultat ta' attitudni lingwistika negattiva lejn il-Malti jew kwistjoni ta' sens ta' inferjorità għax nitkellem biss bil-Malti, l-effett ta' mentalità kolonjali li għadha preżenti, għalkemm ufficjalment, fuq il-karti, m'aħniex kolonja u servili għall-barrani. Is-sabiħ huwa li dawn li jħalltu bil-Malti/Inġliż, ma jkunux kapaċi jaqraw, jiktbu u jithadtu la b'Malti sew u lanqas b'Inġliż sew. (Eż: 'Tinžilx under the pavement għax jiġu l-cars u niħduk il-hospital' flok 'Tinžilx minn fuq il-bankina għax jiġu l-karozzi u niħduk l-isptar', jew 'Iftaħ il-copybook u iktieb minn page six sa page ten' flok 'Iftaħ il-pitazz u iktieb minn pagna sitta sa pagna għaxra'.) Dan l-aħħar eżempju esperjenzajtu f'kuntast ta' klassi waqt lezzjoni tal-Malti! Dan huwa għajb u nemmen li għandna noqogħdu ferm attenti għax ftit ftit qegħdin nitilfu dak li huwa tagħna u li qdiena għal ħafna żmien. Il-Kurrikulu Minimu Nazzjonali (1999), implimentat fis-sena 2000, iqis il-code switching bħala għodda pedagoġika, biss, fejn jinholqu diffikultajiet pedagoġiċi kbar li joħonqu l-iżvilupp sħiħ akkademiku, iżda mhux biss, ta' l-istudenti tagħna. Tant kemm huwa hekk li l-Kurrikulu jisħaq b'liema lingwa

għandhom jiġu mgħallma s-suġġetti, kemm fil-livell primarju kif ukoll f'dak sekondarju (cf. Kurrikulu Minimu Nazzjonali 1999: 78-79 u 81-82) u li hemm bżonn li kull skola tadotta u timplimenta strategija lingwistika.

5. Għeluq

Nagħlaq billi ngħid li nemmen li wasal iż-żmien li abbażi ta' preċedenti li saru, kif indikajt fuq, kliem Inġliż li daħal, jew jista' eventwalment jidhol fil-Malti biex ikompli jagħnih, għandu jieħu l-grafika ta' l-ittri alfabetiċi Maltin, dak li jien sejjaħt il-libsa Maltija, sakemm hemm bażi ta' forom eżistenti fil-Malti bl-istess binja grafika. L-importanti huwa li ma mmorrux fl-estremità. Għalhekk nemmen li fil-każ li bażi ta' forom eżistenti fil-Malti bl-istess binja grafika ma jeżistux, dawn għandhom jinkitbu bl-Inġliż mingħajr virgoletti u/jew korsiv. Nistieden lil dawk kollha li l-ilsien nattiv tagħhom huwa l-Malti, biex inħaddmu dak li hu tagħna u parti integrali fi lsienna u ma neqirdux dak li diġà għandna biex nigglorifikaw dak tal-barrani. Ilsienna huwa uniku, ħaj u awtonomu u lest li jkompli jiżviluppa u jevolvi. Huwa l-ilsien li jagħti lil kull wieħed minna l-identità li missirijietna tant ħadmu għaliha: l-identità Maltija.

Referenzi

Azzopardi, C. (2007) *Gwida għall-Ortografija*. It-tieni edizzjoni. Malta: Klabb Kotba Maltin.
Diviżjoni ta' l-Edukazzjoni (1999) *Inwelldu l-Ġejjieni Flimkien - Kurrikulu Minimu Nazzjonali*. Malta: Klabb Kotba Maltin.

Carmel Azzopardi

Introduzzjoni

L-integrazzjoni ta' kliem ta' nisel Ingliz, li ssehh l-ewwel fuq livell mitkellem u mbagħad tista' ssehh ukoll, għalkemm mhux dejjem bilfors, fuq livell miktub, hi realtà li ma tistax tiġi injorata. Hi pass neċessarju u inevitabbli fl-iżvilupp tal-lingwa. Il-lessiku tal-Malti bilfors li jrid jespandi u jitwessa' biex ikun jista' jaqdi htigijiet godda, l-aktar fejn jidhlu oqsma pjuttost moderni bħalma huma l-oqsma ta' l-informatika, tax-xjenza u t-teknoloġija, tal-finanzi u ta' l-isport. Din l-integrazzjoni hi żvilupp pożittiv li jagħni u jiftaħ il-lingwa, sakemm, u hu importanti li wieħed jishaq fuq il-kelma "sakemm", din l-integrazzjoni ssehh **bis-sens**.

Prinċipji

1. Ma nużawx kelma ta' nisel Ingliz, la fuq livell mitkellem u lanqas fuq livell miktub, jekk fil-Malti diġà għandna kelma bl-istess tifsira.

Tabella 1	Eżempji ta' interferenza mill-Ingliz
-----------	--------------------------------------

A: Ingliz	B: Malti
iwwoċċja*	ra
ibbrestfidja*	redda'
immitja*	iltaqa' ma'
ibbildja*	bena
illiftja*	refa'
ixxejvja*	qaxxar
ibboderja*	ħabbel moħħu
ikkawntja*	għodd
salad*	insalata
cream*	krema

Kummenti

- a) L-użu ta' kliem bħall-kliem f'kolonna A jagħmel ħsara lil-lingwa għax jieħu post kliem ieħor li diġà hu stabbilit.
- b) Biss hawnhekk wieħed irid joqgħod attent għax xi drabi kelma Inġliża jkollha tifsira li tkun identika għat-tifsira ta' kelma Maltija meta użata f'kuntest iżda jkollha tifsira differenti meta użata f'kuntest ieħor. Fl-ewwel każ il-kelma titqies bħala interferenza; fit-tieni każ titqies bħala żvilupp pożittiv.

Tabella 2	Eżempji ta' kliem Inġliż li jintuża f'kuntest partikulari		
Kelma Inġliża	Kuntesti differenti		
IBBEJKJA	L-isprejer ibbejkja l-karozza.	✓	
	Il-furnar ibbejkja l-ftajjar.	×	Il-furnar ħema l-ftajjar. ✓
IPPUXXJA	Toni ppuxxja d-droga.	✓	
	Tonni ppuxxja lil ta' quddiemu.	×	Toni mbotta lil ta' quddiemu. ✓
IFFIDJA	Il-mastrudaxxa ffidja l-magna li tqatta' l-injam.	✓	
	Il-bidwi ffidja l-annimali.	×	Il-bidwi ghalef l-annimali. ✓
IMMIKSJA	Id-disc jockey mmiksja l-mużika.	✓	
	Ommi mmiksja l-bajd.	×	Ommi ħabbtet il-bajd. ✓
	Il-ħaddiem immiksja l-konkos.	×	Il-ħaddiem ghagen il-konkos. ✓
ISSEJVJA	Pawlu ssejvja d-dokument.	✓	
	Pawlu ssejvja l-bolol.	×	Pawlu gemma' l-bolol. ✓

2. Meta kelma ta' nisel Inġliż tintegra ruħha, il-forma mitkellma ta' l-Inġliż tiegħu l-prominenza u mhux il-forma miktuba. Il-kelma integrata żżomm pronunzja li toqrob lejn il-pronunzja ta' l-Inġliż u l-forma grafika fil-Malti tirrifletti din il-pronunzja. Pereżempju, meta tintegra ruħha, il-kelma Inġliża "wire" ma żżommx il-forma grafika ta' l-Inġliż u ma tiġix ippronunzjata /'wi^j re/ iżda żżomm pronunzja li toqrob lejn il-pronunzja Inġliża (/wa jer/) u tinkiteb b'mod li jirrifletti din il-pronunzja (*wajer*).¹

¹ Fl-integrazzjoni bikrija ta' kliem Inġliż insibu xi każi fejn dan il-prinċipju ma ġiex irrispettat. Ngħidu aħna, fil-kelma "pickles" ma żammejniex il-pronunzja li toqrob lejn il-pronunzja Inġliża iżda tajna aktar prominenza lill-forma miktuba ta' l-Inġliż. Ippronunzjajna /'pik les/ (minflok /'pik ils/) u ktibna *pikles* minflok *pikils*. Ara wkoll Azzopardi C., 2007, p. xviii.

3. **Mhux** kull kelma li tintegra ruħha fuq livell mitkellem trid **bilfors** tintegra ruħha fuq livell miktub.

Il-kliem Inġliż li jintegra ruħu jista' jiġi kklassifikat fi 3:²

a) Kliem li jintegra ruħu fuq livell mitkellem iżda mhux fuq livell miktub

Kliem bi struttura ostili

L-istruttura grafika tal-kelma tikkundizzjona l-integrazzjoni fuq livell miktub. Kliem pjuttost twil u li jkollu struttura grafika kkumplikata u li tistona meta mqabbla ma' l-istruttura ta' kliem Malti, bħala regola, ma jintegra ruħu qatt fuq livell miktub. Ngħidu aħna kelmiet bħal "fire extinguisher" jibqgħu jinkitbu bl-Inġliż għax, jekk jinkitbu bil-Malti, il-forma grafika tagħhom (*fajerekstingwixer*) tidher ostili u ma tkunx aċċettata.

Kliem li għadu ġdid

Bħala regola, kelma tintegra ruħha l-ewwel fuq livell mitkellem. Meta tibda tintuża sew fuq dan il-livell u tindara, imbagħad tkun tista' tibda tinkiteb ukoll bil-Malti.³

b) Kliem li bilfors jintegra ruħu fuq livell miktub

Meta minn kelma ta' nisiel Inġliż innisslu forom oħrajn, il-kelma trid dejjem, anke jekk tkun għadha kif ġiet integrata fuq livell mitkellem, tinkiteb bil-Malti.

Tabella 3		Kliem Inġliż li jinkiteb dejjem bil-Malti			
Niktbu	faks	u mhux	fax*	għax innisslu	iffaksja
					niffaksja
					iffaksjati
	baġit		budget*		ibbaġitja
					nibbaġitja
					baġitarju
	bokser		boxer*		ibboksja
					nibboksja
		ibboksjat			
kejterer	caterer*	ikkejterja			
		nikkejterja			
		ikkejterjat			
		ikkowċja			
kowċ	coach*	nikkowċja			

² Ara wkoll Azzopardi C., 2007, pp. xviii – xix.

³ Dan il-prinċipju ma' japplikax fil-każ ta' kliem Inġliż li minnu nnisslu forom oħra. Ara l-punt 3 (b) hawn fuq.

				ikkowċjati
	trakk		truck*	trakkijiet

Kumment:

- Lingwistikament ma jagħmilx sens li niktbu l-kelma Inġliża bl-Inġliż u mbagħad niktbu l-forom imnissla bil-Malti, jiġifieri li niktbu *fax, budget, boxer, caterer, coach, truck*, eċċ. imbagħad niktbu *niffaksja, baġitarju, nibboksja, nikkejterja, nikkowċja, trakkijiet*, eċċ.
- Aktar u aktar ma jagħmilx sens lingwistiku li noħolqu forom grafiċi assurdi u niktbu l-forom imnissla biċċa bil-Malti u biċċa bl-Inġliż, jiġifieri li niktbu l-kelma Inġliża bl-Inġliża u l-affissi Maltin bil-Malti. Noħolqu forom assurdi li lingwistikament joħolqu ħafna problemi jekk niktbu *niffaxja*, budgetarju*, nibboxja*, nikcaterja*, nikcoachja*, truckijiet**, eċċ.⁴

ċ) Kliem li jintegra ruħu fuq livell mitkellem u jista' wkoll jintegra ruħu fuq livell miktub

Hawnhekk jista' jkollna 3 fażijiet:⁵

- 1) Il-kelma tintegra ruħha fuq livell mitkellem biss. Eż. *landfill, summit*, eċċ.
- 2) Il-kelma tintegra ruħha fuq livell mitkellem imma tista' wkoll tintegra ruħha fuq livell miktub, jiġifieri jkunu aċċettati żewġ forom ortografiċi, il-forma bl-Inġliż u l-forma bil-Malti. Eż. *fridge* jew *frigg*, *ashtray* jew *extrej*, *spanner* jew *spaner*, eċċ.
- 3) Il-kelma tintegra ruħha kemm fuq livell mitkellem kif ukoll fuq livell miktub. Eż. *futbol, panċer, grawnd, telefown*, eċċ.

Kumment

- Il-mixja minn fażi għal oħra ma sseħx mil-lum għall-għada imma tiegħu s-snin. Issir aktar ħsara milli ġid jekk wieħed ikun avangardista u avventuruż iżżejjed u jibda jikteb il-kliem Inġliż **kollu** bil-Malti.
- M'hemm xejn ħażin jekk kelma Inġliża ttul, anke s-snin twal, fil-faži (2), jiġifieri fil-faži li fiha naċċettaw kemm il-forma bl-Inġliż kif ukoll il-forma bil-Malti.

⁴ Hemm ftit każi fejn isem proprju jibqa' jinkiteb bil-lingwa oriġinali meta miegħu jiżjed suffiss. Eż. *Shakespearejan, Marxizmu*, eċċ. Dan il-mod ta' kitba f'dan il-każ jagħmel sens peress li mhux prattiku li isem proprju jingħata forma grafika differenti.

⁵ Ara wkoll Azzopardi C., 2007, pp. xviii-xix.

- Il-kelma tidhol fil-fazi (3) biss meta tidhol sew fil-lingwa hekk li kulhadd jibda jiktibha bil-Malti.

Analizi ta' xi problemi li gġib magħha l-integrazzjoni ta' kliem Inġliż fuq livell miktub

1) L-interferenza tal-Malti fuq l-Inġliż

L-Inġliż u l-Malti ma jużawx sistemi identiċi biex jirrapprezentaw grafikament il-ħsejjes vokaliċi u konsonantali. Pereżempju, il-vokali "a" fil-Malti tirrealizza ruħha dejjem fil-ħoss /a/ (*qalb*) jew /a:/ (*dar*). Fl-Inġliż din il-grafema tirrealizza ruħha b'diversi modi: *task, far, cattle, table, talk*, eċċ. Fil-Malti l-vokali "o" tirrealizza ruħha dejjem fil-ħoss /o/ (*kors*) jew /o:/ (*kok*) filwaqt li fl-Inġliż insibu aktar varjetà: *box, store, poker*, eċċ. Minbarra xi differenzi fir-rappreżentazzjoni grafika ta' xi ħsejjes konsonantali (il-Malti jikteb *kejk*, l-Inġliż *cake*; il-Malti jikteb *ċowk*, l-Inġliż *choke*, eċċ.), hemm ukoll differenza fir-rappreżentazzjoni grafika tal-kwantità tal-vokali: l-Inġliż jikteb *tennis, van*; il-Malti bil-maqlub jikteb *tenis, vann*.

Wieħed jifhem li min jikteb kemm bil-Malti kif ukoll bl-Inġliż se jsib problema biex jikteb tajjeb minħabba l-interferenza reċiproka taż-żewġ lingwi. Izda wieħed irid jifhem ukoll li l-interferenza ta' lingwa fuq oħra, ftit jew wisq, isseħħ dejjem meta żewġ lingwi jkunu f'kuntatt. Żgur li mhux fenomenu li jolqot il-Malti u l-Inġliż biss. Ħa nagħti eżempju:

Tabella 4		Eżempju ta' xebh lessikali f'għadd ta' lingwi				
Malti	Inġliż	Taljan	Franciż	Spanjol	Portugiż	Ġermaniż
<i>azz-joni</i>	<i>act-ion</i>	<i>azione</i>	<i>action</i>	<i>acción</i>	<i>acção</i>	<i>Aktion</i>

Hemm qrubija fit-tnissil tal-kelma fl-eżempju, izda kemm fil-kitba, u kemm fil-pronunzja, insibu differenzi bejn lingwa u oħra. Bla dubju dawn id-differenzi joħolqu interferenza għall-kittieb li jaf żewġ lingwi jew aktar mil-lingwi msemmija. Izda din il-problema żgur li ma hix raġuni biex il-kelma ma tintużax f'xi lingwa jew oħra, u għall-istess raġuni l-interferenza reċiproka tal-Malti u l-Inġliż m'għandhiex tkun raġuni biex wieħed jirrifjuta l-integrazzjoni fuq livell miktub ta' kliem Inġliż fil-Malti.

2) Problemi ortografici fil-kitba ta' kliem Ingliz li jintegra ruhu fuq livell miktub

Bi ftit eċċezzjonijiet (ara l-punt 2 f'Tabella 6), napplikaw dejjem il-kriterju fonetiku biex niddeterminaw kif se jinkiteb il-kliem Ingliz li jintegra ruhu fuq livell miktub, jiġifieri niktbu dejjem il-kliem Ingliz kif jinħass bil-Malti. Kemm minħabba l-interferenza tal-forma grafika ta' l-Ingliz u kemm minħabba n-nuqqas ta' għarfien tar-regoli ortografici eżistenti għadd ta' kittieba jiżbaljaw meta jiktbu kliem Ingliz li jintegra ruhu fuq livell miktub. Nagħti xi eżempji fit-Tabella 5.

Tabella 5		Eżempji ta' problemi ortografici fil-kitba ta' kliem Ingliz li jintegra ruhu fuq livell miktub		
	Ingliz	Malti Korrett	Malti Żbaljat	Kumment
1	to feed to boo	iffidja ibbuja	iffijdja* ibbuwja*	Il-vokali /i/ u /u ^w / fil-Malti jiġu rappreżentati bil-grafemi rispettivi <i>i</i> u <i>u</i> . Is-sekwenzi grafici <i>ij</i> u <i>uw</i> huma possibbli biss meta warajhom ikollhom vokali (eż. <i>mija</i> , <i>duwa</i>). Meta ma jkollhomx vokali warajhom niktbu <i>i</i> u <i>u</i> (għalkemm nippronunzjaw /i/ /u ^w /). Għalhekk niktbu <i>min</i> u mhux <i>mijn</i> ; <i>ħut</i> u mhux <i>ħuwt</i> . ⁶
2	tennis	tenis	tennis*	Fl-Ingliz insibu diversi każi fejn konsonanti qasira tiġi rappreżentata grafikament b'konsonanti doppja (eż. <i>buzzer</i> , <i>driller</i> , <i>filler</i>). Dan il-kliem fil-Malti jrid jinkiteb kif jiġi ppronunzjat, jiġifieri b'konsonanti waħda. ⁷
3	badge	baġġ /beġġ		Hawnhekk għandna każ ta' kelma li integrat ruħha darbtejn – kelma li

⁶ Ara Azzopardi C., 2007, Regoli 87-88, pp. 36-37.

⁷ Ara Azzopardi C., 2007, Regoli 103-104, pp. 46-47.

				<p>kellha integrazzjoni bikrija (<i>baġġ</i>) u integrazzjoni aktar riċenti (<i>beġġ</i>). Fl-ewwel integrazzjoni l-interferenza ta' l-Ingliż ma kinitx qawwija (il-kelliem Malti ma kienx jaf l-Ingliż tajjeb) u l-vokali <i>a</i> tal-kelma Ingliża ġiet ippronunzjata kif tiġi ppronunzjata l-istess vokali fil-Malti (/ba→:/). Fl-integrazzjoni aktar riċenti jidher li l-interferenza ta' l-Ingliż kienet aktar qawwija u fl-integrazzjoni tagħha fuq livell mitkellem il-kelma żammet pronunzja li toqrob ħafna lejn il-pronunzja ta' l-Ingliż (/bedʒ:/). Sakemm ikun hawn kelliema li jippronunzjaw iż-żewġ forom, irridu naċċettaw iż-żewġ forom grafiċi (<i>flatt/flett,maniġer/meniġer, bejken/bejkin, sponsor/sponser, immonitorja/immoniterja</i>). Niżbaljaw jekk nirrifjutaw li niktbu l-forom li integraw ruħhom f'fażi aktar riċenti. Il-probabilità hi li l-kelliem Malti aktar ma jmur aktar ikun jaf l-Ingliż u għalhekk aktar jibqgħu jintużaw il-forom li fil-pronunzja joqorbu aktar lejn l-Ingliż. B'intwizzjoni wieħed jista' jgħid li l-lum, bħala regola, kulhadd jippronunzja /flet:/ u mhux /flat:/ u l-indikazzjoni hi li l-forma</p>
--	--	--	--	---

				/flat:/ bil-mod il-mod għad tintilef. ⁸
4	telephone	telefown	telefon*	Il-kelma Maltija integrat ruħha mill-Ingliż (tigi ppronunzjata b'mod li joqrob lejn il-pronunzja Ingliża) u għalhekk trid tinkiteb bil-konsonanti w. L-argument li, biex inkunu konsistenti ma' forom oħra (<i>telefonata</i>) irridu niktbu <i>telefon</i> ma jorbotx. Hawnhekk għandna każ ta' żewġ forom, forma li integrat mit-Taljan (<i>telefonata</i> (Malti) < <i>telefonata</i> (Taljan)) u kelma li integrat ruħha mill-Ingliż (<i>telefown</i> < <i>telephone</i>). Insibu l-istess ħaġa fil-kelmiet <i>diskow/diskoteka</i> . Jekk naċċettaw li nirrappreżentaw il-forma /'te le fown/ bil-forma <i>telefon*</i> , niżbaljaw għax imbagħad ikollna ngħallmu li l-ħoss /ow/ fil-Malti jinkiteb <i>ow</i> (<i>kowt</i>), <i>għu</i> (<i>ngħum</i>) u <i>o</i> (<i>telefon</i>) u viċiversa li l-grafema <i>o</i> fil-Malti tirrealizza ruħha fil-ħsejjes /o/ (/kors/), /o:/ (/ko:r/) u /ow/ ('te le fon/). Din hi kumplikazzjoni żejda li bla dubju għandha tigi evitata. ⁹
5	union	junjin	unjin /unjon*	Il-kelma <i>junjin</i> ma integratx ruħha mit-Taljan (ma nippronunzjawx /un'jo:ni/) iżda mill-

⁸ Ara wkoll Azzopardi C., 2007, p. xviii.

⁹ Ara wkoll Azzopardi C., 2007, pp.xv-xvi; Regola 24, pp. 11-12;

				<p>Ingliż u għalhekk il-forma grafika trid tirrifletti l-pronunzja Ingliza (/ju^w jin/). Jekk naċċettaw li niktbu <i>unjin</i> ~~x~~, noħolqu problema għax imbagħad ikollna ngħallmu li l-ħoss /ju^w/ fil-Malti jinkiteb <i>ju</i> (<i>jum</i>) jew <i>u</i> (<i>unjin</i>) u viċiversa li l-vokali <i>u</i> fil-Malti tirrealizza ruħha fil-ħsejjes /u/ (/kull/), /u:/ (/u: ni ku/), /u^w/ (/ku^wl/) jew /ju^w/ (/u^wn jin/). Din hi kumplikazzjoni żejda li bla dubju għandha tiġi evitata.¹⁰</p>
--	--	--	--	--

Insibu problema oħra meta niġu biex niktbu bil-Malti l-forom tal-plural Ingliz. Nagħti xi eżempji f'Tabella 5.

Tabella 6		Problemi li jirriżultaw mill-integrazzjoni fuq livell miktub ta' forom tal-plural Ingliz	
	Ingliz	Malti	Kummenti
1.	<i>fridges</i> <i>coaches</i>	<i>frigis</i> <i>kowcis</i>	Is-suffiss <i>is</i> tal-plural jinterferi mas-suffiss <i>es</i> ta' l-Ingliz u hemm it-tendenza li ma jkunx aċċettat faċilment. F'xi każi jagħti wkoll lok għal varjetà ta' żkuk morfemiċi (<i>frigg/frigis</i>) ¹¹ . Fil-każ ta' kelmiet bħal <i>frigg/frigis</i> wieħed jista' jevita l-problema billi jikteb bl-Ingliz, għallinqas sakemm il-kelma Ingliza <i>fridge</i> ma' tintegrax ruħha kompletament u tibda tinkiteb biss bil-Malti. Izda din is-soluzzjoni ma tapplikax fil-każ ta' kelmiet bħal <i>coach</i> għax f'dan il-każ innisslu forom oħra biż-żieda ta' affissi Maltin (<i>ikkowċja</i> , <i>nikkowċja</i> , <i>ikkowċjati</i> , eċċ.). La darba s-suffiss

¹⁰ Ara wkoll Azzopardi C., 2007, pp.xv-xv.

¹¹ Ara wkoll Azzopardi C., 2007, Regola 104, pp. 46-47.

			<i>is</i> se jinkiteb fi kliem bħal <i>kowċis</i> , jagħmel sens li jinkiteb ukoll fi kliem bħal <i>frigis</i> .
2	<i>boots</i> <i>shorts</i>	<i>buz</i> <i>xorz</i>	Xi drabi s-suffiss <i>s</i> ta' l-Ingliż jassimila ruħu u/jew ma jiġix ippronunzjat bil-ħoss ta' /s/. F'każi bħal dawn is-suffiss ġieli jinkiteb <i>s</i> u ġieli jinkiteb kif jinħass. Jinkiteb <i>s</i> meta jkollu funzjoni morfologika (jintuża biex jimmarka l-plural, eż. <i>klabb</i> – <i>klabbs</i> , <i>lid</i> – <i>lids</i> , <i>valv</i> – <i>valvs</i>) jew meta mal-forma tas-singular jiżdied suffiss (<i>sport</i> – <i>sportiv</i>). Jinkiteb kif jinħass meta ma jkollux funzjoni morfologika. Niktbu <i>buz</i> , <i>buzijiet</i> , <i>buza</i> , <i>buziet</i> u <i>xorz</i> , <i>xorzijiet</i> ¹² .
	<i>clubs</i> <i>lids</i> <i>valves</i> <i>sports</i>	<i>klabbs</i> <i>lids</i> <i>valvs</i> <i>sports</i>	
3	<i>watchman</i> <i>/watchmen</i>	<i>woċmen</i>	F'każi bħal dawn m'hemmx differenza fil-pronunzja bejn il-forma tas-singular u l-forma tal-plural. Fiż-żewġ każi nippronunzjaw /'wotʃ men/ u għalhekk irridu niktbu <i>woċmen</i> fiż-żewġ każi. Dan jagħti lok għal ambigwiżà. Iżda ma jidherx li dan il-fatt joħloq problema gravi; fil-Malti Rumanz insibu diversi każi ta' forom invarjabbli (<i>vokali</i> , <i>konsonanti</i> , <i>importanti</i> , eċċ.). F'dawn il-każi wieħed jifhem jekk il-kelma hix ta' għadd singular jew plural mill-kuntest u ma jidherx li għandha tkun problema biex jagħmel l-istess fil-każ ta' kelmiet bħal <i>woċmen</i> .

3) Problema fil-pronunzja ta' kliem Ingliż li jintegra ruħu fuq livell miktub.

Kliem Ingliż li jintegra ruħu mhux dejjem isegwi r-regoli ta' l-aċċent u ta' l-istruttura tas-sillaba tal-Malti Semitiku u Rumanz.¹³ B'mod partikulari ma jsegwix ir-regola li tgħid li l-vokali *i* li tkun f'sillaba finali li tingħalaq b'konsonanti waħda,

¹² Ara wkoll Azzopardi C., 2007, Regola 138, pp. 63-64.

¹³ Ara Azzopardi C., 2007, Regoli 52-55, pp. 24-26.

b'eċċezzjoni ta' kelmiet bħal *lil*, dejjem tkun vokali twila (/iː/) u dejjem tkun f'sillaba aċċentata. Eż. *kif*, *butir*, *bnedmin*, *qalil*, eċċ. Kliem Inġliż ma jimxix dejjem ma' din ir-regola. Eż. *piknik* (/ˈpɪk nɪk/), *televixin* (/te le ˈvi ʒɪn/), *mekkanik* (/mekˈka nɪk/). Wieħed jista' jressaq argument kontra l-integrazzjoni fuq livell miktub ta' kelmiet bħal dawn ibbażat fuq il-possibiltà li wieħed jista' bi żball jippronunzja vokali twila fis-sillaba finali u fl-istess ħin jispostja l-aċċent tal-kelma, jiġifieri li jippronunzja /pɪk'n iːk/ minflok /ˈpɪk nɪk/. Fil-fehma tiegħi l-integrazzjoni fuq livell miktub ta' kelmiet bħal *piknik* m'għandhiex tkun illimitata jew irrifjutata minħabba dan l-argument. Il-Malti Semitiku żviluppa u twessa' meta ħaddan ir-Rumanz u miegħu l-aċċent zdruċċjolu¹⁴, aċċent li kien imur kontra r-regoli ta' l-aċċent tas-Semitiku. M'hemmx raġuni għala żvilupp simili fir-regoli ta' l-aċċent tal-Malti m'għandux jithalla jseħħ fil-każ ta' l-integrazzjoni ta' kliem Inġliż li ma jsegwix ir-regoli ta' l-aċċent tal-Malti Semitiku u Rumanz.

Insibu wkoll xi kliem Inġliż li meta jintegra ruħu fuq livell mitkellem jiġi ppronunzjat b'żewġ modi: b'mod li joqrob lejn il-pronunzja Inġliża, eż. /ˈtʃu win gam/, /maˈfɪjən gan/, /ˈriːj fil/, eċċ. u b'mod li jirrifletti aktar il-pronunzja Maltija, eż. /tʃu winˈgam:/, /ma ʃɪn gan:/, /ˈriːfil:/, eċċ. Dawn iż-żewġ forom jagħtu lok għal żewġ forom ortografiċi: *ċuwingamm* u *ċuwingamm*; *maxingan* u *maxingann*; *rifil* u *rifill*. Għalkemm jien personalment nippreferi t-tieni forma ortografika (*ċuwingamm*, *maxingann*, *rifill*), ma naqbilx li għandna neskludu l-forma l-oħra (*ċuwingam*, *maxingan*, *rifil*). Il-probabbiltà kbira hi li aktar ma jgħaddi ż-żmien il-kliem Inġliż li jintegra ruħu fuq livell mitkellem se jkun dejjem aktar ippronunzjat b'mod li joqrob lejn il-pronunzja Inġliża. Jiġifieri l-probabbiltà hi li l-forom /ˈ±u win gam/, /maˈ±ɪjən gan/, /ˈriːj fil/ se jkunu dejjem aktar frekwenti. U għal din ir-raġuni ma jagħmilx sens li neskludu l-forom *ċuwingam*, *maxingan*, *rifil*.

Analizi ta' xi problemi li ġġib magħha l-integrazzjoni ta' kliem Inġliż fuq livell mitkellem

¹⁴ Ara Azzopardi C., 2007, Regola 50, p. 23.

- 1) Għalkemm il-kitba ta' dan il-kliem ma tohloqx problema ortografika (għax jinkiteb bl-Ingliż) il-kitba tiegħu f'ambjent sintattiku tohloq diversi problemi li jikkonċernaw il-kitba ta' l-ambjent sintattiku. Hawnhekk importanti ħafna li nistabbilixxu li **meta kelma jew akronimu li jiġu ppronunzjati bl-Ingliż (jew aħjar b'lingwa barranija) jinkitbu f'kuntest sintattiku, dawn jitqiesu skond il-forma ppronunzjata u mhux skond il-forma miktuba.** Nagħti xi eżempji f'Tabella 7.

Tabella 7		Kaži fejn l-ambjent sintattiku jiġi kkundizzjonat mill-forma ppronunzjata ta' kelma/akronimu li jiġu ppronunzjati b'lingwa barranija		
Ambjent sintattiku			Kitba korretta	Kitba żbaljata
1	l-artiklu qabel akronimu ¹⁵	il-UHM	Kellimt il-UHM .	Kellimt l-UHM.
		I-RTK	Smajt l-aħbar fuq I-RTK .	Smajt l-aħbar fuq ir-RTK.
		is-CMTU	Mort għand is-CMTU .	Mort għand iċ-CMTU.
		id-WC	Bdilt id-WC .	Bdilt il-WC.
2	l-artiklu qabel kelma	il-Union Jack	Ġibt il-Union Jack .	Ġibt l-Union Jack.
		ix-sherry	Xrobt ix-sherry	Xrobt is-sherry
3	l-artiklu wara akronimu	BBC l-ħaddiema	Fl-istazzjon tal-BBC l-ħaddiema jaħdmu sigħat qosra.	Fl-istazzjon tal-BBC il-ħaddiema jaħdmu sigħat qosra.
		ILO il-lum	Xi ufficjali ta' l- ILO il-lum bdew żjara f'Malta.	Xi ufficjali ta' l-ILO l-lum bdew żjara f'Malta.
		RMA is-suldati	Fil-parata ta' l- RMA is-suldati ħarġu bl-unuri.	Fil-parata ta' l-RMA s-suldati ħarġu bl-unuri.
4.	l-artiklu wara kelma	Rodney l-bieraħ	Lil Rodney l-bieraħ ma rajtux.	Lil Rodney il-bieraħ ma rajtux.
		Christine il-ktieb	Lil Christine il-ktieb bġhatthulha.	Lil Christine l-ktieb bġhatthulha.
5	tal- / ta' l-qabel akronimu ¹⁶	tal-Unesco	Kellimt xi ufficjali tal-Unesco .	Kellimt xi ufficjali ta' l-Unesco.
		ta' l-HIV	Qrajt dwar il-	Qrajt dwar il-

¹⁵ Ara Azzopardi C., 2007, Regola 145 (a), p. 66.

¹⁶ Ara Azzopardi C., 2007, Regola 230 (a), p. 115.

			problema ta' l-HIV .	problema tal-HIV.
6	tal- / ta' l-qabel kelma	tal-United	Dak il-ger tal-United .	Dak il-ger ta' l-United.
7	fil- / fl-qabel akronimu ¹⁷	fil-UHM	Dħalt membru fil-UHM .	Dħalt membru fl-UHM.
		fl-FAO	Inħatar uffiċjal fl-FAO .	Inħatar uffiċjal fil-FAO.
8	`il / `l qabel kelma	`il Eugene	Kellimt `il Eugene .	Kellimt `l Eugene.
		`l Yvette	Rajt `l Yvette .	Rajt `il Yvette.
9	`il / `l wara kelma	Claudette `il	Claudette `il kulħadd kellmet.	Claudette `l kulħadd kellmet.
		Beverley `l	Beverley `l ħadd ma rat.	Beverley `il ħadd ma rat.
10	`il / `l wara akronimu	SPCA `il	Il-membru ta' l- SPCA `il ħija kellem.	Il-membru ta' l-SPCA `l ħija kellem.
		VRT `l	L-uffiċjal tal- VRT `l ħadd ma rrapporta.	L-uffiċjal tal-VRT `l ħadd ma rrapporta.
11	kelma +/- vokali tal-leħen ¹⁸	Shirley ttardjat	Shirley ttardjat il-bieraħ.	Shirley ittardjat il-bieraħ.
		Claudine intebħet	Claudine intebħet mill-ewwel.	Claudine ntebħet mill-ewwel.
12	akronimu +/- vokali tal-leħen	BBC nkun	Mal- BBC nkun aktar għal qalbi.	Mal-BBC inkun aktar għal qalbi.
		ILO ikkontribwiet	L- ILO ikkontribwiet bi ħġarha.	L-ILO kkontribwiet bi ħġarha.
13	kelma + wK / uK ¹⁹	Albert u Rodney wrew	Albert u Rodney wrew interess fil-proġett.	Albert u Rodney urew interess fil-proġett.
		Marlene ukoll	Kien hemm Marlene ukoll .	Kien hemm Marlene wkoll.
14	akronimu + wK / uK ²⁰	CID wrew	L-uffiċjali tas- CID wrew effiċjenza kbira.	L-uffiċjali tas-CID urew effiċjenza kbira.
		BA uħud	Wara li ġabu l- BA uħud	Wara li ġabu l-BA wħud

¹⁷ Azzopardi C., 2007, Regola 220 (d), p. 110.

¹⁸ Ara Azzopardi C., 2007, Regola 159, p.73.

¹⁹ Ara Azzopardi C., 2007, Regola 70, pp. 31-32.

²⁰ Ara Azzopardi C., 2007, Regola 75, p. 33.

			komplew jistudjaw.	komplew jistudjaw.
15	kelma + jK / iK ²¹	Bordeaux jkun	F'Bordeaux jkun aktar kuntent.	F'Bordeaux ikun aktar kuntent.
		Melbourne irid	F'Melbourne irid iħabrek aktar.	F'Melbourne jrid iħabrek aktar.
16	akronimu + jK / iK ²²	PhD jkun	Bil-Ph D jkun jista' jsib impjeg aħjar.	Bil-PhD ikun jista' jsib impjeg aħjar.
		ILO ikun	FI-ILO ikun jista' jagħti sehem aħjar.	FI-ILO jkun jista' jagħti sehem aħjar.

Kummenti

- L-ambjent sintattiku indikat fit-Tabella 6 hu ambjent li jikkondizzjona ruħu mill-fonetika, jiġifieri hu ambjent li fih l-għażla bejn forma grafika u oħra sseħħ skond kriterji fonetici. Ngħidu aħna, nagħzlu li nżidu jew li ma nżidux vokali tal-lehen skond kemm il-konsonanti L ta' l-artiklu tkun jew ma tkunx f'ambjent vokaliku u l-istess il-bidliet $j > i$ u $w > u$ jseħħu biss meta l-konsonanti dgħajfin jinqabdu f'ambjent mhux vokaliku. Għal din ir-raġuni hi l-forma ppronunzjata u mhux il-forma miktuba li taffettwa l-ambjent sintattiku.
- F'każi simili l-kittieba tat-Tagħrif ġennbu l-argument favur kitba li tirrifletti l-pronunzja u taw biss kas tal-forma grafika. Pereżempju, stabbilew regola sempliċi fil-każ ta' l-artiklu: niktbu *il-* jekk l-artiklu la jkun wara kelma li tispiċċa bil-vokali u l-anqas ma jkun qabel nom li jibda bil-vokali (jew bil-konsonanti Għ / H), u niktbu *l-* jekk l-artiklu jaħbat wara kelma li tispiċċa bil-vokali jew/u jkun qabel nom li jibda bil-vokali. Fidili ma' din ir-regola niktbu *jiftgħu l-ġebel*; *jingħi il-lum*. Inħolqu sekwenzi grafici li ma jistgħux ikunu ppronunzjati: /'jit fow 'l→e bel/; /'ji nej 'l:u^wm/ li ħafna drabi jissarfu fi żbalji ortografici (*jiftgħu il-ġebel**; *jingħi il-lum**).
- Jekk niddeċiedu li nsegwu r-regoli eżistenti fil-każi msemmija fit-Tabella 6, noħolqu problemi serji u anke mmorru kontra l-użu komuni eżistenti. Biex nagħti eżempju, skond ir-regoli tat-Tagħrif irridu niktbu: *il-MMU*, *l-Unesco*, *il-WC*, eċċ. B'xorti tajba, u anke għax is-sens komun hekk jitlob, il-lum ħafna jiktbu *l-MMU*, *il-Unesco*, *id-WC*, eċċ. Naħseb li hawnhekk għandna nkunu preċiżi u ma nittrattawx ir-regoli tat-Tagħrif daqs li kieku kienu bibbja li ma tistax tintmess. Ir-regoli ta' l-

²¹ Ara Azzopardi C., 2007, Regola 69, p. 31.

²² Ara Azzopardi C., 2007, Regola 76, p. 33.

ortografija jevolvu bħal ma tevolvi l-lingwa. Il-kuntest lingwistiku tar-regoli eżistenti, b'mod partikulari l-kuntest lingwistiku tat-Tagħrif, hu kuntest differenti mill-kuntest lingwistiku tal-lum. Is-sens komun jitlob li r-regoli ta' l-ortografija jkunu aġġornati biex jaqdu l-ħtiġiet tal-kuntest lingwistiku attwali.

- 2) Il-kitba ta' vokali tal-lehen qabel kelmiet / akronimi li jinkitbu bl-Ingliż.²³
- Niktbu vokali tal-lehen qabel kelma li tinkiteb bl-Ingliż (jew b'lingwa oħra) meta din il-vokali tkun meħtieġa minħabba ż-żieda ta' l-artiklu. Jekk il-kelma li tinkiteb bl-Ingliż (jew b'lingwa oħra) tinkiteb korsiv jew bejn virgoletti, il-vokali tal-lehen tiġi mmarkata bl-istess mod, jiġifieri tinkiteb korsiv jew bejn virgoletti. Eż. *l-iscouts*, *l-ispac shuttle* jew *l-“iscouts”*, *l-“ispac shuttle”*
  - Meta, minħabba ż-żieda ta' l-artiklu, nom proprju li jinkiteb bl-Ingliż (jew b'lingwa oħra) jieħu l-vokali tal-lehen, din il-vokali tinkiteb ittra kbira u l-ittri l-oħra jinkitbu ittri żgħar. Jekk il-kelma li tinkiteb bl-Ingliż (jew b'lingwa oħra) tinkiteb korsiv jew bejn virgoletti, il-vokali tal-lehen tiġi mmarkata bl-istess mod, jiġifieri tinkiteb korsiv jew bejn virgoletti. Eż. *l-Iscottish Cathedral Choir* jew *l-“Iscottish Cathedral Choir”*.
  - Il-vokali tal-lehen tinkiteb ittra żgħira u l-ewwel ittra ta' nom li jinkiteb bl-Ingliż (jew b'lingwa oħra) tinkiteb ittra kbira meta:
    - a) in-nom ikun isem ta' ditta (trademark) Eż. *l-iSprite*
    - b) in-nom ikun akronimu li jinqara bħala kelma waħda Eż. *l-iSTOA*

Konklużjoni

1. L-integrazzjoni ta' kliem Ingliż kemm fuq livell mitkellem u anke fuq livell miktub hi fenomenu li ma jistax jiġi rrifjutat.
2. Jeħtieġ li ssir enfasi, b'mod partikulari fil-każ tax-xandir u l-gazzetti, biex kliem Ingliż li jinterferi ma jintużax, la fuq livell mitkellem u anqas fuq livell miktub.
3. Ma ngħaġġlux biex niktbu kull kelma Ingliża bil-Malti. Għandu jiġi identifikat il-kliem Ingliż li minħabba l-istruttura grafika tiegħu ma għandux jinkiteb bil-Malti (eż. *fire extinguisher*, *aircraft carrier*, eċċ.).
4. Naċċettaw il-faži tal-varjanti, il-faži fejn kelma tkun tista' tinkiteb kemm bl-Ingliż kif ukoll bil-Malti (*pushchair* / *puxċer*, *container* / *kontejner*, *ashtray* / *extrej*, eċċ).

---

²³ Ara Azzopardi C., 2007, Regola 265, p. 134.

5. Ninsistu fuq il-prinċipju li kelma Ingliza li minnha jtnisslu forom oħrajn tinkiteb dejjem bil-Malti.
6. Nidentifikaw il-kliem li ħareġ mill-faži tal-varjanti, jġigifieri l-kliem li jista' jibda jinkiteb biss bil-Malti (*futbol, telefown, ħiter, kuker, bord, panċer, grawnd, eċċ.*).

Biblijografija

- Akkademja Malti, tal- "Żieda mat-Tagħrif fuq il-Kitba Maltija (1924)". *Il- Malti*, 1984: 1-2.
 _____ "Aġġornament tat-Tagħrif fuq il-Kitba Maltija (1924)". *Il- Malti*, 1992.
 _____ *Regoli tal-Kitba tal-Malti*, Klabb Kotba Maltin, 1998
- Aquilina, J., *Maltese-English Dictionary*. Malta: Midsea Books Ltd, I: 1987, II: 1990.
- Azzopardi, C., *L-Ortografija Uffiċjali tal-Malti: Analizi Lingwistika Kritika b'Suggerimenti għal Titjib*, Tezi ta' I-M.A., l-Università ta' Malta, 1997.
 _____ "L-Ortografija". *Il-Malti LXXIV*. Malta: Klabb Kotba Maltin, 2000, pp. 71-89.
 _____ *Gwida għall-Ortografija*, Malta, Klabb Kotba Maltin (it-tieni edizzjoni), 2007.
- Cachia, L., *Grammatika Ġdida tal-Malti*. Malta, 1994 (1).
- Cremona, A., *Tagħlim fuq il-Kitba Maltija I*. Malta: Empire Press, 1935.
 _____ *Tagħlim fuq il-Kitba Maltija II*. Malta: Giov. Muscat, 1938.
- Għaqda Kittiċba tal-Malti, tal- *Tagħrif fuq il-Kitba Maltija*. Malta, 1924.

Albert Borg

1. Ilsienna, kif naħseb jaqbel kulhadd, għaddej minn fażi importanti ta' żvilupp biex ileħhaq mal-ħtiġijiet tal-globalizzazzjoni, u f'dan jirrifletti fedelment is-soċjetà tagħna li għandha quddiemha sfidi mhux żgħar f'dan il-qasam. Tradizzjonalment l-innovazzjoni kulturali (fis-sens wiesa' tal-kelma li jinkludi ħwejjeġ bħall-iżviluppi fix-xjenza, fit-teknoloġija u fl-oqsma l-oħra kollha tal-ħajja) twasslet fis-soċjetà tagħna bil-medjazzjoni tal-lingwa barranija u dominanti tal-mument. Hekk ġara ngħidu aħna fi żmien il-Kavallieri u fl-ewwel fażi tal-preżenza Brittannika bit-Taljan, u eqreb lejn żmienna bl-Ingliż fi żminijiet iktar reċenti qabel u wara l-Indipendenza u bil-globalizzazzjoni. Kliem bħal 'vapur' u 'ferrovija' fuq naħa, u 'kuker' u 'frigg' fuq oħra, jirreferu għal invenzjonijiet li seħhew, b'mod ġenerali, f'perijodi ta' żmien li jikkorrispondu għal dawn iż-żewġ fażijiet li semmejt u li waslulna, ta' l-ewwel bil-medjazzjoni tat-Taljan, u tat-tieni b'dik ta' l-Ingliż.

2. Huwa magħruf li lingwa bħall-Għarbi, ngħidu aħna, tikber u tilqa' għall-isfida tal-ħajja kontemporanja billi twessa' l-użu ta' l-għeruč konsonantali u bis-saħħa t'hekk toħloq kliem ġdid. Fl-Għarbi ta' l-Eġittu, per eżempju, mill-verb 'saara' li jfisser "huwa mar" għandna n-nom 'sayyaara' għal 'karrozza'. Kull sena jinholqu eluf ta' kliem b'dan il-mod biex l-Għarbi jinżamm aġġornat mal-ħajja ta' kuljum. Madwar is-snin sittin kien sar sforz minn uħud biex jirreplikaw din is-soluzzjoni għall-iżvilupp lessikali ta' lsienna. Kienu tressqu proposti bħal 'miksaħ' għal 'refrigerator' jew 'mirmed' għal 'ashtray' u 'mitjar' għal 'airport' (li kultant għadha tintuża). Imma soluzzjonijiet bħal dawn fil-fatt qatt ma qabdu l-art, anzi s-soċjetà in ġenerali tirriżerva ġudizzju pjuttost negattiv għal min jużahom, għalkemm xi eċċezzjonijiet insibu wkoll, bħal 'tisliba' għal 'cross-word puzzle'.

3. Issa jekk nieħdu lingwa globali bħal mhi l-Ingliż, din ukoll jenħtiġilha tikber biex tleħhaq ma' l-iżviluppi li l-ħin kollu qed iseħħu fid-dinja ta' madwarna. Imma ħafna drabi li jiġri f'dal-każ hu li jitwessa' s-sens ta' kelma li diġà teżisti, speċjalment bil-qawwa ta' l-analoġija u l-metafora. Hekk meta x-xjentisti ta' l-aġenzija spazjali Amerikana, in-NASA, ivvintaw veikolu spazjali li seta' jerġa' jintuża kemm-il darba biex imur fl-ispazju u jerġa' jiġi lura, ħasbu f'kelma Medjevali mill-qasam ta' l-industrija ta' l-insiġ u użawha f'dan il-kuntest ġdid. Fil-fatt il-kelma 'shuttle' fl-isem ġeneriku 'space shuttle' mhi xejn ħlief l-ekwivalenti tal-kelma Maltija 'mekkuk'. Issa mur għid 'mekkuk spazjali' bil-Malti! Safrattant ix-xjentisti tan-NASA m'għamlux ħlief l-ekwivalenti t'hekk!

4. Huwa evidenti li l-Malti jeħtieġlu jikber u jiżviluppa bħal kwalunkwe l-sien ħaj ieħor. Imma jekk l-għeruf eżistenti ma jistax jadattahom biex joħloq kliem ġdid kif jagħmel l-Għarbi, u lanqas ma jista' jwessa' s-sens ta' kliem li diġà jeżisti biex ikopri tifsiriet ġodda kif jagħmel l-Ingliż, allura jfisser li l-sienja ma jistax jikber, u b'hekk imut ħelu ħelu fid-dell ta' orizzonti daqshekk eċitanti bħalma huma dawk li ssejħilna lejhom il-globalizzazzjoni? It-tweġiba tagħtihielna l-istorja kwazi millenarja stess ta' l-sienja fl-iżvilupp lingwistiku tiegħu. Għax meta missirijietna ġew wiċċ imb'wiċċ ma' l-innovazzjoni, normalment ma ddejjqux jissellfu u jadattaw dik l-invenzjoni għall-użu tagħhom b'isimha b'kollox! Għalkemm il-ħaddiem fil-ġebel kellu ngħidu aħna l-'imterqa', kemm minna jirrealizzaw li l-biċċa għodda li jisimha 'baqqun' issellifnieha mill-Isqalli b'isimha b'kollox? Fl-istess ħin ħadd ma jaħseb illum li jgħid li 'baqqun' mhix kelma Maltija!

5. Din il-konsiderazzjoni twassalna għall-punt ċentrali f'din id-diskussjoni. Meta ngħidu li l-Malti "jissellef" il-kliem barrani qegħdin nikkommettu ruħna wkoll biex ngħidu li dak il-kliem issa sar parti mill-Malti. Il-kwalifika "missellef" tirreferi għall-orijini tiegħu u mhux għall-istat ġdid attwali tiegħu fi ħdan il-Malti. Tant hu hekk li dan il-kliem jieħu direzzjoni ta' żvilupp differenti minn dak li kieku ħa kieku għadu kliem fil-lingwa oriġinali: ngħidu aħna l-plural ta' 'baqqun' (incidentalment fl-Isqalli minn fejn ġiet din il-kelma l-ewwel ħoss huwa 'p' u mhux 'b') ma baqax 'baqquni' imma sar 'bqaqen'. Imma anki fejn l-iżvilupp il-ġdid fi ħdan il-Malti forsi ma jidherx daqshekk radikali, xi proċess ta' adattament fonoloġiku jew morfoloġiku nsibu dejjem. Kieku ngħidu aħna wieħed kellu jgħabbel il-forma miktuba 'cooker' ma' 'kuker', ma tantx jara differenza. Imma fl-Ingliż mithaddet il-kelma tispicċa b'vokali indistinta għax l-'r' ta' l-aħħar (għallinqas fil-mudell ta' Ingliż Brittanniku li soltu jqisu l-Maltin) ma titlissinx. Safrattant il-Maltin kollha li jużaw dil-kelma, l-'r' ta' l-aħħar ilissnuha. Jekk nieħdu l-kelma komuni 'film' li juża kulħadd biex ifisser "produzzjoni ċinematografika", l-'l' fl-Ingliż Brittanniku għandha ħoss differenti mil-'l' Maltija, u mil-'l' li jliissnu konsegwentement il-Maltin meta jużaw din il-kelma. Biex ma nsemmux il-verbi missellfa li fi proċess ta' adattament morfoloġiku mill-iktar interessanti (studjat bir-reqqa fix-xogħol monumentali ta' M. Mifsud *Loan Verbs in Maltese*, Leiden: Brill, 1995) jieħdu konjugazzjoni Maltija: ngħidu aħna minn 'to check' għandna 'iċċekkja'.

Mela l-punt jiġi waħdu: jekk fit-taħdit isir adattament fonoloġiku jew anki morfoloġiku, dan l-adattament għaliex għandu wieħed jissopprimih fil-kitba?

6. Hawnhekk fil-fehma tiegħi issa naslu fil-qofol ta' l-argument. Tant drajna nissellfu kliem, li żviluppajna tolleranza kbira għal dan il-proċess. Hekk f'lezzjoni tal-ħjata, l-għalliema nstemgħet tgħid: 'Issa ħa nurikom kif ngħollu l-'hem''. Probabbilment kienet influwenzata mit-test bl-Ingliż li tuża biex tgħallem is-sugġett tagħha, għax il-kelma teknika 'keffa' għadha tintuża komunement u ma kellhiex bżonn tirrikorri għal kelma missellfa. L-istess, fi programm fuq ir-radju għall-kura tas-sbuħija femminili l-kelliema qalet 'Attenti għax il-wiċċ 'jiddrajja' bix-xemx'.

Mill-banda l-oħra rridu naħarbu l-estrem l-ieħor li bih wieħed jevita b'mod assolut il-kelma missellfa meta minn għalih hemm ekwivalenti nattiva: ngħidu aħna veru li 'kkawża' bħal 'giegħel' huwa verb ta' kawżazzjoni, imma ta' l-ewwel jintuża ma' oġġett li huwa nom astratt (eż. 'Tikkawżax inkwiet bla bżonn') waqt li ta' l-aħħar jintuża ma' oġġett animat (eż. 'Ġegħluh jirreżenja'). Ta' min wieħed jinnota li dawn ir-restrizzjonijiet ma jistgħux jinqalbu (*'Iġġigħelx inkwiet bla bżonn' u *'Ikkawżawh jirreżenja').

Barra minn hekk hemm konsiderazzjoni oħra li rridu nagħmlu f'dan il-kuntest. Irridu niddistingwu l-Malti Standard Modern mill-Malti Ingliż Imħallat. Ta' l-ewwel huwa lingwa waħda ħajja u dinamika li l-ħin kollu qed tiżviluppa biex tleħhaq ma' l-esiġenzi komunikattivi li l-kelliema tagħha jsibu ruħhom fihom, waqt li ta' l-aħħar jinvolvi l-użu indiskriminat (ftit jew wisq) ta' elementi minn żewġ lingwi fl-istess att ta' tlissin. Meta mmur għand taż-żebgħa u ngħidlu 'Tini tliet metri wajer, plagg u konnekter' hemmhekk inkun qed nitkellem bil-Malti Standard Modern. Imma min instema' jgħid 'So much rain! Il-wipers lanqas kienu qed ileħħqu' kien qed iħallat elementi minn żewġ ilsna fi tlissna waħda.

7. Minn dan kollu li għidna s'issa għandu jkun ċar li hawnhekk mhux qed nitkellmu fuq xi bidla ortografika fl-ilsien Ingliż. Qed nitkellmu biss fuq kif għandna niktbu kliem ġdid li jidħol fil-Malti kontinwament minħabba li huwa lsien ħaj u dinamiku.

Jien tal-fehma li hekk kif il-kliem missellef mill-Ingliż jgħaddi minn proċess ta' adattament fonoloġiku (u f'xi każi anki morfoloġiku) f'ħalq il-kelliema tal-Malti, allura m'għandniex niddejjqu nirrapprezentaw dan l-adattament anki bil-kitba. Il-problema pjuttost hija fejn se naqtgħu l-linja bejn kliem oriġinarjament missellef imma issa stabbilit bħala parti integrali mill-Malti u kliem li biex ngħidu hekk, donnu għadu fuq l-għatba: jintuża minn xi wħud imma m'hemmx il-ġudizzju li dan huwa stabbilit b'mod sod bħala parti mill-Malti. Naturalment anki fil-każ ta' dan il-kliem isir adattament fonoloġiku f'ħalq il-kelliema tal-Malti, imma hawn għandna espressjonijiet li ma jitqisux komunement part mill-Malti.

Fil-fehma tiegħi kliem bħal 'bajpas' (bypass), 'kejbil' (cable), 'fajberglas' (fibre glass), 'egzost' (exhaust), 'fajerenġin' (fire engine), 'fultajm' (full time) u 'herdresser' (hair dresser), biex nieħdu ftit eżempji mil-lista li ċċirkola l-Kunsill fil-websajt tiegħu, illum għandhom jitqiesu parti integrali mill-Malti. Mill-banda l-oħra espressjonijiet bħal 'facilitator', 'farmhouse', 'food poisoning', 'guest house', 'handyman', 'home visit' u 'housekeeper' mill-istess lista ma naħsibx li għalissa għandhom jitqiesu parti integrali mill-Malti u għalhekk m'għandhomx jinkitbu bl-ortografija Maltija. (Jekk jinkitbux korsiv jew fil-virgoletti jew mingħajr ebda sinjal speċjali, din kwistjoni sekondarja li tista' tinqata' wara diskussjoni xierqa).

Jien konvint li kieku kelli nsaqsi lil għaxra min-nies biex jagħtu l-gudizzju tagħhom fuq dawn iż-żewġ listi żgħar, ma kienx ikolli reazzjoni waħda preċiża bħall-oħra. Għalhekk jenħtieg li jkun hemm korp li jerfa' din ir-responsabbiltà u kull tant żmien joħroġ lista aġġornata bil-kliem missellef li issa jitqies parti mill-Malti, miktub skond ir-regoli ta' l-ortografija Maltija. Tgħid il-Kunsill għandu jintalab jitgħabba b'din ir-responsabbiltà?

Charles Briffa

Introduzzjoni

L-għaġla tal-ħajja moderna tagħmel il-ħtieġa li nneħhu l-inċertezzi ortografici aktar urgenti. Fejn jidhlu termini ta' nisel Inġliż fil-Malti jeħtieġ nifhmu li l-lingwa tiddakkar minn ilsna oħra biex tissaħħaħ u tibqa' ħajja b'aġġornament maż-żmien u l-progress. Jiġifieri, l-importazzjoni ta' kliem mill-Inġliż għandna neħduha bħala riżultat ta' proċess naturali f'soċjetà ħajja u sensittiva għall-avvanzi kollha li jseħhu.

Minħabba l-kolonjaliżmu Inġliż, l-imperjaliżmu Amerikan, il-mezzi Anglofoni, u t-tixrid globali tal-kultura Anglo-Amerikana fis-sekli 20 u 21, bosta termini Inġliżi u Amerikani dahlu fl-użu popolari ta' bosta lingwi (fosthom il-Malti). Il-kliem Inġliż marbut mat-teknoloġija elettronika (eż. *internet, computer*) huwa b'mod partikulari komuni mad-dinja kollha għax bosta drabi ma jeżistix kliem ekwivalenti għalih; anzi huwa komuni wkoll (x'aktarx minħabba raġunijiet ta' traduzzjoni) f'dawk l-inħawi fejn teżisti l-possibiltà li jinholqu forom nattivi għalih.

F'dan li ġej, jeħtieġ ukoll inżommu f'moħħna li għalkemm il-problema ta' l-ortografija tikkonċerna l-lingwa miktuba, irridu nagħtu kas il-pronunzja għax il-prinċipji ortografici tal-Malti non-Semitiku jibbażaw ruħhom aktar fuq il-fonetika. (Ara Regola Fundamentali Nru 1 taż-*Żieda mat-Tagħrif.*)

Aċċessibilità

Meta bniedem edukat ikun qiegħed jaqra ma joqgħodx jagħti attenzjoni lill-ittri individwali. Hija s-sura sħiħa tal-kelma li tolqotlu għajnejh. Għalhekk, xogħolna huwa li nipprovdu sura li tingħaraf b'mod komdu għal kull kelma. "*The object of writing is to provide an unambiguous symbol for every word in the language concerned.*"²⁴ Jekk regola tkun se tiġġenera xi għamla ta' ambigwità għandna nevitawha. Il-qari tal-kliem irid ikollu ambigwità mill-inqas. Irridu, għalhekk, regoli li jagħtuna għamliet ta' kliem li joqogħdu għall-iskopijiet meħtieġa – għamliet Prattici.

Mela, ir-regoli li bihom nibnu s-simbolizzazzjoni viżwali tat-taħdit iridu jkunu Prattici u konvenjenti. Il-konvenjenza għandha tkun il-gwida tagħna u l-prattika (mhux prinċipji astratti) għandha tkun it-test validu li juri li r-regoli jaħdmu.

---

²⁴ David Abercrombie, "Writing Systems", fi *Studies in Phonetics and Linguistics*, Oxford University Press, London, 1966, p.88.

Il-prinċipju ewlieni ta' din id-diskussjoni huwa li l-ortografija tal-kliem ta' nisel Inġliż fil-Malti trid tkun

- ċara,
- konvenjenti, u
- prattika.

Dawn it-tliet termini niġborhom f'wiehed: aċċessibbli. U allura l-prinċipju issa nista' nagħtih isem: **il-prinċipju ta' l-aċċessibilità**. Nemmen bi sħiħ li b'dan il-prinċipju ta' l-aċċessibilità jithaffef ix-xogħol mhux biss ta' min jaqra imma anki ta' min jistudja u jikteb. Però dan il-prinċipju m'għandux ibiddel dak li diġà ndara. L-imdorri għandu jibqa' kif inhu, u għal dan l-iskop il-familjarità titqies parti mill-aċċessibilità. U meta qed ngħid li forma tkun indrat nifhem li tkun indrat minn dawk li jużaw il-Malti regolarment u mhux minn dawk li jużawha darba fill.

Żewġ Proċessi

Fl-integrazzjoni ortografika tal-kliem Inġliż li daħal fil-Malti hemm żewġ proċessi jaħdmu flimkien – proċessi li nsibuhom ukoll f'lingwi oħra li jimpurtaw kliem mill-Inġliż.

- Il-kliem Inġliż kultant jidhol verbatim.
- Il-kliem Inġliż kultant ikun adattat għal-lingwa li timpurtah – dan l-adattament isir permezz jew ta' tranżliterazzjoni jekk l-alfabett ma jkunx Latin jew permezz ta' traskrizzjoni jekk l-alfabett ikun Latin.

Fil-każ tagħna, ġeneralment fil-Malti mitkellem inħallu l-pronunzja oriġinali kif inhi fl-Inġliż, jew qrib tagħha kemm jista' jkun. U dan il-fattur qiegħed jinfluwenza l-kitba għax l-ortografija tal-Malti non-Semitiku ġeneralment timxi fuq il-ħoss tal-kelma. Fil-biċċa l-kbira tagħha (u hawn qed inħalli barra l-“għ” u l-“h”) is-sistema Maltija hija ortografija fonemika – b'dan it-terminu hawnhekk qed nifhem sistema ta' kitba li fiha l-grafemi jikkorrispondu għall-fonemi. Din l-ortografija fonemika tal-Malti qed tkun affettwata mill-kliem missellef minn lingwi li għandhom konvenzjoni ortografika differenti; b'eżempju nsemmu x-“x” li m'għadhiex tirrappreżenta l-ħoss /ʃ/ biss, imma anki l-fonema /ʒ/ li nsibu f'*television*.

(a) Jekk il-kliem Inġliż jidhol verbatim fil-Malti jfisser li l-pronunzja u l-ortografija oriġinali jinżammu fil-Malti: dan iwassal sabiex l-ortografija tal-Malti ssir “irregolari”. Per eżempju, jekk *microwave* nippronunzjawha bħal fl-Inġliż u nżommu l-ortografija Inġliża fil-Malti, nitilfu l-fonemiċità tal-kitba Maltija għax, fost oħrajn, il-grafema “a” għandha hawn il-ħoss ta' /ei/ u mhux ta' /ʌ/ kif normalment ikollha fil-Malti. Fil-qosor se nirrappreżenta dan kollu hekk: **[L1 = L2 pronunzja + ortografija] li jfisser li jkun qed isir proċess ta' Angliċizzazzjoni tal-Malti.** (“L1” tfisser l-Inġliż u

"L2" tfisser il-Malti għax it-trasferenza qed issir mill-Ingliż għall-Malti. B'fonemiċità qed nifhem il-karatteristika li s-sistema ortografika jkollha korrispondenza bejn il-grafemi u l-fonemi.)

(b) Jekk, mill-banda l-oħra, ikun hemm adattament tal-kliem Ingliż fil-Malti, jiġifieri tinzamm il-pronunzja oriġinali imma tinbidel l-ortografija, allura l-ortografija Maltija tibqa' regulari imma toħloq forma stramba ta' dak li hu familjari: "majkrowejv". Hea nirrappreżentaw dan kollu hekk: **[L1=L2 pronunzja – ortografija] li jfisser li jkun qed isir proċess ta' Malticizzazzjoni tal-kliem Ingliż.** B'dan il-mod tiġi ppriservata l-fonemiċità tal-kitba Maltija.

Il-fonemiċità tista' tkun ippriservata jew

- i. billi l-pronunzja tal-kliem missellef nagħmluha nattiv (eż. "ski", "snow"), jew
- ii. billi l-ortografija tal-kliem missellef nagħmluha nattiv (eż. "wiski", "brandi").

Hawnhekk ta' min jistaqsi: kemm hu importanti li nżommu l-fonemiċità tal-kitba fil-kliem li ġej mill-Ingliż? It-tweġiba tiddependi fuq mistoqsija oħra: qiegħda l-fonemiċità tinzamm f'każijiet oħra? Jekk nieħdu l-ħoss ta' "č" nsibu li jista' jinkiteb b'diversi modi: "čint", "Għawdxi", "ma għedtx", "dranaġġ", "għatx". U l-ħoss ta' "z" jista' jinkiteb hekk: "zalzett", "għatsa", "għadsa". Barra minn hekk, niktbu "ħalib", "sadir", "kattiv" imma nippronunzjawhom "ħalip", "sadir", "kattif". Mela l-fonemiċità m'hiex assoluta fis-sistema ta' kitba bil-Malti. U dan ifisser li fil-kliem Ingliż li daħal fil-Malti anki verbatim il-fonemiċità tal-Malti tista' ma tinzammx għax dan ix-xogħol diġà qed isehh f'każijiet oħra.

Kategoriji Differenti

Jekk inżommu dawn iż-żewġ proċessi f'moħħna, nistgħu nagħtu deskrizzjoni ta' x'qiegħed jiġri bħalissa fil-kitba f'dak li għandu x'jaqsam mal-kliem li daħal mill-Ingliż fil-Malti.

Imma, qabel xejn, jeħtieġ nagħzlu bejn derivazzjoni u inflessjoni. Derivazzjoni tfisser il-formazzjoni ta' kelma minn oħra biż-żieda ta' xi affissi jew morfemi (eż. jekk ma' "nazzjon" nagħmlu l-affiss derivazzjonali "-ali" nsawru l-kelma "nazzjonali") – bil-proċess tad-derivazzjoni l-funzjoni grammatikali tinbidel. Filwaqt li inflessjoni tfisser iż-żieda ta' affiss jew morfema skond il-grammatika (eż. jekk inkunu rridu l-plural ta' "nazzjon" inżidu "-ijiet" u nagħmlu "nazzjonijiet") – bil-proċess ta' l-inflessjoni l-funzjoni grammatikali ma tinbidilx.

II-Kategorija tan-Nomi

(a) Nomi li għandhom ortografija komuni. Hemm għadd ta' nomi Ingliżi li għandhom ortografija li toqgħod sew għall-Malti mingħajr ebda adattament; jiġifieri hawn ikollna proċess komdu ta' **[L1 = L2 pronunzja ± ortografija]** u m'għandhomx għalfejn jinkitbu korsiv jew *bl-inverted commas* – jista' però jkun hemm differenza semantika bejn l-Ingliż u l-Malti. Dawn jibqgħu jzommu l-plural Ingliż fil-Malti wkoll:

petrol, tanga, dolmen, marker, drill, film, bar, sport, golf, lollipop, drink, draft, bra, port (inbid aħmar), revolver, anorak, album, deodorant, starter, staff, sorter

(b) Nomi li biddlu l-ortografija imma ndraw. Hemm għadd ta' kliem Ingliż li daħal fil-Malti bi ftit arrangament komdu fl-ortografija u li issa ndara; jiġifieri l-proċess hawn huwa wieħed ta' **[L1=L2 pronunzja – ortografija]** – hawnhekk ukoll jista' jkun hemm differenza semantika bejn iż-żewġ lingwi. Dawn se naqsamhom fi tlieta:

i. dawk in-nomi Ingliżi li biddlu l-ortografija, indraw, u jieħdu plural Ingliż; ma' dan il-grupp qed inpoġġi wkoll dawk li ma jiddux plural:

čart (čarts), futbol (futbols), kuker (kukers), plastik (plastiks), plejer (plejers), gowler (gowlers), stikk (fis-sens ta' *sticking plaster*, bla plural), penalti (penaltis), stiker (stikers), dispaċer (dispaċers), diskett (disketts)

ii. dawk in-nomi Ingliżi li biddlu l-ortografija, indraw, u jieħdu plural Malti – kelma li tibdel il-pronunzja wkoll hija "vann" imma hawnhekk xorta se ninkludiha ma' dan il-grupp:

kors (korsijiet), vann (vannijiet), tim (timijiet), termos (termosijiet), pinn (pinnijiet), kejk (kejkijiet), kowt (kowitziet), jott (jottijiet), sett (settijiet), ček (čekkijiet), klač (klaččijiet), tokis (toksijiet), sors (sorsi), pajp (pajpijiet), sos (sosijiet), restorant (restoranti), dixx (dixxijiet)

Din hija tendenza komuni ħafna fil-Malti: eż. "In-nannu kien iġemma' s-sikspenzijat imbagħad qaleb għat-tensenzijat u t-tusenzijat; issa ħa naraw x'se jfaddal."

iii. dawk in-nomi Ingliżi li biddlu l-ortografija, indraw, u jieħdu kemm plural Malti u kemm plural Ingliż:

frigg (frigis/frigġijiet), dro (dros/drojiet), klabb (klabbs/klabbijiet), swiċ (swiċis/swiċċijiet), envelopp (envelopps/enveloppsijiet), gowl (gowls, gowljiet), xelter (xelters/xeltrijiet), torċ (torċis/torċijiet)

Ninnutaw li "frigis" u "swiċis" iwaqqgħu, ma' l-inflessjoni, waħda mill-konsonanti doppja tas-singular biex iżommu l-pronunzja Ingliża. Dan il-proċess ta' twaqqiġ ta' konsonanti fil-formazzjoni

tal-kliem diġà jsir f'każ bħal "uffiċċju – uffiċjali" fejn taħdem regola fonoloġika li tmexxi l-aċċent fuq sillaba oħra mad-derivazzjoni.

(ċ) Nomi li kultant ibiddu l-ortografija u kultant le. Hemm għadd ta' kliem Inġliż li għandu xejra internazzjonali u fil-Malti ma jkollu ebda derivazzjoni Maltija. Dan hawn fostna min kultant iħallih bl-ortografija Inġliża għax jaħseb li jista' jkun hemm xi tfixkil biex jinftiehem, jiġifieri jkun qed iħaddem il-proċess [**L1 = L2 pronunzja + ortografija**], u hawn min kultant jadattah għall-ortografija Maltija bil-proċess [**L1=L2 pronunzja – ortografija**] – f'xi każijiet ikun hemm differenzi semantiċi kbar bejn il-kelma fl-Inġliż u l-kelma fil-Malti. Dawn jieħdu biss inflessjoni tal-plural li generalment ikun ta' l-Inġliż:

accordion/akkordjin, aerial/erjal, allowance/allawans, badge/baġġ, bicycle/bajsikil, biro/bajrow, bus/bass, caption/kapxin, clown/klawn, coma/koma, command/komand (istruzzjoni fil-computing), condom/kondom, cracker/kreker, cushion/kuxin, detective/ditektiv, diesel/diżil, disco/diskow, email/ijmejl, evening/ijvning, ex-/eks-, extra/ekstra, frame/frejmm, free/fri, fuel/fjuwil, gym/ġimm, helicopter/ħelikopter, hotel/ħotel, jeans/ ġins, jeep/ġip, lable/lejbil, labourer/lejberer, liquidiser/likwidajżer, logo/lowgow, mobile/mowbajl, orange/orinġ, party/parti, private/prajvit, seat/sit, sexy/seksi, slipper/sliper, squash/skwoxx, taxi/taksi, television/televixin, VAT (din tinqara "vatt" jew "vi-ej-ti"), video/vidjow, voucher/vawċer, x-ray/eksrej

It-traskrizzjoni tal-kliem Inġliż f'din it-taqsimha tagħti ħafna lok għal tgergir għax jgħidu li toħloq bosta forum strambi. Barra minn hekk, m'għandniex noqogħdu b'forum alternattivi ta' kitbiet. L-aħjar nissuġġerixxu l-forma komda għall-qari u għall-kitba.

Il-Kategorija tal-Verbi

Hemm għadd ta' verbi Inġliżi li daħlu fil-Malti u allura għandhom inflessjonijiet tal-morfoloġija Maltija. Dawn jieħdu sura ortografika Maltija u l-pronunzja taz-zokk morfemiku (jew ta' l-element Inġliż) tinbidel f'xi każijiet biss. Hawnhekk jiħaddem il-proċess [**L1=L2 pronunzja – ortografija**] – jista' jkun hemm tibdil semantiku wkoll fil-Malti:

(ik)kowċ(ja), (id)dril(ja), (il)lekċer(ja), (id)draft(ja), (ix)xift(ja), sniff(ja), (is)sort(ja), (id)drift(ja), (ib)bawns(ja), (id)dren(ja), (it)trimm(ja), (ik)klit(ja), (id)dribil(ja), (il)laff(ja), (i)slimm(ja), (il)land(ja), (if)fit(tja), (id)discarġ(ja), (it)trejn(ja), (is)sett(ja)

Dawn il-verbi li daħlu mill-Inġliż għandhom bżonn ortografija Maltija minħabba l-konjugazzjoni tagħhom għax forma bħal "nikkowċjahom" hija ħafna aktar aċċessibbli minn "nikcoachjahom".

Il-Kategorija tal-Komposti

Hemm għadd ta' kliem kompost Inġliż li daħal fil-Malti; mal-komposti qiegħed ninkludi wkoll it-termini li għandhom aktar minn kelma waħda fl-Inġliż u daħlu fil-Malti bħala unità waħda. Dan l-aktar li joħloq diffikultajiet biex jinqara kulmeta jinkiteb b'ortografija Maltija. It-tendenza hija li dan il-kliem jibqa' bl-ortografija originali u allura l-proċess huwa ta' **[L1 = L2 pronunzja + ortografija]** (avolja hawn ukoll jista' jkun hemm tibdil semantiku):

air-conditioner, aircraft carrier, ashtray, baking powder, bed and breakfast, blue-tooth, bodyguard, boiler suit, boyfriend, breakfast, broadband, bypass, cabin cruiser, chewing gum, children's allowance, chucker-out, contact lens, cooker hood, cupboard, deputy leader, disc-jockey, doughnut, draughtsman, drawback, drawing room, dressing gown, Father Christmas, flower arrangement, grapefruit, hair-stylist, honeymoon, iceberg, icing sugar, mass meeting, money order, pen drive, pineapple, portable television, quadbike, rucksack, showroom, speed-boat, supermarket, take-away, toothpaste, track suit, traffic lights, vacuum cleaner, washing machine, weekend, weekend break, wet suit, whiteboard, windscreen, windsurfer, zebra crossing

Jekk ikun hemm bżonn tal-plural dawn il-forom iżommu l-plural tagħhom Inġliż ukoll fil-Malti. *F'Dictionary for Specific Purposes* (2007, p.109-112) tajt ħafna aktar eżempji ta' din il-kategorija.

Il-forom Maltin tal-kliem kompost Inġliż joħolqu diffikultà kbira fil-qari: eż. "grejpfruwt", "tuwtpeljst", "depjutilider", "ċekerawt", "ajsingxugar", "erkraktkarjer", "pendrajv", "kabord", "kukerħudd", "flawerarrejngment" eċċ. Dawn kollha jidhru strambi u ma jingħarfux mill-ewwel. Barra minn hekk, tista' tinħoloq interferenza bejn l-istudji ta' l-Inġliż u tal-Malti.

Rakkomandazzjonijiet

Fil-proċess ta' importazzjoni dejjem ikun hemm xi tiġrib ta' bidla semantika; hawnhekk dan il-fattur qiegħed jissemma biss u mhux qed jiġi ttrattat fit-tul għax m'huwiex parti mis-sugġett attwali.

Biex jithaddem il-prinċipju ta' l-aċċessibilità nissuggerixxi dawn ir-regoli għall-Inġliżmi fil-Malti.

- 1. In-nomi impurtati mill-Inġliż li jinkitbu b'ortografija li toqgħod awtomatikament għas-sistema Maltija (Kategorija tan-Nomi (a)) jibqgħu jinkitbu bl-ortografija originali li f'kuntest Malti ssir Maltija.** Il-plural tagħhom għandu jinkiteb bis-"s". Eż. "Kevin jipprattika ħafna sports." Dawn m'għandhomx jinkitbu bil-korsiv jew bl-*inverted commas*.
- 2. Il-kliem Inġliż li daħal fil-Malti u ma għandu ebda inflessjoni Maltija imma li issa ndara bil-forma Maltija tiegħu (Kategorija tan-Nomi (b, i)) għandu jibqa' jinkiteb**

- bl-ortografija Maltija** minhabba li digà hemm familjarità miegħu: eż. "Il-plejer korra waqt partita futbol fil-grawnd nazzjonali ta' Ta' Qali." Dawn għandha tingħata lista mill-Kunsill Nazzjonali tal-Malti tal-kliem li jaqa' f'din il-kategorija biex jitnaqqsu aktar l-incertezzi.
3. **In-nomi impurtati mill-Ingliż (Kategorija tan-Nomi (b, ii)) li jieħdu xi inflessjoni Maltija għandhom jinkitbu bil-Malti** għall-kumdità: eż. "Fl-università żdiedu ħafna l-korsijiet għaż-żgħażaġh."
  4. **In-nomi Ingliżi li biddlu l-ortografija, indraw, u jieħdu kemm plural Malti u kemm plural Ingliż (Kategorija tan-Nomi (b, iii)) għandhom jibqgħu jinkitbu bil-Malti** minhabba li digà hemm familjarità magħhom: eż. "Meta taret is-salvavita kelli nuża t-torċ biex insib is-swiċċ tal-frigġ."
  5. **Il-kliem Ingliż li għandu xejra internazzjonali (Kategorija tan-Nomi (c)) u l-kliem Ingliż li daħal fil-Malti imma li ma għandu ebda inflessjoni Maltija għandu jibqa' jinkiteb bl-ortografija originali (jigifieri bl-Ingliż)** biex jitnaqqas it-tfixkil fil-qari: eż. "Għall-*birthday* missieri għamilli *party* u qabel ma rqadt qrali storja fuq *fairy*." B'hekk insolvu l-problema li jkollna niktbu *party* bl-istess forma ta' "parti" u *fairy* bil-forma "feri" li tkun trid tintuża wkoll għall-*ferry*. Jigifieri jkun qiegħed jitnaqqas it-tfixkil meta niktbu: "Fuq il-*ferry* ħassejtni qisni *fairy* f'dak il-jum sabiħ." Dawn in-nomi għandhom iżommu l-plural Ingliż fil-Malti wkoll, u anki fil-plural jinkitbu bl-Ingliż.
  6. Il-verbi impurtati mill-Ingliż (Kategorija tal-Verbi) jitolbu ortografija Maltija, u għalhekk **il-verbi kollha impurtati mill-Ingliż għandhom jinkitbu bil-Malti** biex tkun komda l-konjugazzjoni tagħhom: eż. "Oħti ddriftjat ittra biex tikklejma l-ispejjeż tal-ħsara li garrbet." Dan huwa Malti mexxej u m'hemm ebda tqanziħ biex jinqara. Id-derivazzjonijiet ta' dawn il-verbi wkoll ikunu komdi biex jinkitbu b'ortografija Maltija. Hekk, per eżempju, mill-verb "inxurja" nagħmlu "inxurjat": "L-inxurjat ikollu d-dritt għall-benefiċċji kollha."
  7. **Il-kliem kompost li daħal mill-Ingliż (Kategorija tal-Komposti) għandu jibqa' jinkiteb bl-ortografija originali tiegħu (jigifieri bl-Ingliż)** biex nevitaw l-ambigwità u nippriservaw iċ-ċarezza: eż. "Omni żejnet il-kejk bl-*icing sugar* u poġġietu ħdejn il-*flower arrangement* fuq is-*sideboard*." L-użu tal-korsiv jew ta' l-*inverted commas* fil-kitba f'dawn il-każijiet ikun ta' għajjnuna sabiex titnaqqas id-diffikultà fil-qari.

Fl-essenzjal tagħhom dawn ir-rakkomandazzjonijiet tiegħi jistgħu jingabru fil-qosor f'din it-tabella:

Tabella tal-Kliem mill-Ingliz

Il-Kategorija	Ir-Rakkomandazzjoni	Eżempji
Tan-nomi (a) b'ortografija komuni	Ortografija Maltija/Ingliza [L1=L2 pronunzja ± ortografija]	marker, album, golf
Tan-nomi (b) li ndraw b'ortografija Maltija (i), (ii), (iii)	Ortografija Maltija [L1=L2 pronunzja - ortografija]	ċart, kors, frigg
Tan-nomi (ċ) internazzjonali	Ortografija Ingliza [L1 = L2 pronunzja + ortografija]	coma, sexy, taxi
Tal-verbi	Ortografija Maltija [L1=L2 pronunzja - ortografija]	ikkowċja, iddribilja, ixxiftja
Tal-komposti	Ortografija Ingliza [L1 = L2 pronunzja + ortografija]	icing sugar, weekend, deputy leader

Kummenti Ohra

Kelma mhux bilfors tiddetermina l-ortografija ta' kelma oħra. (Dan il-prinċipju jikkumplimenta r-Regola Fundamentali Nru 2 li nsibu fiż-*Żieda mat-Tagħrif.*) Irrid ngħid, għalkemm għandna niktbu "swiċċ", meta niġu biex niktbu n-nom kompost *switchboard* għandna nittrattawh separatament minn "swiċċ" għax jaqa' mar-rakkomandazzjoni tal-komposti. L-istess ngħid għall-kazijiet bħal *trainer* u *charger* li jistgħu jitqiesu mal-Kategorija tan-Nomi (ċ) u li m'għandhomx jaffettwaw l-ortografija ta' "ittrejnja" u "iċċarġja".

Imma meta jkollna nomi Inglizi (ukoll jekk ikunu internazzjonali jew ma jieħdu ebda inflessjoni Maltija) li minnhom jitnisslu l-verbi, għandna niktbu kemm in-nom u kemm il-verb b'ortografija Maltija għall-konsistenza, u biex jonqos it-tfixkil u tibqa' tinżamm ir-relazzjoni semantika bejn in-nom u l-verb.

In-Nom Ingliz	In-Nom Ingliz fil-Malti	Il-Formazzjoni tal-Verb min-Nom
<i>budget</i>	baġitt	ibbaġittja
<i>frame</i>	frejm	iffrejmja
<i>claim</i>	klejm	ikklejmja
<i>insurance</i>	inxurjans	inxurja
<i>dribble</i>	dribil	iddribilja
<i>boycott</i>	bojkott	ibbojkottja
<i>charge</i>	ċarġ	iċċarġja
<i>sponsor</i>	sponser	sponserja
<i>cash</i>	kaxx	ikkaxxja

Hawnhekk ukoll ngħidu li għalkemm inkunu qegħdin niktbu "sponser" u "sponserja", in-nom kompost *sponsorship* għandu jibqa' jinkiteb bl-Ingliz.

B'dan il-mod inkunu nistgħu nagħzlu bejn il-vettura li ngħidulha *coach* (kelma li għandha ssegwi r-rakkomandazzjoni tan-nomi (ċ) internazzjonali) u l-għalliem ta' l-isport li ngħidulu "kowć" u li "jikkowćja" lill-plejers.

Fit-Tagħlim

It-Tabella tal-Kliem mill-Ingliz (ta' hawn fuq) għandha l-iskop li tħaffef ix-xogħol tal-għalliema tal-Malti. It-tfal iridu jaslu jifhmu li n-nomi ta' bixra internazzjonali u n-nomi komposti biss jibqgħu jinkitbu bl-ortografija oriġinali tagħhom (jigifieri, bl-Ingliz). Wara kollox, espressjonijiet u kliem internazzjonali minn lingwi oħra diġà nħalluhom bl-ortografija oriġinali tagħhom:

eż.

"Il-qorti ħatritu kustodju *in loco parentis*." – mil-Latin

"Ma tridx tagħtih *carte blanche* għax jispiċċa jagħmel li jrid." – mill-Franċiż

"Għandu *Weltanschauung* pessimista ħafna." – mill-Ġermaniż

Wieheh isib aktar eżempji minn dawn fid-*Dictionary for Specific Purposes* (p.112-114).

Fit-Traduzzjoni

Jekk nistikkjaw mar-regola li kull kelma Ingliza li tidhol fil-Malti għandha tinkiteb b'ortografija Maltija rridu neżaminaw l-effetti tal-polisemija li tinholoq f'xi każijiet. (Polisemija huwa terminu fl-analiżi semantika li jirreferi għal element lessikali li għandu aktar minn tifsira waħda.) Ngħidu aħna, jekk nikteb "Dak raġel fitt ħafna", din tista' tiġi tradotta b'żewġ modi: (a) *He is a man in good health* jew (b) *He is an unfortunate man*. Naturalment, il-kuntest sħiħ jista' jiddizambigwa s-sitwazzjoni tas-sentenza sors. Imma jista' jagħti l-każ li lanqas il-kuntest sħiħ ma jiċċara t-tifsira: "Kevin jagħmel eżerċizzju fiżiku regolari u bil-qies għax fejn tidhol saħħtu jhobb jiffitta: huwa raġel fitt ħafna." Hawnhekk l-ambigwià baqgħet. L-ambigwià tonqos jekk il-kelma f'sens (a) niktbuha bl-Ingliz: "Dak raġel *fit* ħafna." F'dan il-każ, l-aġġettiv *fit* jidhol mal-Kategorija tan-Nomi (ċ) Internazzjonali. Bħalu għandna *happy*: eż. "Meta jixrob l-inbid iħossu ftit *happy*."

Jekk kollox jinkiteb bil-Malti l-kelma "sit" fis-singular taf toħloq xi ftit ta' l-ambigwià f'kuntest bħal "Ma sab ebda sit" minħabba l-polisemija, għax "sit" tista' tfigher *seat* jew *site*. Ġeneralment il-grammatika tiddizambigwaha s-sentenza: "Ma sab ebda sit tajba (fuq is-suġġett)" u "Ma sab ebda sit tajjeb (fit-teatru)." Jigifieri, "sit" (*site*) hija femminil fis-singular u fil-plural tagħmel "siti"; filwaqt li "sit" (*seat*) hija maskil fis-singular u fil-plural tagħmel "sits". Imma nifhmu li f' "sits" il-vokali tibqa' tinqara twila /i:/ imma l-kitba

jkollha mudell b'hal "sibt" fejn il-vokali qabel żewġ konsonanti f' monosillaba tkun qasira. Hawnhekk huwa każ ieħor meta waħda mill-forom ikun jaqblilna nħalluha miktuba bl-Ingliż b'konformità mal-Kategorija tan-Nomi (ċ) Internazzjonali, u hekk inkunu nistgħu nagħzlu b'mod ċar bejn "Ma sab ebda sit" u "Ma sab ebda seat" – u fil-plural ikollna "Is-siti kollha dorthom" u "Is-seats kollha dorthom" biex nevitaw l-anomalija vokalika tal-monosillaba li tispicċa b'żewġ konsonanti.

Bir-rakkomandazzjonijiet tal-Kategorija tan-Nomi (ċ) Internazzjonali nistgħu niktbu mingħajr diffikultà ta' xejn: "Fid-*data* kien hemm *data* żbaljata."

Każijiet oħra fejn it-traskrizzjoni ttelef fit-traduzzjoni huma dawn:

Il-Malti (L1)	L-Ingliż (L2)
1. Rajtha l-feri?	<i>a. Did you see the fairy?</i> <i>b. Did you see the ferry?</i>
2. Mar għall-parti tiegħu.	<i>a. He went to his party.</i> <i>b. He went for his part.</i>
3. Kien ħdejn il-bagi.	<i>a. He was near the buoys.</i> <i>b. He was near the buggy.</i>

Jekk aħna nimxu ma' din ir-rakkomandazzjoni tan-nomi internazzjonali nkunu qegħdin ngħinu lit-traduttur:

Rajtha l- <i>fairy</i> ?	Rajtha l- <i>ferry</i> ?
Mar għall- <i>party</i> tiegħu.	Mar għall- <i>party</i> tiegħu.
Kien ħdejn il- <i>bagi</i> .	Kien ħdejn il- <i>buggy</i> .
Ma sab ebda <i>sit</i> .	Ma sab ebda <i>seat</i> .
Dak raġel fitt ħafna.	Dak raġel <i>fit</i> ħafna.

Dawn l-eżempji m'humix każijiet ta' *code-switching*, għax jintużaw b'mod regolari u f'ċerti ċirkustanzi ma jkunx hemm forom alternattivi għalihom.

Fil-Pubblikazzjonijiet

Jekk nimxu ma' dawn ir-rakkomandazzjonijiet ta' hawn fuq, meta niġu għal xi listi alfabetiċi (eż. indiċi jew dizżjunarju) xi wħud minn dawn it-termini nfittxuhom kif imdorrijin infittxuhom: eż. *x-ray* taħt ix-"x" u mhux taħt l-"e"; u *evening* taħt l-"e" mhux taħt l-"i".

Fil-Kummerċ u x-Xogħol

Fid-dinja tax-xogħol u l-kummerċ, l-aktar meta jiġi biex isir ir-reklamar, l-użu ta' l-Ingliż skond il-Kategorija tal-Komposti u l-Kategorija tan-Nomi (ċ) Internazzjonali jgħin ħafna kif jixhdu dawn l-eżempji:

Il-klijenti jistgħu jixtru karozzi *second hand* u anki jagħmlu *part exchange*.

Irreġistra l-ewwel kont tiegħek tal-*broadband*.

Għandna ssibu vilel *semi-detached, bungalows, djar fully furnished*, u anki *houses of character*.

Il-*pilots* strajkjaw.

Roħs fuq ix-*shower cubicles, is-saunas*, u oġġetti oħra tal-banju.

Ibda l-ġurnata bi *breakfast* tajjeb: hu l-*corn flakes*.

Daħlulna ġodda: *laser jet printers* tal-kulur u *desktop PCs* bi prezzijiet li tista' taffordja.

Il-kumpanija tixtieq timpjega *operation manager, supervisors, part-time duty manager*, u *personnel* għall-*customer service*.

Konkluzjoni

Ta' min ifakkar li l-importazzjoni ta' kliem barrani ilha ssir sekli sħaħ f'dawn il-gżejjer. Infatti nsibu ħjiel tagħha saħansitra f'Pietru Caxaro (m.1485). Il-Professur Joseph M. Brincat f'*Il-Malti: Elf Sena ta' Storja* (2000) wera xi proċessi ewlenin tar-romanizzazzjoni u l-anglicizzazzjoni seħħew jew qed iseħħu fil-Malti.

Joseph M. Brincat²⁵

The steady flow of letters sent by readers to the editors of local newspapers about the Maltese language reflects a healthy interest in the mother tongue, but it also reveals that the way of writing English words is seriously worrying many citizens, now that Maltese is being increasingly used in domains where English was formerly exclusive (such as official correspondence and leaflets of all sorts). The Sunday Times of October 22 carried three items expressing concern: a letter by M. Pace Bonello, a paragraph by Pamela Hansen and a coda by Tanja Cilia. Most letters are symptomatic of the trend that considers mainly the aesthetic aspect. Many people say that words like "fjuwil, bajsikil, rawndebawt, mowbajl, kexx, bejbi, rabix," simply look horrible. However, there are serious pragmatic and technical aspects that one should reflect on.

In his *Maltese-English Dictionary* Joseph Aquilina opted for the transcription of English words according to the Maltese alphabet, but he admitted that "there is still some reluctance, and in some cases strong objection, to the phonetic rendering of English loan-words". He rightly attributed it to the fact that "English spelling is largely a matter of eye-reading", but he did not delve deeper into the question (p. xvi). Mifsud and Borg in their Maltese version of the Threshold Level series (1997) helpfully gave both spellings in their glossary.

The non phonetic nature of English spelling is due to the fact that English is perhaps the language which has adopted most words from other languages, especially from French and Latin, and in many cases it kept the original spelling (e.g. French "nation") and changed its pronunciation. As an example of the resulting contrasts between spelling and pronunciation, Melvyn Bragg points out that there are seven ways of writing one vowel, long e: free, these, leaf, field, seize, key, machine (*The Adventure of English*, 2003, p. 220).

Thankfully, the problem does not affect all English words adopted into Maltese. An important distinction is that between words of Latin or Germanic origin. Maltese regularly adapts the former to Italian and Sicilian patterns, and so "evaluation" becomes *evalwazzjoni*, "alleged" becomes *allegat* and "involved" becomes *involut*. This is the easiest and less traumatic way to adopt and integrate Anglo-Latin terms, and it actually solves more than half the problem. As to the other half, less difficulties are caused by consonants, and in some cases the vowels too coincide (*stop, printer*).

---

²⁵ Originarjament din il-kontribuzzjoni nkitbet biex tidher f'*The Sunday Times* u xxandret fiha fil-5 ta' Novembru 2006, p. 50.

The technical side of the question reveals that most of the problems concern English vowels. There are eleven cardinal vowels in RP English, which is the usual model for learners, and they are complicated by glides or diphthongs (Crystal, *The Cambridge Encyclopedia of Language*, 1997, p. 156). In Standard Maltese we only have five clear vowels (perhaps six, with *ie*), which is why it is so difficult to fit the English system into our own. The long, open *ae* of "chair, man, fairy, nappy, snack, cash" is not equivalent to the Maltese *e*, as spelt in words like *ċermen, feri, nepi, snekk, kexx* and so on. The same goes for many other vowels, but I refrain from producing more examples here not to make this piece too technical and tiresome. I cannot avoid, however, mentioning the danger of creating one spelling for two pronunciations: *feri* transcribes both "ferry" and "fairy", *bagi* is used for both "buggy" and the plural of *baga*, *parti* stands for "party" and the Maltese *parti* "a part". Consequences are more serious here, because it is no longer a question of deviant pronunciation but one of ambiguous meanings. Scores of similar examples come to mind.

Another grave matter concerns the accent. Words like *ċermen, televixin, baġit, bulit* do not prompt the desired pronunciation, simply because they violate the more subtle rules of Maltese spelling. A word like *ċermen*, creates two difficulties. First of all because open *ae* is not a standard Maltese vowel and cannot be represented by *e* which is mid close (J. Cremona 1990). Moreover it falls into the pattern CÉCCeC (where C stands for any consonant) and recalls forms like *ċerċer, fekren, berfel, gerger, keskes, beġel, kebbeb*, with the result that it would be read as *cérmén* and the reader might therefore expect a verb. The same goes for "budget": when written *baġit* it falls into the pattern of *tapit, qarnit, ħadid, marid, sadid*, etc; and *bulit* (for "bullet") where the accent falls on the last syllable, like *pulit*. The regularity of these patterns makes the accent unnecessary in spelling. To avoid misreading, it would be wiser to opt for the original English spelling and safeguard the Maltese system from ambiguity. This is especially useful in the case of international words, like budget, taxi, bus, container and so on, where the original spelling is usually adopted for supra-national conformity.

Some people believe that writing English words the Maltese way makes them "more Maltese"; sometimes one suspects that this process is somehow considered as "patriotic" or "logical". It is not necessarily so. Most languages opt for the original spelling of foreign words when they are not adapted because in this way they indicate that these are simply "parked" in the dictionary to give them time to be adapted or dropped, as often happens to words denoting ephemeral notions or objects. These often fall out of

fashion after a few years. And then one must allow for differences in the use of languages among different countries. In Spanish and Russian foreign words are written the local way, and there may be reasons like changes in pronunciation, but the most important factor is that the large majority of Spanish and Russian speakers do not know English at all. The case of Malta is different because here all children learn English from the first years in primary school, if not before. This means that most people are fully aware that they are using an English word.

One of the consequences of bilingualism on a national level is widespread code-switching. In Malta's case, the Constitution itself states that we have two official languages, and in practice both languages are used by the large majority of the population (in varying degrees of active or passive use). More importantly both languages are media of instruction at school and very often mothers use both languages when speaking to their pre-school children. Consequently, code-switching is rife but very few people admit it. It is a pity that important works like Antoinette Camilleri's on what goes on in the schools (1995) and Lydia Sciriha and Mario Vassallo's monitoring of language use in Malta (2001, 2006) apparently do not get the attention they deserve among teachers and parents.

A clear distinction between code-switching and the adoption of English words in Maltese is not easy (if at all possible) but something can be done if the right people bother to make an effort. We must first of all admit that a lot of code-switching is going on here. This could provide us with a criterion for distinguishing adopted words from code-switching, bearing in mind that the former would be indispensable whereas the others are practically unlimited (there are over 600,000 words in the Oxford English Dictionary and each one can be used in code-switching, but there are only 2511 English words in Aquilina's MED). In this light some "offensive" or "disturbing" spellings can be avoided. For instance, adding the French *g* or *j* sound (as in "gent" or "jardin") to our alphabet and burdening the letter *x* with it will be seen as unnecessary and harmful to the system, because intervocalic *x* is never pronounced like that, although it may be heard occasionally in clusters as in *xbin*, under the influence of the voiced consonant (alternating with *ġbin*). Writing *televixin* and *divixin* also violates the correspondence of the English suffix *-ision* to Maltese *-iżjoni*, as evidenced by the full word "vision" = *viżjoni* and other examples. Using "television" and "division" in their unadapted form should be considered code-switching, and the same goes for *kommixin*. The ending in these words is analogous to the pattern where the ending *-in* is always accented: *baħrin*, *tajbin*, *maħmuġin*, *karrozzin*, so that the spelling *kommixin* should prompt *kommixìn*. According to the

rules of Maltese spelling *televixin* would therefore be pronounced "tele-vi-sheen". Such devices may be acceptable in titles of programmes which vie for the audience's attention, but they should not become models for normal usage.

A language is a very complex and delicate structure and must be treated with extreme care. It is not always possible to take clear-cut decisions in the name of reason (some rules can actually be illogical) and a degree of flexibility is necessary, especially during times of change like the one we are going through now. Let us give the language time to settle, without expecting to solve all the problems in a short time. Above all, let's give the standard variety the respect it deserves and safeguard it, for the sake of its coherence. Although everyone can speak as one deems fit, we should keep in mind that writing is a special form of the language, and should be governed by "discretio", which is what helped Cicero refine Latin prose, Dante raise the "volgare" of Florence to a literary language and our writers of the nineteenth century to standardize Maltese and pave the way for its rise to official status. Obviously this does not mean freezing the language as it was a hundred years ago, because enrichment through adoption is indispensable, but linguistic free-wheeling, particularly if it brings rapid substitution of the core vocabulary, is harmful and may even lead to language shift.

Carm C. Cachia²⁶

Dawn li qiegħed nippreżenta huma ftit osservazzjonijet li nitlob lill-Kunsill Nazzjonali ta' l-Ilsien Malti biex jikkonsidra meta jkun qiegħed jiddibatti jekk għandniex, bħala nazzjon, niktbu kliem Inġliż bl-ortografija tal-Malti.

Imma qabel nibdew nittrattaw dan is-sugġett kontroversjali, nagħmlu sew jekk naraw ftit x'nifhmu bil-kelma "Ilsien". B'mod sempliċi nistgħu niddekrivu l-ilsien bħala mezz li bih il-bniedem jikkomunika ma' għajru. Bih il-bnedmin iwasslu l-ideat tagħhom lil xulxin. L-ilsien normalment inħarsu lejha minn żewġ aspetti: l-aspett mitkellem u l-aspett miktub. L-aspett mitkellem ilu jeżisti nistgħu ngħidu minn dejjem, imma l-ilsien miktub evolva wara ħafna u ħafna żmien u kien riżultat ta' esiġenzi umani li l-ilsien mitkellem ma kienx jaqdi. Fost dawn hemm il-memorja. Kelma miktuba tibqa' imma kelma mitkellma tintesa. Eżempju ċar ta' dan jeżisti fl-istorja ta' pajjiżna stess. Il-lingwa ta' missirijietna ta' Żmien il-Ħaġar intesiet propju għaliex ma kinitx miktuba. Għall-kuntrarju, l-ilsien Feniċju-Puniku nafu kif kien minkejja li l-gens li kien jitekellmu ilu li għeb, minħabba l-kelma maħżuża li baqgħet sa żmienna fil-forma ta' skrizzjonijiet imnaqqxa fil-ħaġar.

Madankollu rridu niftakru wkoll li, jekk l-ilsien mitkellem hu xi ħaġa naturali, l-ilsien miktub hu artifiċjali. Infatti mhux kull ma ngħidu jista' jinkiteb, jew aħjar ma nistgħux niktbu eżatt kif nitkellmu. Min jagħmel traskrizzjoni ta' xi diskors jaf eżattament x'qiegħed ngħid għaliex jiltaqa' ma' ħafna diffikultajiet b'mod li jekk id-diskors jinkiteb eżatt kif ikun intqal, il-qarrej mhux dejjem jista' jifhem il-kontenut tad-diskors.

Meta niġu biex nitkellmu, insibuha ħaġa faċli ħafna li, biex nispegaw aħjar dak li nkunu rridu ngħidu, nagħmlu użu minn kliem misluf. Dan ngħiduh eżatt kif inkunu smajnieh mingħajr ma noqogħdu nithassbu jekk jeżistix kliem bl-istess tifsira fil-lingwa tagħna. Mela jekk qiegħed nitkellem dwar il-karozza u rrid nirreferi għal xi partijiet tagħha, ma niddejjaq xejn li nuża l-kliem Inġliż, eżatt kif inhu, biex nindika dawn il-partijiet. Pereżempju, ngħid *steering* u mhux "tmun", *windscreen* u mhux "ħġieġa ta' quddiem" jew "ilqugħ mir-riħ", *brake* u mhux "krikk" bħal fil-każ tal-karettun. Imma meta niġi biex nikteb dawn il-kelmiet mill-Inġliż, naħsbha darbtejn kif se niktibhom. Dan għaliex il-kelma mitkellma mhix ekwivalenti dejjem għall-kelma miktuba.

---

²⁶ Qiegħed nikteb kliem bl-Inġliż fil-korsiv apposta ħalli nagħmel distinzjoni bejn il-kelma miktuba fl-ortografija oriġinali u dik miktuba bl-ortografija tal-lingwa Maltija.

Niġu għall-problema li qiegħda tinkwetana bħalissa. Jekk bilfors irridu niktbu dan il-kliem missellef minn lingwi oħra, kif se niktub, bil-mod oriġinali, jiġifieri kif jidher fil-lingwa-omm jew inkella niktub b'ortografija Maltija? Jien naħseb li l-poplu Malti għandu jkollu dritt f'din id-deċiżjoni, fis-sens li hu l-poplu li jagħmel il-lingwa u mhux bil-kontra. Issa ġara li l-poplu Malti matul is-sekli għaraf jissellef kliem minn lingwi barranin u għamilhom tiegħu. Dan sar billi l-kliem misluf ħafna drabi kien imġiegħel joqgħod għal regoli fonoloġiċi, ortografiċi, morfoloġiċi u kultant anke sintattiċi tal-Malti. Għalhekk meta dan il-kliem, l-aktar mill-Għarbi, mill-Isqalli u mit-Taljan ġie biex jinkiteb bl-ortografija Maltija ma kienx hemm diffikultajiet kbar. Jekk irridu, forsi nsemmu l-konsonanti "għ" li hi għal kollox semitika imma li riedet tibda tagħmel parti minn alfabet rumanz. Madankollu, kliem bħal "għażel", "lagħab" u "ġiegħel" ma nkitibx bl-ortografija Għarbija imma b'dik Maltija li tana s-Sur Nin Cremona. Hekk ukoll, kliem li oriġina minn lingwi rumanzi, bħal "serp-sriep" (*serpe*), "kċina-kċejjen" (*cucina*), "attitudni-attitudnijiet" (*attitudine*), "skartoċċ-skrataċ" (*cartuccia*), u kliem ieħor simili, beda jinkiteb bl-ortografija u skond ir-regoli tal-grammatika Maltija bla ebda diffikultà. L-istess jghodd għal kliem bħal "bajla-bajliet" (*boiler*), "skuna-skejjen" (*schooner*), "friża" (*freezer*), "senter-snieter" (*centre-loading shotgun*), "serkin-serkini" (*sulky*) u l-verbi "fajjar" (*fire*) u "bblakka" (minn *black*) li ġejjin mill-Ingliż. Dawn kollha kienu aċċettati mill-poplu li jitkellem din il-lingwa u kitibhom kif ħasshom. Il-kliem li l-poplu ma jaċċettax, ma jużax u ma jiktibx.

Hawn nixtieq inġib xi eżempji ta' kliem missellef li l-poplu ma aċċettax li jikteb skond kif iddettawlu r-regoli ta' l-Akkademja tal-Malti. L-aktar kelma komuni hi l-kelma *television*. Kulhadd jaf li fid-diskors ta' kuljum din il-kelma tintuża regolarment f'sentenzi bħal: "M'hemm xejn fuq it-*television*" jew "Mur itfi dak it-*television* minn hemm!". Madankollu, meta niġu biex niktbu din il-kelma, il-maġġoranza tal-kittieba (u anke ta' l-istudenti) għadhom jippreferu jużaw il-kelma "televiżjoni" (li ma tingħad qatt) milli jiktbu "televixin" minħabba li l-ħoss /3/ rappreżentat mill-ittra 'x' mhux aċċettat. Kelma oħra li mhix aċċettata hi l-kelma *beige* li bil-Malti tinkiteb "bexx", il-kelma li tintuża wkoll biex tirreferi għal tip ta' trattament għall-pjanti. Din toħloq dak li fl-omonimija jissejjaħ "*clash*" għaliex min jaqra din il-kelma, anke jekk ikun midħla tal-Malti, aktarx li ma jaqrax l-ittri "xx" bil-ħoss ta' /3/, imqar jekk il-kelma tkun miktuba f'kuntest partikulari.

Nemmen li hemm rabta viżiva bejn il-kelma miktuba u l-messaġġ li din il-kelma trid twassal. Meta aħna naqraw, aħna ma nkunux qegħdin naraw sensiela ta' ittri wara xulxin, imma nkunu naraw 'stampa' b'tifsira marbuta magħha. Meta naraw l-ittri /t-i-f-e-l/ fil-

forma "tifel" nifhmu li din il-kelma tkun qiegħda tirreferi għal persuna li mhix adulta. Dan il-metodu jintuża ħafna fil-primarja meta l-istudenti jintwerew *flashcards* mill-għalliema u hekk jimmemorizzaw il-kelma bħala 'stampa'. Tant naqraw bl-'istampi' li ħafna drabi lanqas naqraw il-kelma kollha u nkunu diġà nafu x'hemm miktub. Filfatt, meta għalliem ikun jikkoreġi, aktar jaqra bil-mod milli meta jkun jaqra għall-informazzjoni, għaliex fl-ewwel każ ikun irid joqgħod attent għall-iżbalji li fit-tieni każ aktarx li jaqbzulu.

Issa minħabba l-fatt li aħna bilingwi u allura għandna għarfien ta' kif jinkiteb kemm il-Malti kif ukoll l-Ingliż, aħna sa nsibu diffikultà, kultant kbira, biex naqraw kelma li aħna nafuha bl-Ingliż imma li tkun miktuba b'ortografija Maltija. Ngħidu aħna, jekk naraw il-kelma *mobile* miktuba bl-ortografija Maltija "mowbajl", din tista' tfixkilna milli naqraw, billi rridu nieqfu aktar mis-soltu fuq il-kelma biex nagħrfu x'messaġġ trid twasslilna. Meta mbagħad, f'kitba partikulari, bħalma hi d-deskrizzjoni ta' biċċa makkinarju teknoloġiku, ikun hemm ħafna kliem ta' dan it-tip, id-diffikultajiet fil-qari se jiżdiedu qatigħ. Terġa' u tghid bħalissa diehel għadd ġmielu minn dan il-kliem minħabba l-iżviluppi li qegħdin isehħu fid-dinja tat-teknoloġija u ta' l-informatika. Dawn ma nistgħux ngħaddu mingħajrom, la fit-taħdit tagħna u, anqas u anqas, fil-kitba. Tassew li hemm xi kliem Ingliż li daħal m'ilux u li aħna l-Maltin aċċettajnieh mill-ewwel u ma sibnieha diffiċli xejn biex naqrawh jew niktubh. Fost dawn ta' min isemmi l-kelmiet "kompjuter", "ħelikopter", "parking" u "krejn". Ma' dawn irridu nżidu verbi mnislin minn kliem Ingliż bħal "ikkraxxa", "tipparkja", "skurjaw", "nittrenjaw". Imma, imbagħad, kelmiet bħal "xowrum", "dixwoxer", "woxingmaxin", "ertajt", "bjuti peġints", "brejkfast", "wijkend brejk", u "fultajm" mhux lakemm naċċettawhom. Dawn żgur li se joħolqu problemi fil-forma ta' reżistenza minn dawk li jiktbu bil-Malti.

Mill-banda l-oħra rrid ngħid ukoll li, kif semmejt aktar 'il fuq, aħna l-Maltin kapaci nadattaw ruħna anke għal sitwazzjonijiet diffiċli. Jekk nergħu niftakru ftit fiż-żmien meta l-Malti beda jinkiteb bl-ortografija ta' l-Akkademja fis-snin 20 u 30 tas-seklu l-ieħor, insibu li kien hemm reżistenza għall-kitba bil-Malti ta' kliem li ġej mit-Taljan, bħal "skola", "gaġġa", "skunċertat", "rinaxximent", "azzjoni", eċċ., billi kien hemm min ried jibqa' jiktibhom bl-ortografija Taljana. Dawn illum niktubhom bl-ortografija tal-Malti u ħadd ma jgħaddilu minn rasu jiktibhom mod ieħor. Għaldaqstant, nazzarda ngħid li aħna għandna nieħdu l-pass kuragġuż u kliem ta' nisel Ingliż niktubh bl-ortografija Maltija wkoll. Hekk żgur li jsir tagħna.

Madankollu, għandu jkun il-Kunsill Nazzjonali ta' l-Ilsien Malti, flimkien ma' l-Akkademja tal-Malti, li għandhom jiddettawlna r-regoli li għandna nsegwu meta niġu biex niktbu dan il-kliem. Dan għandu jsir b'għaġal u bi ħsieb u wara studju serju, u mhux malajr malajr biex inkunu għamilnieh, ħalli ċerti żbalji tal-passat ma jirrepetux ruħhom. Forsi wieħed jista' jissuġġerixxi li jiġi stabbilit li l-Kunsill u l-Akkademja jintrabtu li, wara perijodu stipulat ta' żmien (numru ta' snin), jirrevedu r-regoli li jkunu nholqu u jekk jinħass il-bżonn, isir it-tibdil neċessarju. M'hemm xejn ħażin li wieħed jagħmel reviżjonijiet b'hal dawn, anzi dan juri maturità u serjetà min-naħa ta' dawk li tassew għandhom għal qalbhom il-kitba ta' l-sienna, aktar u aktar meta nżommu f'moħħna li l-ilsien Malti qiegħed jinbidel tant f'perijodi relattivament qosra. Hekk, meta tkun ittiegħdet deċiżjoni, din tkun fl-aħjar interess ta' kulhadd, imma b'mod speċjali fl-aħjar interess ta' l-ilsien nazzjonali.

John Caruana

Għall-bidu, meta rajt x'lista twila ta' kliem kelli nhabbat rasi magħha, ħbatt sa naqta' qalbi, iżda malajr ġejt f'tiegħi. Fil-fatt kienet l-istess lista interminabbli li wrietni b'liema urġenza jeħtieġ li niddeċiedu llum qabel għada x'sa nagħmlu, jew aħjar, kif sa nittrattaw dan l-influss Anglo-Sassonu fi lsienna.

Is-soluzzjoni xejn m'hi ħafifa, u lanqas ma nemmen li jista' jkun hemm linja dritta fit-tip ta' rimedju li nistgħu nadattaw. Inħoss li għandna nilħqu xi forma ta' kompromess, irrid ngħid, inċedu ftit biex nirbħu ħafna. Jekk il-lingwa tagħna m'għandhiex dak il-mekkanizmu intrinsiku li, b'tifqigħa ta' subgħajna noħolqu, bħalma huwa possibbli fl-Ingliż, kliem kompost bħal *bodyguard*, *boardroom*, *cash register*, *ashtray*, *chairman*, *wall unit*, *vanity unit*, eċċ., iżda mbagħad għandna l-barka, li dan l-istess kliem ġdid li ma nistgħux ngħaddu mingħajru, nagħtuh xejra għal kollox Maltija. Dan nistgħu nagħmluh mhux biss għax niktub skond il-fonetika Maltija, iżda aktar, għaliex bl-iżjed mod naturali, jadatta ruħu għall-grammatika Semitika. Ngħidu aħna dan nistgħu narawh f'ħafna nomi li ħadu l-plural sħiħ u/jew miksuri, bħal: **trakkijiet**, **kejkijiet**, **skejjel**, **banek**, fiż-żieda tal-prefissi personali, bħal: **niskorja**, **ṭiskorjaw**, kif ukoll biż-żieda tas-suffissi pronominali diretti u indiretti, bħal **spellejthom**, **spellejnihielhom**.

L-iktar ħaġa li nixtieq nišaq fuqha hija li liċ-ċittadin Malti jeħtieġ inhegġgħuh juża l-kliem Malti li diġà għandna u għadu ħaj fostna. Ngħidu aħna, għaliex għandna ndaħħlu l-kelma *boyfriend* jekk diġà għandna fil-vokabularju tagħna l-kelma **għarus** u **namrat**? L-istess għall-kelma *honeymoon*. Naf li l-espressjoni **qamar il-għasel** ma nisimghuhiex daqshekk spiss, iżda la għandna din il-frazi, għaliex ma nużawhiex? Xi jzommna milli ngħiduha? Naħseb li jiġi minna li dan il-vokabularju ma nħalluhx jindifen minn min jiġi jaqa' u jqum minn ilsienna. Bħal dan il-kliem hemm oħrajn. Ma naqbilx, u ma naċċettaha qatt dik li flok **tarbija** xi ħadd jgħid jew jikteb 'bejbi', flok **kelb il-baħar** 'xark', jew flok **Milied** 'Krismis'. La għad għandna fostna l-kelma Maltija, allura dan huwa delitt faħxi u abbuż, u kull abbuż għandu jkun imrażzan.

Nemmen li dan is-sagrilegġ jaf għeruqu fix-xandir u fl-istampar. Mhux sewwa n-nuqqas ta' professjonalità f'xi wħud mix-xandara, ġurnalisti u preżentaturi ta' programmi għar-radju u t-televiżjoni li għalihom donnu jgħaddi kollox, basta jtellgħu programm jew jiktbu artiklu. Qatt ma jgħaddilhom minn rashom xi ħsara kbira qed jagħmlu lil-lingwa Maltija?

Bħala għalliem tgħidx kemm jisgħobbija nisma' lill-istudenti jleħħnu l-akka (h) fi kliem bħal **xtraha** u **tahieix**, u jgħidu 'xtraħħa' u 'taħieix'. L-istess dispjaċir, u rabja fl-istess ħin, jaqbduni meta nismagħhom jgħidu 'jirrikoveraw' u 'jipplejtjaw'. Għaliex ilissnu dan il-kliem u mhux **jigu f'tagħhom u jiksbu saħħithom u jpoġġu fuq platt** rispettivament? Mhux għaliex xi ħadd irresponsabbli u mhux imħejji sew qed jithalla jgħidhom fuq il-mezzi tax-xandir! Fl-istess nifs li qed ngħid dan, nixtieq irrodd ħajr lil dawk ix-xandara, ġurnalisti u preżentaturi li jagħmlu kemm jistgħu biex isegwu mill-qrib it-tagħrif aġġornat ta' l-Akkademja tal-Malti u jużawh waqt il-qadi ta' dmirijethom.

Nemmen għalhekk li l-aħjar soluzzjoni għall-kliem Inġliż li jkollna nużawh kif inhu, hija li niktubuh kif jinħass. Jekk inħares lura daqs ħamsa u erbgħin sena, għadni niftakar kif l-għalliema li kellna dak iż-żmien kienu jgħidulna biex xi kelma bl-Inġliż niktubuha kif inhi u npoġġuha bejn il-virgoletti. Għal dak iż-żmien dan kien jagħmel sens, u dan għaliex il-lista ta' dan il-kliem ma kinitx twila. Mhux hekk illum. Fi żmienna l-invenzjonijiet tant qed jizdiedu mil-lum għal għada, it-teknoloġija tant saret sofistikata, u l-mezzi tal-komunikazzjoni tant qed joktru u jitjiebu, li l-vokabularju Inġliż fi lsienna żdied u qed ikompli jizdied b'rata ta' l-għaġeb. Huwa preċiżament għalhekk li ma nistgħux inħallu l-kelma Inġliża kif inhi u npoġġuha bejn il-virgoletti jew niktubuha korsiv, għaliex it-test għall-qari jibda jispiċċa tant miżgħud bihom li żgur noħolqu problemi kbar għal min ikun irid jaqrah.

Lura mill-ġdid f'żgħożiti, bil-mod il-mod xi awturi bdew idaħħlu d-drawwa li jiktbu dan il-kliem Inġliż kif jinħass bil-Malti. Fil-bidu kien hemm min qarras kemm kemm wiċċu, iżda llum ħadd ma jsibha bi tqila jikteb jew jaqra: **futbol, kejk, xelter, bank, termos, kitla, trajfil, trajsikil, skor, gowl, pjanu, tajer, klabb, xorz, buz, swiċċ, brejk, kowċ, ċans, film, xutt, xift, kowt, trakk, ħoki, sejf, kuxin, wejter, tajpist, skeċċ, ragbi, piġama, piknik.**

Ma ngħidx li mhux sa nsibu diffikultajiet fi kliem itwal, bħal: *blackboard, ashtray, space shuttle, handout, tradeunionism, chairman, caption, computerised, dishwasher, doughnuts, eċċ.*, imma naħseb li wkoll il-forma Inġliża hemm ħafna li jsibuha diffiċli biex jispelluha u jiktubuha, u ma neħodhiex bi kbira minn Inġliži stess. Minkejja kollox, xorta waħda għandi fiduċja li jekk dan il-kliem niktubuh kif jinħass, jiġifieri **blekbord, extrej, xatil spazjali, ħendawt, trejdjunjoniżmu, ċermen, kompjuterizzat, dixxwaxer, downat**, nidraw niktubuh ukoll u nitgħallmuh. Li jonqos biss huwa sforz ġenwin min-naħa ta' kulħadd biex dan il-kliem u ħafna ieħor, niktubuh *dejjem* forma waħda, u nisimgħuh *dejjem* l-istess.

Xi drabi, minħabba l-istramberija viżwali fil-kitba ta' xi kliem, wieħed għandu mnejn joġġezzjona li t-tfal iż-żgħar fl-iskejjel sa jsibuha diffiċli biex jitgħallmu. Ma naqbel xejn ma' dan. Ibda biex, liż-żgħar m'għandniex għalfejn ngħaddulhom minn kmieni ħafna vokabularju minnu nnifsu tqil; dan jiltaqqgħu miegħu bil-mod il-mod, gradwalment, u għalhekk nemmen li jekk jibqgħu jinteressaw ruħhom fit-tagħlim tal-Malti billi jisimgħu u jaqrawh, m'għandux għax ikollhom problemi 'l quddiem. Imbagħad, x'hemm ħażin jew tqil, li tfal fi klassijiet primarji jitgħallmu jispellu bil-fonetika Maltija l-kliem Inġliż li diehel fil-Malti? Ma jidhirlix li nkunu qed nistennew ħafna mingħandhom li jitgħallmu jispellu kliem bħal: **boksing, taksi, telefown, mowbajl, fajl, helikopter, xelter**, iżjed u iżjed meta fi lsienna għandna diġà kliem li jinkiteb bl-istess għamla, irrid ngħid jien għal dik li hija sekwenza ta' konsonanti u vokali, ngħidu aħna bħal **dentist (boksing), ġersi (taksi), mincott (mowbajl), lejl (fajl), masġar (xelter)**.

Terġa' u tgħid, f'dan il-kliem Anglo-Sassonu, mhux sa jkun hemm il-problema ta' l-għ, u fejn din sa titqiegħed. Dak li sa jkun hemm bżonn, kemm min-naħa ta' min jgħallem kif ukoll min-naħa ta' min jitgħallem, huwa għarfien sod tal-fonoloġija, jiġifieri l-ħsejjes preċiżi ta' kull konsonanti u vokali fl-alfabett Malti.

Hemm xi ħaġa oħra li nixtieq ngħid. X'hemm ħażin jekk f'dan l-eżerċizzju li ser nagħmlu kollettivament, inkunu daqsxejn avventurużi? Irrid ngħid jien, x'hemm ħażin jekk f'xi kazi noħolqu frażijiet aħna, sakemm dawn jagħmlu sens u ma jkunux esaġerati? Nagħti ftit eżempji.

airbags	boroż ta' l-arja
airstrip	meddet it-titjir
babysitter	ħâres it-tfal
basketball	ballunbasket
buffet lunch	ikla bufè
bus stop	waqfa xarabank
dishwasher	ħassiel il-platti
driving instructor	għalliem is-sewqan
fire extinguisher	tifinar
headguard	ħarsien ir-ras
heliport	mitjarkopter
highway	triqveloċi
punchbag	borżadaqqiet
ring road	triq dawra
roundabout	ċirku tidwira
rush hour	is-siegħa tal-ħruġ
shadow boxing	dellboksing
shield (a trophy)	tarkatrofew
showgirl	tfajlaspettaklu
sleeping policeman	pulizija mimdud
vacuum cleaner	ġebbid it-trab
windscreen	ilqugh ir-riħ

Xejn ma neħodha bi kbira jekk ir-reazzjoni ta' min jaqra dawn il-frażijiet l-ewwel darba, tkun tbissima jew daħka. Imma jekk nisimgħuhom regolarment u jkun hemm tabilħaqq impenn biex nużawhom, żgur li ndaħħluhom fil-vokabularju personali tagħna mingħajr ħafna tmeżmiż. Għaliex fl-Ingliż jgħiduhom u jużawhom mingħajr l-iċken incertezza jew preġudizzju? Mhux għax jewwilla ċ-ċittadin Ingliż sar jagħmilha fatta li l-frażijiet li jisma' fi lsienu huma l-aħjar li jista' jkollu! Imbagħad x'tistenna? Mhux li l-frazi l-għdida ssir parti integrali minn ħajtu, wara li jibda jaraha u jismagħha *kuljum*. Aħna wkoll nistgħu nagħmlu hekk, imma jekk kulħadd jimpenja ruħu bis-serjetà.

Jidhirli jien li f'din il-vena avventuruża, l-istat kostrutt jagħtina faċilità mill-izjed komda biex noħolqu dawn in-neoloġiżmi mingħajr xi diffikultà ta' barra minn hawn. M'għandniex xi ngħidu, il-kuntest li fih ikunu użati dawn il-frażijiet jgħin lill-qarrej jew lis-semmiegħ jifhem mill-ewwel x'qed jingħad.

Tkun xi tkun is-soluzzjoni aħħarija naħseb li iktar importanti mill-istess soluzzjoni hija kif sa nwassluha lill-pubbliku. Nemmen li biex l-eżerċizzju jirnexxi, jeħtieġ nişqu li t-tagħrif konklużiv jitwassal sewwa u ċar lil dawk in-nies/ċittadini Maltin li l-aktar għandhom kuntatt mal-pubbliku ingenerali. Dawn jinkludu, fost oħrajn, għalliema, xandara, sidien ta' ħwienet, ditti u industrij, stampaturi, ġurnalisti, kittieba, kelliema, preżentaturi ta' programmi, intervistaturi u kapijiet ta' skejjel (privati u statali). Jekk dawn in-nies kollha marbuta ma' dawn l-oqsma varji ta' xogħol, jagħmlu sforz biex fil-vokabularju tagħhom (miktub jew mitkellem) jużaw il-kliem eżatt li għandhom jużaw, allura ma narax għaliex m'għandniex naslu. Kelma, frazi, tqila kemm hi tqila, għandna nitgħallmuha jekk nisimgħuha u narawha. Ma jasalx min mhux interessat fil-kultura. Izda dawn it-tipi ta' nies qatt ma jitgħallmu xejn sewwa, għax l-ewwel u l-aħħar ħsieb tagħhom huwa l-flus.

Minbarra dan l-impenn min-naħa tal-pubbliku, hemm bżonn ukoll li jittejjja ktejjeb. Fuqu, stampat iswed fl-abjad, għandu jkun hemm il-kliem/frażijiet kollha li deħlin mill-Ingliż, u kif ser nibdew ngħiduhom u niktubuhom. Dan il-ktejjeb ma jitqassamx biss lin-nies li semmejt hawn fuq, iżda lil kulħadd, f'kull dar. Flimkien ma' din l-inizjattiva, iċ-ċittadin għandu jkun imħegġegġ regolarment biex jirreferi għal dan il-kliem u jużah.

Hawnhekk nixtieq nagħmel suggeriment. Min jaf kieku, lill-preżentaturi ta' programmi speċifiċi fuq il-mezzi tax-xandir, biex ngħinuhom, nibdew nipprovduhom b'lista ta' kliem li jistgħu jużaw waqt il-programm tagħhom! Fost oħrajn, jiguni f'rasi programmi

dwar ikel u dieti, sport, saħħa, arti, kultura, kwizzijiet, ċinema u intervisti.

Hawnhekk nixtieq ngħid li meta nkunu sa ndaħħlu vokabularju Inġliż fi lsienna, m'għandniex bilfors nintrabtu biex nużaw kelma waħda bil-Malti għal kull kelma oħra bl-Inġliż. Xi drabi jkollna bżonn induru f'it mal-lewża biex naslu għall-istess tifsira, ngħidu aħna, **warming up: ejjew nagħmlu f'it eżercizzi ħfief jew dan l-eżercizzju ser nużawh bħala thejjija biex niġu f'tagħna/ningranaw**

Dan bl-ebda mod ma jfisser li l-Malti għandu xi żvantagġ, għax wara kolloxx l-għan ewlieni ta' lingwa huwa biex tgħinna nikkomunikaw. Kull lingwa għandha l-karatteristiċi tagħha. Ngħidu aħna kwalità sabiħa li turi l-flessibilità u l-effiċjenza ta' lsienna, hija l-użu tas-suffissi pronominali fi frażi bħal **ma nittajpjawhilhomx: we won't type it for them**

L-aħħar haġa li nixtieq ngħid hija li meta kelma mill-Inġliż naċċettawha kif inhi, wieħed għandu jkollu l-għażla, li fil-plural jew jagħtiha dak Anglo-Sassonu, jiġifieri biż-żieda tas-suffiss 's', jew iżidilha l-plural sħiħ '-ijiet', sakemm minnha nnifisha l-kelma ma tkunx tippermetti dan ta' l-aħħar minħabba n-nuqqas ta' pratticità. Nagħti xi eżempji: **gowl: gowljiet** jew **gowls, sejf** (tal-flus): **sejfijiet** jew **sejfs**. Iżda mbagħad **mekkanik: mekkaniks** u mhux **mekkanikijiet**.

Għalkemm naqbel li għandna ninkoraġġixxu l-użu tal-plural sħiħ, inħoss li jkun aħjar jekk inħallu ż-żmien jiddeċiedi hu liema plural inżommu. Forsi nżommuhom it-tnejn ukoll!

Nagħlaq billi nhegġeg lil kull min għandu għal qalbu lsienna biex, tkun xi tkun is-soluzzjoni, jeħtieġ li lkoll inkunu determinati u kburin biżżejjed biex dan l-isforz li qed isir mill-Kunsill tal-Malti flimkien ma' l-Akkademja tal-Malti, inseddquh u nimbuttawh waħda sewwa 'l quddiem, ħalli naraw, fl-iqsar żmien, il-frott mixtieq.

Appendiċi

Din il-lista li ġejja turi l-opinjoni tiegħi dwar kif għandna niktbu u nispellu l-kliem *Anglo-Sassonu li dieġel fil-Malti*.

A

acceleration	taċċellera / iżżid fil-veloċità / fl-aċċelerazzjoni
accountability	trasparenza / responsabilità
accountable	il-gvern jintrabat li juri sens ta' responsabilità
accountants	akkawntant/s
air bags	grazzi għall- boroż ta' l-arja s-sewwieq salva ħajtu (faċli biex tinftehem mill-kuntest)
air conditioner	kundizzjonatur ta' l-arja / sistema ta' arja kkundizzjonata
air pistol	pistola ta' l-arja
airstrip	meddet it-titjir. Jekk ma nkunux daqsxejn avventurużi u nibqgħu ma neħdux deċiżjonijiet kruċjali bħal din, nistgħu nċedu kollox daqskemm kliem dieġel.
airtight	bla arja / bl-arja miġbuda / ertajt (qabbel erfajt)
alcohol	alkoħol (nom) alkoħoliku (aġġ.)
A-level	minħabba sugġett wiehed f' livell avvanzat
alloy	roti aloj
alternator	alternatur (jinħassu strambi fil-bidu għax ma nużawhomx)
aluminium	aluminju
crankcase	il-kaxxa tal-krank
amateur	dejjem lġhabt bħala dilettant
amateurish production	produzzjoni tat-tfal / ta' dilettant
animal welfare	relatati / marbutin mal-ħarsien ta' l-animali
animators	animaturi
anti-doping	kontra l-użu tad-droga / testijiet / skwadra kontra t-teħid tad-droga
anti-personnel	anti-personell
appliances	apparat
electrical home-appliances	apparat elettroniku għall-użu fid-dar
appointment	jinkludi l-ingaġġar/ir-reklutar ta' gwardjani għaż-żgħar
area	sīt / post (biex is-sīt tinzamm nadifa)
area (space)	kemm hi kbira d-dar, bħala spazju?
armchairs	pultruni
assistant	assistent
assistant head	kap assistent
autogoal	awtogowl / skorja fil-lasta tiegħu stess
automatic (car)	bil-gerijiet jew awtomatika
awards (Oscar)	il-premjijiet Oscar
axle load distribution	biex il-piż jinqasam sew fuq il-fusijiet

B

babysitter	ħâres it-tfal (forsi tinstema' xi ftit stramba, izda sakemm tibda tingħad; jiddependi l-aktar mill-ġurnalisti u mix-xandara): Yesterday I <i>babysat</i> my younger brother - ilbieraħ
------------	--

	qgħadt ġewwa nieħu ħsieb `il ħija ż-żgħir (m'hemm xejn ħażin jekk nuża aktar kliem)
badge	beġġ / beġġijiet
badminton	bedmintin
banqueting chair	siġġu tal-kamra ta' l-ikel/tal-pranzu
bar	bar/ħanut tax-xorb
bartender	min iservi fil-bar jew barmen (ma nagħtihiex plural; inkella nfixklu `l-istudenti meta fl-Ingliż jiġu biex jagħtu l-plural ta' <i>barman</i> , li jsir <i>barmen</i>)
barracks	kwartieri tas-soldati / beriks
barage	baraxx fuq 25 plattina
barrier	barriera
bars	bars/-ijiet
basement	kantina / bejżment / garaxx taħt l-art (jiddependi mit-tifsira eżatta)
basket	basket / basktijiet
cane basket for waste paper	basket tal-qasab għall-karti użati
basketball	ballunbasket / baskitbol / fil-kumplex tal-baskitbol
basketball boards	żewġ tabelli għall-ballunbasket / baskitbol
baskets	skorjaw darbtejn / sabu l-basket darbtejn
bazaar	bażâr
beauty pageants	spettakli / wirjiet ta' sbuħija
binge drinking	nefqa xorb
bird callers	tnejn li jsejħu l-għasafar / żewġ sejjieħa l-għasafar
blackout	qtugħ ta' l-elettriku / dlam ċappa wara qtugħ fl-elettriku
blank sms	ibgħat sms bla kliem / vojtt
block	blokk
blog	blog
blue	blu / ikħal
Board	Bord
board	tavla
boardroom	bordrum
boatyard	bitha għat-tiswija tad-dgħajjes
body	forsi `xogħol ewlieni'. Mhix ċara hawn it-tifsira ta' <i>body</i>
bodyguards	kien imħares minn gwardjan/i speċjali
boilers	bojlers
bonds	bonds
bonnet	taħt il- bonit tal-karozza
book	biex tibbukkja ċempel
booking	ibbukkjar
bookings	qalet li qed ikun hemm ibbukkjar qawwi
boot	but ta' karozza
box office	il-film daħħal / fis-suq Amerikan il-film daħħal
boxers	boksers
boxing	boksing
brain drain	it-telfa ta' l-aħjar imħuħ hija problema kbira għall-pajjiż
braking	brejking
branding of animals	immarkar ta' l-animali
break	wettqu brejk ta' seba' punti / kisbu seba' punti wara xulxin

breakfast	kolazzjon / fatra (għax ma nużawhiex la għandna?)
bric-a-brac	rimiżolji u čekċik iehor
bricks	brikks/brikkijiet bħal prezzijiet, glekkijiet
bridge loans	inħalluha kif inhi, fil-virgoletti għalissa
broadband	fuq il-frekwenza brôd
budget	baġit
buffet lunch	ikla bufè
built-in	friġġ friżer magħluqa fil-ħajt / fl-injam
bullying	ibbuljar / jagħmluha jew jilagħbuha tal-bulijiet / tal-buli
bungalow	bangalow / terran
business	inħalliha kif inhi bejn il-virgoletti jew bisnis , bħal fixkel
business banking	bisnis fil-qasam bankarju
buzz	bażż
bye-bye	is-Sea Malta sejra lura / spiċċat / falliet
bypass	l-incident seħħ fil-bajpas

C

cabinet	kabinett
cable	kejbil/s
cadets	kadett/i
call centres	ċentri ta' taħriġ / reklutar / impjegar / xogħol (skond it-tifsira eżatta)
camera	kamera/s
cancer	kancer
cane	basket tal-qasab għall-karti użati
cannabis	kokaina u kannabis
captain	kap / keptin ta' tim f'xi sport
caravans	irmunkar ta' karavan/ijiet
carbon cloth	ċaruta kkarbonizzata
carbon dioxide	dijossidu karboniku jew inħalliha l-istess bejn il-virgoletti
card	karta ta' l-identità
card (membership)	tessera
carer	kerer, bħal tifel
careworkers	dawk li jieħdu ħsieb `il ħaddieħor / ħaddiema fil-qasam / servizz soċjali, jew kerwerker , bħal kampanjol
caretaker manager	kertejker meniġer jew meniġer temporanju
cash	flus
cash office	l-uffiċċju tal-ħlas / mill-uffiċċju tad-Dipartiment fejn isiru l-ħlasijiet
cash register	reġistratur tal-flus / kexx register
cashier	kaxxier
cassette	kasett
cast	l-atturi / attriċi tal-film. Ma rnextilux iżomm l-atturi ta' l-ewwel film
catering	ikel u xorb. Fwienet li jipprovdu ikel u xorb
chairman	ċermen, bħal tigbid
chairperson	sa jippresiedi / jmexxi d-diskussjoni.
champions	bħala rebbieħa tat-tazza tad-dinja
by chance	b'kombinazzjoni
chance	ċans / ijiet
channel	stazzjon

charge	ħlas
charge	kemm qed iżomml i ħanut
charges	jistma / iġib `il dawk fi ħsiebu l-istess
chaser	ċejser (bħala għodda)
check	jiċċekkja / jivverifika / jeżamina
checkmate	tah ċekkmejt / ġabu ċekkmejt
cheese counter	bank il-ġobon (stat kostrutt)
chewing gum	ċuwingamm
chief executive	kap eżekuttiv
chief shop steward	uffiċjal rappreżentattiv tat-trejdjunjin
children's allowance	sussidju għat-tfal
chips	ċippa / ċippijiet / ċipep
cholesterol	kolesterol
cigarette	sigarett
claim	talba
classic	verżjonijiet klassiċi
clear	ipprova jwarrab / jbiegħed
clear	ma rnextxilhomx jehilsu minn korner
cleared	warrab minn fuq il-linja
closed ring	ċurkett magħluq
club	klabb / għaqda
clubs	klabbs / klabbijiet
cluster	ġabra / qabda / għanqud
coach	kowċ
coached	imħarrġin
coaches	kowċis / -ijiet kwalifikati
coaches (bus)	kowċis / -ijiet
cockpit	kabina tal-pilota / kokpit, bħal żarbun
coffee morning	għodwa kafè
cola	cola (inħalliha kif inhi bħala xarba magħrufa)
collage	inħalliha kif inhi għax kelma Franciża
combined	salott u kamra ta' l-ikel flimkien / minfudin
communications officer	uffiċjal fil-komunikazzjoni
computer	kompjuter/s
computerised	kompjuterizzata
computing	xogħol marbut mal-kompjuting
conchologist	konkologista
concrete	konkrit
condom	kondom
confectionery	dolċerija / ħanut tal-ħelu
connection	tkun ikkonnettjat / imqabbad
consumer goods	oġġetti għall- / tal-konsum
container	kontejner
continental breakfast	kolazzjon / fatra kontinentali
conversions	bidliet / bidla (jiddependi ħafna mill-kuntest)
convertible	karozza bis-saqaf jintena / mikxuf
convoy	konvoj
corner	korner (futbol)
corner sofa	sufan rokna
coupe sports	kupè / coupe sports
coupon	kupun
courier	kurjer. F'sens ta' messagġier ngħidu kurrier
course	kors
courses	korsijiet
course (golf)	korsa tal-golf
courses (golf)	koros tal-golf, biex nifirduha mit-tifsira tal-kelma korsijiet

court	kort tat-tenis
courts	ikunu mqassma fuq ħames kortijiet
covers	tliet kwalitajiet ta' ġilda biex jgħattu / jintlibsu
cowboys	kawbojs
crafts	xogħol bl-idejn / sengħa
crane drivers	sewwieqa tal-krejnijiet
cranes	krejnijiet
crankcase	kaxxakrank / kaxxa tal-krank
crash	ħabta
crashed	ajruplan waqa' u tfarrak
credits	44 punt / kredit
credit card	kard tal-kreditu
credits	kredits
creek	qâla / dahla (fil-baħar)
cricket	kriket
cross (nom)	xeħet għoli minn kross ta' Lampard
cross (verb)	qassam għan-nofs / ikkrossja. Nagħmlu differenza bejn tqassim fit-tul u tqassim għan-nofs (kross)
cross shot	ikkrossja u xxuttja fl-istess ħin
croutons	inħalluha kif inhi mill-Franċiż `croutons`
cruise liner	bastiment lussuż, biex niddistingwuh minn vapur
	jew kruż lajner (jekk nifirdu ż-żewġ kelmiet tkun eħfef)
	krużis
	nieħdu ħsieb il-klijent
	maħsuba għall-klijent / maħsuba biex jgħinu lill-klijent
	erba' ċilindri

D

damp proofing	kontra l-umdità / sistema kontra l-umdità
data	tagħrif, jew tibqa' kif inhi
dealer (drug)	traffikant tad-drogi
dealer (car)	bejjiegħ tal-karozzi
dealer (antique)	antikwarju / negozjant f'ogġetti antiki
debit card	kard tad-debitu
deficit	defiċit
degree	diploma / grad / lawrja
dehumidifier	ġebbied l-umdità, jew inħalliha bejn il-virgoletti sakemm nibdew nidrawha
delivery person	persuna / ħaddiem biex iqassam
departure tax	taxxa tat-tluq
derby	darbi, jew inħalliha kif inhi, mingħajr plural
desktop	jekk qed neħduha għal kompjuter, allura nħalliha kif inhi. Fil-fatt hekk tinstema' fil-Malti.
detectives	investigaturi
diagnostic	dijagnostiku
diesel	diżil iċċarġjat bit-turbo
differential	divrenzjali
dinner dance	ikla / pranzu biż-żfin
direct debit	debitu dirett
direct injection	b'injezzjoni diretta
direct orders	ordnijiet speċifiċi

dishwasher	ħassiel il-platti
dividend	dividend/i
door	BMW b'żewġ bibien
doping	dwar il-każ tad-drogi
doubles league	kampjonat lig tad-doppji
doughnuts	Gorġ tad-downats
drama	reċtar, f'sens ta' `acting' / jiddramatizza
draw	dro
drive-in privata	triq privata
driving instructor	għalliem is-sewqan
driving instructors	għalliema tas-sewqan
driving schools	għalliema fi skejjet tas-sewqan
dual pricing	naqblu ma' l- għoti taż-żewġ prezzijiet
dynamo	dajnamow

E

eating disorders	tbatu mit-tip ta' ikel li tiekol - <i>she suffers from eating disorders</i>
eco tax	it-taxxa eko imponietha l-Unjoni
economics	studji ekonomiċi / ekonomija
editorial	editorjal
education	dipariment ta' l-Edukazzjoni
e-mail	email jew indirizz elettroniku
en suite	inħalliha kif inhi, jew b'kamra tal-banju magħha
entertainer	il-kapaċità tiegħu bħala ferrieħ in-nies / xalatur / divertista
entertainment	divertiment
envelope	envelopp / invilopp / -ijiet
environmental impact assessment	assessjar ta' l-impatt fuq l-ambjent
estate planning	b'servizz ta' ppjanar ta' estejt
evaluation	evalwazzjoni
executive	verżjonijiet klassiċi u eżekuttivi
exhaust	dħaħen / egżost
exploit	jisfruttaw / jabbużaw / ikunu sfruttati mis-sidien
ex-servicemen	il-ħaddiema li qabel kienu jaħdmu mas-servizz / eks ħaddiema mas-servizz

F

family parks	parki għall-familja
fancied	li jingħogob / jogħgob xi ħadd
farmhouses	razzett / irziezet
fast	tgħaġġel
features	kwalitajiet / fattizzi tal-wiċċ
fibre	fajber
file	fajl
filing cabinet	gabinett għall-iffajljar
film (nom)	film/s
film (verb)	iffilmja / jiffilmja / jiġbdu l-films
filming	iffilmjar
filmed	iffilmjati
fire a shot (football)	fajjar
fire extinguisher	tifinar
fire-engines	vetturi għat-tifi tan-nar

first day covers	envelop bl-ewwel timbru / ġurnata
fit	irnexxielu jqiegħed / ipogġi magna b'gerboks
fitness	l-istat f'saħħtu tal-persuna
fitted kitchen	kċina maħduma apposta / kċina tal-qies
flat	flett / appartement
flat	flett / appartement numru 1
flats	flettijiet / appartamenti
flop	fjask / dižastru
flush doors	bibien flaxx
football	futbol
fostered	imrobbija / imħarsa
foster father	il-missier tar-rispett
foul	fawl
fouled	iffawljat / imwaqqa'
foyer	fwajè
frame (of picture)	gwarniċ
frame (of glasses)	frejm ta' nuċċali
frame (of game)	frejm
frame-up (verb/nom)	tinganna / ingann
free kick	frikik
freeshot	għalqet bi blalen ħfief / frixots / frixottijiet
freethrow	fritrow/s /-ijiet
freephone	iċċempel bla ħlas
freezers	frizer/s
fridges	frigġ / -ijiet
fuel	fjuwil
fuel oil	zejt fjuwil
full extras	Kia Avella bl- ekstras kollha
full marks	ħaqqu l-marki kollha
full-time	impjieg / xogħol fultajm
fully-furnished	flett / appartement bl-għamara b'kollox
furnished	meżonett bl-għamara
furnished (partly)	dar bi ftit għamara

G

gaffe	żball goff / oħxon
game tables	imwejjed tal-logħob
gangster	gangster
garaged	dejjem fil-garaxx / -ijiet / iggaraxxjata
gas	gass
gears	gerijiet
generation	ġenerazzjoni
goal	gowl / -ijiet / -s
goalkeeper	gowler
goalkeeper	gowlkipers
golf	golf
golf course	korsa tal-golf
gospel	mużika gospel . Inħalliha kif inhi
granite	granit
greengrocer	bejjiegħ tal-ħaxix u l-frott
greens	il-partit tal-ħodor
grocer	growser / bejjiegħ f'ħanut tal-merċa
gross domestic product	prodott gross domestiku
ground	grawnd
groundfloor maisonette	meżonett pjan / terran / isfel

guards
girl guides
gym
gypsum

gwardji / għassiesa
tifla skawt / bniet skawt/s /-ijiet
ġinnasju / ġimm / -ijiet
ġibs

H

hairdresser
Halloween
handling

parrukkiera
nispelliha kif inhi
kif tmexxi / tinnegozja / tikkontrolla / tieġu
ħsieb / timmaniġġja

handyman
hat-trick
headguard
headlamps
health
health and safety unit
health warnings
heat

ħendimen (bla plural)
tliet gowlijiet
ħarsien ir-ras
il-fanali l-kbar ta' quddiem
saħħa
it-taqsimha tas-saħħa u s-sigurtà
twissijiet / avvizi dwar is-saħħa
l-ewwel prova / forsi **prova eliminatorja**

helicopter
helipad
heliport
high performance
high precision injection
highway
hobby

ħelikopter
ħeliped
mitjarkopter
karozza bi prestazzjoni mill-aqwa
injezzjoni bi preċiżjoni mill-aqwa
triqueloċi
passatemp

holders
holistic
home
home help
homework
honour
horn
hotel
housekeeper

it-tim rebbieħ kurrenti / bħalissa / fil-preżent
ħolistika
f'darhom / ġo darhom
għajjnuna f'darek
xogħol għad-dar
unur
ħorn
lukanda
min jieġu ħsieb (eż. ftieġmu li hi tieġu ħsieb
id-dar)

housing
housing problem
huts

akkomodazzjoni
il-problema tad-djar
il-ħaddiema li kienu fil-barrakki (tas-suldati)

I

I.D. Card No.
ice picks
in the pipeline
income
income tax
information systems
injury
instructors
insurance policy
intelligence
interline
intermediate subject
international clearance

internet

numru tal-karta ta' l-identità / Nru K.I.
baqqun / fies għal fuq is-silġ
għad iridu jitwettqu / hemm ħsieb għalihom
salarju/dħul
taxxa fuq id-dħul
sistemi ta' tagħrif
ġej minn waqfa fit-tul minħabba li kien wegġa'
għalliemha / imgħallma / ta' xi sengħa
polza ta' assikurazzjoni
is-servizz sigriet ta' informazzjoni
linja ta' ġewwa
suġġett f'livell intermedju
ċertifikazzjoni / permess internazzjonali biex
xi ħaġa tgħaddi
internet

investment
investment goods
IT literacy
ivory

investment
oġġetti investiti / ta' investment
qabża mill-ħiliet fl-IT għall-proficjenza fl-IT
ivorju

J

jazz rock
joint leaders

ġazz rokk
imexxu flimkien / qegħdin it-tnejn fil-quċcata
tal-klassifika

judge
juke boxes
jumble sale
junior lyceum

imħallef / espert / aġġudikatur / aġġudikant
kaxxi tad-daqq / ġukboks
bażâr / bejgħ bl-irħis / bejgħ ta' kollox
liċeo (taż-żgħar)

K

kit
knockout
knockouts

kitt
innokkjah / nokawt
kompetizzjoni fuq sistema min jitlef jaqa'

L

labour
labour
labourers
landscaping
laptop
leaders
leading

xogħol / xogħlijiet
mal-partit Laburista / tal-lejber
ħaddiema
tisbiħ u ppjanar tal-pajsagġ / l-ambjent
kompjuter ħoġor jew **leptop**
tliet punti taħt **min hu l-ewwel**
qegħdin fuq quddiem nett / qegħdin fil-
quċcata tal-klassifika

league
leave
lecturer
leg
legal drafters
licensing fee
lift
lifter
lifts
liquidiser
litres
live
lob (nom)
lob (verb)
log book
lot
low-cost
low-cost

lig / -ijiet / tournament / kompetizzjoni
lif
lekċerer
l-ewwel logħba jew **legg**
min jikteb l-abbozz tal-ligi
ħlas għal permess biex tiftaħ
lift/ -ijiet
xogħol bil-lifter
liftijiet
likwidajżer
litru/i
diretta / lajv
lobb
tgħolli / tillobbja
ċertifikat ta' reġistrazzjoni / logbuk
lott/ -ijiet / ħafna / gozz / tal-lott kollu
linji ta' l-ajru bi prezz imraħħas / irħis
ingħataw lil-linji ta' l-ajru bi prezz baxx /
imraħħas / irħis
tikketti għall-bagalji / valiġġi

M

magazine	magażin / -ijiet
maid	seftura
main bedroom	kamra tas-sodda ewlenija / il-kbira
main road	it-triq ewlenija / prinċipali
mains	mejn / -ijiet
maintenance	manteniment / biex isewwu u jżommu f'kundizzjoni tajba
maintenance grants	għotjiet għall-manteniment
maisonette	meżonett/i bi tliet kmamar tas-saodda
manage	tikkontrolla / trażżan
management	jintefqu l-flus biex l-iskart ikun ikkontrollat / immaniġġjat
management	tmexxija
management	it-tmexxija ta' l-isptar
management	tinnegozja mal- grupp amministrattiv
manager	meniġer relazzjonijiet pubbliċi
manager	il-meniġers taż-żewġ timijiet. Għal 'Ċentru' forsi toqgħod iżjed min imexxi / min hu responsabbli
manual gearbox	kaxxa bil-gerijiet manwali / gerboks
margarine	margerina
marshalls	uffiċjali (responsabbli)
meals on wheels	servizz ta' ikliet imwassla d-dar (bit-trasport / bil-karozza)
media	midja
mass media	mezzi ta' komunikazzjoni għall-massa / masmidja
medium	midjum (li jikkomunika ma' l-ispirti)
meeting of minds	ġemgħa / assemblea ta' mhuh jew laqgħa
mega sale	bejgħ imraħħas sew / sejl kbir /-ijiet /-s
membership	sħubija
membrane	membrana / i
memorandum of understanding	memorandum ta' ftehim
menu	menù
meter	arloġġ tad-dawl u l-ilma / miter
meter reader	qarrej l-arloġġ (irridu nħeġġu lix-xandara jużawhom regolarment)
micro-enterprises	inħalliha kif inhi għax isem jew entrapriżi mikro
midfield	li jilagħbu fin-nofs tal-grawnd
midfielder	plejer tan-nofs / li jilgħab fin-nofs
miles	tiswija ta' mili ta' toroq
milk-sop	ħobż bil-ħalib
minibus	xarabank <u>a</u> , bħad-diminuttiv lexxun<u>a</u> / zappun<u>a</u>
mirage	miraġġ
mobile	mowbajl
mobile nos.	numri tal-mowbajl
mobile squad	skwadra mobbli
mobile telephony	telefonija mobiljari
modem	mowdem
modules	modjul /s
monster	mostru
mouthguards	protezzjoni ħalq / protezzjoni għall-ħalq
musicals	dramm / film mużikali

N

national park	park nazzjonali
neo-Nazi	neo-Naži
network	l-istazzjonijiet li jxandru bil-kejbil / ix-xibka ta' komunikazzjoni kejbil għandha tkun miftuħa
nuclear	nukleari
nurseries	skejjel tal-futbol

O

oak	kċina tal-ballut
oasis	oasi
oasis	owejsis (għall-arrangamenti tal-fjuri)
off-shore wind farms	irziezet tar-riħ 'il barra mix-xtut
offside	ofsajd
one way	titjiriet bla ritorn / prezz bla ritorn
return ticket	titjiriet bir-ritorn / titjiriet 'l hinn u 'l hawn
online	onlajn / minn fuq il-kompjuter / l-internet
operas	opri
oratorios	oratorji
outpatients	pazjenti ta' barra
outreach project	proġett biex nifirxu iżjed / biex nilħqu iżjed
outsider	beda minn taħt / bi żvantaġġ / beda fuq sieg waħda / mhux ikkalkulat

P

pack	ippakkja
packing	servizz ta' ppakkjar
park	ipparkja
parked	ipparkjat/a
parks	parki / parkijiet / riżervi naturali
partnership	sħubija / bi sħab
parts	partijiet (tal-karozza)
part-time	partajm
part-timer	partajmer / dawk li jaħdmu partajm
pass (football)	Pisani jirċievi l-ballun mingħand / jieħu t-tqassima
passes	tqassim intelligenti (użata bħala kollettiv)
patching	traqqiġħ
patrol boats	dgħajjes ta' l-għassa
pedestal	pedestall
pedigree	klieb Pugs bl-arblu tar-razza
long pedigree	arblu twil tar-razza / ta' l-antenati
penalty	penelti / -ijiet
penthouse	appartament fuq il-bejt / penthaws
performance	wirja / spetaklu
pet	animal / i domestiku / ċi
petrol	petrol
picnic area	biċċa art / post fejn tagħmel piknik
pipe	pajp
planning development department	id-dipartiment ta' l-ippjanar ta' l-iżvilupp
plastic	plastik
players	plejer/ s
plots	plott / -ijiet / biċċa art (għall-bini)
plumbing	is-sistema ta' l-ilma / xogħol ta' plaming

poker	powker
policies	politika (bla plural). Il-politika tal-partit
policy (insurance)	polza ta' l-assikurazzjoni
ponies	poni / -ijiet
pool (snooker)	mejda għal-logħob tas-snuker. Imbagħad hemm il-logħba tal-pula.
popcorn	popkorn (bla plural)
posters	kartelluni
pot (fil-biljard)	tagħmel / twaqqa' boċċa / bilja /i
power	saħħa
power station	inħalluha bejn il-virgoletti għalissa
power wash	ħasla tajba bil-magna
prequel	il-film jgħid x'għara qabel
Principal	Prinċipal, biex nagħmlu differenza bejn kap ta' skola (head)
prison leave	lif għall-prigunieri / għall-ħabsin
private bus	karozza tal-linja privata jew prajvit
public awareness	għarfien / in-nies għandha tkun taf / għandhom ikunu / isiru konxji
public pressure	pressjoni pubblika / mill-pubbliku
punch no.	in-numru tal-kartuna li fuqha jippanċja għax-xogħol?
punchbag	borża daqqiet
puncture	panċer / -ijiet /-s
acupuncture	akupuntura

Q

queue	kju / -wijiet
quiz	kwizz / -ijiet

R

racket	paletta
radar	radar
radiator	radjatur
radio	radju
raid	attakk
range	art għall-isparar / fuq ir-rejnġijiet ta' Sant 'Andru
ranking tournament	kampjonat / turnew / tournament bl-ikklassifikar
ranking	ikklassifikar
reality TV	inħalliha l-istess
rear-wheel drive	karozza li tingrana fuq wara / ir- roti ta' wara
rebound	il-ballun ħabat mal-mimduda u mal-qabża lura
record	rekord ta' taxxi / qatt ma kien hawn daqshekk taxxi
recorded information	tagħrif miġbur
recording	irrekordjar
record (verb)	tigbor it-tagħrif / l-informazzjoni / tirrikordja
records	jgħixu f'pajjiż fejn kollox huwa l-isbaħ u l-aħjar / fejn kollox huwa fis-superlattiv / fl-art tal-meravilja / tal-mirakli
recovering (restore)	manteniment / restawr / tiswija
recovering (fi sptar)	qed jieħu saħħtu / ġej għall-aħjar / fieq
referee	referi

referees	referijiet / -s
referee (verb)	irreffja
refereeing (nom)	irreffjar
refreshers' week	ġimgħa ta' aġġornament / kors ta' aġġornament
refunds (tax)	rimborż tat-taxxa
refund (verb)	il-flus ingħataw lura / ħadu flushom lura
refuse dumps	miżbla
bulky refuse	skart goff
regime	reġim
managers	meniġer / -ijiet / -s
manageress	meniġer mara
release	tħalla jitlaq mill-klabb / ingħata r-riliz
remake	reġa' nħadem
remote control	kontroll mill-bogħod (nom)
resign	irriżenja
resit/s	eżami / -ijiet supplimentari
the resits	is-supplimentari
response	nemmen li sa jkollna twegiba tajba
good response	l-udjenza kienet tajba / qawwija / in-nies ġiet bi ħġarha (audience)
restaurant	restorant /-i
reversed	saq lura / irriversja
revolver	pistola / arma tan-nar / revolver
ring (of thieves)	għaqda / banda
ring-road	triq dawra / ċirku / it-triq li ddur. It-triq dawra ta' l-Università. It-triq li ddur ma' l-Università.
rocket	rokit
rods	vireg
round (sport)	rawnd / -ijiet / -s
round (voting)	wara li kienu vvutaw darbtejn
roundabout/s	ċirku tidwira / ċirki tidwira / dawwara / rawndebawt
roundabout (speak)	tkellem b'ħafna tidwir mal-lewża
roundup	ġabra
roundup (verb)	il-pulizija qabdu u ġabru l-banda kollha tal-ħallelin
rugby	ragbi
run	ġibed flusu lura wara li ħafna ġibdu flushom
run	kisbu kmand tal-logħba b'vantaġġ ta' 14-il punt kontra 3.
runners-up	jokkupaw it-tieni post
runway	meddet it-titjir, bħal <i>airstrip</i>
rush hour	inqbadna fit-traffiku fis-siegħa tal-ħruġ / fl-aġħar hin tat-traffiku

S

salad	insalata
sale	bejgħ bir-ribass / bejgħ imraħħas / bejgħ bis-sejl
save	laqa' ballun mill-isbaħ / Alla ħares ma kienx il-gowler li laqa' erba' blalen tassew sbieħ / ċaħħad 'il-plejer minn gowl żgur billi tajjar ballun diffiċli / wettaq sejjv / wettaq tliet sejjvs sistema ta' pontijiet / skafolding
scaffolding	wiċċ bil-qxur
scaly face	

scanned	tagħmel kopja / tiskenja / skener
score (verb)	skorja
score (nom)	skor
scored	skurjati
skorer	l-aktar plejer li skorja gowljiet / skorer
scout/s	skawt / -ijiet
scrapped	imwarrba / abbandunata
screen	skrin / -ijiet. Xi drabi nistgħu nużaw lizar , imma limitata.
seater (three)	sufan ta' tlieta
seat	sit / -ijiet
second hand	importatur ta' karozzi wżati / mhux godda
security guard	għassies / gwardja / ufficjal tas-sigurtaċ
self-employed	dak/dawk li jaħdem/jaħdmu għal rasu/rashom
semi basement	nofs sular taħt l-art / kantina nofsha taħt l-art
seminar	seminar
sensors	għandha apparat li jħoss / mgħammra b' / senser / -ijiet
sequel	it-tieni film / ktieb kellu s-suċċess ta' l-ewwel film / ktieb
sergeant	surġent
set	sett borom
set (tennis)	sett
set (TV)	sett televiżiv / tat-televiżjoni
set (theatre/film)	ix-xeni jseħħu / jsiru fuq palk
set pieces	blalen imqiegħda
sets	l-ewwel tliet settijiet
settlement	l-istorja kif l-emigranti sabu saqajhom / addattaw ruħhom / issetiljaw
shadow boxing	boksing kontra avversarju immaġinattiv / dellboksing
shell	post ġebel u saqaf
sheriff	xerif
shield	tarkatrofew. Jekk nużawha nitgħallmuha. Fl-istess ħin nagħzlu tarkatrofew minn trofew .
ship repair	tiswija tal-vapuri
shipbuilding	in-naħa tat-tarzna / fejn jinbnew il-vapuri
shoot	ixxuttja bla saħħa / bil-mod / bl-addoċċ
shop steward	ufficjal tal-junjin
shop stewards	ufficjali flimkien ma' rappreżentanti oħra tal-junjin
shopping	xiri / qadi
shot (nom)	xutt / -ijiet
shower	doċċa / doxxa
showgirl	tfajlaspettaklu / tfajla magħrufa fil-qasam ta' l-ispettaklu
shutter	xater / purtella
shuttlecocks	inħalluha l-istess jew xatilkokk / -s
sick leave	lif tal-mard
sideboard	armarju / sajdbord / -ijiet
single mother	omm mhix miżżewġa / omm waħedha
single parents	ġenitur wieħed
singles league	lig tas-singli
sink	sink / ma ninsewx ukoll il-kelma mejvilla
sites	siti

sleeping policeman	pulizija mimdud. Jekk fl-Ingliż m'għandhiex tifsira peġorattiva, lanqas fil-Malti m'għandu jkollha.
slogan	slowgan / mottow / għajta ta' partit
sms	inħalliha l-istess, sms
snack bar	ħanut bukkun / ħanut snekk / snekkbar
snooker	snuker
soap opera	inħalluha l-istess jew telenovella
soft food	ikel ħafif
solve	insibu tarf / tweġiba / soluzzjoni
soundtrack	il-mużika tal-film
source	l-informazzjoni ħadnieha / it-tagħrif ġibnieh
sources	għejjun / sorsi qrib il-partit ...
spare key	m'għandix čavetta oħra
sparks	xrar
spark (verb)	sparkja
speaker	kelliem
Speaker of the house	l-Ispiker tal-kamra
speed cameras	twaħħlu żewġ kameras biex ikejlu l-velocità/ biex jikkontrollaw il-velocità.
sponsors	sponser / -s
sponsorship	sponsorija / garanzija
sport	sport (nistgħu nużawha f'sens kollettiv ukoll / sport wiehed / ħafna sport)
spray	l-isprej. Għandna l-kelma raxx , imma diffiċli tużaha f'kull frażi.
spray (hair)	raxx tax-xagħar / sprej tax-xagħar
staff	l-istaff
staff	l-Ispiker u l-istaff tiegħu
staff no.	in-numru tal-ħaddiem / l-impjegat
stage	palk
stages	stejġ / -ijiet (tal-karozza)
bus stop	waqfa xarabank
stainless steel	inħalliha l-istess jew azzar nadif / safi
stand	posta/-i / stend
standard	ħafna mill-kwalitajiet / karatteristiċi tal-karozza huma standard / joħorġu magħha
standards	jekk ma jżommux livell għoli
standing order	ordni fissa / regolari
4 star hotel	lukanda b'erba' stilel
start (verb)	qabbad / startja
starter	l-istarter imwaħħal
station officer	l-uffiċjal ta' l-istazzjon
stationery	kartolerija
steering	stering / l-istering jitriegħed / ir-rota ta' l-istering tivvibra
steroids	sterojd/i
sticker	tikketta / stiker
stocks	l-istokks
stocks	l-istokks fuq Wall Street
story telling	rakkontar ta' l-istejjer
stranger	barrani
stress	stress
strike	strajkja
strike/s	strajk / -ijiet / -s

stripes	m'għandniex għalfejn ngħidu din il-kelma. Nistgħu ngħidu, jekk irridu, il-plejers bil-flokkijiet irrigati / strixex
study	studju
style	stil
suit	libsa
Sunday lunches	l-ikliet tal-Ħadd (f'nofs in-nhar)
support	l-aġenzija tagħti l-għajjnuna tagħha ...

T

table soccers	it-tneħhija ta' l- imwejjed futbol
table tennis	tenis mejda / tenis fuq il-mejda
tail lamps	dwal ta' wara
tank	tank / -ijiet. Iktar ngħidu laned taż-żibel .
tanks	tankijiet
target audience	l-udjenja mistennija
tarmac	tarmak
tax bands	rati tat-taxxa
tax credits	krediti tat-taxxa / tnaqqis tat-taxxa mħallsa zejda
taxi/s	taksi / -ijiet / -s
team	tim
team manager	il-meniġer tat-tim
teams	timijiet
technician	tekniku
tel.no.	in-numru tat-telefown / nu.tel.
telecare	telegħajnuna / teleattenzjoni / teleker
telephone techniques	teknika fl-użu tat-telefown
television	televiżjoni/televixin
tender	offerta
tennis	tenis
tennis court	kamp / kort tat-tenis
terminal	terminal għall-passiġġieri
test	test
test drive	għirja prova
tests	testijiet
the best	l-aħjar
thinner	tiner taż-żebgħa
thriller	rumanz eċċitanti / b'ħafna intriċċi ta' mħabba u qtil
tiles	madum
top speed	laħaq veloċità massima / bl-ogħla veloċità
tour leader tournament	id-direttur / il-gwida tat-tur / min imexxi t-tur kampjonat
tow-in	inħalliha l-istess
towing	irmunkar tad-dgħajjes
tractor	trakter
tradeunion/s	trejtdjunjin / -ijiet / -s
tradeunionism	trejtdjunjoniżmu
traffic lights	dwal tat-traffiku
train	nitharrġu tliet darbiet fil-gimgħa
train	qiegħda titħarreg
training	taħriġ / waqt sessjoni ta' taħriġ. Jekk ma jużawhomx ix-xandara u l-ġurnalisti, nitilfu kollox. Huma jħollu u jorbtu.
transfer	qala' / ħa transfer / iċċaqlaq / ċaqlaq

transfers	ħafna ċaqliq ta' plejers fil-kamp tal-futbol
trap	kompetizzjoni ta' l-isparar fuq il-plattini
travel bag	basket / valiġġa / bagalja / lagiġ ta' l-ivvjaġġar
trolley	troli / troli għall-valiġġi / bagalji
trucks	trakkijiet
trust	assoċjazzjoni (filantropika)
trustee	fedekummissarju / depożitarju lliċenzjat
trusts	fondi
tumble dryers	magni tat-tnixxif tal-ħwejjeġ
turbo charged diesel	dizil iċċarġjat bit-turbo
turbocharger	turboċarġer
two-way radio	radju li jibgħat u jirċievi
type	ittajppja
typewriter	tajprafter

U

umbrella	umbrella
unbeaten	ma tilfux darba f'sittax-il logħba
under 19 championship	kampjonat taħt id-dsatax
union	junjin
unit/s	tqassmu / inxtraw tletin elf biċċa (tista' ma tintużax) mowbajl
unleaded	petrol bla ċomb
upper medium	fuq il-medja
U-turns	dawra fuqek innifsek / iddur lura / tibdel ħsebijietek minn fuq s'isfel / għamlu dawra U / tibra' kliemek u ddur lura
UV index	indici UV

V

vacuum cleaner	ġebbied it-trab jew inħalliha l-istess
van	vann / -ijiet
vanity units	kabinetti vanità
vending machine	magni bejjiegħa
vents	ventilaturi żgħar / fethiet żgħar għall-arja
viable	vijabbli
videos	vidjow / -ijiet / -s
virus removal	apparat biex ineħhi l-vajrus, garantit mija fil-mija
volleyball	inħalliha l-istess jew volibol
voucher/s	vawċer/s

W

waiter/s	wejter / -ijiet / -s
waiting list	lista stennija
waiting room	kamra fejn tistenna
waiting staff	l-istaff li jservi / jaqdi
waitress	wejter mara / wejtres
wall unit	biċċa għamara għal mal-ħajt
wardens	gwardjani tat-traffiku
warm-up	eżerċizzi ta' tħejjija / dan l-eżerċizzju nużawh biex niġu f'taġħna / ningranaw
washing machine	magna tal-ħasil

washroom	kamra tal-bejt għall-ħasil
waste paper basket	qoffa / basket / landa għall-karti użati / mormija
web	webb
website	websajt
weekend	darba waħda fi tmiem il-gimgha (bla plural)
Wembley Stadium	I-Istejdjum il-ġdid ta' Wembley / I-Istadju ta' Wembley
western	film western
wheel alignment	I-angolazzjoni tar-rota
whip	is-sawt / il-wipp tal-partit
who cares	I-attitudni / I-atteġġjament ta' "x'jimpurtani!"
wicker	tal-qasab
windscreen	ilqugħ ir-riħ
wire	wajer
workforce	I-impjegati / ħaddiema
workshop	garaxx / ħanut tax-xogħol
workshops	ħwienet ta' diskussjoni / sensiela ta' ħwienet ta' diskussjoni
wrestling	lotta

Y

youth centres	ċentri taż-żgħażagħ
---------------	---------------------

Z

zero tolerance	dixxiplina stretta. Hawnhekk, f'dan il-bini, il-politika tagħna rigward id -dixxiplina, hija li ma nħallu xejn għaddej.
----------------	--

Anton Cassar

Qiegħed hawn taħt niġbor xi ftit mill-ħsebijiet tiegħi dwar is-sugġett li dwaru se jsir seminar f'April li ġej, li hu l-kliem li daħal u dieħel fil-Malti mill-Ingliż.

Aħna lkoll nafu li s-sintassi u l-baži ta' l-istruttura ta' l-Ilsien Malti hija semitika, u l-iktar mill-ilsien Għarbi. Izda wara li l-Għarab telqu minn Malta u daħlu n-Normanni taħt il-Konti Ruġġieru, beda dieħel il-kliem Rumanz, l-iktar mill-ilsien Taljan, Sqalli, Spanjol u xi ftit Franciż.

Ħalli nagħti ftit eżempji. Fil-bidu, kliem marbut mar-religjon u mal-knisja, x'aktarx imdaħħal mill-Bizantini, kien semitiku, bħal *qassis*, *qrar*, *tqarbin*, *tewba*, *indiem*, *għasar* u oħrajn. Waqt li meta ġew il-qassisin, l-iskribi, in-nutara, l-avukati u nies oħra minn Sqallija bdew jidhlu wkoll fl-ilsien Malti kelmiet Rumanzi, bħal *saċerdot*, *altar*, *vintaltar*, *kalċi*, *stola*, *kappa*, *impulluzzi*, *spellizza* u oħrajn.

Naraw ukoll li kliem marbut max-xogħol tal-biedja huwa kważi kollu ta' nisel semitiku, bħal *għalqa*, *moħriet*, *żergħa*, *żerriegħa*, *qiegħa* u oħrajn. Waqt li kliem tal-baħar, u xi drabi wkoll l-ismijiet tal-ħut, huma fil-biċċa l-kbira kliem Rumanz, l-iktar kliem Sqalli, peress li pajjiżna hu qrib ħafna ta' Sqallija.

Il-lingwa tal-klassi edukata u tal-kleru

Kemm fi żmien il-perijodu tal-Kavallieri ta' San Ġwann f'Malta, kif ukoll għal ħafna żmien tal-perijodu Inqliż, il-lingwa tal-klassi edukata, tal-kleru u tal-Knisja kienet il-lingwa Taljana. U ma jistax jonqos li fl-ilsien Malti daħal ħafna kliem Rumanz, prinċipalment derivat mil-lingwa Taljana. Hekk insibu li l-ilsien Malti sar iktar għani fil-vokabularju tiegħu.

Insibu wkoll li ħafna mit-terminoloġija ta' għodod tas-snaġġa', bħal *ċana*, *lima*, *serratura*, *martell*, *tnalja*, *ċavetta*, *turnavit* u oħrajn hija meħuda mil-lingwa Taljana. Sadattant l-istudenti u n-nies ta' l-iskola sa żmien l-iktar tard tas-seklu li għadda, ngħidu aħna fis-snin għoxrin u fis-snin tletin, konna influwenzati mil-lingwa Taljana.

Dan kien iż-żmien meta l-ġlieda għas-supremazija bejn il-lingwa Taljana minn naħa u l-lingwa Inqliża u l-ilsien Malti min-naħa l-oħra kienet fl-aqwa tagħha. Biex nagħti eżempji nista' ngħid li aħna konna ngħidu *xjenzat*, *mediku* u *anarkiku*, waqt li studenti u ġurnalisti kemm tal-kelma stampata kif ukoll tal-kelma mxandra, li ġew, ngħidu aħna, wara l-aħħar gwerra dinjija u li kienu iktar influwenzati mil-lingwa Inqliża, bdew jiktbu u jgħidu *xjentist*, *medikali* u *anarkist*.

Biż-żmien waħda tkeċċi lill-oħra

Jien kont qajjimt dan il-punt f'diskussjoni li kienet saret, fuq inizjattiva ta' l-Akkademja tal-Malti u l-Istitut tal-Lingwistika ta' l-Università, dwar il-kliem barrani li diehel fi lsienna. Jiena kont għidt li jiena ngħid *xjenzat* u mhux *xjentist*, għax aħna l-kelma noħduha mit-Taljan u mhux mill-Ingliż. Niftakar li l-Professor Manwel Mifsud kien qalli li llum jintużaw it-tnejn, iżda biż-żmien waħda tkeċċi lill-oħra.

Jiena llum ngħid li naqbel perfettament ma' dak li kien qalli l-Professor Mifsud, għax għandi l-esperjenza tagħha din il-ħaġa. Niftakar li meta konna ftaħna l-każin tal-Banda Trinità Qaddisa fil-Marsa fl-1946, iktar minn 60 sena ilu, u jiena dak iż-żmien kont is-Segretarju tal-Kažin, konna ngħidu u niktbu l-Offerti għall-kiri tal-bottegin, iżda biż-żmien din inbidlet u bdejna niktbu l-Offerti għall-kiri tal-bar. Kelma keċċiet lill-oħra.

Is-supremazija tal-lingwa Ingliża f'Malta

Lord Strickland fl-1927 sar Prim Ministru ta' Malta, meta l-Partit Kostituzzjonali tiegħu ngħaqad fil-"Compact" mal-Partit tal-Ħaddiema. F'dan iż-żmien il-ġlieda għas-supremazija tal-lingwa Ingliża f'Malta kienet fl-aqwa tagħha. Din sabet ir-reżistenza tal-Partit Nazzjonalista ta' dak iż-żmien.

Meta l-Gvern Imperjali Ingliż kien keċċa l-kabinett tal-Ministri Nazzjonalisti fl-1933, il-Gvern Kolonjali Ingliż, b'Ittri Patenti li kien ħareġ fl-20 ta' Awissu 1933, kien neħħa l-użu tat-Taljan mill-Qrati kollha u floku kien daħal il-Malti.

Jekk nieħdu eżempju tipiku wieħed tar-reżistenza Nazzjonalista f'dak iż-żmien, nieħdu dak ta' Sir Arturo Mercieca li fil-ktieb tiegħu *Le mie vicende* jgħid li kienet daqqa iebsa għalih, wara li għal ħajtu kollha kien studja, ħaseb u kiteb biss b'dik il-lingwa li kienet qiegħda tkun projbita.

Iktar tard kienet saret Kummissjoni, li kienet ippresjeduta mill-Imħallef W. Harding, li kienet qalbet il-liġijiet kollha għall-Malti u fis-sena 1935 kien ħareġ ktieb li kien fih "Gabra ta' Formoli bil-Malti u bl-Ingliż għall-Qrati ta' Malta". B'danakollu naraw li l-Qrati tagħna, li għal snin sħaħ fihom ma tkellmex ħlief bit-Taljan, ma jistax ikun li t-terminoloġija li jużaw ma tkunx ġejja wkoll mit-Taljan.

Hekk ukoll ngħidu li s-snaġġa' l-ġodda, li rajniehom jibdeu mit-tarzna fejn kellna kuntatt kontinwu ma' l-Ingliżi, fihom ħafna kliem li ġej mill-Ingliż. Nagħti eżempji, bħal *fitter*, *shipwright*, *boiler maker* u *welder*.

Illum irridu naraw ukoll li ndaħħlu fl-ilsien Malti sewwa u tajjeb it-terminoloġija marbuta max-xogħol tal-kompjuter u ta' l-informatika.

L-etimoloġija u l-fonetika fi lsienna

Il-kelmiet semitiċi fl-ilsien Malti huma fil-biċċa l-kbira etimoloġiċi, fis-sens li ma jimxux strettament fuq il-linja fonetika; eżempju: *bieb* tinstema' *biep* iżda tinkiteb *bieb*.

Ngħidu aħna, kważi l-kliem kollu fil-lingwa Ingliza, ukoll dak li hu derivat mill-Franċiż u mil-Latin, jimxi fuq il-linja etimoloġika, jiġifieri jinkiteb mod u huwa pronunzjat mod ieħor; eżempju: *church*, li tippronunzja ruħha *ċerċ* fonetikament.

Mill-banda l-oħra, fl-ilsien Malti, barra l-linja etimoloġika li semmejna, għandna wkoll il-linja fonetika u din hija qawwija għaliex il-kliem kollu barrani li jidħol fi lsienna nesprimuh u niktubuh fonetikament, kemm dak li hu derivat minn lingwi Rumanzi kif ukoll il-kliem derivat mill-Ingliz.

Is-suġġett tagħna huwa dwar kliem derivat mill-Ingliz. Hemm ħafna kliem Ingliz li jidħol fi lsienna b'mod tajjeb u perfett, bħal ngħidu aħna *bar*, *xelter*, *kejk*, *xarabank*. U hemm kliem ieħor Ingliz li għandu x'jaqsam ma' l-isports, ngħidu aħna *futbol*, *gowl*, *korner*, *penalti*, *tenis*, *kriket*, *golf* u oħrajn.

Dari l-prattika fost kittieba tradizzjonalisti kienet li kliem barrani li nużaw fil-kitba tagħna konna niktubuh korsiv u nagħmluh ukoll bejn virgoletti.

Imma llum il-prattika hi, u din jidher li hi approvata kemm mill-Akkademja tal-Malti kif ukoll mill-Istitut tal-Lingwistika, li t-tnejn huma rappreżentati fil-Kunsill tal-Malti, li l-kliem barrani li jitkellmuh il-Maltin u jiktubuh il-ġurnalisti, inqisuh bħala kliem Malti u niktubuh fi lsienna fonetikament.

Jiena ngħid li naqbel perfettament dwar dan, iżda rrid ngħid ukoll li rridu noqogħdu attenti, għaliex qiegħed jinstema', fuq it-televiżjoni f'xi programmi tat-tisjir jew bejgħ ta' għamara, li jużaw kliem Ingliz flok kliem Malti li għandna fi lsienna, bħal *garlic* flok *tewm*, *rosemary* flok *klin*, *nutmeg* flok *noċimuskata*. Jew *mahogany* flok *kewba* u *oak* flok *ballut*.

Dawk li jmexxu l-programmi tat-televiżjoni (illum qed jgħidu wkoll *televixin*) għandhom jgħidu lill-prezentaturi li `n-nies li jkollhom magħhom jgħidulhom kif jitkellmu sew bil-Malti u jużaw kliem Malti flok Ingliz, meta għandhom kliem Malti li għadu ħaj fi lsienna.

L-ilsien Malti għandu qawwa assimilattiva kbira, ngħidu aħna bħall-ilsien Inġliż u kapaċi jassorbi u jassimila kliem barrani. B'hekk l-ilsien Malti jsir ukoll għani fil-vokabolarju. Izda dan ix-xogħol jeħtieġ li jsir sewwa.

Mario Cassar

Nibda biex ngħid li f'dan il-qasam għandi aktar domandi milli risposti. Naħseb kemm naħseb fuq soluzzjoni konklużiva, aktar jinbtu dubji. Appena nersaq lejn xi għamla ta' regola, dlonk jitfaċċaw hemel eċċezzjonijiet li jwaqqgħuli kollox. Għalhekk kulma ħa nagħmel hu li noffri ħjiel ta' xi linji-gwida u niġbed l-attenzjoni fuq xi problemi pendenti.

1. Linja-gwida 1

Nomi mnisslin mill-Ingliš li b'xi mod jew ieħor assorbew ruħhom fis-sistema morfologika lokali għandna niktubhom fonetikament.

a. Pereżempju, in-nomi li jieħdu l-plural sħiħ: **ċekk > ċekkijiet, krejn > krejnijiet, dixx > dixxijiet**, eċċ. (fuq il-mudell ta' **omm > ommijiet**).

b. L-istess, in-nomi li jieħdu l-plural miksur: **buz > bwiez, skrun > skrejjen, kitla > ktieli**, eċċ.

ċ. L-istess, in-nomi li jieħdu s-singular/plural/kollektiv: **briksa/briksiet/briks; ċipsa/ċipsiet/ċips; tofija/tofijiet/tofi**; eċċ. (fuq il-mudell **ħawħa/ħawħiet/ħawħ**).

d. Hemm ukoll kliem Ingliš li ġie agglutinat ma' suffissi Taljani bħal: **immoniterjat, ikkompjuterizzat, iffriżat**; dan jiġġustifika li niktbu **moniter, kompjuter**, u **friżer**. Forom bħal **s[sort]jar, ip[par]jar**, u **[spell]ut** jakkomodaw ruħhom faċilment għax iz-zokk Ingliš jibqa' talikwali.

e. Dan il-prinċipju jkompli jagħmel aktar sens meta n-nom innifsu jservi ta' stem f'verbi mnisslin minnu: **klikk > ik[klikk]ja, fawl > if[fawl]ja, xutt > ix[xutt]ja, strajk > [strajk]ja, skor > [skor]ja, kowċ > ik[kowċ]ja**, eċċ. B'xorti tajba hemm xi lessemi Ingliši li ortografikament u fonetikament jaqblu mas-suriet Maltin bħal **weld, spark**, u **print**; għalhekk, hu faċli għalina li noħolqu verbi bħal **iwweldja, sparkja**, u **pprintja** mingħajr inkwiet ta' xejn.

Il-qofol ta' kollox: Jekk ninsistu li niktbu **crane, dish, bricks, chips, foul, score**, eċċ., imbagħad ikollna niktbu **[crane]ijiet, [dish]ijiet, [bricks]a, [chips]iet, if[foul]ja, [score]ja**, eċċ. Hawn sa jinħoloq rebus ortografiku li mhux biss hu viżwalment xokkanti iżda loġikament assurdu. L-uniċi eċċezzjonijiet li ma nistgħux nevitaw huma dawk relatati ma' nomi propji: eż. **[Shakespeare]jan, [Proust]jan, [Turner]esk**, eċċ.

Assolutament ma naqbilx li niktbu **Xejkspjerjan, Prustjan, u Terneresk.**

Mill-bqija jidher li r-reżistenza kontra t-traskrizzjoni fonetika ta' kliem Inġliż fil-Malti (tant evidenti fil-ġurnali lokali) jidher li hi: (a) frott ta' nuqqas ta' għarfien ta' l-istampa sħiħa li tħaddan il-kunsiderazzjonijiet kollha msemmija hawnhekk u (b) frott il-preġudizzju u l-bigottiżmu ta' xi wħud li bħal speċi ma jridux jaraw l-Inġliż jiġi 'vjolentat' b'dan il-mod. Hekk ma jilmenta li niktbu kliem Taljan u Franċiż skond il-fonetika Maltija: eż. **kafè, ġilju, injam, xiżma, soċjaliżmu, xufier, ċaċċis, bott, xarabank, u portmoni.** Allura jekk nagħmlu l-istess għall-Inġliż inkunu qegħdin nidgħu?

2. Linja-gwida 2

Nomi mnissla mill-Inġliż li assolutament ma assorbewx ruħhom fis-sistema morfologika lokali, nistgħu nħalluhom talikwali.

eż. **mobile/mobiles, rifle/rifles, duster/dusters, modem/modems, diskette/diskettes, caption/captions,** eċċ.

Ninnutaw li dawn mhux biss jibqgħu jżommu l-plural Inġliż **-s**, iżda lanqas iservu ta' bażi biex minnhom jinholqu verbi.

Ma naqbilx li dan il-kliem jinkiteb korsiv jew bejn il-virgoletti għax inkella sa jibqa' jiġbed l-attenzjoni bħallikieku għadu kliem aljen.

3. Argomenti kontra t-traskrizzjoni fonetika ta' kliem Inġliż

a. Kelmiet twal bħal **diġjumidifajer, bojlersjut, erkondixiner, xopstjuward, nowtisbord, likwidajżer, trejtdjunjin,** eċċ. jaħsduna. Dawn joħolqu xokk viżiv u mhux la kemm tagħrafhom minnufih. (Jien stess miniex ċert jekk ktibthomx tajjeb). Ħafna minnhom iżommu l-plural Inġliż; għalhekk, naqbel li anki dawn jithallew fil-forma originali f'konformità ma' linja-gwida 2: **dehumidifier(s), airconditioner(s), shopsteward(s), noticeboard(s),** eċċ. Il-każ ta' **trejtdjunjin** hu problematiku għax issa qed ngħidu wkoll **trejtdjunjoniżmu** (bis-suffis Romanz), u allura tidhol linja-gwida 1d. Dan jikkonferma kemm hu diffiċli tistabbilixxi regoli fissi mingħajr kumplikazzjonijiet.

b. Mhux il-kelliema kollha jliissnu l-kelma Inġliża bl-istess mod (ħafna drabi minħabba differenzi soċjo-edukattivi): **maniger/meniger; blakkbord/blekkbord; vidjow/vidjo.**²⁷

ċ. Jekk sa niktbu kliem bħal **chairman** u **chairmen, linesman** u **linesmen, foreman** u **foremen,** eċċ. fonetikament, kif ħa nagħmlu d-differenza bejn il-forma tas-singular u tal-plural? Sa niktbu **ċermen, lajnsmen,** u **formen** fiż-żewġ każijiet?

---

²⁷ F'xi każijiet jista' jkollna hjiel ta' għajjnuna bħal fil-każ ta' **manigerjali.**

d. Biss naħseb li l-akbar problema hi li s-sistema fonoloġika Maltija mhijiex kapaċi takkomoda ċerti ħsejjes li ssibhom fl-Ingliż. Pereżempju, meta qrajt **kapxin, plamer**, u **tofi** l-ewwel darba, jien qrajthom **kapxi¹n, plāmer**, u **tōfi** fuq il-mudell ta' **ħabsin, bramel**, u **noli**. Hawn min, imbagħad, jista' jgħidlek li dan il-kliem tista' tagħrfu mill-kuntest, u bl-użu ma jibqa' jaħsad lil ħadd.

4. Nagħtu kas x'inhu jagħmel ħaddieħor

Tajjed li nagħtu kas ukoll x'inhuma jagħmlu f'pajjizi oħra fuq il-kwistjoni ta' l-angliċiżmi. Pereżempju, jidher li hemm korp ta' kliem li donnu ħa impronta internazzjonali u baqa' jinkiteb l-istess fil-maġġoranza ta' l-ilsna Ewropej. Dawn l-eżempji jistgħu jifthulna għajnejna u jikkonvinċuna li allura anki aħna jmissna nħalluhom l-istess.

INGLIŻ	FRANĊIŻ	ĠERMANIŻ	TALJAN	SPANJOL
jazz	jazz	Jazz	jazz	jazz
rock (music)	rock	Rock	rock	rock
shampoo	shampooing	Shampoo	shampoo	champù
taxi	taxi	Taxi	tassi	taxi
computer	ordinateur	Computer	computer	ordenador
cardigan	cardigan	Strickjack	golfinu/giacca di lana	rebeca
t-shirt	T-shirt	T-shirt	t-shirt / maglietta	
jeans	jean(s)	Jeans	jeans	vagueuros
cricket	cricket	Kricket	cricket	cricket
(hair) spray	spray	Spray	spray /lacca	spray
disco (music)	disco	Disko	disco	disco
gangster	gangster	Gangster	gangster	gángster
diesel	diesel	Diesel	nafta/ diesel	gasoil/ diesel
baseball	base-ball	Baseball	baseball /palla a basi	béisbol
braille	braille	Blindenschrift	braille	braille
video	vidéo	Video	video	vídeo
party		party	festino	fiesta
show	spectacle	show	spettacolo/ show	
boom	boom	boom	boom	boom
hit-parade	hit-parade	hit-parade	hit-parade	hit-parade
compact disk	disque compact	Compact Disc	compact disk	disco compacto
trend	tendance	trend	tendenza	tendencia
sandwich	sandwich	Sandwich	sandwich /tramezzino	sandwich
picnic	pique-nique	Picknick	picnic	picnic /comida de campo
cocktail	cocktail	Cocktail	cocktail	cóctel

Jekk kwazi fl-Ewropa kollha jużaw **jeans, jazz, video, diesel, rock**, eċċ., għaliex għandna nkunu l-uniċi li niktbu (b'mod tentattiv) **ġins, ġazz, vidjo, diżil, rokk**,²⁸ eċċ.?

5. Code-switching jew twessigh fil-firxa tas-sinonimi?

It-tħaddin ta' kliem Inġliż fil-Malti hu bla dubju ta' xejn proċess naturali ta' kulturazzjoni – proċess li bih l-ilsien jiddakkar minn influwenzi lingwistiċi barranin biex b'hekk ikompli jissahha u jistagħna. Madankollu, tajjeb li ngħidu xi haġa fuq l-angliċiżmi li donnhom deġlin fil-Malti bla hteġa. Safejn nistgħu ngħidu li għandna bżonn kliem bħal **iggrillja, ibbejkja, immiksja, xark**,²⁹ **ħolidej**, eċċ. meta fil-Malti għandna **xewa, hema, ħallat, kelb il-baħar, btala/vaganza**, eċċ.? Xi wħud donnhom għandhom l-impresjoni li jekk kelma Inġliża tinkiteb bil-fonetika Maltija, awtomatikament issir Maltija. Din l-idea qed tagħti lok għal ħafna abbużi. Wisq nibża' li dawn il-kelmiet qed jinfiltraw fil-Malti fuq bażi ta' bdil fil-kodiċi jew sempliċiment minħabba għażż mentali.

Fl-istess ħin minnxi cert li r-reżistenza li xi kultant nuru għall-kliem Inġliż hi dejjem ġustifikata. Bl-istess argument kellna 'niċċensuraw' kliem Romanz bħal **domanda, skjav, korla, paċenzja, volontà, dritt, gwaj**, eċċ. la darba fil-Malti diġà kellna l-kelmiet **mistoqsija, ilsir, għadab, sabar, rieda, jedd, saram**, eċċ. Vassalli kien attakka l-Malti 'korrott' ta' l-ibliet għax kien 'ikkontaminat' minn ħafna Taljanizmi. Dawn it-Taljanizmi eventwalment integraw ruħhom kompletament fil-lingwa tagħna u llum jiffurmaw parti mill-Malti standard. Illum dawn l-angliċiżmi 'żejda' jistgħu jdarrsuna, imma forsi eventwalment kapaċi jiġu assorbiti u fil-ġejjieni ħadd ma jibqa' jismagħhom jistunaw.

6. Xi rqaqat oħra

a. Anki fejn jidhru l-angliċiżmi għandna l-varjanti: **strikes/strajks/strajkijiet; switches/swiċis/swiċċijiet/; brakes/brejs/brejkijiet**; eċċ. Naqbel li f'kazijiet bħal dawn għandna nagħzlu l-forma li tiegħu d-deżinenza Maltija.

b. Jeżisti wkoll xi kliem fil-Malti li morfologikament jieħu plural doppju bħal **envilopsijiet** (bħala varjant ta' **envilops** jew **enviloppijiet**) u **flettsijiet** (bħala varjant ta' **fletts** jew **flettijiet**). Naħseb li dawn il-forom għandhom jiġu esklużi mill-Malti standard u jitqiesu bħala kampjuni ta' Malti traskurat.

ċ. Jeħtieġ ukoll nistabbilixxu darba għal dejjem il-forom ortografici ta' xi toponimi barranin, speċjalment minħabba l-esiġenzi ta'

²⁸ Għal darba oħra sa nidhru f'kunflitt – din id-darba ma' linja-gwida 1e – għax aħna ngħidu **nirrokkja** u **nirrokkjaw**.

²⁹ Xi ħadd jista' jargumenta li s-sens figurattiv ta' **xark** (i.e. bniedem ħajjen u opportunist) mhuwiex kopert mill-kelma **kelb il-baħar**.

dokumenti uffiċjali: eż. **The Hague/L-Ajja, Bruxelles/Brussell,** eċċ.

Konklużjoni

Jidhirli li fid-dawl ta' dan kollu ma nistgħux nistabbilixxu regoli assoluti; minflok, kull kelma trid titqies b'mod individwali skond l-użu u t-tħaddim partikolari tagħha fil-mekkanizmi tal-lingwa. Għandu jirbaħ is-sens komun u l-prinċipju ekonomiku tal-pratticità.

Carmel G. Cauchi

Nghidha bla tlaqliq li m'għandix is-soluzzjoni definita għall-kitba ta' dan il-kliem barrani fil-Malti. M'iniex espert fil-lingwistika, imma bħala kittieb niltaqa' ma' din id-diffikultà, l-aktar meta nkun nikteb għat-tfal. Għalhekk se nagħmel biss xi kummenti biex forsi jiġu kkunsidrati.

1. Fejn hemm il-kelma Maltija li għadha fl-użu għandna nippreferu li nużaw lilha u mhux waħda barranija. (eż *tidlek* bil-butir, mhux *tispredja* l-butir; ġejja *tal-linja* mhux ġejja *l-bass*, iċ-ċekk *ġie lura* mhux *ibbawnsja*). Qiegħed ingħid kelma Maltija li għadha fl-użu biex ma ninftihemx li jien irrid immur fl-estrem l-ieħor u ninsisti fuq kliem arkajku.

Naf li se jkun hawn min jgħidli li la l-poplu jgħidha hekk għandna naċċettawha hekk. Imma jidhirli l-prinċipju *vox populi vox Dei* m'għandux japplika dejjem. Fil-fatt il-Kunsill Nazzjonali ta' l-Ilsien Malti ma ħalliex il-poplu jiddeċiedi hu jekk jiktibx *euro*, *ewro* jew *jurow/jurow*, u jekk il-kelma għandux ikollha plural jew tinkitibx b'ittra kapitali. Kien il-Kunsill innifsu li ddeċieda li għandna niktbu *ewro* bla plural u bla kapitali. U hekk għandu jkun.

2. M'hemmx dubju li kelma Ingliża li daħlet fil-Malti għandha tinkiteb fonetikament jekk tiegħu plural jew singular Malti fil-każ ta' nom (**tank–tankijiet, kowt–kowitziet, fann–fannijiet, ċipps–ċippsa, brikks–brikksa, buts/butz–butsa/buza**), jew konjugazzjoni Maltija fil-każ ta' verb (**illandja, iddribilja, ippanċja**).
3. L-inkwiet jidhol meta l-kelma ma jkollhiex derivazzjonijiet grammatikali ta' xeħta Maltija (**mowbajl, kabord, buksjelf**). Hawn irridu naraw jekk fil-Malti għandux ikun aċċettat plural Ingliż biż-żieda tas-suffiss **–s (mowbajls, kabords, buksjelfs/buksjelvs)** jew biż-żieda tas-suffiss **–is (kowċis, penaltis, ċansis)**. Imqar jekk it-twegiba hija iva, kif fil-prattika diġà hi, nippreferi li niktbu dan il-kliem ta' nisel Ingliż kif jinkiteb fl-ilsien oriġinali tiegħu: (**mobile/s, cupboard/s, bookshelf/ves**). U m'għandux għalfejn jingħalaq bejn il-virgoletti jew jinkiteb korsiv, la se nqisuh li daħal fil-Malti. Inkella nkunu qed ngħidu li dan għadu kliem barrani u qegħdin biss nissellfuh. Jekk aħna lesti li naċċettaw plural ta' xeħta Ingliża, m'għandniex niddejqu naċċettaw xi kelmiet b'ortografija Ingliża. Fl-Ingliż, kliem importat bħal **cul-de-sac, chassis, avant garde, deus-ex-machina** jithalla bl-ortografija oriġinali tiegħu. Jekk nużaw l-istess ortografija fl-

Ingliz u fil-Malti nkunu qegħdin innaqqsu l-konfużjoni li jsibu ruħhom fiha t-tfal ta' l-iskola meta jaraw l-istess kelma miktuba b'żewġ modi (**mowbajl-mobile, kabord-cupboard, player-plejer**). U l-konfużjoni tagħhom tikber meta għalliema, ġenituri u kittieba ma jaqblux bejniethom kif dan il-kliem għandu jinkiteb.

Kultant nidhlu f'konfużjoni simili anki aħna l-kbar:

- Għaliex qegħdin niktbu **websajt** u mbagħad niktbu **sit** ta' l-internet?
- Għaliex qegħdin niktbu **telefown** u mbagħad niktbu **telefonata/ ittelefonajt**?
- Se niktbu **kowċis** jew **kowċijiet, gowls** jew **gowlijiet, tims** jew **timijiet**? Jew naċċettaw iż-żewġ verżjonijiet f'kull każ għax it-tnejn tismagħhom jingħadu?
- Kif se niktbu, **skenner** jew **skanner? Kabord** jew **kaberd? Blakbord, blekbord jew blegbort**? Għax mhux il-Maltin kollha jippronunzjaw l-Ingliz bl-istess mod.

Mill-banda l-oħra, dan l-argument nista' nirbħu billi ngħid li tista' tingħazel verżjoni standard u tinkiteb dejjem hi, jgħidha kif jgħidha l-poplu. Hekk jiġri fejn jidhru id-djalett: hawn min jgħid **ruġel**, hawn min jgħid **roġol** u forsi hawn min jgħidha mod ieħor; imma kulhadd mistenni li jiktibha **raġel**, bil-Malti standard. Bl-istess mod, hawn min jgħid **tjew** u **mijew, tiju** u **miju** imma niktbu dejjem **tiegħu u miegħu**. U hawn min jgħid **mowt** waqt li kulhadd jikteb **mewt**.

Kif wieħed jara, il-biċċa hi kumplessa, u għal kull idea hemm argumenti favur u oħrajn kontra. Jalla il-partecipanti fis-seminar li għandu jsir ipogġu qalbhom fih u kulhadd ikun miftuħ għall-ideat u l-argumenti ta' haddieħor biex din il-kwistjoni tkun deċiża kemm jista' jkun malajr ħalli ma jibqax kulhadd jikteb kif jidhirlu hu bi ħsara għall-ilsien Malti.

Joseph Chircop

Ippermettuli nibda billi nikkummenta fuq dak illi kulhadd qed isejjaħlu prinċipju tal-lingwistika moderna, jiġifieri li l-lingwa jagħmilha l-poplu. Jekk wieħed iħares lura lejn l-istorja u l-evoluzzjoni tal-lingwa, allura wieħed jasal biex jara kif, effettivament, il-poplu ħalla u jħalli l-marka tiegħu fuq il-lingwa. Izda dan li qed jingħad mhuwiex prinċipju tal-lingwistika moderna; huwa fatt, fatt li ilu magħna kemm ilha magħna l-lingwa; fatt li fil-kuntest ta' dan is-seminar jista' jitfa' dawl dwar x'inhu għaddej fil-Malti. Huwa prinċipju li ma jagħmilx sens jekk mhux f'perspettiva dijakronika. Kull kelma li ssib ruħha fuq l-ilsien ta' poplu għandha Storja tagħha u l-mod kif tistabbilixxi ruħha f'dik il-lingwa jieħu ż-żmien, li jvarja għal diversi raġunijiet.

Ir-raġuni għal dan hija sempliċi: fiha nnifisha l-lingwa li juża l-poplu – u hawn jidher li s-sens huwa dak ta' *popolin* – (fil-biċċa l-kbira tagħha mitkellma) ma fihix regoli (kif nifhmu bihom aħna) qabel ma tiġi kkodifikata. Bħalma qed naraw proprju f'dan is-seminar "il-poplu" jista' jkollu mitt fehma differenti dwar l-istess punt. In-nies tuża l-ewwel kelma li tiġi f'moħħha, jew aħjar fuq ilsienha. Il-lingwa fiha nnifisha (partikolarment dik mitkellma) issegwi ċerti prinċipji – bħalma huma dawk ta' l-immedjatezza, l-ekonomija, l-effikaċja – li matul id-diskors tagħna gġegħilna nagħmlu użu partikolari tal-lingwa; li kieku kellna nitfgħu ftit ħsieb fuq dak li qed ngħidu konna nifformulaw id-diskors tagħna b'mod differenti.

Ir-regoli fundamentali ta' l-Akkademja tal-Malti jgħidu "il-kliem ta' nisel barrani jieħu l-valur tiegħu bħala kliem Malti meta jkun aċċettat u użat mill-poplu" (regola 1). Ma naħsibx li huwa diffiċli nindunaw kemm hi vaga affermazzjoni bħal din. Nazzarda ngħid li affermazzjoni bħal din ma tistax tittieħed bħala regola. Hi affermazzjoni li teħtieġ tiġi kkwalifikata b'numru ta' definizzjonijiet. Meta nistgħu ngħidu li kelma barranija hija aċċettata? u, fil-fatt, x'juża l-poplu? il-poplu min hu? u għal liema użu qed nirreferu? Tant hu hekk li qed isir seminar proprju dwar dan l-argument, indikazzjoni li din ir-"regola" trid tiġi ridimensjonata. Anzi, hemm bżonn tinħoloq regola biex dak li qed jiġri jiġi rregolat.

Li kliem Inġliż (barrani) jidħol fil-Malti mhuwa la dagħwa u lanqas faqar tal-lingwa. Dan huwa proċess naturali għal kull lingwa u fih innifsu huwa rikkezza. Illum li l-kuntatt bejn il-lingwi huwa ħafna aktar immedjat minn qatt qabel huwa faċli li oġġetti u kuncetti godda li nsiru nafu bihom jaslu għandna b'isimhom b'kollox. Dan huwa aktar minnu fil-każ tal-Malti għaliex ilkoll kemm aħna għaddejna minn sistema edukattiva fejn l-użu ta' l-Inġliż kien dominanti sewwa, speċjalment fil-kotba li konna nużaw. U s-

sitwazzjoni qajla nbidlet. Ħafna mill-komunikazzjoni amministrattiva fil-livell ta' Gvern ukoll għamlet żmien twil tasal għandna bl-Ingliż biss. Tant l-Ingliż hu radikat fil-mod kif nesprimu ruġna li anki jekk nikteb ittra uffiċjali bil-Malti lil Dipartiment tal-Gvern, il-probabbiltà hi li nircievi twegjiba bl-Ingliż. Xi rrid ngħid b'dan kollu? Irrid ngħid li jekk vera jinteressana li ngħożżu l-Malti jrid isir sforz konxju, negħlbu l-kumdità ta' l-eħfef approċċ, noħolqu politika lingwistika serja, infurmata u li nemmnu fiha – li tolqot mill-interazzjoni verbali li ssir fl-iskejjel (primarji) – jekk mhux qabel ukoll – sax-xandir (trażmess u stampat), sa l-interventi li jsiru f'livelli uffiċjali u minn esperti.

Qabel ma ngħaddi biex fi ftit kliem ngħid il-fehma tiegħi dwar il-kitba tal-kliem ta' nisel Ingliż fil-Malti nixtieq insemmi xi punti li nħoss li huma essenzjali f'kull diskussjoni li ssir dwar il-lingwi. L-ewwelnett trid issir distinzjoni bejn il-lingwa mitkellma u l-lingwa miktuba. Is-seminar qed jiffoka fuq il-kitba; madankollu rridu noqogħdu attenti għaliex spiss qed naraw li dak li jingħad qed jinkiteb, meta ż-żewġ uzi tal-lingwa huma differenti u jsegwu regoli differenti. Dan biex ma nsemmux il-ħafna każijiet fejn l-użu bla ħsieb ta' għadd kbir ta' kliem Ingliż (ma ngħidx mill-Ingliż) qed insibuh b'mod konsistenti fil-lingwa mitkellma – u fil-biċċa l-kbira tiegħu huwa kliem li fil-Malti diġà nesprimuh mod ieħor: 'christmas, easter, birthday, brown, black' u l-kuluri kollha, u l-età u n-numri.... Allura dan il-kliem għandu jsib ruġu fil-lingwa Maltija mingħajr ebda ħsieb ta' xejn? Jien niftakarni li f'eżami tal-Malti kienu jitolbu minna bħala studenti biex infittxu l-kelma bil-Malti. Ejja npoġġu lilna nfusna f'perspettiva ta' eżami tal-Malti: kliem bħal dan li għadni kemm semmejt jiġi aċċettat? Nispera li le għalkemm l-impressjoni tiegħi hi li, iva, jiġi aċċettat basta jinkiteb 'krismis, ister, berdej, brawn, blekk'. Ma naqbilx. M'għandniex niktbu (bilfors, bħala regola) dak li jingħad (livell lessikali) jew jitlissen (livell fonetiku); għallinqas mhux mingħajr ħsieb. Biex nieħu eżempju ieħor, m'għandix dubju li fil-lingwa mitkellma (mhux maħsuba) nużaw ħafna iktar il-kelma 'teacher' minn 'għalliem'. Izda fil-kitba, meta spiss qed naħsbu fuq dak li qed niktbu, u f'kuntesti ftit jew wisq formali tintuża 'għalliem'.

L-istess stedina li saritilna tindika d-diffikultà li teżisti biex taqta' linja dritta. Filwaqt li fil-punt 1 tintefa' enfasi fuq l-użu li l-poplu jagħmel minn kelma, aktar 'l isfel, fil-punt 7 tingħata preferenza lil 'televiżjoni' u mhux 'television', 'estmi' u mhux 'baġit' meta 'television' u 'baġit' huma l-aktar komuni fost in-nies in ġenerali. M'għandniex xi ngħidu li fil-livell tat-tlissin il-kompleksità tikber għax il-varjanti huma ħafna iktar.

Irridu niddistingwu wkoll bejn il-kuntesti li fihom tkun qed tintuża l-lingwa. Filwaqt li setturi speċjalistiċi jistgħu jagħtu lok għal użu aktar mifrux ta' kliem barrani (karatteristika tipika tal-lingwi settorjali/speċjalistiċi) naħseb hemm lok ukoll li l-Malti jikkontribwixxi minn dak li hu tiegħu f'dawn is-setturi. Madankollu f'dinja fejn il-kelma tigris bħal leħha ta' berqa dan huwa diffiċli għalkemm mhux impossibbli. Ħa nagħti żewġ eżempji. L-ewwel wieħed ser nisiltu mil-ligijiet Maltin: l-użu tat-terminu 'money-laundering'. Nistaqsi: għax mhux it-terminu 'hasil tal-flus' li, permezz tax-xandir, kien diġà daħal fuq fomm kulhadd? Nemmen li f'dan il-każ setgħet saret għażla terminoloġika aħjar. Min-naħa l-oħra ser insemmi terminu tekniku fil-kamp tat-tassazzjoni: 'one-stop-shop' fejn kuncett tan-negozju gie trasferit metaforikament għal kamp ieħor. X'għandu jsir f'dan il-każ? Għandu l-espert tas-settur johloq terminu bil-Malti? Forsi iva, forsi le; kliem bħal dan malajr isir internazzjonali. Jekk inzommu t-terminu Inġliż kif ser niktubuh?

X'għandna nagħmlu fil-kitba tal-kliem ta' nisel Inġliż fil-Malti? Din il-mistoqsija (li ttenni l-argument tas-seminar) qed tiddistingwi bejn il-kliem ta' nisel Inġliż u li allura sar Malti, u l-kliem Inġliż, u allura mhux Malti, li jintuża fil-Malti. L-uniku kriterju, kwazi-oġġettiv, huwa dak ta' l-akklimatazzjoni.

Jekk il-kelma Inġliża drat il-klima lingwistika Maltija, għandha użu mifrux fost il-popolazzjoni (sakemm mhix kelma f'xi qasam speċjalistiku/settorjali), tiegħu l-flessjonijiet tal-morfoloġija Maltija, ħadet fil-Malti tifsira preċiża, ma tippreżentax problemi partikolari għall-ortografija Maltija, allura għandha titqies bħala kelma Maltija (li ġejja mill-Inġliż) u għandha tinkiteb bil-Malti. Kliem bħal dan għandna diġà ħafna: 'kejk', 'kowl', 'ittajpja', 'ixxuttja'; aktar reċenti 'kklempja' u oħrajn. Min-naħa l-oħra, jekk il-kelma Inġliża għadha ma qagħditx għall-klima lingwistika Maltija, għandha tibqa' titqies bħala kelma Inġliża (li tintuża mill-Maltin) u għandha tibqa' tinkiteb bl-Inġliż, mingħajr il-bżonn tal-korsiv jew tal-virgoletti. Is-sistema fonetika ta' l-Inġliż hi wisq differenti minn dik Maltija; ħafna ħsejjes fil-lingwa Inġliża ma jsibux korrispondenza f'dik Maltija. Mela jekk kliem li għadu ma qagħadx għall-klima tal-Malti ser ikollna (minħabba r-regola) niktubuh skond l-ortografija Maltija ser johloq ħafna problemi; min iħossha mod u min iħossha mod ieħor, u jekk nimxu fuq il-ħass... nizolqu. Kull kelma għandu jingħatalha ż-żmien tagħha biex tidra l-klima tal-Malti. Ħlief għal kliem li fonetikament (u nżid viżwalment, għax il-qarrej għandu anki stampa ta' kelma li qed jistenna) ma joffrix problemi serji, kliem ieħor m'għandux jinkiteb bil-Malti sempliċement għax jintuża minn ħafna nies. Saru diversi interventi dwar dan l-argument fil-gazzetti u f'mument oħra

u mhux ser nidhol fid-dettall. Dan jgħodd ukoll għal kliem li għalih m'għandniex alternattivi bil-Malti.

Fi ftit kliem:

- safejn hu possibbli għandna nagħmlu sforz ċkejken (f'dan l-istadju jrid ikun sforz konxju wkoll) biex nużaw kliem li diġà għandna fil-Malti qabel ma nitfgħu l-kelma bl-Ingliż. Filwaqt li ma jżidilniex problemi fl-ortografija dan jgħin biex il-Malti jithaddem bil-ħsieb u b'mod kreattiv;
- il-lingwa miktuba (illum, f'diversi kuntesti iżda mhux f'kollha, nistgħu niddiskutu apparti l-lingwa ta' l-sms u ta' l-emails) issegwi modi differenti minn dik mitkellma, fosthom dik li l-kitba tirrikjedi l-ħsieb, anki fl-għażla tal-kelma;
- kliem li daħal sewwa fl-istruttura tal-Malti, sar joqgħod għall-morfologija u l-ortografija Maltija, huwa produttiv fil-Malti u ħa tifsira Maltija preċiża għandu jitqies bħala kliem Malti;
- kliem li għadu mhux akklimatat għall-Malti għandu jitqies bħala kliem Ingliż, li mhux neċessarjament għandu jitwarrab. Madankollu nemmen li m'għandniex inwarrbu, għall-għażż u n-nuqqas ta' ħsieb, dak il-kliem Malti li diġà għandna.
- jidhirli li l-akbar problema qiegħda fl-ewwel regola fundamentali li qed isir abbuż minnha għad-detriment ta' dik il-lingwa li proprju hija l-qofol ta' dan is-seminar: il-Malti.

Ray Fabri

1. Introduzzjoni

Nixtieq nibda billi nsemmi erba' punti li jistgħu jitqiesu bħala prinċipji bażiċi fid-diskussjoni dwar kif għandna niktbu l-kliem ta' nisel Inġliż fil-Malti.

L-ewwel punt huwa li d-deċiżjonijiet li jittieħdu fuq il-kitba tal-kliem missellef, għandhom ikunu bbażati fuq ir-raġuni u mhux fuq l-emozzjoni jew fuq preġudizzji kulturali, kemm dawk ta' natura 'supernazzjonalistika' kif ukoll dawk ta' serviliżmu.

It-tieni, punt tat-tluq għandu jkun li, jekk xi ħadd irid jaqra jew jikteb bil-Malti, m'għandu qatt ikollu għalfejn jirrikorri għall-għarfien tiegħu tal-kitba bl-Inġliż, imma għandu juża r-regoli tal-Malti biss biex jikteb jew jaqra l-Malti.

It-tielet, jekk għal xi kelma partikolari bl-Inġliż (jew xi lingwa oħra) diġà teżisti kelma bil-Malti, wieħed għandu l-ewwel jinkoraġġixxi l-użu tal-kelma Maltija, speċjalment fil-Malti miktub u fl-oqsma tekniċi; pereżempju, 'l-għażla' u mhux 'ix-xelta' għal 'choice/scelta'.

Ir-raba', wieħed għandu wkoll jinsisti li, jekk ma teżistix kelma nattivha għal terminu barrani, jekk jista' jkun, l-ewwel tinħoloq kelma/frazi lokali qabel ma tibda tintuża dik barranija. Dan huwa possibbli issa għax fi ħdan il-Kunsill Nazzjonali ta' l-Ilsien Malti hemm kumitat apposta tat-terminoloġija, u jeżistu wkoll bosta proġetti u xogħlijiet li jittrattaw dan il-qasam tat-terminoloġija.

2. L-ewwel każ

B'mod ġenerali, jekk kelma tintuża f'test miktub bil-Malti u tiffirma parti integrali mil-lessiku tal-frazi jew is-sentenza, din għandha tinkiteb bil-Malti, jiġifieri għandha ssegwi r-regoli tal-kitba tal-Malti.

Pereżempju, il-kelma **frigg** fis-sentenza t'hawn isfel għandha tinkiteb kif tidher f'(1a), u mhux kif tidher f'(1b) sa (1d).

- (1a) Il-bieraħ xtrajt frigg ġdida
- (1b) Il-bieraħ xtrajt fridge ġdida
- (1c) Il-bieraħ xtrajt *fridge* ġdida
- (1d) Il-bieraħ xtrajt 'fridge' ġdida

Eżempji oħra ta' dat-tip huma **kejk, futbol, trakk**.

Xi kummenti dwar **frigg**:

- Il-kelma **frigg** hija kelma Maltija (u mhux Ingliża) ġaladarba tintuża regolarment mill-kelliema għal dak l-oġġett li nżommu l-affarijiet friski fih, u la s'issa għadha ma nħolqitx kelma oħra li tintuża minflokha.
- Fis-sentenza (1a) hemm konsistenza fil-kitba li hija (i) estetikament pjaċevoli, u li (ii) tirrifletti l-fatt li l-kelma **frigg** mhijiex aktar oġġett lingwistiku barrani. Dan mhuwiex il-każ, partikolarment fl-eżempji (1c) u (1d), fejn l-użu tal-korsiv u l-virgoletti jxaqqaq l-immagini ortografika u jimplika li **frigg** mhijiex kelma Maltija.
- Il-kitba ta' **frigg** bil-**'g'** doppja fl-aħħar issegwi r-regoli tal-kitba tal-Malti, fejn sillaba aċcentwata li għandha vokali qasira, għandha konsonanti warajha u tinsab jew:
(a) f'kelma monosillabika ('ħass'), jew
(b) fl-aħħar pożizzjoni tal-kelma ('inħass') tinkiteb b'żewġ konsonanti fl-aħħar (qabbel ma' 'bies', 'triq', 'korpus').
- Il-plural ta' **frigg** huwa **frigis**. Hawnhekk ukoll m'hawnx problemi ta' ortografija. Il-kitba ssegwi l-prinċipju tal-fonetika fil-kitba bil-Malti.

Il-fatt li lil xi nies il-kelma **frigg** miktuba bil-Malti ma toġġobhomx jista' jkollu żewġ raġunijiet:

- (a) Tant drawha bl-Ingliż (għax ma jaqrawx ħafna bil-Malti) li jarawha 'kerha' (l-effett 'jaqq'). Il-problema hawn hi li fil-fatt dawn in-nies mhumiex qed ikunu kritiċi għax 'iħobbu' lill-Malti, imma għax il-Malti qed jgħawġilhom l-Ingliż li tant iħobbu. Il-maġġoranza ta' dawn il-kritiċi huma nies li jħobbu jiktbu fuq dan is-suġġett fil-gazzetti Maltin bl-Ingliż.
- (b) Tant mingħalihom li jħobbuh il-Malti li, jekk kelma m'għandhiex sura Semitika jew Rumanza, mhumiex lesti jaċċettawha bħala kelma Maltija, akkost tal-fatt li, imbagħad, il-Malti miktub ikollu ħafna xinxilli żejda bħalma huma l-virgoletti.

3. Każijiet anqas ovvjji

L-affarijiet, però, mhumiex dejjem daqshekk sempliċi.

(a) X'inhi kelma Maltija?

L-ewwel problema hija waħda ta' prinċipju:

Meta, min u fuq liema kriterji eżatti nistgħu nikkonkludu jekk kelma missellfa hijiex integrata fil-vokabolarju Malti, jiġifieri li nistgħu nqisuha bħala kelma Maltija?

Dan li ġej hu jew mhuwiex kliem Malti?

hoki ('hockey'), **ċess** ('chess'), **skejtboarding** ('skateboarding'), **stejk** ('steak'), **brasilsprawts** ('brussel sprouts'), **taksi** ('taxi').

Sa fejn naf jien, għall-ebda waħda minn dawn m'hawn kelma 'Maltija', u sakemm xi ħadd jivvinta kliem 'lokali', ma narax għaliex dan il-kliem m'għandux jinkiteb kif ktibtu jien hawn. Jekk inkunu konsistenti fil-kitba u nużawh regolarment, bħalma drajna niktbu **futbol** u mhux 'football', nidraw ukoll dan il-kliem, u jibda jiffirma parti integrali mid-dehra tal-Malti miktub.

Naf, però, li mhux kulħadd jaqbel miegħi. Jekk lil xi ħadd dan il-kliem ma jogħġbux, għandu jivvinta kliem ġdid minfloku u mhux jiktbu bil-forma ortografika Inġliża.

Każ aktar ċar huwa dak ta' kliem bħal **boksing** ('boxing'). Il-fatt li dan sar parti mil-lessiku Malti jidher b'mod dirett mill-fatt li għandu forma verbali li tissawwar fuq il-mudell ta' verbi bħal 'qara': **nibboksja, ibboksjaw, nibboksjawh**, eċċ.

(b) Id-dehra ortografika

Huwa veru li xi kliem ta' nisel Inġliż miktub bil-Malti jista' jidher stramb. Hawn wieħed irid jipprova jifhem ir-raġuni għaliex xi kliem jidher aktar stramb minn ieħor.

Xi eżempji ta' kliem li jidher stramb jistgħu jkunu dawn:

l-erkondixiner/l-erkondixin: air-conditioner

il-kerwerker: careworker

id-diħjumidifajer: dehumidifier

Jien nissuspetta li, f'dawn il-każijiet, mhijiex il-kelma fiha nnifisha li hija stramba. Pereżempju, is-sekwenzi 'er', 'kon', 'dix', u 'ner' issibhom fi kliem miktub bil-Malti wkoll: erba, kontra, dixipli, nerġa'.

Ir-raġuni għandha x'taqsam aktar mad-distanza viżiva tal-kelma miktuba bil-Malti minn dik originali bl-Inġliż. Mela, **friġġ**, pereżempju, hija aktar viċin ta' l-original fil-forma tagħha minn, ngħidu aħna, **erkondixiner**. Fl-ewwel każ, għandek 3 ittri (2 konsonantiċi u 1 vokalika) 'dge' li jkopru ħoss wieħed [ǰ], u li jinbidlu f'2 grafemi konsonantiċi fil-kitba bil-Malti. Fit-tieni, għandek 2 digraffi vokaliċi 'ai' 'io', li wkoll ikopru ħoss wieħed kull wieħed [ai:] [io:], u 2 grafemi konsonantiċi, 'c' u 't'. Apparti minn hekk, 'tion' u 'er' huma suffissi fl-Inġliż, li normalment jinqraw u jinħassu bħala unità waħda, waqt li dan mhuwiex il-każ fil-Malti, għax wieħed ma jistax jgħid li 'xin', jew 'er' huma suffissi tal-Malti.

Issa jiġri li, peress li ħafna minna nafu l-Ingliż sew u naqraw ħafna bl-Ingliż, allura jkollna t-tendenza li nqabblu ż-żewġ forom, u aktar ma l-kelma Maltija titbiegħed minn dik Ingliża, aktar hemm tendenza li nitqarrsu.

Raġuni oħra tista' tkun li l-forma prosodika (l-aċċent) tal-kelma oriġinali ma tikkorrispondix ma' dik fil-Malti. Pereżempju, skond ir-regola ġenerali tat-twaqqiġ ta' l-aċċent fil-Malti, l-aċċent prosodiku jaqa' fuq is-sillaba ta' qabel ta' l-aħħar, ħlief meta l-aħħar sillaba tkun 'tqila'; f'dal-każ l-aċċent jaqa' fuq l-aħħar sillaba tal-kelma (eż. fa-qar, faq-qart). Għalhekk, is-sekwenza '...di-xi-ner' fil-kelma 'erkondixiner', suppost għandha l-aċċent fuq is-sillaba '-xi-' u mhux fuq '-di-', kif fil-fatt hija mliissna. Dan jista' jkun li jwassal lill-qarrej jistkerrah il-kitba. Li qed jiġri huwa li din il-kelma ma ġietx integrata fis-sistema prosodika tal-Malti u allura ma 'tinħassx' Maltija.

X'inhi s-soluzzjoni? L-ewwel ħaġa, naħseb li għal ħafna minn dawn l-eżempji, jistgħu faċilment jinstabu alternattivi bil-Malti li jidhru anqas 'strambi', forsi għax għandhom dehra aktar Rumanza, bħal, pereżempju, 'apparat ta' l-arja kkondizzjonata', 'assistent soċjali (tat-tfal/l-anzjani)', u 'apparat ta' kontra l-umdità' (jew, forsi, 'diumidifikatur').

F'dawn il-każijiet, wieħed għandu wkoll jagħmel differenza bejn ir-regjistru miktub u dak mitkellem. Hadd m'hu sa jzomm lil hadd milli jgħid dak li jrid fil-ħajja ta' kuljum (pereżempju: 'Xtrajt erkondixin(er) ġdid'). Izda wieħed għandu jinsisti li f'kuntast aktar formali, bħal fil-każ tax-xandir u ta' persuni li jitkellmu fil-pubbliku, u fil-miktub (speċifikament fil-kitba formali), bħala regola, m'għandux ikun hemm kliem li potenzjalment jidher 'stramb'.

Jekk m'hemmx alternattiva, il-kelma għandha tinkiteb bis-sistema ta' kitba Maltija. Wara xi żmien, din tindara u hadd ma jibqa' jgerger fuqha. Li hu żgur hu li l-użu tal-korsiv jew tal-virgoletti għandu jkun evitat dejjem.

(ċ) Il-pronunzja

Problema oħra hija dik tal-pronunzja u l-forma li tiegħu l-kelma fil-Malti, speċjalment fejn jidhru foni/ħsejjes li ma nsibhomx fil-Malti. Eżempju ta' dan huwa l-ħoss ta' l-'a' fi kliem bħal 'blackboard' jew 'animators'. Fl-Ingliż Standard, dan huwa l-ħoss [ae] jew [æ], li fil-Malti Standard ma jeżistix. Fil-pronunzja Maltija, issib min jgħidlek 'blekbord', 'enimejter' jew 'fenn' u min jgħid 'blakbord', 'animejter' jew 'fann'; forsi ta' l-ewwel, bl-'e' hija aktar komuni bħala pronunzja għall-ewwel tnejn ('blekbord' u 'enimejter') u t-tieni, bl-'a', għat-tielet każ ('fann'). Min-naħa l-oħra, it-tieni waħda, bl-'a', f'kull każ hija aktar viċin tal-kitba oriġinali, u allura forsi tidher anqas

stramba. F'dawn il-każijiet, hemm żewġ possibilitajiet: (i) li l-għażla titħalla f'idejn il-kittieb; (ii) li tingħażel waħda minnhom abbażi ta' kriterji bħal, pereżempju, il-frekwenza.

4. Konkluzjoni

Mid-diskussjoni ta' hawn fuq joħorġu dawn il-prinċipji:

- Biex wieħed jikteb jew jaqra bil-Malti għandu jkun iggwidat biss mir-regoli tal-kitba tal-Malti u mhux minn dawk ta' xi lingwa oħra barranija.
- Jekk, għal xi kelma/frazi partikolari bl-Ingliż, digà teżisti kelma/frazi bil-Malti, din għandha tintuża.
- Jekk ma teżistix kelma/frazi nattiva għal terminu barrani, l-ewwel għandha tinħoloq kelma/frazi lokali, qabel ma tibda tintuża dik barranija.
- Bħala regola, kelma li tintuża f'test miktub bil-Malti, u li tiffirma parti integrali mis-sens tal-frazi jew is-sentenza, għandha ssegwi r-regoli tal-kitba tal-Malti.
- Ladarba jkun hemm deċiżjoni fuq il-kitba ta' kelma partikolari, din għandha tkun użata b'mod konsistenti u regolarment mill-midja kollha.
- Irid jingħata ċans biex il-kliem missellef miktub bil-Malti jindara.
- Għandna nevitaw li nużaw il-korsiv jew il-virgoletti għal dak il-kliem li nistgħu nqisuh Malti.
- Jekk hemm xi kliem missellef li nħossu li ma jadattax ruħu għas-sistema ortografika Maltija, noħolqu kelma/frazi alternattiva Maltija tiegħu, u mhux niktubuh korsiv jew bil-virgoletti.
- Niddeċiedu fuq x'inhuma dawk il-fatturi li l-kliem missellef miktub bil-Malti jagħmluh jidher stramb biex id-deċiżjoni ma tkunx soġġettiva għall-aħħar.
- Fejn il-kelliema ma jaqblux fuq il-pronunzja, id-deċiżjoni jew titħalla f'idejn il-kittieb jew tingħażel waħda mill-Kunsill Nazzjonali bħala forma standard skond kriterji maqbula minn qabel.

Appendiċi

Eżempji tal-kitba ta' kliem missellef mill-Ingliż f'lingwi oħra

L-Iżvediż

<http://www.macmillandictionary.com/MED-Magazine/April2007/44-Show-Leg.htm>

skysail	skajsel
royal	röjel
capsize	kapsejsa

It-Tork

<http://www.spellingsociety.org/journals/j18/turkish.php>

bluff	blöf
cocktail	kokteyl
court (tennis)	kort
dumping	damping
effect (as in sound effects)	efekt
exhaust (pipe)	egzoz
express	ekspres
ferry boat	feribot
film	film
football	futbol
gangster	gangster
goal (in football)	gol
golf	golf
hobby	hobi
inch	iņ
jazz	caz
magazine	magazin

L-Iżlandiż

http://www.hum.uit.no/a/svenonius/lingua/structure/about/about_is.html

jeep	jeppi
(bus) route	rúta
party	partí
business	bissness

Il-Ġappuniż (miktubin bil-Katakana)

<http://www.japan-guide.com/e/e2051.html>

curtain	[kaaten]
elevator	[elebeetaa]
girl	[gaaru]

Carlo Farrugia

Peress li jiena m'iniex lingwista u peress li jiena midhla tas-servizzi finanzjarji minhabba l-esperjenza tiegħi f'dan is-settur kif ukoll minhabba r-riċerka li għamilt biex nohloq dizzjunarju tat-terminoloġija tas-servizzi finanzjarji nħoss li l-kontribut tiegħi għandu jiffoka fuq il-kliem Inġliż f'dan il-qasam.

Il-Malti bħall-ilsna ħajjin kollha, issellef u għadu jissellef kliem minn ilsna oħra. Fis-settur finanzjarju din hija xi ħaġa li tigri ta' sikwit minhabba t-terminoloġija teknika Inġliża użata f'dan is-settur flimkien man-nuqqas ta' terminoloġija bil-Malti. Fl-opinjoni tiegħi d-dhul ta' kliem ġdid fl-ilsien Malti huwa ħaġa tajba għax ifisser li l-ilsien Malti huwa ħaj u qiegħed jikber skond il-bżonn. Il-problema tinsab fil-mod ta' kif dan il-kliem għandu jidhol fil-kitba ta' l-ilsien Malti.

L-ilsien ewlieni fil-qasam tas-servizzi finanzjarji huwa l-Inġliż. L-Att dwar il-Kummerċ ta' l-Assikurazzjoni (Kap. 403), l-Att dwar it-Trust u t-Trustees (Kap. 331) u l-Att dwar Servizzi ta' Investiment (Kap. 370) kollha jaqblu li *fl-Att u f'kull regolament magħmul bis-saħħa tiegħu, jekk ikun hemm xi konflitt bejn it-test Inġliż u t-test Malti, għandu jipprevali t-test Inġliż*. L-Att dwar il-Kummerċ Bankarju (Kap. 371) imur pass iżjed 'il bogħod minhabba li jgħid li *Regolamenti magħmula taħt dan l-Att u kull emenda jew revoka ta' dawk ir-regolamenti, jistgħu jsiru bil-lingwa Inġliża biss*. Dan hu konformi ma' liġijiet finanzjarji oħrajn li għaddew mill-1994 'il hawn.

Għalhekk il-liġi stess qiegħda tagħti ħafna saħħa lill-ilsien Inġliż u fl-istess ħin f'dan is-settur kollox issir bl-ilsien Inġliż, ħlief fejn ikollu x'jaqsam il-konsumatur. Barra minn hekk in-nuqqas ta' traduzzjonijiet ta' leġislazzjonijiet u direttivi fis-servizzi finanzjarji qiegħed ineħħi l-ħtieġa li jinsabu l-forom ekwivalenti fil-Malti. B'hekk l-ilsien Malti qiegħed jibqa' nieqes mit-terminoloġija bil-Malti u għaldaqstant kull min jaħdem f'dan is-settur mhux qiegħed ikollu għażla oħra ħlief li juża l-ilsien waħdani fis-servizzi finanzjarji, jiġifieri l-Inġliż. Dan żgur li mhux jgħin l-ilsien Malti.

Barra minn hekk hemm problema kbira minhabba li l-istess kelma tiġi tradotta b'mod differenti minn nies differenti u xi kultant b'mod differenti mill-istess persuna fl-istess korp. Problema oħra hija minhabba illi xi tradutturi ma jagħmlux riċerka biex isibu l-aħjar kelma imma jiktbu l-ewwel waħda li tiġi f'moħħhom. U għalhekk hemm tradutturi u *tradutturi*. Dawn ta' l-aħħar jagħmlu xogħol bir-reqqa, bir-riċerka skond it-terminoloġija sabiex joħroġ xogħol tajjeb u professjonali. Ħafna drabi t-tradutturi li jagħmlu xogħol ta'

traduzzjoni ma jkunux midhla tas-servizzi finanzjarji u minflok isaqsu xi tfisser kelma lin-nies esperti fil-qasam jippruvaw jagħmlu minn rashom. Għalhekk *bridge loan* tiġi tradotta bħala 'self fit-tul' (lista ta' kliem f'*L-Orizzont* – Novembru 2006). Fil-fatt *bridge loan* hija l-kontra għax dan huwa self temporanju u żgur li mhux self fit-tul. Allura din it-traduzzjoni qiegħda tagħti l-ekwivalenza li hija eżattament il-kontra.

Fl-opinjoni tiegħi m'hemmx soluzzjoni waħda li tħaddan fiha kif il-kliem barrani għandu jidhol fil-Malti u jiena naħseb li hekk għandu jkun. Hemm ħafna fatturi li għandhom jitqiesu qabel ma tidhol kelma barranija fl-ilsien Malti. Fl-opinjoni tiegħi hemm erba' passi li għandhom jiġu meqjusin meta tkun se tidhol kelma barranija fl-ilsien Malti. Dawn huma kif ġejjin:

- I. tuża kelma li diġà teżisti u li tintuża fl-ilsien Malti fejn dan huwa possibbli

cashier	kaxxier
credit card	karta ta' kreditu
debit card	karta ta' debitu
direct credit	kreditu dirett
direct debit	debitu dirett
payment	ħlas (flimkien ma' pagament)

- II. jekk m'hemmx fl-(I), allura tuża l-kelma skond il-fonetika meta din tagħmel sens u ma tkunx ikkumplikata ħafna fl-ilsien Malti

bid	ibbidja
budget	baġit (li jidher li daħlet sewwa flok estimi)
chairman	ċerman
charge	ċarġ
claim	klejm
gross domestic product	prodott gross domestiku

- III. jekk (II) mhux tajba, allura tuża l-ekwivalenza għat-tifsira bil-Malti meta din ma tkunx twila wisq u impossibbli biex tintuża

claims settlement funds	fond għall-ħlas tal-klejms
electronic money directive	direttiva għal flus elettronici
insurance with waiting period	assikurazzjoni b'perijodu ta' stennija
first loss insurance	assikurazzjoni li tkopri biss l-ewwel parti tar-riskju
passport rights	drittijiet ta' passaport
premium refund	ħlas lura tal-primjum

- IV. jekk (III) hija twila wisq jew diffiċli biex tiftiehem bil-Malti allura tuża l-kelma Ingliza miktuba bil-virgoletti jew korsiv biex nuru li dak il-kliem m'huwiex miktub bl-ortografija Maltija.

big bang	<i>big bang</i> jew 'big bang'
churning	<i>churning</i> jew 'churning'
stockbroker	<i>stockbroker</i> jew 'stockbroker'
sub-frontloading	<i>sub-frontloading</i> jew 'sub-frontloading'
travellers' cheques	<i>travellers' cheques</i> jew 'travellers' cheques'

underwriter

underwriter jew 'underwriter'

Ċertu kliem fil-bidu jista' jidher stramb jew ikrah imma jekk ikun hemm regoli tajbin dawn jindraw. Kliem bħal *futbol*, *baskitbol*, *kompjuter* u oħrajn kienu jidhru strambi fil-bidu imma illum kulhadd aċċettahom.

Il-problema tibqa' waħda kronika li għad m'hawnx istituzzjoni li tista' tiegħu dawn id-deċiżjonijiet u tinfurzahom. Sfortunatament ħafna nies saru tradutturi mingħajr ma jafu x'għodda hemm bżonn biex tkun tista' tagħmel traduzzjoni tajba. Il-punti msemmijin hawn fuq jaħdmu biss jekk xi ħadd ikun jista' jiegħu deċiżjoni ta' fejn tiegħaf kondizzjoni u fejn tibda ta' warajha.

Naħseb li kollha flimkien nistgħu nkomplu nibnu fuq il-bażi tajba ħafna li diġà teżisti. Li hemm bżonn huwa xi ħadd li jagħmel l-affarjiet iżjed faċli għal kulhadd b'regoli sempliċi li jiġu infurzati mill-Kunsill Nazzjonali ta' l-Ilsien Malti.

George Farrugia

'Il-Problema'

Uriel Weinreich fix-xogħol tiegħu *Languages in Contact* jgħid li "... a linguistic community is never homogeneous and hardly ever self-contained... linguistic changes have been shown to spread like waves through space."³⁰ Hija haġa normali li meta komunitajiet lingwistiċi jiġu f'kuntatt, jinfluwenzaw lil xulxin f'bosta aspetti bħal, ngħidu aħna, drawwiet, ideat u modi ta' għajxien u ma' dawn x'aktarx li jiġu trażmessi wkoll il-forom tat-taħdit li jirreferu għalihom. It-tisliġ lessikali huwa konsegwenza naturali ta' żewġ ilsna li jiġu f'kuntatt u jseħħ minħabba bosta raġunijiet kemm ta' ħtieġa, moda, prestiġju jew minħabba 'għażż mentali'. F'dan il-proċess, meta l-kliem jgħaddi minn lingwa għal oħra, x'aktarx iġarrab tibdil f'xi aspett lingwistiku tiegħu bħal ngħidu aħna, jista' jkun immodifikat fit-tifsira tiegħu jew fil-pronunzja. Jista' jgarrab ukoll tibdil fil-mod li bih jinkiteb minħabba n-nuqqas ta' xebh li jkun jeżisti fis-sistemi fonologiċi u ortografiċi bejn lingwa u oħra.

X'aktarx li kelma ġdida l-ewwel li tidhol f'lingwa huwa permezz tat-taħdit. Il-kelliema jisimgħuha u jekk dawn ikunu jafu l-lingwa ta' l-orijini tagħha, x'aktarx li din il-kelma jagħmluha tagħhom u jirriproduċuha b'mod simili tal-verżjoni oriġinali filwaqt li jekk il-kelliema ma jkunux midħla sew tal-lingwa ta' l-orijini, x'aktarx li t-tliissin tagħhom tal-kelma jkun jitbiegħed f'xi grad jew ieħor mill-verżjoni oriġinali. Il-proċess tal-kitba tal-kelma l-ġdida x'aktarx li jsegwi din il-fażi li fiha l-kelma tkun intużat l-aktar fit-taħdit. U hawnhekk niltaqqgħu ma' 'problema', kif se niktbu din il-kelma missellfa, bħall-verżjoni oriġinali jew skond ir-regoli fonetiċi u ortografiċi ta' l-ilsien li jkun issellifha? Mistoqsija bħal din m'hijiex dejjem faċli biex titwieġeb minħabba li t-twegiba tagħha jista' jkollha diversi riperkussjonijiet fuq is-sistema ortografika tal-lingwa li qed tissellef, aktar u aktar meta l-kliem missellef ikun numeruż kif qed jiġri bħalissa fil-Malti. Madankollu, jekk naħsbu li din il-problema qed tolqot biss lil ilsienna żgur li nkunu żbaljati minħabba li bosta ilsna oħra ta' natura u orijini differenti minn xulxin qed ikollhom jaffaċċjaw ukoll din il-problema u mhux kollha qed jittrattawha b'mod identiku, kif jidher f'dawn il-ftit eżempji li ġejjin.

X'qed jiġri f'lsna oħra

Fl-Ingliż modern, fil-Franċiż u fit-Taljan it-tendenza hija li l-kliem missellef jibqa' jinkiteb fil-veżjoni oriġinali tiegħu. Fil-Franċiż, minkejja r-reżistenza qawwija li ssir biex ma jidholx kliem barrani, meta kliem bħal dan jinexxilu jinfiltra, x'aktarx li ma jkunx immodifikat ortografikament pereżempju, *leader*, *manager*,

³⁰ *Languages in Contact*, 1974, The Hague – Paris, p. vii.

marketing, weekend, jogging, staff, budget. L-influwenza ta' l-Ingliż fit-Taljan jidher li hija akbar. Fil-fatt, din l-influwenza bdiet tinħass sew fit-tieni nofs tas-seklu 20. Ta' kuljum wieħed jinnotta fil-gazzetti u fir-reklami bit-Taljan bosta kliem Ingliż, l-aktar kliem li għandu x'jaqsam max-xjenza u t-teknoloġija. Dan il-kuntatt introduċa fit-Taljan modern bosta grafemi li kienu ntilfu maż-żmien pereżempju. 'j, k, w, x, y'. X'aktarx li l-attitudni tal-lingwisti Taljani lejn dan il-kliem missellef kienet pjuttost tolleranti u kien għalhekk li t-Taljan ġie ttimbrat bħala l-sien demokratiku. Għall-bidu, dan il-kliem missellef x'aktarx li kien jiġi mmodifikat fil-pronunzja u fil-kitba skond ir-regoli tat-Taljan pereżempju, *cartone animato (animated cartoon)*. Illum x'aktarx li l-assimilazzjoni grafika tal-kliem Ingliż saret rari. Kliem bħal dan x'aktarx qed jithalla fil-verżjoni oriġinali tiegħu anke meta jkun assimilat morfologikament pereżempju, *behaviorismo, boxare, darwinismo*.³¹

Bil-kontra ta' dak li normalment jiġri fl-Estonjan u fil-Finlandiż, fejn il-kliem missellef x'aktarx jinkiteb b'mod fonetiku bl-alfabett nattiv, fl-Iżvediz il-forma oriġinali x'aktarx li tkun ippreservata. L-isforzi tal-konsulenti lingwistiċi biex jintroduċu l-verżjoni Żvediza pereżempju, *jos flook juice* ma tantx jidher li qed ikunu effettivi. Għalhekk, it-tendenza hija li l-kliem Ingliż x'aktarx li jkun immodifikat fonetikament iżda fil-kitba jibqa' jżomm il-forma oriġinali tiegħu (pereżempju, *chuck, shunt, trolley* u *dynamo*), anke meta l-ortografija tiegħu ma tkunx tikkonforma mas-sistema tal-kitba fl-Iżvediz bħal pereżempju, il-konsonanti 'c' inizjali fi kliem bħal *curling* u *cricket*. Madankollu, xi drabi, kliem li jkun popolari ħafna jista' jiġi mmodifikat biex jikkonforma mal-konvenzjonijiet tal-kitba fl-Iżvediz pereżempju, *fotboll*.³²

Lingwi oħrajn għandhom it-tendenza li jintegraw ortografikament il-kliem missellef. Hekk, ngħidu aħna, fil-Pollakk, għalkemm xi kliem mill-Ingliż laħaq daħal fil-forma oriġinali tiegħu, kemm fuq livell ta' pronunzja, kif ukoll fil-kitba, (pereżempju, *happening, lunch, notebook, show*), ħafna drabi, madankollu, dan il-vokabularju missellef jinkiteb skond il-konvenzjonijiet tas-sistema ortografika Pollakka pereżempju, *brydż* (< *bridge* – logħba tal-karti), *didżej* (< DJ), *faks, grejpfrut, interfejs* (< *interface*), *lider* (< *leader*). Normalment dan il-kliem missellef ikun ukoll assimilat u integrat morfologikament u ħafna drabi jinfletti ruħu b'mod li bilkemm ikun jingħaraf li huwa ta' oriġini Ingliża, pereżempju, *z liderami* (mal-

³¹ Christopher Upward u Virginia Pulcini, 'Italian spelling, and how it treats English loanwords.', <http://www.spellingsociety.org/journals/j20/italian.php>, 2008.

³² Mall Stålhammar', 'Show some leg! English interference in Swedish.', <http://www.macmillandictionaries.com/MED-Magazine/April2007/44-Show-Leg.htm>

leaders), *grupa outsiderów* (*group ta' outsiders*), *akceptować* (< *to accept*), *formatować* (< *to format*), *decydować* (< *to decide*), *restrukturyzacja* (< *restructuring*), *barman* (< *barman*) /*barmanka* (< *barmaid*).³³

Fl-Ungeriz u fič-Ček insibu l-istess tendenza. F'dawn l-aħħar snin in-numru ta' kliem Inqliż żdied ħafna f'dawn iż-żewġ ilsna u xi drabi jkun ippreferut anke f'każi meta tkun teżisti l-kelma nattiva ekwivalenti għalih. Bħala eżempju nistgħu nsemmu *komputer* li bl-Ungeriz hija *számítógép*, *internet* (bl-Ungeriz *világháló*) u *mobil* (bl-Ungeriz *rádiótelefon*). It-tendenza hija li dan il-kliem bl-Inqliż jinkiteb x'aktarx skond is-sistema ortografika nattiva pereżempju, *flopi*, *szponzor/szponzorál* (< *sponsor/to sponsor*), *szuper* (< *super*), *szupermarket*, *szoftver* (*software*), *gól*, *biznisz* (< *business*), *imidzs* (< *image*), *telefon*.³⁴ Fič-Ček ukoll, il-kliem missellef mill-Inqliż normalment qed ikun immodifikat fonetikament, morfologikament kif ukoll ortografikament. Ħafna mill-verbi Inqliżi qed jingħataw it-tarf tal-verb Ček *-ovat* u jkunu kkonjugati b'mod simili tal-verbi nattivi pereżempju *charakterizovat* (< *to characterise*) [i.e. *charakterizuj/u*, *charakterizuješ*, *charakterizuje*, *charakterizujeme*, *charakterizujete*, *charekterizují*], *improvizovat*, (< *to improvise*), *rehabilitovat*, (< *to rehabilitate*), *symbolizovat* (< *to symbolise*). In-nomi wkoll ikunu mmodifikati u jingħatalhom il-ġens grammatikali kif isir fil-Malti, pereżempju *adresa*, fem., (< *address*) *anatomie*, fem. (< *anatomy*), *civilizace*, fem. (< *civilisation*), *koncert*, mask. (< *concert*), *fotbal*, mask. (< *football*), *televize*, fem. (< *television*).³⁵

Din it-tendenza nsibuha saħansitra fit-Tork u fl-Indoneżjan. Fit-Tork, il-kliem missellef jinkiteb skond l-ortografija Torka pereżempju. *doktor*, *radjo*, *trajedi* (< *tragedy*), *komedi*, *televizyon*. Madankollu, kliem missellef ta' natura xjentifika jew speċjalizzata jibqa' jinkiteb fil-verżjoni originali pereżempju. *adagio*, *andante*. Kliem ieħor missellef li għandu ittri li ma jinstabux fl-alfabett Tork (pereżempju, 'q,w, x') suppost li jżomm il-verżjoni originali tiegħu. Madankollu, it-tendenza hija li dan il-kliem jinkiteb ukoll skond is-sistema ortografika tat-Tork, pereżempju *sandviç* (< *sandwich*),

³³ Adrian Tennant, 'Borrowings and false friends between Polish and English', <http://www.macmillandictionaries.com/MED-Magazine/October2004/23-FalseFriends-Polish.htm>

³⁴ Adrian Tennant u Ágnes Tennant, 'Hungarian or Hunglish? Borrowings and false friends between Hungarian and English', <http://www.macmillandictionaries.com/MED-Magazine/May2004/19-Feature-Hunglish.htm>

³⁵ Jarmila Fictumova, 'From robots to soap operas:100 years of Czech-English borrowings', <http://www.macmillandictionaries.com/MED-Magazine/October2007/47-LI-Czech.htm>

egzoz (< *exhaust*), *ekspres* (< *express*).³⁶ Fl-Indoneżjan, lingwa miktuba b'alfabett latin, l-ortografija nattivta ssegwi l-modifika fil-pronunzja Indoneżjana tal-kliem missellef mill-Ingliż pereżempju, *publik*, *alersi/alergi* (< *allergy*) u *kontrak* (< *contract*), *internasional*, *lokal*, *komersial*, *supsi* (< *subsidy*). Madankollu, f'ċerti oqsma, bħall-kummerċ, l-isport, it-teknoloġija ta' l-informazzjoni u l-mużika, il-kelma missellfa xi drabi tibqa' tinkiteb fil-verżjoni originali Ingliża pereżempju, *proposal*, *seminar*, *modal*, *media*, *status*, *bank*, *jogging*, *basket*, *volley*, *fitness*, *internet*, *e-mail*, *posting*, *chatting*, *password*, *member*, *internet*, *e-mail*, *posting*, *chatting*, *single*, *film*, *disco*, *DJ* u *album*. Izda kliem f'dawn l-oqsma li ilu li daħal fil-lingwa x'aktarx li jinkiteb bil-verżjoni Indoneżjana eż. *bola* (< *ball*), *kiper* (< *goalkeeper*), *komputer*, *grup*, *konser* (< *concert*), *bend*, *sinema*, *musik*, *televisi*.³⁷

Theddida jew Proċess Meħtieġ?

Bħalissa bosta huma tal-fehma li l-sienja huwa mhedded minn din l-invażjoni ta' kliem mill-Ingliż, theddida, jew aħjar, proċess li filfatt m'huwiex ġdid għal l-sienja minħabba li għal sekli sħaħ il-Malti kien f'kuntatt ma' ilsna oħra ta' natura differenti minn tiegħu u li minnhom issellef bosta u bosta kliem. U kien hemm żmien ukoll fejn ħafna beżgħu li l-sienja kien fil-periklu li ma jibqax 'safi'. Izda, wara kollox, x'inhu l-Malti safi? U fuq kollox, nistgħu nitkellmu fuq xi l-sien li huwa tassew safi? Illum dan it-taħlit jitqies bħala proċess li jagħmel il-lingwa aktar rikka, li jagħmel il-lingwa strument aġġornat li bih il-kelliema tagħha jkunu jistgħu jesprimu l-ideat u l-ħtiġijiet tagħhom mingħajr tfixil fuq kull aspett tal-ħajja kontemporanja. Madankollu huwa importanti ferm li dan il-proċess ta' tislif isir b'mod naturali u b'mod ippjanat u mhux b'mod sfurzati, traskurat, artifiċjali jew kappriċċuż għax imbagħad tassew iservi ta' ħsara aktar milli ta' ġid.

U hawn niġu għal mistoqsija li toħroġ pjuttost b'mod naturali. Għaliex qed nagħmlu dan l-għaġeb kollu dwar kif għandna niktbu dan il-kliem ġdid fil-Malti meta l-sienja diġà għadda minn sitwazzjonijiet simili matul l-istorja tiegħu? Għaliex f'dawn l-aħħar snin rajna bosta ittri fil-gazzetti li ffukaw sewwa sew fuq il-kitba ta' dan il-kliem ġdid fil-Malti? Ir-raġunijiet jistgħu jkunu bosta. Jista' jkun li meta l-sienja ġie f'kuntatt ma' ilsna oħra ħafna snin ilu, il-problema kienet tolqot l-aktar it-taħdit u mhux il-kitba minħabba li l-sienja kien għadu mhux miktub jew inkella miktub ftit li xejn.

³⁶ Nur Kurtoġlu-Hooton, 'Spelling Reform and Turkish'
<http://www.spellingsociety.org/journals/j18/turkish.php>

³⁷ Ivana Amerl, 'Halo Bos! English borrowings in Indonesian',
<http://www.macmillandictionaries.com/MED-Magazine/May2006/38-Indonesian-English-false-friends.htm>

B'dan il-mod il-ħafna kliem ġdid li kien jidhol fi lsienna kellu ċ-ċans kollu jintegra sew fil-Malti fuq livell fonetiku u għaldaqstant sab anqas reżistenza meta mbagħad ġie biex jinkiteb minħabba li kien laħaq issaffa mill-passatur taż-żmien u għalhekk kien laħaq qagħad u ndara. Illum, is-sitwazzjoni hija differenti minħabba li l-kliem misself mill-Ingliż diehel b'rata mgħaġġla kemm fit-taħdit tagħna ta' kuljum kif ukoll fil-kitba mingħajr, ħafna drabi, ma jingħata żmien biżżejjed biex jilħaq jinfiltra u jindara sew fi lsienna. Raġuni oħra tista' tkun li meta l-Malti sab ruħu f'sitwazzjoni simili fil-passat, il-lingwa li kienet tipprovdi tant u tant kliem lil ilsienna, (it-Taljan), fonetikament, l-aktar is-sistema vokalika tagħha, kienet tixbah aktar lil dik Maltija mil-lingwa li illum qed tforni lil ilsienna b'dan il-kliem ġdid (l-Ingliż), lingwa li s-sistema tal-kitba tagħha tagħti importanza kbira lill-etimoloġija tal-kliem. Hi x'inhi r-raġuni, jidher li għandna problema ta' kif se niktbu dan il-kliem ġdid li l-Malti qed jissellef b'rata mgħaġġla mill-Ingliż u s-soluzzjonijiet jistgħu ma jkunux daqstant faċli daqskemm wieħed jaħseb.

It-Taħdit u l-Kitba

Kif għedna aktar 'il fuq, it-tendenza naturali hija li l-kliem missellef jgħaddi minn lingwa għal oħra l-ewwel permezz tat-taħdit. Il-kitba ta' dan il-kliem x'aktarx li tiġi wara. Dawn iż-żewġ aspetti tal-lingwa, it-taħdit u l-kitba, m'humix indipendenti minn xulxin, iżda fl-istess waqt il-karatteristiċi tagħhom lanqas huma identiċi. Hekk, ngħidu aħna, ma nistgħux niktbu eżatt kif nitkellmu u min-naħa l-oħra, lanqas nistgħu nitkellmu eżatt kif niktbu. It-taħdit huwa attività aktar spontanja li tippermetti li jsiru ċerti żbalji f'livelli lingwistiċi differenti filwaqt li l-kitba hija attività aktar strutturata, rigoruża, preċiża u mirquma. F'dan il-kuntest irridu ngħidu li huwa aktar faċli li fit-taħdit tagħna nużaw ta' spiss kliem missellef biex inwasslu malajr ħsibijietna iżda dan ma japplikax għall-kitba. Fil-kitba ma nistgħux naqbd u nużaw dan il-kliem jekk mhux għax neħtiġuh tassew minħabba li ma jkollniex kliem ieħor ekwivalenti għalih fi lsienna. L-idea li għax niktbu kelma Ingliża b'ortografija Maltija, din il-kelma saret Maltija, hija idea żbaljata. Qabel ma niktbu bil-Malti l-kliem missellef mill-Ingliż irridu nkunu ċerti li dan mhux qed nagħmluh b'kapriċċ jew minħabba 'għażż mentali'. Għalhekk, għalkemm fit-taħdit ta' spiss nużaw kliem bħal *ticer/teacher*, *bejbi/baby*, *kwexċin/question*, *ejm/aim*, *obeżiti/obesity*, eċċ., fil-kitba għandna nevitaw li niktbu jekk ilsienna joffrilna kliem ieħor ekwivalenti għalih. Għalhekk inħoss li kliem bħal dan lanqas biss għandna niddiskutu kif se niktbu. Madankollu xorta waħda tibqa' l-problema ta' kif se niktbu ħafna kliem ieħor li ma jaqax f'din il-kategorija.

Is-soluzzjoni ...?

Fost il-possibilitajiet li għandna biex insolvu din il-problema nistgħu nsemmu dawn l-erba' metodi:

1. noħolqu neoloġiżmi jew nużaw kliem arkajku b'tifsira ġdida;
2. inħallu kollox miktub bl-Ingliż (ara s-siltiet A u B fl-aħħar ta' din il-ktiba);
3. niktbu kollox skond ir-regoli tal-fonetika u ta' l-ortografija Maltija (ara s-silta Ċ);
4. nadottaw sistema mħallta fejn ċertu kliem jithalla bl-Ingliż u kliem ieħor niktubuh skond ir-regoli tal-fonetika u ta' l-ortografija Maltija (ara s-silta D).

Nistqarr li mhux faċli taqbad u tagħzel xi sistema minn dawn minħabba li kollha għandhom it-tajjeb u l-ħażin tagħhom u għalhekk id-deċiżjonijiet li fl-aħħar mill-aħħar ikollhom jittieħdu jistgħu ma jintlaqgħux tajjeb minn kulhadd, għax filwaqt li jidhru li jkun solvew il-problema minn aspekk partikolari, jista' jkollhom konsegwenzi mhux mixtieqa f'aspekk lingwistiku ieħor. L-għan ewlieni ta' din il-ktiba huwa sewwa sew li jistħarreġ b'mod oġġettiv kemm jista' jkun il-vantaġġi u l-iżvantaġġi li joffru dawn il-possibilitajiet. Huwa importanti li qabel nieħdu deċiżjoni finali niżnu sew dawn il-vantaġġi u l-iżvantaġġi biex fl-aħħar nagħzlu b'mod tassew għaqli l-aħjar sistema, sistema Prattika u li tirrispetta l-aktar il-prinċipji ewlenin tas-sistema ortografika preżenti ta' l-sienna.

(1) Noħolqu neoloġiżmi jew nużaw kliem arkajku b'tifsira ġdida

Waħda mis-soluzzjonijiet ta' kif nistgħu nsolvu l-problema ta' kif se niktbu l-kliem mill-Ingliż fil-Malti hija sewwa sew li nevitaw li jkollna niktbu kliem bħal dan. U hawn wieħed jistaqsi mill-ewwel: "Imma kif jista' jkun?" Ejja ngħidu għal mument li huwa possibbli li jsir dan. Kif? Nistgħu noħolqu neoloġiżmi minn għeruw Semitiċi jew minn zok Rumanzi, nistgħu nwessgħu t-tifsira ta' kliem eżistenti u nistgħu nużaw ukoll kliem arkajku li forsi jkollna nimmodifikawlu xi ftit it-tifsira tiegħu. Teoretikament dan huwa possibbli u metodu bħal dan ikun jista' jgħinna wkoll biex maż-żmien inkunu nistgħu nrażżnu l-influss qawwi ta' kliem Ingliż fil-Malti anke fuq il-livell tat-taħdit. Mhux l-ewwel darba li ħaddimna dan il-metodu biex ħloqna kliem ġdid li qabad sew bħal 'dinji', 'tisliba', 'miklem', 'karta anzjan', 'tellgħar'. Madankollu, fir-realtà, metodu bħal dan jista' ma tantx ikun effettiv minħabba r-rata tant mgħaġġla li diehel biha l-kliem Ingliż. Metodu bħal dan jenħtieġ iż-żmien biex jiffunzjona sew. Mhux lakemm naqbd u noħolqu kelma ġdida. Dan huwa proċess li jrid ċertu sengħa u ħsieb u jista' ma jkunx effettiv jekk il-kelma Ingliża tkun laħqet indrat u qabdet sew. Mhux għaqli li kliem bħal 'kompjuter', 'kuker', 'frigġ', 'towster', 'bajrow', 'plejer', 'extrej',

'swicc' issa noħolqulhom kelma ġdida la laħqu infiltraw daqshekk. Biex forsi tkun effettiva, il-kelma nattivva li tkun qed isservi ta' sostitut, trid tinħoloq u tibda tintuża kemm jista' jkun f'fażi bikrija fil-proċess ta' kuntatt mal-kelma missellfa u mhux wara li l-kelma barranija tkun laħqet indrat fi lsienna. Madankollu, dan m'huwiex impossibbli li jseħħ, anke wara li l-kelma barranija tkun indrat fl-ilsien li qed jissellifha. Hekk, pereżempju nistgħu nsemmu l-każ tan-neoloġizmi *baladeur*, *jeu décisif*, u *logiciel* li qalgħu 'l barra l-kliem Inġliż *walkman*, *tie-break* u *software* li kien diġà daħal fil-Franċiż. Proċess bħal dan iżda, x'aktarx li jkun diffiċli jseħħ meta l-kliem missellef ikun numeruż ħafna, bħalma qed jiġri fil-Malti.

Tajjeb ngħidu wkoll li anke jekk jirnexxilna noħolqu dawn in-neoloġizmi mill-bidu nett, m'għandna l-ebda garanzija li l-poplu se jaċċettahom u jużahom. Hekk ġralhom kelmiet bħal 'mitjar', 'mafkar', 'sikkieta', 'ġerrejja' (*speedboat*), li minkejja li saru bosta sforzi biex jiddaħħlu, baqgħu jidhru strambi wisq u qatt ma qabdu art. Minbarra dan l-element ta' incertezza, dan il-metodu jista' jidher ukoll artifiċjali, aktar u aktar jekk il-kliem ġdid ma jinħoloqx, kif x'aktarx li jiġri, b'mod naturali mill-poplu stess. Irridu niftakru li l-lingwa ma tistax tkun sfurzata fuq il-poplu, il-lingwa tiżviluppa u tevolve b'mod naturali.

(2) Inħallu kollox miktub bl-Inġliż

Bosta huma tal-fehma li l-kliem missellef mill-Inġliż għandna nibqgħu niktubuh kif jinkiteb fl-original u nippronunzjawh kemm jista' jkun viċin il-pronunzja originali tiegħu. (Ara s-siltiet A u B hawn taħt). Dan il-metodu jidher li jista' joffri l-eħfef soluzzjoni kif ukoll jippreserva l-forom originali viżibbli li jistgħu jkun wkoll kompatibbli fuq livell internazzjonali u għalhekk nitfixklu anqas meta niġu biex niktubhom bl-Inġliż. Madankollu, dan il-metodu jista' jkollu konsegwenzi serji fis-sistema ortografika tagħna, konsegwenzi li x'aktarx joktru aktar ma nissellfu kliem ta' dan it-tip.

Metodu bħal dan jidher li jaħdem l-aħjar ma' ċerti nomi ta' nisel Inġliż li donnhom ma jidhru fl-ebda mudell fonetiku u/jew morfologiku tal-Malti, nomi li ma jidhru fis-sistema tal-morfoloġija inflettiva u derivattiva ta' lsienna. Nomi bħal dawn jekk nipprovaw niktubhom bil-Malti jistgħu jidhru tassew strambi, per eżempju, *ajsingxugar/ajsinkxugar*, *dixwoxer/dixxwoxer*, *erkondixiner*, *diħjumidifajer*, *erkriftkerjer*, *erbeg*, *ċjuwingamm*, *downat*, *likwidajzer*, *nerseri*, *pawerstejxin*, *ħiter*. Min-naħa l-oħra, jekk nagħzlu li nħallu dan il-kliem miktub fil-forma originali tiegħu, nistgħu nkunu qegħdin niftħu l-bieb biex noħolqu mostri ġodda li huma aġar minn dawk li għadna kif semmejna. Dan jista' jseħħ jekk xi nom Inġliż li għall-bidu jkun jintuża biss b'mod iżolat, maż-żmien jidhru fis-sistema tal-morfoloġija derivattiva u/jew inflettiva

tal-Malti. U hawn irridu ngħidu li kull nom jista' potenzjalment jiġri li hekk. Tajjeb ngħidu li żewġ kwalitajiet li għandu lsienna u li maż-żmien għenuh ikompli jgħix u jiżviluppa minkejja l-kuntatt kontinwu li kellu ma' lingwi oħra ta' natura differenti minn tiegħu, huma l-adattabilità u l-flessibilità. Minħabba dawn iż-żewġ kwalitajiet li għandu, lsienna ma jsibhiex diffiċli biex jissellef, jassimila u jadatta elementi lingwistiċi minn ilsna oħra fosthom l-Ingliż.

Madankollu, dawn il-kwalitajiet daqskemm jistgħu jservu ta' ġid jistgħu jkunu ta' ħsara jekk ma nagħrfux nikkontrollawhom sew minħabba li huma jagħmluha possibbli biex prattikament kull kelma mill-Ingliż tidhol fi lsienna bl-aktar mod faċli. Irid ikun il-kelliem nattiv innifsu li b'mod intuwittiv jagħżel bejn kelma li jdaħħal b'mod naturali għax tassew jeħtieġha u kelma oħra li jdaħħalha b'kapriċċ u li jħossha tistona f'widnejh. B'dan il-kriterju naċċettaw bla tlaqliq verbi bħal 'ipparkja', 'skorja', 'ittajpja' iżda għadna nirreżistu verbi oħrajn bħal 'ikkowpja' (< to cope), 'iddajvertja' (< to divert), 'issajdja' (< to side), 'ibboderja' (< to bother), 'iwworja' (< to worry). Madankollu, kelma missellfa li llum għadha ma nisslitx kliem ieħor minnha huwa possibbli, kif għedna, li maż-żmien tnissel kliem ġdid li jista' wkoll jidhol f'paradigma ta' inflessjoni grammatikali. Għalhekk, jekk naċċettaw li niktbu *coach, cash, queue, recording, score, shot, shock, booking*, imbagħad x'se nagħmlu, niktbu ikcoachja/icoachja/iccoachja, ikcashjajt/icashjat/iccashjajt, nikqueuejaw/niqueuejaw/niqueuejaw, tirrecordja, niscorja, ixshotjaw/ixshottjaw/ishshotjaw/ishshottjaw, jishshockckja, tishshockja, nixshockckja, tixshockja, nibbookja, ibbookjajt?

Ma naħsibx li tkun idea tajba jekk naċċettaw li nħallu n-nom miktub bl-Ingliż u l-verb imnissel minnu niktubuh bil-Malti bħal kif jidher f'dawn l-eżempji:

Pawlu skorja u ġab l-iscore indaqs.

Ix-shot li xxuttjajt kien b'saħħtu ħafna.

Barra minn hekk, jekk inħallu dan il-kliem miktub bl-Ingliż nistgħu naslu fi stat li biex niktbu bil-Malti jkollna nżommu ħdejna d-dizzjunarju ta' l-Ingliż biex naraw kif jinkiteb dan il-kliem li nkunu neħtiġuh fil-kitba tagħna! Regola ortografika prattika għandha tkun li biex niktbu dan il-kliem missellef, la hemm bżonn inkunu nafu kif jinkiteb il-kliem fl-ilsien oriġinali u lanqas li nkunu nafu dak l-ilsien oriġinali.

(3) Niktbu kollox skond ir-regoli tal-fonetika u ta' l-ortografija Maltija

Jidher li bosta jopponu dan il-metodu (ara silta Ċ hawn taħt) minħabba diversi raġunijiet. L-ewwel raġuni hija dik li semmejna diġà fin-numru 2 hawn fuq, jiġifieri li kliem Ingliż miktub b'dan il-mod jista' jidher stramb jew jaħsadna. Dan huwa minnu minħabba li

ħafna drabi kliem bħal dan inkunu diġà rajnieh miktub bosta drabi bl-Ingliż u nkunu drajn timer. Ix-xbieha viżiva tiegħu tant tkun ħalliet impatt fuqna li meta narawh miktub b'mod differenti, idejjaqna u ma naċċettawhx iżda fl-istess waqt x'aktarx li ma jkollniex raġuni daqstant soda li tiġġustifika l-attitudni jew l-opinjoni tagħna ħlief li 'fl-Ingliż dan il-kliem ma jinkitibx hekk' jew inkella 'għax bil-Malti jidher ikrah'. Niftakar li meta bdejna niktbu 'televixin' ġieli staqsejt lill-istudenti (kbar) tiegħi x'kienet l-opinjoni tagħhom dwar il-kitba ta' din il-kelma. It-twegiba ta' bosta minnhom kienet tkun sempliċiment 'Jaqq, kemm hi kerha!' u jieqfu hemm. Kważi ħadd minnhom ma kien jissostanzja l-kumment tiegħu. Madankollu jidher li r-reżistenza għall-kitba bil-Malti ta' kliem Ingliż ġejja aktar minna l-adulti milli miż-żgħar. Ir-raġuni, kif għedna, hija wisq probabbli għax inkunu diġà rajnieh miktub fil-forma oriġinali tiegħu u forsi nistgħu niħawdu meta nibdew naraw l-istess kelma miktuba b'żewġ forom differenti, waħda bl-Ingliż u l-oħra bil-Malti.

X'aktarx li t-tfal iż-żgħar, li jkunu semgħu dan il-kliem iżda jkunu għadhom ma ltaqgħux miegħu fil-forma viżiva, isibu anqas problema kemm biex jiktubuh bil-Malti, kif ukoll biex jaqrawh. Nemmen li maż-żmien dawn il-forom lokalizzati jindraw u l-ġenerazzjonijiet ta' warajna joffru anqas reżistenza għalihom minħabba li jkunu drawhom miktubin bil-Malti sa mill-bidu nett, kif wara kollox, diġà qed isehħ fil-każi ta' kliem bħal 'televixin', 'friġġ', 'kuker', 'swiċċ', 'ċekk', 'kompjuter', 'futbol', 'trakk', 'kitla', 'bajla', 'krejn', 'fajjar' u oħrajn li m'għadhomx jidhru daqstant strambi f'għajnejn iż-żgħażaġħ tal-lum. Wara kollox, illum ħadd ma jsibha bi tqila jew jaħseb li qed joħloq xi mostro meta jikteb kliem li ssellifna minn lingwi oħra bħal 'skola' (< Tal. *scuola*), 'familja' (< Tal. *famiglia*), 'zija' (< Tal. *zia*), 'pulizija' (< Tal. *polizia*), 'kitarra' (< Tal. *chitarra*), 'kikkra' (< Tal. *chicchera*), 'karta' (< Tal. *carta*), 'żball' (< Tal. *sbaglio*), 'bżonn' (< Tal. *bisogno*), 'xarabank' (< Fra. *char à bancs*), 'ċaċċiż' (< Fra. *châssis*), 'portmoni' (< Fra. *porte-monnaie*). Kliem bħal dan drajn timer u ħadd ma jgħaddilu minn moħħu li għandna niktubuh kif jinkiteb fit-Taljan jew fil-Franċiż.

Madankollu, dan il-metodu għandu l-vantaġġ kbir li jissalvagwardja l-baži fonetika tas-sistema ortografika ta' lsienna u b'dan il-mod il-qari u l-kitba ta' ħafna minn dan il-kliem 'Ingliż' suppost li tkun eħfef. Fl-istudju komparattiv tiegħu dwar kif jitgħallmu jaqraw it-tfal Ingliżi u dawk Taljani Thorstad sab li t-tfal Ingliżi jagħmlu ferm aktar żbalji fil-qari u fil-kitba milli jagħmlu t-Tfal Taljani.³⁸ Ir-raġuni għal dan hija l-vantaġġ li toffri s-sistema tal-kitba Taljana li fiha nsibu korrispondenza qawwija bejn il-grafemi u l-fonemi, sistema li

³⁸ G. Thorstad, 'The effect of orthography on the acquisition of literacy skills' fi *British Journal of Psychology*, (1991) 82: 527-37.

tixbah lis-sistema Maltija li fil-qofol tagħha hija wkoll mibnija fuq il-prinċipju fonetiku.

Iżda bl-istess argument nistgħu ngħidu li xi kliem Inġliż miktub b'ortografija Maltija jista' wkoll joħolqilna problema meta niġu biex naqrawh għall-ewwel darba. Il-kawża ta' din il-problema hija l-aċċent. Xi drabi l-forma tal-kelma barranija twassalna biex nitfgħu l-aċċent f'post żbaljat bil-konsegwenza li nistgħu nippronunzjaw il-kelma ħażin. Per eżempju, kelma bħal 'trolli' nistgħu nippronunzjawha bil-vokali twila [tro:li] kif nippronunzjaw kliem ieħor stabbilit li għandu din il-forma [KKv:Ki], bħal 'globi', 'provi', 'bdoti', 'drabi', 'qsari', 'bnadi', eċċ. Kliem bħal 'bonit' u 'bagit' nistgħu nippronunzjawh bl-aċċent fuq l-aħħar sillaba kif nippronunzjaw kliem bħal 'ħadid', 'tapit', 'sadi', 'pulit'. Kliem bħal 'barmen', 'ċermen', 'basket' (fil-logħba tal-*basketball*/basketbol) nistgħu nippronunzjawh kif nippronunzjaw kliem li għandu struttura simili [KvKKvK] bħal qandel, ferfer, teftef, gerger, basket u kliem bħal 'ħoki' u 'bodi' (tal-karozza) nistgħu nippronunzjawh bħal 'Toni', 'noli' u 'doni'. Il-'verżjoni Maltija' ta' dan il-kliem tista' tidher li xxeċkel il-proċess tal-qari.

Argument ieħor kontra dan il-metodu huwa l-ħolqien ta' pari ta' omografi bħal ngħidu aħna, 'parti' (biċċa minn xi ħaġa) u 'parti' (festin), 'bagi' (plural ta' бага) u 'bagi' (< buggy), 'ċermen' (singular/plural). Dan ukoll jista' jikkawża problema fil-qari. Madankollu fil-Malti diġà jeżistu pari oħra ta' omografi bħal ngħidu aħna, 'mili' (mill-verb 'mela') u mili (kejl ta' distanza), 'xandar' (verb) u 'xandar' (nom), 'kaħħal' (verb) u 'kaħħal' (nom), 'bajjad' (verb) u 'bajjad' (nom), 'żina' (tizjin) u 'żina' (dnub kontra s-sitt kmandament), 'rimi' (nom verbali minn rema) u 'rimi' (plural ta' rima). Madankollu, irridu nammettu li kliem bħal dan rari joħolqilna problemi fil-qari minħabba li ħafna drabi l-kuntest jgħinna nippronunzjawh tajjeb.

Żvantaġġ ieħor assoċjat mal-kitba tal-kliem Inġliż bil-Malti huwa l-kwistjoni tal-varjanti fonetici li jistgħu jinħolqu għall-istess kelma. X'se niktbu, 'maniger' jew 'meniger', 'kamera' jew 'kemera', 'vann' jew 'venn', 'kabord' jew 'kaber', 'festival' jew 'festivil'? Ta' spiss nisimgħu aktar minn verżjoni waħda ta' l-istess kelma u għalhekk nistgħu niġu f'diffikultà liema waħda minnhom hija korretta. Forsi f'dan il-każ jistgħu jsiru listi ufficjali ta' kliem bħal dan mill-Kunsill Nazzjonali ta' l-Ilsien Malti biex tiġi stabbilita forma waħda miktuba ta' l-istess kelma u nevitaw ħafna varjanti ortografici.

Ta' min jinnota li, li kieku kellna nadottaw dan il-metodu, numru ta' kliem mill-Inġliż jista' jibqa' jinkiteb l-istess bil-Malti, pereżempju, 'bar', 'bar tender', 'deodorant', 'film', 'golf', 'park', 'parker',

`parking', `part', `petrol', `printer', `seminar', `spark', `sport', `staff', `standard', `starter', `stress', `superstar', `test', `tester', `testing', `towing', `welder', `welding'.

(4) Nadottaw sistema mħallta fejn ċertu kliem jithalla bl-Ingliż u kliem ieħor niktub skond ir-regoli tal-fonetika u ta' l-ortografija Maltija

Dan jista' jkun metodu ieħor li jgħinna nsolvu l-problema tal-kliem missellef mill-Ingliż (ara silta D hawn taħt). Bażikament dan il-metodu huwa dak li jissuġġerixxu r-regoli ortografici li għandna fil-preżent. Madankollu, irridu ngħidu li dawn ir-regoli huma kemxejn 'laxki' u huwa minħabba f'hekk li illum qegħdin naffaċċjaw dejjem aktar il-problema ta' kif għandna niktbu dan il-kliem Ingliż. Hekk, ngħidu aħna, fiż-*Żieda mat-Tagħrif fuq il-Kitba Maltija*³⁹ nsibu miktub li l-kelma barranija għandha tinkiteb kif "... tingħad u tinħass fil-Malti. Din turihelna l-fonetika – jġigifieri kif il-kelma tinħass fil-widna għax hekk daħhalha l-poplu". Imma kif diġà għedna, xi wħud minn dan il-kliem Ingliż mhux kulhadd jisimgħu l-istess f'widnejh minħabba li huwa ppronunzjat b'modi differenti. F'dawn ir-regoli nsibu miktub ukoll li "... kelma barranija ssir Maltija, u tinkiteb skond regoli fonetici Maltin meta (i) tkun daħlet fil-Malti mitkellem u ma tiksirx regoli ortografici Maltin."⁴⁰ Il-problema hija li din ir-regola hija kemxejn vaga u suġġettiva u għalhekk tagħti lok għal diversi interpretazzjonijiet. Min se jiddeċiedi jekk kelma daħlitx fil-Malti jew le? Kelma Ingliża li għal xi wħud tista' tinstema' artifiċjali, iddarrashom u għalhekk jevitawha, tista' tkun kelma li tintuża ta' spiss u b'mod naturali minn oħrajn.

Minħabba f'hekk illum qegħdin f'sitwazzjoni li meta niġu biex niktbu dan il-kliem missellef mill-Ingliż, xi wħud minna, jew jiktub skond ir-regoli fonetici Maltin, għax għalihom ikun kliem li jużawh ta' spiss u għalhekk iqisuh bħala kliem li daħal fil-Malti, filwaqt li l-istess kliem oħrajn jiktub korsi jew bejn il-virgoletti biex juru li għadhom iqisuh barrani. Nistqarr li fl-eżempju li tajt hawn taħt (ara silta D) jiena stess ġejt f'diffikultà liema kliem kelli niktub skond ir-regoli fonetici u ortografici Maltin u liema kliem kelli niktub korsi. Irridu ngħidu li dan il-kliem miktub korsi jew fil-virgoletti jista' jtellief ukoll mill-kontinwità tal-qari l-aktar meta jkun numeruż fis-silta li nkunu qegħdin naqraw.

Approċċ flessibbli ... possibiltà oħra

Kif rajna, m'huwiex faċi li naqdbu u niddeċiedu liema metodu għandna nwarrbu u liema għandna nużaw qabel ma niżnu sew il-

³⁹ *Tagħrif fuq il-Kitba Maltija II*, (2004), p.130.

⁴⁰ *Ibid.*, p. 131.

vantaġġi u l-iżvantaġġi li joffrulna l-metodi kollha. Tajjeb ngħidu li nistgħu nikkonsidraw ukoll il-possibilità li nkunu flessibbli fl-approċċ li nagħzlu billi nikkombinaw metodu ma' ieħor. Per eżempju nistgħu ngħidu li jekk niddeċiedu li bħala regola se nibdew niktbu l-kliem li qed nissellfu mill-Ingliż skond ir-regoli fonetici u ortografici tal-Malti, kull tant żmien il-Kunsill Nazzjonali ta' l-Ilsien Malti jista' johroġ lista bil-kitba ufficjali ta' kliem li jibda jitqies li jkun integra ruħu fonoloġikament u/jew morfoloġikament biex mhux kulhadd jaqbad u jibda jikteb kull kelma mill-Ingliż b'ortografija Maltija! Kliem li ma jkunx jidher f'din il-lista jibqa' jinkiteb jew korsiv jew bil-virgoletti jew fil-verżjoni originali sakemm, jew xi darba jidhol fil-lista ufficjali għax ma jibqax jitqies bħala kliem barrani, jew inkella jmut mewta naturali. Metodu ieħor, f'każ li nagħzlu li niktbu l-kliem Ingliż kif jinħass fonetikament bil-Malti, jista' jkun li ngħidu pereżempju li din is-sistema ma tkunx tapplika għan-nomi proprji jew għal kliem b'tifsira speċjalizzata. Sintendi, f'dan il-każ ukoll ikun irid jingħata tagħrif ufficjali dwar dan il-kliem.

Konkluzjoni

Nagħzlu liema metodu nagħzlu, irridu niftakru żewġ affarijiet importanti ħafna. L-ewwel waħda minnhom, kif diġa' semmejt aktar 'il fuq, hija li anke jekk it-taħdit tagħna jkun ta' spiss imżewwaq bi kliem Ingliż li xi kultant nistgħu ngħaddu mingħajru, meta niġu biex niktbu rridu noqogħdu attenti biex kemm jista' jkun, dan il-kliem ma nużawhx b'mod kappriċċuz aktar u aktar meta nkunu nistgħu nużaw kliem u espressjonijiet oħra nattivi li jistgħu jaqduna biex inwasslu l-istess ħsieb. It-tieni ħaġa hija li rridu nżommu f'moħħna li l-metodu li nagħzlu ma jridx isolvilna l-problema parzjalment; il-metodu magħżul ma jridx joffri soluzzjoni temporanja biss. Ir-regoli li nistabbilixxu, għalkemm forsi nistgħu narawhom strambi għax ikunu differenti mis-sistema li nkunu drajna nużaw, iridu jkunu effettivi billi joffru bażi soda għall-futur biex il-ġenerazzjonijiet ta' warajna jsibuha eħfef biex jintegraw fil-kitba Maltija dan il-kliem Ingliż li skond ma qed turina t-tendenza se jkompli diehel fi lsienna fil-ġejjieni. Fl-istess waqt irridu nżommu f'moħħna li dan huwa proċess naturali ta' lingwa ħajja li qed tiġġedded biex taqdi l-ħtiġijiet ta' soċjetà dinamika li qed taġġorna ruħha kontinwament ma' l-iżviluppi li qed iseħħu b'rata daqstant mgħaġġla fl-oqsma kollha tal-ħajja kontemporanja.

A. Kliem Ingliż mhux immodifikat ortografikament iżda miktub korsiv

Kif daqq l-*alarm* xgħelt is-*switch* tal-*lampshade*, qbadt ir-*remote* tat-*television* u bdejt inqalleg l-istazzjonijiet biex insib il-*breakfast show* favorit tiegħi sakemm nara x'se nilbes. Ħadt *shower* malajr u għamilt ftit *deodorant*. Ilbist il-*jeans* tas-soltu, *jersey maroon*, il-*boots* tas-*suede* bil-*fur* minn ġewwa u l-*coat* tal-ġilda. Għamilt ftit *make-up*, inżilt fil-*living room*, xgħelt il-*computer*, *iprint*jajt id-dokument li deher fuq l-*iscreen* tal-

monitor u poġġejt *il-pendrive* fil-*handbag*. *Frìġt il-juice* tal-laring mill-*fridge* u għamilt *sandwich* bil-*jam*. Ergajt saħħant il-kafè fil-*microwave* għax laħaq kesaħli u *frìġt bil-għaġla* 'l barra biex qabel immur ix-xogħol, immur nagħti d-*diesel* il-*van* u nonfoħ it-*tyres*. Kif dħalt fil-*van* bdiet tqattar ix-xita. Xgħelt il-*wipers* iżda ma ridux jaħdmu. *Startjajt* il-magna u bdejt miexja iżda kif jgħidu, la tiġi, ifthilha l-bieb! Kif qbadt ir-*roundabout* bqajt diehla *got-truck* ta' quddiem! Għattant il-*bonnet* u l-*mudgaurd*. *Frìġt il-mobile*, *unlockjajtu* u ċempilt lil tat-*towing* biex jeħduni l-*garage* tal-*mechanic*.

B. Kliem Inġliż mhux immodifikat ortografikament u miktub normali

Kif daqq l-*alarm* xgħelt is-*switch* tal-*lampshade*, qbadt ir-*remote* tat-*television* u bdejt inqalleb l-*istazzjonijiet* biex insib il-*breakfast show* favorit tiegħi sakemm nara x'se nilbes. *Ħadt shower* malajr u għamilt ftit *deodorant*. Ilbist il-*jeans* tas-soltu, *jersey maroon*, il-*boots* tas-*suede* bil-*fur* minn ġewwa u l-*coat* tal-*gilda*. Għamilt ftit *make-up*, inżilt fil-*living room*, xgħelt il-*computer*, ipprintjajt id-*dokument* li deher fuq l-*iscreen* tal-*monitor* u poġġejt *il-pendrive* fil-*handbag*. *Frìġt il-juice* tal-laring mill-*fridge* u għamilt *sandwich* bil-*jam*. Ergajt saħħant il-kafè fil-*microwave* għax laħaq kesaħli u *frìġt bil-għaġla* 'l barra biex qabel immur ix-xogħol, immur nagħti d-*diesel* il-*van* u nonfoħ it-*tyres*. Kif dħalt fil-*van* bdiet tqattar ix-xita. Xgħelt il-*wipers* iżda ma ridux jaħdmu. *Startjajt* il-magna u bdejt miexja iżda kif jgħidu, la tiġi, ifthilha l-bieb! Kif qbadt ir-*roundabout* bqajt diehla *got-truck* ta' quddiem! Għattant il-*bonnet* u l-*mudgaurd*. *Frìġt il-mobile*, *unlockjajtu* u ċempilt lil tat-*towing* biex jeħduni l-*garage* tal-*mechanic*.

Ċ. Kliem Inġliż immodifikat ortografikament skond il-fonetika

Kif daqq l-*alarm* xgħelt is-*swiċċ* tal-*lempxejd*, qbadt ir-*rimowt* tat-*televixin* u bdejt inqalleb l-*istazzjonijiet* biex insib il-*brekfast* xow favorit tiegħi sakemm nara x'se nilbes. *Ħadt xawer* malajr u għamilt ftit *deodorant*. Ilbist il-*ġins* tas-soltu, *ġersi marun*, il-*buts* tas-*swejd* bil-*fer* minn ġewwa u l-*kowt* tal-*gilda*. Għamilt ftit *mejkap*, inżilt fil-*livingrum*, xgħelt il-*kompjuter*, ipprintjajt id-*dokument* li deher fuq l-*iscreen* tal-*monitor* u poġġejt *il-pendrajv* fil-*ħendbeg*. *Frìġt il-ġjus* tal-laring mill-*frigġ* u għamilt *sendwiċċ* bil-*ġamm*. Ergajt saħħant il-kafè fil-*majkrowejv* għax laħaq kesaħli u *frìġt bil-għaġla* 'l barra biex qabel immur ix-xogħol, immur nagħti d-*dizil* il-*vann* u nonfoħ it-*tajers*. Kif dħalt fil-*vann* bdiet tqattar ix-xita. Xgħelt il-*wajpers* iżda ma ridux jaħdmu. *Startjajt* il-magna u bdejt miexja iżda kif jgħidu, la tiġi, ifthilha l-bieb! Kif qbadt ir-*rawndebawt* bqajt diehla *got-trakk* ta' quddiem! Għattant il-*bonit* u l-*madgard*. *Frìġt il-mowbajl*, *anlokkjajtu* u ċempilt lil tat-*towing* biex jeħduni l-*garaxx* tal-*mekkanik*.

D. Kliem Ingliz immodifikat ortografikament skond il-fonetika flimkien ma' kliem Ingliz mhux immodifikat

Kif daqq l-alarm xghelt is-swiċċ tal-*lampshade*, qbadt ir-*remote* tat-televixin u bdejt inqalleb l-istazzjonijiet biex insib il-*breakfast show* favorit tiegħi sakemm nara x'se nilbes. Hadt *shower* malajr u ghamilt ftit deodorant. Ilbist il-*jeans* tas-soltu, *jersey maroon*, il-*boots* tas-*suede* bil-*fur* minn ġewwa u l-kowt tal-ġilda. Ghamilt ftit *make-up*, inzilt fil-*living room*, xghelt il-kompjuter, ipprintjajt id-dokument li deher fuq l-*iscreen* tal-*monitor* u poġġejt il-*pendrive* fil-*handbag*. Hriġt il-*juice* tal-laring mill-frigġ u ghamilt *sandwich* bil-*jam*. Ergajt saħħant il-kafè fil-*microwave* għax lahaq kesahli u hriġt bil-għaġla 'l barra biex qabel immur ix-xogħol, immur nagħti d-*diesel* il-vann u nonfoħ it-*tyres*. Kif dħalt fil-vann bdiet tqattar ix-xita. Xghelt il-*wipers* iżda ma ridux jaħdmu. Startjajt il-magna u bdejt miexja iżda kif jghidu, la tiġi, ifthilha l-bieb! Kif qbadt ir-*roundabout* bqajt diehla ġot-trakk ta' quddiem! Għattant il-*bonnet* u l-*mudguard*. Hriġt il-*mobile*, anlokkjajtu u ċempilt lil tat-towing biex jehduni l-*garage* tal-mekkanik.

Joe Felice Pace

Li kellna nimxu bir-reqqa fuq ix-xjenza nidhlu f'labirint. Din kienet l-ewwel reazzjoni tiegħi meta ntlabt nagħti fehemi fuq din il-problema. Min-naħa l-oħra, jekk ma nimxux bir-reqqa fuq ix-xjenza nafu nidhlu f'labirint bil-wisq aktar komplikat, għaliex nispiċċaw b'eċċezzjonijiet u b'eċċezzjonijiet ta' l-eċċezzjonijiet li jgħibuna agħar milli aħna.

Iżda, qabelxejn, irrid nibda bi ftit storja li teħodna lura mitt sena, meta fl-1906 il-Gvern Kolonjali Inġliż ħareġ l-ewwel parti ta' dizzjunarju Inġliż-Malti li skond Ninu Cremona kien kompilat minn Enrico Magro. It-tieni parti nbdiet, waslet sa *penny* u baqgħet bla mitmuma. Kien l-ewwel dizzjunarju f'Malta li uża s-sistema fonetika u kien ukoll l-ewwel dizzjunarju li fih kliem ġej mill-Inġliż inqaleb għall-Malti b'din is-sistema.

Kif intlaqa' dan id-dizzjunarju, li l-Gvern Inġliż tant kien baqagħlu minnu fis-snin erbghin li beda jgassmu b'xejn fl-iskejjel, ma nafux. Ċert hu li fil-letteratura kemm ta' żmien Magro u kemm sas-snin sittin hadd, jew ftit uħud biss, segwew din is-sistema ta' kważi-traskrizzjoni ta' kliem, jew zkuk morfemiċi, Inġliżi għall-Malti.

Madankollu nafu li l-possibilità li kliem Inġliż ikun traskritt fonetikament bil-Malti saret realtà daqs mitt sena ilu. U kienet tagħmel sens. Ma naħsibx li Magro qatagħha addoċċ; fl-aħħar mill-aħħar, kien Rettur ta' l-Università u bniedem kolt u kapaċi ħafna.

Dawn huma ftit eżempji ta' kliem Inġliż miktubin minn Magro a la Maltija:

baġet, bejbi, bejkin, ċejmber, ċekerawt, futboj, futbol, futgards, futlajts, futman, iggrokkja, ġinger, ġingerejl, gowl, growser, growseri, kamp, ikkampa, kanti, kartriġpejper, karver, kaskett, kaxmer, kejterer, kerosin, koktejl, krejn, lontenis, madgard, mejt, powker, wagonett, xarabank.

L-influenza ta' l-Inġliż baqgħet tikber. Tul it-Tieni Gwerra Dinjija żdiedet. U mbagħad ġew is-snin sittin, u aktar u aktar is-sebghinijiet, u ironikament kellna splużjoni. Ngħid ironikament għaliex l-Inġliż u l-Ingleżiżmi fil-Malti tista' tgħid li splodew malli l-Inġliżi telqu mill-gżira; ħalli li mbagħad kellna invażjoni ta' *sixpenny settlers* u ta' turisti nofshom u aktar tal-ħabbagozz. U forsi dawn komplew ħawdulna l-borma.

Kellna wkoll l-invażjoni ta' kliem tekniku ta' kull xorta, minn magni ta' l-ikkapuljat sa bajli tal-konkrit, minn kliem ta' l-isports sa kliem tal-finanzi; lista ma tispicċa qatt u li qed tikber u titwal kuljum. L-internet qed ikompli jtawwalha.

Issa niġi għall-kriterji ta' l-integrazzjoni, jew magħmudija, ta' kliem ta' nisel Inġliż fil-Malti.

Fil-fehma tiegħi hemm **żewġ kriterji bażiċi**, u dawn huma:

Kliem Inġliż li joqgħod għas-sistema kważi-fonetika tal-Malti (bħall-kliem li kkwotajt minn Magro) għandu jinkiteb kif jinħass – u mhux bl-Inġliż, la korsiv u lanqas bejn il-virgoletti.

Kliem Inġliż li ma joqgħodx għas-sistema kważi-fonetika tal-Malti għandu jinkiteb korsiv jew bejn virgoletti. Jekk jithalla bl-Inġliż iżda ma jinkitibx korsiv jew bejn virgoletti jinholoq kaos fis-sistema edukattiva għaliex, minn żgħar, it-tfal jispiċċaw ma jiddistingwux bejn kliem Malti u kliem Inġliż.

Il-problema naturalment ġejja mill-qasma kbira li hemm bejn is-sistema tat-tlissin tal-kliem bil-Malti u s-sistema ortografika (xi drabi aktar minn dik fonetika) Anglo-Sassona; u d-dimensjonijiet tal-qasma kienu jikbru kieku fl-Inġliż m'hemmx għadd bla qies ta' kliem li kemm iz-zokk morfemiku tiegħu u kemm il-prefissi u s-suffissi li jintużaw miegħu ġejjin mir-Romanz. F'dawn il-każijiet il-Malti jieħu l-kelma mill-Inġliż iżda jagħtiha l-forma Romanza li x'aktarx jieħu mit-Taljan. Id-dizzjunarju Malti-Inġliż ta' Aquilina hu miżgħud bi kliem li l-etimoloġija tiegħu hi deskritta: *from English on an Italian word-pattern*.

Dan jidher saħansitra fi kliem "ġdid" mill-Inġliż li nislu hu Romanz u li qed jieħu post kliem ġej direttament mit-Taljan, bħal *abnormali* li qed tieħu post *anormali*; *installazzjoni* – *stallazzjoni*; *koordinazzjoni* – *koordinament* u sa wasalna għal *obvjament* (li m'hix Inġliża) – *ovvjament* u, fit-tlissin, għal *olternattiv*, *otomatiku*, *otorevoli*, *otorità*, eċċ.

Issa l-fenomeni tat-traskrizzjoni Maltija ta' kliem barrani m'hux xi ħaġa ġdida. Apparti l-fatt li l-Għarbi u xi forma ta' Lsien Romanz jidher li daħlu f'Malta Medjevali flimkien, bid-dħul fil-Malti ta' kliem Inġliż illum qed isir dak li tul is-sekli sar fil-każ ta' kliem Romanz, l-aktar mit-Taljan u l-Isqalli.

L-eżempji ma tgħoddhomx:

arblu < albero; borża < borsa; brazzuleta < bbrazzuleta (Sic.); ċikkulata < cioccolata, iddiskuta < discute (minn discutere); iġġenera < genera (minn generare); immaġni < immagine; kanun < canone, cannone; probabbli < probabile

u tant u tant kliem ieħor li fil-għadd jisboq bil-kif il-kliem ta' nisel Għarbi. Mela li noħolmu li xi darba nreġġgħu lura din ix-xejra għax hemm min iħoss li rifsitilna l-kallu ma nkunux ħlief qed nagħmlu bħan-nagħma. Tgħaddi minn fuqna l-ħalla u aħna nibqgħu ngħixu bit-tama flok ma naqbd u l-barri minn qrunu u nippruvaw nagħtuh direzzjoni flok inħalluh ikaxkarna.

Li tittraskrivi kliem Inġliż (jew minn xi lsien ieħor kif sar fil-każ tal-kelma Franċiża *chanteuse* li fil-Malti saret *xantusa*) m'ħix xi haġa ta' barra minn hawn. Is-sistema fonetika Maltija taqдина tajjeb biżżejjed, u l-aktar f'dawk il-każi fejn b'xi mod il-forma viżiva tal-kelma Inġliża ma tkunx imbiegħda wisq minn dik Maltija.

Il-problemi jibdew meta l-pronunzja tal-kliem Inġliż, u l-forma tiegħu, ikun bil-wisq differenti mis-sistema fonetika Maltija u minn dak li l-għajn "Maltija" m'dorrija tara. Din ta' l-aħħar hi waħda mir-raġunijiet għaliex ikun hemm min jiddarras jikteb *baġit* (irridu nammettu li f'ħalq il-poplu din ħadet post il-kelma *estmi/estimi* li l-użu tagħha donnu sar ristrett għall-Parlament) flok *budget*, jew *mowbajl* flok *mobile*. Issa dawn huma żewġ kelmiet li malajr jidhlu fil-mudellatura Maltija, aħseb u ara kif se jaċċettalek *aircraft carrier*, *baking powder* jew *washing machine* (għalkemm għandna l-*magna tal-ħasil* kif konna ngħidulha meta daħlet ħabta tas-snin sittin) miktubin bil-Malti.

Semmejt il-kelma *mowbajl* apposta, għaliex hawn għandna l-problema ta' l-/ Ingliza li m'għandniex fil-Malti u allura jkollna nippronunzjawha /ow/. Dan jgħodd ukoll għal *powker*, *mowdem*, eċċ. li l-għajn ta' ħafna tant drat tarahom bl-Inġliż li tiddarras tiktibhom kif suppost fil-Malti.

Fir-rigward ta' kliem bħal *airconditioner*, *appliances*, *filing cabinet*, *noticeboard*, *shop steward*, eċċ. tidhol l-ewwelnett il-problema viżwali u mbagħad, li hu aktar importanti, li la z-zkuk morfemiċi u lanqas il-fonemi kostitwenti tagħhom m'ħuma Maltin.

F'dan il-każ trid issir għażla, jekk xejn għall-uniformità. Jew dan il-kliem jinkiteb korsiv (nippreferih għall-*virgoletti* li jiksru s-sekwenza viżiva tal-qari) jew għandu jsir studju mill-Kunsill tal-Malti kif wieħed jista' jaqleb dan il-kliem għall-Malti. Izda li nħallu lil kulħadd imdendel ma jkunx sew, għax nispiċċaw bil-kawlata li ta' kuljum qed jirregalalna *L-Orizzont*, mingħalih qed jagħmel servizz lill-Malti, imqar jekk xi ħadd qal li dan hu "avangardist"!

Għalhekk għandha ssir insidenza fuq dak li jgħid il-Malti: Il-ħobż tih lil min jaf jieklu u x-xogħol tih lil min jaf jagħmlu. L-esperiment (jekk hu esperiment?) ta' *L-Orizzont* ibeżzagħni. Fih xi elementi

pożittivi, iżda jidher li sar bla ebda konsultazzjoni ma' nies tal-lingwa. U għalhekk għandna taħwida sħiħa, kliem daqqa miktub bil-Malti (xi drabi f'żewġ verżjonijiet) u daqqa bl-Ingliż:

fultajm	full-tajm	full time	full-time
basketbol	baskitbol	basketball	
čermen	čerman	Chairman	
imejl	e-mail	email	
futbol	futboll	football	
mobajl	mowbajl	mobile	
dro	draw		
restoranti	restaurants		
vawčer	voucher		

U jekk kitbu *fjuwil, gowlkipper, rawnd, referi, stokks, ečč.*, għaliex ma kitbux ukoll *bukings, envelop, litri, trakter, vidjows, ečč.*

Inħoss li għandi nsemmi wkoll it-**traduzzjoni ta' frażijiet ta' natura teknika** li fil-parti l-kbira tagħhom neħduhom mill-Ingliż, saħansitra dawk li nsibu f'dokumenti ta' kull xorta ta' l-Unjoni Ewropea u d-diversi istituzzjonijiet tagħha. Uħud minn dawn inqalbu għall-Malti minn tradutturi fi Brussell, fil-Lussemburgu u fi Strażburgu. Oħrajn inqalbu f'Malta, bħal fil-każ ta' l-istandards ta' l-Organizzazzjoni Internazzjonali ta' l-Istandards.

F'dan il-każ jidhirli li għandna napplikaw il-principju, illum aččettat mit-tradutturi professjonali barranin, imfisser hekk minn Sidney I. Landau: "Ideally the translations of a term into other major languages should be similar in all languages, so that one can more easily recognize that the two terms are the same" (*Dictionaries: The Art and Craft of Lexicography; 1989*). Għaldaqstant ikun tajjeb li nagħtu daqqa t'għajn sewwa lill-verżjonijiet Taljani, Franciżi u Spanjoli u possibilment nużaw l-istess fasla, sakemm ma jkollniex kliem jew frażijiet diġà użati fil-Malti li jidhirli li għandhom jingħataw preferenza.

Hawn, iżda, irridu noqogħdu attenti għall-isfumaturi tal-kliem. Ngħidu aħna, hemm differenza bejn *fehma* u *perčezzjoni*; mela għal *public perception* għandna nużaw *perčezzjoni pubblika* u mhux *fehma pubblika*.

Se nagħti żewġ settijiet ta' tliet eżempji kull wieħed ta' frażijiet tekniċi u x'jidhirli li għandhom jiġu fil-Malti:

Frażijiet tekniċi li jixtiebhu f'lingwi Romanzi u l-Malti

Ingliż	consolidated account	economic convergence	mineral compound
Franciż	compte consolidé	convergence économique	composé mineral
Taljan	conto consolidato	convergenza economica	composto minerale
Spanjol	cuento consolidado	convergencia económica	compuesto mineral
Portugiż	activo consolidado	convergencia economica	composto mineral
Malti	kont konsolidat	konvergenza ekonomika	kompost minerali

Frazzjiet tekniċi li jixtiebhu f'lingwi Romanzi iżda li l-Malti għandu t-termini tiegħu

Ingliz	cost of borrowing	dissemination of information	real estate credit
Franċiz	coût de crédit	diffusion de l'information	crédit immobilier
Taljan	costo del credito	diffusione dell'informazione	credito immobiliare
Spanjol	coste del crédito	diffusion de la información	crédito inmobiliario
Portugiż	custo de crédito	difusão de informação	crédito imobiliario
Malti	nefqa/spejjeż tas-self	tixrid ta'(l-)informazzjoni	self fuq/għal propjeta immobbli

Il-parti Prattika

Nagħlaq b'dawn id-diversi eżempji prattiċi:

Kliem li minnu ħarġu verbi jew derivattivi oħrajn għandhom jitqiesu li daħlu fil-Malti. Bħal dawn il-Malti ilu jintegra snin sħaħ kif juri d-dizzjunarju ta' Aquilina.

Eżempji:

- aċċess > aċċessa
- essemmess > essemmessja
- bank > ibbankja
- bawns > ibbawnsja
- iċċettja (għalkemm in-nom *chat* m'hux użat, il-kelma daħlet)
- iċċifra = Ingliz *to encrypt*)
- iddawnlowdja (għalkemm m'għandhiex nom, il-kelma daħlet)
- film > iffilmja
- link > illinkja
- illowdja (għalkemm in-nom *lowd* m'hux użat, il-kelma daħlet fil-każ tal-kompjuters)
- monitor/moniter > immonitorja/immoniterja, monitoraġġ (li ħadna mit-Taljan)
- maniger > immaniġġja
- immuvja (għalkemm in-nom *muv* m'hux użat, il-kelma daħlet flok *garr*)
- niting > innittja
- ipprintja (għalkemm in-nom *print* m'hux użat, il-kelma daħlet)
- rann (użata fl-istamperiji) > irrannja
- rokk (xorta ta' mużika) > irrokkja
- ittajpja, tajpist/a (għalkemm in-nom *tajp* m'hux użat, il-kelma daħlet)
- skann > skaner, skannja/skennja (pronunzja anglicizzata)
- sponsor/sponser > sponsorja
- strajk > strajkja
- test > ittestja, tester
- xutt > ixxuttja

Nomi li maż-żmien qagħdu għas-sistemi fonetiċi u morfologiċi Maltin, u l-aktar meta jieħdu l-plural sħiħ *-iet/-ijiet* jew il-plural miksuri. Ma' dawn jidhru wkoll dawki li jzommu l-plural Malti imdaħħal mill-Ingliz, jiġifieri l-s. F'xi każijiet ġie li tidhol il-problema tal-pronunzja u għalhekk ta' liema vokali tintuża fil-kitba. Hekk għandha *meniger* (pronunzja anglicizzata) u *maniger* li nippreferiha għax aktar Maltija u taqbel ma' *immaniġġja*, *manigerjali*, eċċ. L-istess għal *skener* jew *skaner*, din ta' l-aħħar għaliha preferibbli.

Eżempji:

alkohol, awtogowl, barbikju, basketbol, bażar, bażer, briġġ, ċipsa, diskett, diskow, fowm, friġġ, friżer, ġablow, ġimm, graf, kapxin, kijbord, klaċċ, kredit, krejn, krisps, kuker, maniġer, miter, mowbajl, mowdem, najlon, plamer, rajfil, sajbord, skaner, skwoxx, stiker, tajping, taksi, telefon/telefown, trejner, trakter, vann, vidjow, xampù, zippp.

Minkejja dak li għedt hawn fuq, inħoss li rridu nenfasizzaw li kliem ġej mill-Ingliż m'għandux jingħata preferenza fuq kliem Malti li għandu l-istess tifsira u li ilu fi lsienna. Għalhekk nippreferi li nużaw *ħawwad* u mhux *immiksja*, *ġarr* u mhux *immuvja*, *gabarrè* u mhux *trej*, *lanċa* u mhux *fèri*, *lukanda* u mhux *ħotel*, *nizżel* u mhux *iddawnlowdja*, *pont* u mhux *briġġ*, *saq* u mhux *iddrajvja*, *stampa* u mhux *ipprintja*, *tastiera* u mhux *kibord*, *xkubetta* u mhux *rajfil*, eċċ.

F'dan il-kuntest jidhirli li għandha nistudjaw tajjeb il-konsegwenza ta' l-artiklu II ta' l-Aġġornament li sar mill-Akkademja fis-sena 1992 fil-każ ta' omonimi li m'humix omofoni, bħal *fèri*, *fêri*; *kòmpost*, *kompòst*; *pàrti*, *pârti*; eċċ.

Jista' jsir ukoll studju semantiku fuq l-iżvilupp ta' kliem minn għeruq Maltin, kemm Għarbin u kemm Romanzi, biex naqilbu għall-Malti kliem Ingliż li jiddaħħal fi lsienna. Il-problema f'dan il-każ hi li l-istudjuż, għax dan hu qasam ta' l-istudjużi, isib quddiem wiċċu kelma Ingliża li ftit jew wisq tkun diġà xterdet jew f'fomm in-nies jew inkella f'xi pubblikazzjoni ta' xeħta teknika, ngħidu aħna avviz legali, test tekniku ta' l-UE maqlub għall-Malti minn barra, eċċ. U mbagħad mur ibdilha! Meta l-kelma tkun ta' nisel Romanz x'aktarx li naslu, imma meta ma tkunx id-diffikultà tikber sewwa.

Għeluq

Il-qofol ta' kollox hu li l-ewwel jittieħdu d-deċiżjonijiet wara konsiderazzjoni serja, u mbagħad ngħaddu għall-prattika billi jingħataw linji li jibnu fuq dak li hemm fiż-*Żieda mat-Tagħrif* li l-Akkademja ħarġet fl-1984.

Jeħtieġ ukoll li l-għalliema tal-Malti jiddaħħlu f'dan il-proċess għax qed inħoss li hawn wisq għalliema fl-iskejjel sekondarji tal-Gvern, tal-Knisja u tal-Privat li l-livell ta' għarfien tal-Malti tagħhom jidher li għadu lura. U ninzlu saħansitra għall-Primarji, għaliex hemm iridu jitqiegħdu s-sisien. Dan ifisser li lit-tfal, anke f'din l-età, ngħallmuhom li l-Malti hu lsien li għandu vokabularju msawwar minn fergħa tas-Semitiku, l-Għarbi, mir-Romanz (l-aktar Taljan u Sqalli), u mill-Ingliż. Ma nistgħux inregġġu lura l-arloġġ, qisu li fil-Malti hemm biss il-wirt Għarbi; biżżejjed kellna kotba u grammatki li taw l-impressjoni li l-kliem Romanz bilkemm jeżisti!

Jekk ma jsirx dan, ikun tqil ħafna li tfal imtellighin f'kultura li għandha għagna daqstant qawwija ta' Inġliż (illum imsaħħa bl-internet) toftomhom mill-preġudizzji kontra l-Malti li f'ċerti ċerkji għadhom b'saħħithom (għandna skejjel privati fejn saħansitra tinstema' l-frazi "il-Malti jaqq!"). Il-baži ta' kull kurrikulu serju titqiegħed fil-primarji, jekk mhux fil-kindergarden (dawk li kienu jissejġu Stage 1 u 2; jew "tan-Nuna").

Joseph D. Fenech

Huwa fatt magħruf u li ma jista' jiċċdu hadd li kliem missellef, l-aktar mill-Ingliż, aktar ma jgħaddi ż-żmien aktar qiegħed jintuża fit-taħdit tagħna l-Maltin. L-ilsna kollha jissellfu kliem minn ilsna oħra kemm għaliex lingwa li minnha jissellfu tkun aktar b'saħħitha globalment, jew minhabba l-qrubija tal-fruntieri, kemm ukoll minhabba l-immigrazzjoni. Fi lsienna nsibu wkoll influwenzi barranin, rizultat ta' hakmiet barranin li minn żmien għal żmien ikkolonizzaw pajjiżna. Xhieda ta' dan hija r-rabta bejn l-istorja u l-ilsien ta' pajjiżna.

Il-Malti, bħala lsien dinamiku, ma jista' qatt jibqa' lura u ma jadottax kliem minn ilsna barranin u jadattahx għall-forom lingwistiċi tiegħu. Aktar u aktar illum aħna li qegħdin f'dinja globalizzata fejn bis-saħħa tal-mezzi ta' komunikazzjoni d-dinja ntorbot f'raħal. Il-ħasra hija li, minhabba l-użu bla għaqal ta' kliem missellef jew minhabba l-għażż mentali jew minhabba n-nuqqas ta' għarfien lessikali Malti, qiegħed jintuża kliem barrani flok Malti bil-konsegwenza li ħafna mil-lessiku Malti qiegħed jintnesa għax ikun twarrab għal kollox mit-taħdit ta' kuljum.

Wieħed għandu jifhem li l-fonetika ta' l-ilsien Ingliż hija differenti ħafna minn dik Maltija. Ħafna drabi, kelma mnissla mill-Ingliż ma toqgħodx għall-forom jew skemi tal-kliem nattiv Malti. Il-kelma missellfa li ma toqgħodx għall-integrazzjoni lessikali, fonetika u grammatikali ma tagħmilx sens ħlief fil-moħħ ta' dak li jkun lissinha. U neoloġiżmi ivvintati, illum qegħdin joktru. Għaldaqstant, regoli adattati għandhom ikunu strettament applikati skond ix-xjenza lingwistika.

Hija ħasra li illum dan qiegħed jiġri ta' spiss għaliex f'xi familji tagħna, f'xi skejjel tagħna u f'xi ambjenti soċjali u kulturali tagħna, fil-mezzi tax-xandir, fil-ġurnali tagħna m'aħniex nagħtu d-dritta lill-kelma Maltija, meta din tkun tista' tintuża bla ebda tbatija. Il-ġenerazzjoni żagħżugħa u dik mhix daqstant żagħżugħa qegħdin jagħżlu li jikkomunikaw kemm fil-kitba kif ukoll bil-kelma, b'Malti ppastardjat, dejjem skond l-isfond soċjali li ġejjin minnu jew li qegħdin jgħixu fih. Fil-fatt, hemm min qiegħed idaħħal kliem barrani fit-taħdit u l-kitba tiegħu bil-Malti bla ebda bżonn. U dan m'għandu qatt ikun aċċettat jew skużat fil-kitba.

Jiena wisq nibża' li waħda mill-problemi għaliex xi wħud ma jużawx kelma Maltija fil-kitba tagħhom hija l-fatt li ma jkollhomx għarfien tar-regoli tal-grammatika u ta' l-ortografija Maltija u għaldaqstant ma jkunux jafu jiktbuha, u minflok jagħżlu li jiktbuha b'għamla ta' Malti Ingliżizat . Bil-konsegwenza li illum tirrenja anarkija fejn tidhol

il-kitba ta' ħafna kliem li dieħel fi lsienna mill-Ingliż, kultant b'kapriċċ. Hemm bżonn li ngibu aktar dixxiplina fl-użu sewwa tal-kelma għaliex dan kollu qiegħed ikollu impatt negattiv mhux biss fuq il-kelma mitkellma iżda wkoll fuq dik miktuba. Biex nagħmlu hekk, irridu nkunu ċari u konvinti f'dak li nkunu qegħdin nagħmlu.

Il-paraguni huma odjużi. Imma ta' min wieħed jgħid li għal dak li huwa kliem missellef minn ilsna barranin wieħed m'għandux ma jhossx li hemm ċerti preġudizzju . Kliem missellef mit-Taljan kien u huwa aktar aċċettat minn dak Ingliż għal dik li hija fonetika, morfologija u ortografija. Dan forsi huwa, fil-fehma tiegħi, riżultat ta' influwenzi politiċi u soċjo-kulturali ta' l-imghoddi. Illum il-folja nqalbet. L-Ingliż huwa l-ilsien predominanti fid-dinja tal-komunikazzjoni, tista' tgħid f'kull aspekt tagħha.

Aħna l-Maltin ikollna vantaġġ fl-iżvilupp lessikali ta' l-ilsien Malti meta aħna nadattaw bil-għaġal kliem missellef mill-Ingliż. Jekk ma sibnihiex bi tqila nadattaw ruħna għall-kitba ta' kliem missellef mit-Taljan, m'għandniex illum il-ġurnata nsibuha bi tqila jew niskruplaw niktbu kliem imnissel mill-Ingliż kif jiddettawlna l-istess regoli lingwistiċi, mingħajr virgoletti u x'naf jien. Jekk ma nagħmlux hekk, inkunu qegħdin noħolqu preġudizzju lingwistiku, bħalma kien ġara fil-kwistjoni tal-pari-passu fil-bidu tas-seklu l-ieħor, bi ħsara għall-ilsien Malti.

Jiena nħoss li sakemm il-kelma missellfa toqgħod għar-regoli tal-fonetika, tal-morfologija u ta' l-ortografija u sakemm il-kelma tkun indrat sewwa u ntuzat ta' spiss mill-poplu, din għandha tidhol fir-registru lessikali Malti.

Jiena wkoll tal-fehma li kelma missellfa mill-Ingliż m'għandniex inħalluha fil-kitba oriġinali tagħha jew inqegħduha bejn il-virgoletti. Għandha tingħata l-libsa Maltija skond ir-regola ta' integrazzjoni lingwistika. Intenni li bis-saħħa ta' neoloġiżmi li lingwistikament jagħmlu sens, meta nadattaw kliem missellef u nadattawh għall-ilsien Malti, inkunu qegħdin niżviluppaw lsienna għall-ħtiġijiet lessikali ta' żmienna. Jekk ma nagħmlux hekk, jew jekk saħansitra mmorru f'estrematijiet lessikali biex nakkomodaw lil dawk li la jafu jitektmu u lanqas jiktbu sewwa bi lsien li tathom ommhom, għandu mnejn b'kapriċċ ukoll, inkunu qegħdin niżvalutaw l-ilsien Malti u lilna nfusna bħala Maltin.

Wara kollox, mhux il-Maltin kollha jissellfu daqshekk bil-qawwi mill-Ingliż. Insibu nħawi f'Malta fejn l-ilsien Malti m'huwiex daqshekk influwenzat mill-Ingliż, l-aktar fi nħawi rurali, fost in-nies ta' wħud mis-snaġġa', fejn hemm is-sajjieda u l-bdiewa. Huma x'aktarx il-professjonisti, bħall-avukati jew it-tobba, li l-lingwaġġ tagħhom

huwa influwenzat mill-Ingliż. Inħawi bħal Tas-Sliema, San Ġiljan, is-Swieqi u Ta' l-Ibraġ huma fost dawk li l-aktar li jissellfu kliem mill-Ingliż jew biex inkun aktar preċiż, li fit-taħdit tagħhom jużaw sentenzi nofshom bil-Malti u nofshom bl-Ingliż li ma jagħmlu l-ebda sens.

L-akbar theddida għall-Malti illum ġejja mill-użu bla rażan ta' kliem barrani. Dan jista' jkun ġej ukoll minn uħud li għad għandhom mentalità kolonjali jew minn nies li jippretenduha ta' intellettuali jew minn dawk li għalihom l-użu ta' kliem barrani jaħsbu li jagħmilhom aktar kolti minn oħrajn. Kemm sejr inmqarrqa dawn it-talin li saħansitra jafu jiġbdu fuqhom l-istmerrija ta' studjużi barranin fix-xjenza lingwistika! Dan l-atteġġjament miskin aħna l-Maltin diġà ġarrabnieh fl-imġhoddi meta l-użu ta' kliem mit-Taljan kien *in voga* u li għal xi wħud psewdo-kolti, l-ilsien Malti kien l-ilsien tal-kċina. Ma nwarrabx il-ħsieb li dan kien, u għadu frott ta' kumpless ta' inferjorità lingwistika jew tindif etniku jew saħansitra forma ta' razzizmu fejn tidħol il-lingwa.

Fuq kollox m'għandna qatt ninsew li l-ilsien Malti jagħtina l-identità nazzjonali tagħna u li għandna nkunu kburin li gżiritna għandha l-ilsien li jagħżilha minn ġnus oħra ikbar minnha. Nagħlaq billi nikkwota żewġ strofi mill-poeżija ta' Dun Karm, *Għaliex? (Jedd il-Lsien Malti)*.

Għaliex tarmih ilsien li tatek ommok,
U titef għaqlek wara lsien barrani?
Maltija kienet l-ewwel kelma f'fommok,
U bil-Malti tkellimt tifel daħkani.

Għaliex immela tiċhad, Malti ħija,
Lil dan il-Lsien li bih int Malti sewwa?
Hobb, jekk jiswewlek, l-ilsna barranija,
izda le tbarri lil min hu ta' ġewwa.

Għax tgħid, donnu Dun Karm ħass li għada pitgħada l-ġens Malti kellu jerga' jgħaddi mill-martirju lingwistiku li għaddej minnu ġensna illum!

Joe Friggieri⁴¹

The blame for the untimely return of “the language question” should not be placed solely at the door of the euro. A few weeks ago, suddenly and without as much as a by your leave, local Maltese-language newspapers started to transliterate indiscriminately. Words like ‘*dijzil*’ (for ‘diesel’) and ‘*xowrum*’ (for ‘showroom’) appeared in the headlines, becoming themselves the focus of attention and totally eclipsing the importance of the news item. ‘*Seksi*’ articles were written, followed by irate letters to the editor and less irate contributions from readers seeking to enlighten or be enlightened.

If one is to derive any benefit from the debate, three things need to be made absolutely clear from the start. First, the problem does not regard the spoken but the written language. It would be not just totally undesirable but quite simply impossible to control the way people express themselves in ordinary, everyday conversation. Speech is always uttered by individuals who are members of different social groups. In a very real sense, every individual speaks a language that is very much his or her own. We recognize many different ways of speaking the same language, and linguists spend most of their time studying the particular varieties and variations of language use, the structures and strategies used by the different groups, as well as the historical, social and psychological factors that give rise to them. So the problem concerns mainly the codified or written language, as well as what one might call its ‘institutional’ use, for it is here that standards of correctness evolve.

Secondly, a living language grows and develops through its use. Which foreign words become part of the language cannot be decided by legislation. All attempts to interfere with the natural process of linguistic development in the name of some alleged pristine ‘purity’ are bound to fail. So one should have absolutely no qualms about using words like ‘traffic lights’, ‘airport’, ‘honeymoon’ or ‘boyfriend’ in Maltese. No Maltese couple nowadays would refer to their honeymoon as ‘*qamar il-għasel*’, unless they were taking part in a poetry competition or speaking in jest. And it is just as ridiculous to insist on using ‘*in-namrat*’ for ‘boyfriend’ as it would be to invent Maltese words for ‘ashtray’, ‘bubblegum’, ‘jeans’, ‘vacuum cleaner’, ‘toothpaste’, ‘windscreen’, ‘disc jockey’, ‘windsurfer’, etc.

Thirdly, the rules governing Maltese orthography are clear and clearly stated. They provide unambiguous answers to most of the

---

⁴¹ Orġinarjament din il-kontribuzzjoni nkitbet biex tidher f’*The Sunday Times* u xxandret fiha fit-12 ta’ Frar 2006, p. 11.

questions that may be asked by writers, teachers, journalists, politicians, broadcasters, students, and so on.

If we have a problem, then, it is one related to the spelling of English loan-words, mainly nouns. Verbs do not seem to present any special difficulty. Scores of English verbs have become an integral part of Maltese, and they are spelt following the rules governing Maltese phonetics. As Professor Albert Borg showed in his letter (*The Sunday Times*, February 5), it would be terribly cumbersome, not to say practically impossible, to spell them in any other way, and equally absurd to try and find a Semitic or Italian equivalent to replace the English root. Try doing that with words like *ibbawnsja*, *ibbiddja*, *ibblaffja*, *ibboksja*, *ibbuwja*, *iddejtja*, *iddimmja*, *iddraftja*, *iffrejmja*, *iffansja*, *iffittja*, *ikkanvassja*, *ikkastja*, *ikkjuwja*, *ikklejmja*, *ikklaxxja*, *ikklincja*, *illandja*, *illokkja*, *ippancja*, *ippikkja*, *ippottja*, *irrejdja*, *ikklejmja*, *issettja*, *issortja*, *ittrejsja*, *ittrikkja*, *ittrimmja*, *ittrippja*, *iwweldja*, *ixxiftja*, *ixxortja*, and watch the result. These words create absolutely no problem for pronunciation and their second syllable reflects almost to perfection the phonetic sound of the English verb they are derived from.

So the main problem, as I see it, arises in connection with the transliteration of nouns that do not have cognate verbal derivations. Here I think one needs to be careful. New formations like *dijzil*, *xowrum*, *woxing-maxijn*, *bejking-pawder*, *pajnepil*, *likwidajzer*, *stejkendkidnipaj* create huge problems for the reader. There are those who claim that people would get used to them in the long run. Here I'm afraid I have to admit to having doubts. This is not just a question of getting used to twenty or thirty words over, say, a period of three years. It means having to struggle to read new words all the time as they crop up in your newspaper from day to day. Will this encourage or facilitate reading in Maltese? I definitely think not. Any obstacle that slows down the process of reading should be discouraged. Readers should understand the words without having to make the slightest conscious effort.

There are then the usual problems regarding examinations. Are students going to be told to transliterate all loan-words? Will they be penalized if they don't? Or are they going to be given the option to do as they please? None of these 'solutions' seems reasonable.

My suggestion is to allow words that create the kind of difficulty I mentioned to be spelt as they are in the original. Rules are fine, as long as they work; but one should be prepared to make exceptions. Common sense should prevail. *Est modus*, as they used to say, *in rebus*.

Mary Rose Gatt

Il-kliem ta' nisel Inġliż fil-Malti jrid jiġi studjat mhux biss bħala vokabolarju u ortografija, imma wkoll mil-lat fonoloġiku, morfoloġiku u grammatikali, kif ukoll sintattiku. Id-diffikultajiet jinsabu kemm fil-Malti mitkellem kif ukoll f'dak miktub. Illum il-ġurnata diegħel fil-Malti għadd kbir ta' kliem u frażijiet ta' nisel Inġliż fl-oqsma kollha tal-ħajja ta' kuljum.

(1) Nibda biex insemmi **l-ismijiet tan-nies**. Il-ħajja moderna ta' illum effettwat l-ismijiet, speċjalment tat-tfal u ż-żgħażaġħ. Insibu ismijiet bħal *Kimberley, Sharon, Deborah, Nancy, Clint, Christian, Jason*. Dawn għandhom jinkitbu l-istess bħall-Inġliż għax m'għandniex ekwivalenti fil-Malti. Imma hemm ismijiet li għalkemm qegħdin jintużaw bħala ismijiet tat-tfal u ż-żgħażaġħ bl-Inġliż, dawn jintużaw ukoll fil-Malti.

Eż. *ismijiet bl-Inġliż David, Jeremy, James, Luke*
ismijiet bil-Malti David, Ġeremija, Ġakbu, Luqa

Eżempji: is-Sultan David, il-Profeta Ġeremija, il-knisja ta' San Ġakbu, l-isptar San Luqa

Fil-Malti daħal kliem tekniku u ismijiet ta' ditti u prodotti li fil-fehma tiegħi dawn għandhom jinkitbu kif inhuma fl-ilsien barrani, iżjed u iżjed jekk dawn ġa ħadu bixra internazzjonali. Eżempji:

(i) Ismijiet ta' ditti

GO-Mobile Air Malta	GO PLUS Gozo Channel	Blue Skies Crosscraft	Melita Cable Farsons
--------------------------------------	---------------------------------------	--	---------------------------------------

u biex tiġi evitata l-ambigwià, kliem li joħroġ minnhom, bħal **mobile channel, cable** jinkiteb l-istess kif inhu.

(ii) Prodotti

Kinnie whisky	sprite brandy	coca vermouth	seven soda water	up
--------------------------------	--------------------------------	--------------------------------	-----------------------------------	-----------

(iii) kliem teknoloġiku

software e-mail	hot line website	scanner virus	photocopier pendrive
----------------------------------	-----------------------------------	--------------------------------	---------------------------------------

(iv) kliem mediku

biopsy check up	C T scan stretcher	M.R.I. I.T.U.	X-ray ultra sound
----------------------------------	-------------------------------------	--------------------------------	------------------------------------

(v) kliem ta' iġene

toilet paper spray	toothpaste shower	shampoo toilet	conditioner facecloth
-------------------------------------	------------------------------------	---------------------------------	--

(vi) kliem ta' apparat fid-dar

dehumidifier	microwave	spin dryer	toaster
tumble dryer	liquidiser	food processor	vacuum cleaner

(vii) kliem ta' ikel u frott

bacon	popcorn	sandwich	snack
pineapple	grapefruit	cranberry	juice
trifle	toffee	icing sugar	cornflour
jelly	sponge	baked beans	spice
luncheon meat	baking powder	self raising	[dqiq] plain

Il-kelma **cornbeef** toħloq ambigwià għax bil-Malti tinstama' **konbif**.

(viii) kliem ieħor bħal

chat room	shut down	handout	weekend break
bungalow	penthouse	dinner dance	party
diesel	carbon dioxide	exhaust	silencer
half board	play station	flat	cruise liner

(ix) kliem barrani internazzjonali

disco	ensuite	collage	coupè
yogurt	taxi	foyer	barbecue
stadium	referee	weekend	mayonnaise
ballet			

(2) Ambigwià fil-qasam fonoloġiku

Il-kliem ta' nisel Inġliż ġab miegħu bidliet fonoloġiċi li xi drabi ħoloq ambigwià. Dan insibuh fit-tibdil tal-ħsejjes konsonantali u vokaliċi kif ukoll fl-aċċent.

kliem b'bidla konsonantali

(E) <i>brick/bricks</i> (M) brikksa/brikks	bidla tal-konsonanti ck/kk u žieda tas-suffiss sa
(E) <i>cabinet</i> (M) kabinet/kabinett	bidla tal-konsonanti c/k u žieda tal-konsonanti t
(E) <i>screw</i> (M) skrun	žieda tal-fonema n
(E) <i>brake</i> (M) brejk	bidla tal-vokali a fid-dittong ej
(E) <i>flat</i> (M) flat	bidla fil-ħoss vokaliku ta' a/e

Il-kelma **jeans** toħloq ambigwià fil-plural jekk din tiġi aċċettata li tinkiteb l-istess bħall-Inġliż. Il-kelma **ġinsijiet** iġġib bidla kompleta mill-kelma Inġliża. L-istess jiġri fil-kelma Inġliża *book*. Fil-Malti għandna l-kelma **ktieb**. Imma issa daħal ukoll kliem bħal **booking**, **ibbukja**, li s-sens tagħhom huwa differenti minn dak ta' **ktieb**.

Ambigwià oħra tinsab fil-kelma Inġliża *data*. Fil-Malti, insibu wkoll il-kelma **data** (bl-Inġliż *date*). Minkejja dan, il-kelma Inġliża

għandha titlissen u tinkiteb l-istess bħall-Ingliż għax hija kelma teknika internazzjonali.

Diffikultajiet oħra jinsabu fil-kelmiet li ġejjin:

(E) *manager* (M) **ma'niger** fejn l-aċċent jaqa' fuq it-tieni sillaba, u **'meniger/'maniger** fejn l-aċċent jaqa' fuq l-ewwel sillaba.

Liema hi t-tajba?

(N.B. l-aċċent qed jintwera semplicement biex juri fejn qed jaqa' l-aċċent.)

(E) *party* Fil-Malti, **pârti** jew **party**? Wiehed ma jridx jinsa li fil-Malti hemm ukoll il-kelma **parti** li tfisser *parti minn xi ħaġa*. Jekk tingħażel il-kelma **pârti** eż. *kelli parti*, id-differenza bejn **parti** u **pârti** tkun fil-ħoss vokaliku. Fl-ewwel waħda, il-ħoss vokaliku tal-vokali **a** huwa qasir, filwaqt li fit-tieni waħda, il-ħoss vokaliku tal-vokali **a** huwa twil bħalma nsibu fil-kelmiet **ġara** u **ġâra**.

Il-kelma Ingliża card
identity card

Christmas card
Birthday card
playing cards
credit card
visa card

bil-Malti karta/kartolina/card

karta ta' l-identità
kartanzjan
kartolina tal-Milied
kartolina tal-birthday
karti tal-logħob
credit card jew kredit kard?
visa card jew visa kard?

Fil-fehma tiegħi, **visa card** u **credit card** għandhom jinkitbu kif inhuma għax dawn huma internazzjonali.

(3) Ambigwià fil-qasam morfologiku u grammatikali

Mill-kelma Ingliża *fit*, ħarġu l-kelmiet *fitness*, *fittings*, *fitted*. Fil-Malti, il-kelma **fitt** tfisser ħaġa oħra. Eż., *kemm hu fitt*. Imma, minn din il-kelma Ingliża, il-Malti ħa z-zokk morfemiku *fitt* u minnu ħarġu l-kelmiet **iffittja** (bħala verb), **fittings** (bħala nom). Imma l-kelma **fitted** bħala aġġettiv kif se tinkiteb, **fitted** bħal bl-Ingliż jew **fitit**? Fil-fehma tiegħi, il-kelma **fitit**, barra li tidher stramba hija ħażina għax, skond ir-regola, meta l-vokali ta' l-aħħar sillaba tkun segwita minn konsonanti waħda, il-ħoss vokaliku ta' dik il-vokali jkun twil u mhux qasir kif jinħass fl-Ingliż.

L-istess jingħad fejn jiġi applikat is-suffiss tal-plural Ingliż **s** fil-Malti.

Eż. ners/nersis
swiċċ/swiċċis
kowċ/kowċis

kliem li suppost jtlissen bħall-kelma **narċis**.

Minbarra dan, nixtieq ukoll nikkummenta dwar il-kelma Maltija **swiċċ** li minnha ħareġ il-plural shiħ **swiċċijiet** u l-plural **swiċċis**. Jidhirli li waqt li d-doppja **ċċ** fil-kelma **swiċċijiet** kif ukoll fil-verb

isswiċċja hija korretta kemm fil-kitba kif ukoll fit-tlissin tal-kelma, id-doppja **ċċ** fil-kelma **swiċċis** għandha tkun **ċ** waħda u mhux doppja għax meta titlissen, tinħass bħall-kelma Ingliża.

Diffikultà oħra tinholoq fi kliem bħal dan li ġej:

(E) *baby/babies* (M) **bejbi** imma fil-plural se niktbu **bejbis**?
(E) *buggy/buggies* (M) **bagi/bagis** jew jinkitbu bħall-Ingliż?
(E) *party/parties* (M) **pârti/pârtis** jew jinkitbu bħall-Ingliż?

Diffikultà oħra tinsab fil-plural tal-kelma Ingliża *chairman/chairmen*. Fil-Malti, jekk niktbu **ċermen** fis-singular, kif se niktbu l-plural? Illum il-ġurnata, il-kelma Ingliża *chairman* u l-plural tagħha ħadu bixra internazzjonali u naħseb li jkun aħjar li l-Malti aċċetta dan ukoll.

Diffikultajiet oħrajn

(i) Mill-kelma Ingliża *photocopier* tnisslet il-kelma **fotokopja** u l-plural **fotokopji**. Issa meta niġu biex niktbu l-kelma Maltija, x'se niktbu? **Fotokopijer** jew niktbuha kif inhi bl-Ingliż minħabba li din ħadet bixra internazzjonali?

(ii) Il-kelma Ingliża *flat* daħlet ukoll fil-Malti minkejja li għandna l-kelma Maltija **appartament**. Issa, fil-Malti, din il-kelma kif għandha tinkiteb: **flat**, **flet** jew **flett**? Jidhirli li jekk il-kelma **flat** tingħata bixra Maltija, din titlissen bil-ħoss tal-vokali **a** u mhux **e** bħalma nliissnu l-kelma **fdat**. Jekk tinkiteb **flet**, din ukoll ma tkunx korretta għax il-ħoss vokaliku tal-vokali **e** huwa twil. Il-kelma **flett** fil-Malti ġa għandha tifsira oħra, eż. *kustilji tal-flett*. Għalhekk jidhirli li jkun aħjar li l-kelma **flat** tinkiteb u titlissen bħall-kelma Ingliża kif ukoll il-plural **flats**.

(iii) Il-kelma Ingliża *bank* (M) **bank** li minnha tnisslu l-kelmiet **banek**, **bankarju**, **bankarji**. Issa, meta niġu għall-kelma Ingliża *banking*, din kif se tinkiteb bil-Malti, **banking** jew **benking**, għax sa fejn naf jien, din il-kelma ma tingħadx bil-vokali **a** fil-Malti.

(iv) Il-kelma Ingliża *crash* (M) **kraxx** li minnha tnissel il-verb **ikkraxxja**. Daħlet ukoll il-kelma Ingliża *crash helmet*. Din għandha titlissen u tinkiteb kif inhi bl-Ingliż jew tinkiteb b'mod ieħor fil-Malti?

(v) Il-kelma Ingliża *boxer* u *boxing*. Bil-Malti għandhom jinkitbu kif inhuma bl-Ingliż minħabba li ħafna drabi dawn il-kelmiet jintużaw ukoll f'isla oħra barranin? Jekk isir dan, titfaċċa problema oħra għax il-Malti ġa nissel il-verb **ibbokksja**. Għalkemm bħala tifsira m'għandhiex x'taqsam, fil-Malti daħlet ukoll il-kelma Ingliża *Boxing Day*. F'dan il-każ, din ukoll toħloq ambigwiż.

(vi) Il-kelma Ingliża *break* u *breakfast*. Dawn il-kelmiet huma użati wkoll bil-Malti. Eż. *mort għall-break*. Jew *mort weekend break*. Jew *mort għall-brejk*. *Mort wijkend brejk?*

Il-kelma (E) *breakfast* kif se tinkiteb bil-Malti: **brejkfast/brekfast** jew kif inhi bl-Ingliż **breakfast**?

(vii) Il-kelma (E) *coach* u *coaches* għandhom żewġ tifsiriet. Bil-Malti, hawn min jiktibhom **kowċ/kowċis**. Jiena naħseb li hemm żewġ soluzzjonijiet għal dawn il-kelmiet: (a) niddistingwu bejn **kowċ** bħala karozza, u **kowċ** tal-futbol. Din ta' l-aħħar tinkiteb **coach** u l-plural **coaches** minħabba li l-kelma **coach** tista' titqies bħala kelma teknika li għandha x'taqşam ma' l-isports, filwaqt li l-kelma **kowċ** u l-plural **kowċis** jintużaw biex ifissru bħala karozza/karozzi. Imma l-plural **kowċis** joħloq ambigwità fil-kitba minħabba r-regola li jiena ġa semmejt b'referenza għall-kelma **fitt**.

Is-soluzzjoni l-oħra hija li l-Malti jadotta l-kelma Ingliża **coach** u l-plural **coaches** għaż-żewġ tifsiriet minħabba li dawn il-kelmiet għandhom bixra internazzjonali minkejja li fil-Malti daħlet ukoll il-kelma bħala verb **ikkowċja**.

(viii) Il-kelma (E) *lift* li fil-Malti għandha żewġ tifsiriet. Eż. *tlajt bil-lift* u *tani lift sad-dar*.

Fl-Ingliż insibu wkoll il-kelmiet *chair lift*, *fork lift* li dawn qed jintużaw fil-Malti. Waqt li l-kelma **fork lift** tista' tinkiteb hekk bil-Malti, il-kelma *chair lift* għandha tinkiteb **chair lift** bħal fl-Ingliż, jew **ċer lift**?

(4) Ambigwità fil-qasam sintattiku

Ta' min jinnota wkoll li fil-Malti daħlu espressjonijiet mill-Ingliż li, jew ħadu post l-espressjoni Maltija jew inkella ġew maqluba għall-Malti litteralment u b'hekk inholqu ċerti żbalji.

Insibu espressjonijiet bħal:

please

flok **jekk jogħġbok**

thank you

flok **grazzi** jew **nizzikħajr**

you're welcome

flok **m'hemmx imniex**

Ħanini don't touch

flok **la tmissx**

help yourself

flok **għin lilek innifsek** jew **ħu li trid**
(f'każ ta' ikel)

Espressjonijiet żbaljati

went on holiday

mar fuq btala flok **siefer għal vaganza** fejn naraw l-użu tal-prepożizzjoni **fuq** użat ħażin.

<i>plays an important part</i>	tilgħab parti importanti flok għandha sehem importanti jew tiegħu sehem importanti
<i>she depends on</i>	tiddependi fuq flok tiddependi minn
<i>to speak on a subject</i>	tkellem fuq suġġett flok tkellem dwar suġġett
<i>they sat around a table</i>	daru ma' mejda flok daru madwar mejda
<i>he invited me</i>	invitani flok stedinni . Il-kelma Maltija vit (<i>skrew</i>) m'għandha x'taqsam xejn mal-kelma invit (<i>invitation</i>) li tnisstet mill-kelma Ingliża <i>invite/invitation</i> . Il-verb Malti invita jfisser haġa oħra.
<i>the notice reads as follows</i>	I-avviż jaqra kif ġej flok fl-avviż jingħad kif ġej jew I-avviż jinqara kif ġej .

Dan l-aħħar, bdiet tintuża fil-Malti, l-espressjoni Ingliża *It's not the end of the world*, li jidhirli li bil-Malti ngħidu **mhux se taqa' d-dinja**. Minflok din ta' l-aħħar, hawn min ġa qed juża l-espressjoni **mhux se tispicča d-dinja** li, fil-fehma tiegħi, din hija kważi traduzzjoni ta' l-espressjoni Ingliża.

Nixtieq insemmi wkoll l-użu bla bżonn tal-kelma **liema** (*which*) f'xi espressjonijiet. Eż. *kellna kawża fil-Qorti*, **liema** *kawża damet sentejn biex tinqata'* flok *kellna kawża fil-Qorti* **li** *damet sentejn biex tinqata'* fejn tneħhew il-kelmiet **liema kawża**.

Fl-aħħarnett nixtieq nikkummenta dwar l-influwenza ta' l-Ingliż anke fl-ismijiet tal-bliet u r-rhula Maltin u Għawdxin. Waqt li fit-taħdit xi bliet u rhula żammew l-artiklu jew il-kelma **Hal**, eż. il-Ħamrun, iż-Żejtun, Ħal Balzan, Ħal Kirkop, fl-indirizzi u fuq it-tabelli li juru minn fejn jibda distrett partikolari, dawn jinkitbu bl-Ingliż. Eż. Hamrun (bl-**h** u mhux **ħ**), Balzan, Kirkop, Żejtun.

Postijiet oħra bħal: Bormla, l-Isla, Ħal Għargħur, ir-Rabat (Għawdex), Għawdex u l-Furjana, kemm-il darba jinbidlu fl-Ingliż. **Bormla/Cospicua**, **l-Isla/Senglea**, **Birgu/Vittoriosa**, **Ħal Għargħur/Gargur**, **ir-Rabat** (Għawdex)/*Victoria*, **Għawdex/Goza**, **il-Furjana/Floriana**.

Rigward l-użu tal-virgoletti u tal-kliem Inġliż miktub bil-korsiv, jiena tal-fehma li dawn jithallew barra kif isir f'isla oħra barranin.

Mhux faċli li wieħed jiddeċiedi kif għandu jingħad u jinkiteb ċertu kliem bil-Malti li ġej mill-Inġliż, imma fil-fehma tiegħi, kliem li tiegħu ġa għandna l-kelma Maltija għandu jintuża flok dak barrani.

Kenneth Grima⁴²

Dahla

L-għadd ta' kliem ta' nisel Inġliż li diehel fil-Malti hu wiehed kbir u b'saħħtu. Dan narawh anke f'isla kbar u b'saħħithom u li aħna midhla tagħhom fosthom il-Franċiż (li jiktbu **shampooing** mill-Inġliż **shampoo**), l-Ispanjol (li jiktbu **futbol** mill-Inġliż **football**) u t-Taljan (li jiktbu **chatare** jew **ciattare** mill-Inġliż **to chat**). Madanakollu, għall-kuntrarju ta' lingwi kbar bħal dawn, minkejja li dawn bħall-Malti qed ikunu influwenzati kontinwament mill-Inġliż bħala l-lingwa franka ta' żminijietna, il-qawwa li biha qed jintlaqtu m'għandhiex paragun ma' dik li biha qed jintlaqat il-Malti. Ma ninsewx li filwaqt li l-Malti huwa lingwa żgħira fejn dawn l-isla, fl-istess ħin f'pajjiżna l-Inġliż hu lingwa ufficjali u allura, sa minn ċkunitna, nitilgħu mdorrijin għal din l-atmosfera lingwistika bilingwa. Minhabba f'hekk, l-influss ta' kliem Inġliż fil-Malti huwa kbir ħafna u qed isir b'heffa li ma bhalha.

M'hemmx dubju li meta nitkellmu dwar il-kitba ta' kliem Inġliż fil-Malti, qed nidhlu f'suġġett iddominat mill-inċertezzi u nuqqas ta' ftehim. Sitwazzjoni bħal din setgħet inholqot minhabba xi deċiżjonijiet li ttiehdu matul is-snin. Fil-fehma tiegħi, il-linjigwida li tipprovdi l-Akkademja tal-Malti (2004) jistgħu jitqiesu x'aktarx vagi u kultant ihallu wisq fid-diskrezzjoni ta' l-individwu dwar x'għandu jagħmel.⁴³ Għalkemm l-Akkademja tal-Malti (2004) tiddiskuti l-mod kif għandu jinkiteb kliem ta' nisel barrani (u allura kliem ta' nisel Inġliż) fil-Malti, ħafna drabi dawn l-istess regoli huma wisq miftuħa u kważi jhallu lil dak li jkun jiddeċiedi hu bil-konsegwenza li qed nispiċċaw bl-istess kelma miktuba b'modi differenti minn kittieba differenti (jew saħansitra mill-istess kittieb f'kitbiet differenti). Dan jaf qed iwassal għal ħafna abbuż lingwistiku u żgur għal inċertezza ortografika. Ma ninsewx li l-ortografija hija s-sinla tal-lingwa tant li Azzopardi (2003) jishaq li l-lingwa miktuba "twessa' l-funzjoni komunikattiva tal-lingwa; tagħtiha permanenza u hija l-għodda ewlenija li permezz tagħha l-lingwa tilhaq l-ogħla livell tagħha, il-letteratura".⁴⁴

L-Akkademja tistqarr li "il-kliem ta' nisel barrani jieħu l-valur tiegħu bħala kliem Malti meta jkun aċċettat u użat mill-poplu." L-istess Akkademja tkompli tistqarr li fost l-oħrajn "... kelma barranija ssir Maltija, u tinkiteb skond regoli fonetiċi Maltin, meta (i) tkun daħlet fil-Malti mitkellem u ma tiksirx regoli ortografiċi Maltin". L-

⁴² Nixtieq niringrazzja minn qalbi lil Christopher Buttigieg għas-suggerimenti siewja tiegħu.

⁴³ Ara l-ktieb *Tagħrif fuq il-Kitba Maltija* (2004) maħruġ mill-Akkademja tal-Malti, pp. 130-32.

⁴⁴ Ara l-ktieb *Gwida għall-ortografija* (2003), p. ix.

Akkademja tal-Malti tishaq ukoll li f'każ li kelma tkun "użata mill-poplu" din għandha tinkiteb skond kif "tingħad u tinħass fil-Malti". Dan il-prinċipju jirrifletti l-fatt li l-ortografija tagħna hija ħafna drabi fonetika (anke jekk mhux dejjem). U hawnhekk allura tinħoloq il-problema tal-varjanti - se nikteb **maniġer, telefon, mobajl, vidjo, disko, jojo, skaner, kapxin** jew **meniġer, telefown, mowbajl, vidjow, diskow, jowjow, skener, kepxin**?

Quddiem inċertezzi bħal dawn jixirfu numru ta' mistoqsijiet li jixraq li naħsbu fuqhom:

- Kif se niddeċiedi jien jekk kelma hijiex użata mill-poplu jew le?
- Min għandu r-responsabbiltà li jagħmel riċerka ta' dan it-tip?
- Huwa l-individwu li jrid jiddeċiedi jekk kelma hijiex użata mill-poplu jew le?
- U jekk il-kelma partikulari hi użata mill-individwu u min-nies ta' madwaru imma mhux minnek li qed taqra, x'se jiddeċiedi?
- U kif nistgħu nippretendu li l-individwu jkun jaf x'inhuma r-"regoli ortografiċi Maltin"?

M'hemmx dubju li dawn il-mistoqsijiet m'humix retoriċi imma jeħtieġu twegiba jew twegibiet minnufih. Ma rridux ninsew li aħna bilingwi u allura mrobbijin nużaw il-Malti u l-Ingliż flimkien sa minn meta taqgħalna żokritna.

Nemmen bis-sħiħ li ma nistgħux niktbu kliem bħal **lempxejd** (jew **lampxejd**), **dawnlowd**, **tajping**, **kijbord** (jew **kibord**?), **windskrin**, **sawndpruf**, **ħendbrejk**, **kornflejks**, **bażer**, **nitng**, **dekċer**, **ċermen**, **dokjard**, **spejsxatil**, **skajskrejper**, **ijmejl**, **krijm** (jew **krim**?), **tajmer**, **wolljunit**, **lejber**, **dajeri**, **krejon**, **destrojer** (jew **distrojer**?), **fajerenġin**, **plamer**, **mijter** (jew **miter**?), **erbass** (jew **erbas**?), **bojing**, **gambowġett** (jew **gambowġet**?), **woxingmaxin**, **tambildrajer**, **krismistri** u **krismislogg** (jew **krismislog**?), **boksfajl**, **ħendbegg** (jew **ħendbeg**?), **dihjumidifajer**, **pregnintwindow**, **kejbiltelevixin**, **pejst**, **flajingsoser**, **rimowt**, **pawerstejxin**, **kordless** (jew **kordles**?), **vejkjumklijner** (jew **vejkjumkliner**?), **botilparti**, **ħajlajter** u l-bqija.

M'hemmx dubju li dawn il-kelmiet kollha jagħmlu parti mill-ħajja tagħna ta' kuljum u allura żgur li daħlu fi lsienna! Imma fil-verità naħseb li ħafna joġġezzjonaw għal dan il-kliem miktub skond il-fonetika (f'dan il-każ skond il-fonetika tiegħi li taf b'xi mod tvarja minn tiegħek u dan jiddependi wkoll minn kemm jien u int aħna midħla ta' l-Ingliż u tas-sistema fonetika tiegħu!).

Dan ikompli jisħaq kemm id-deċiżjonijiet li ttieħdu mill-Akkademja tal-Malti fl-imġhoddi, anke jekk ittieħdu b'għan tajjeb, qed iwasslu

għal abbuż lingwistiku (apparti d-diffikultajiet ortografici) u nies li s-soltu kienu jippruvaw jaħsbu biex jaraw x'kelma se jiktbu bil-Malti, qed jispiċċaw jaqgħu f'għażż lingwistiku u jaqbd u l-kelma Ingliża u jiktbuha skond il-fonoloġija Maltija (eż. jiktbu **brigg** flok **pont**, **barbikju erja** flok **post għall-barbique**).

Qed nagħmlu l-ħsara lilna nfusna u lil-lingwa tagħna. Qed ingieghlu nies li ma jimpurtahomx mill-Malti, jizzufjettaw bih u jwaqqgħuh għaċ-ċajt u qed inkunu aħna stess, aħna li naħdmu għall-Malti, li qed nagħtuhom il-lixka.⁴⁵ Barra minn hekk qed ikollna ħallata ballata ta' liema kliem qed jinkiteb skond il-fonetika Maltija u liema kliem qed jithalla skond l-ortografija originali. Allura fl-istess paragrafu kapaċi ssib il-kelma **barbikju erja** imma mbagħad issib il-kelma **hello** bla mittiefsa u ma nistax nifhem fuq liema kriterju. Fuq kollox, din l-inkonsistenza ma tirriflettix tajjeb fuq il-lingwa u min jiktibha. Barra minn hekk kapaċi ssib l-istess kelma ta' origini Ingliża daqqa miktuba skond il-fonoloġija Maltija u daqqa oħra tithalla skond kif tinkiteb fl-Ingliż.

F'għieħ is-serjetà, ejjew nirriflettu u niddeċiedu sew u *minnufih*.

Suġġerimenti prattiċi

Dawn l-aħħar snin kelli l-esperjenza sabiħa li ngħallem il-Malti kemm lil Maltin adulti kif ukoll lil barranin interessati fil-Malti. Ħaġa li nnutajt kienet li filwaqt li l-Maltin adulti baqgħu mbellhin meta wrejthom li l-kliem Ingliż li daħal fil-Malti jrid jinkiteb skond il-fonoloġija Maltija, dawk barranin baqgħu indifferenti u l-ħaġa sempliċiment aċċettawha. Ir-raġuni għala l-istudenti adulti Maltin irreaġixxew b'daqstant negattività naħseb li hi waħda: aħna l-Maltin imdorrijin ngħixu f'ambjent lingwistiku bilingwu u allura tinħass stramba li niktbu kliem li nafu niktubuh sew bl-Ingliż skond il-fonoloġija Maltija.

Nemmen li jekk kelma Ingliża għandhiex tinkiteb skond il-fonoloġija Maltija jew le, jiddependi mill-prinċipji ewlenin li ġejjin:

- (a) il-prinċipju tal-**prattiċità** u s-**sens komun**;
- (b) il-prinċipju ta' l-**ambjent bilingwu** li ngħixu fih bħala poplu u
- (c) il-prinċipju tal-**"kummerċjalità tal-Malti"** fis-sens li l-kitba bil-Malti rridu nbigħuha lill-klijent (lill-istudent, lill-ġurnalista, lill-mara tad-dar...) għax huwa dan li jrid iħoss il-bżonn li jikteb bil-Malti u mhux bl-Ingliż.

Nammetti li m'huwiex faċli tiddeċiedi jekk kelma Ingliża li integrat ruħha fil-Malti għandhiex tinkiteb skond il-fonoloġija Maltija jew inkella għandhiex tithalla skond kif tinkiteb fl-Ingliż. Madanakollu

---

⁴⁵ Ara l-artiklu ta' Daphne Caruana Galizia "E seksi artikil" f'*The Malta Independent on Sunday* tal-15 ta' Jannar 2006.

nemmen li d-deċiżjoni dwar jekk kelma li daħlet mill-Ingliż fil-Malti għandhiex tibqa' tinkiteb bl-Ingliż jew tinkiteb bil-Malti, trid tissejjes fuq żewġ prinċipji bażiċi:

- jekk il-kelma Ingliża integrata fil-Malti tibqa' tinstema' kif tingħad fl-Ingliż, din għandha titħalla miktuba bl-Ingliż (ara l-eżempji fi kriterju 6b u 8 hawn taħt);
- jekk il-kelma Ingliża integrata fil-Malti adattat ruħha għal regoli morfoloġiċi u/jew fonetiċi tal-Malti, din għandha tinkiteb skond il-fonoloġija Maltija (ara l-eżempji fi kriterji 1, 2, 3, 4, 5, 6a u 7).

Biex inkun aktar Prattiku nissuġġerixxi li l-kelma Ingliża integrata fil-Malti għandha tinkiteb skond il-fonoloġija Maltija kemm-il darba din tkun turrifletti mill-inqas wieħed mill-kriterji li ġejjin:

1. f'każ ta' **verb Ingliż** integrat fil-Malti li qagħad għar-regoli morfoloġiċi tal-binja tal-verb Malti, għandna niktubuh skond il-fonoloġija Maltija, eż. **tiċċettja, timmoniterja, tipprintja, tipparkja, tiffilmja, tillinkja, tirranja, tillowdja, tikklikkja, tissemmessja, tiskenja**
2. f'każ ta' **nom Ingliż** li fil-Malti qagħad għar-regoli morfoloġiċi tal-plural Malti,⁴⁶ għandna niktubuh skond il-fonoloġija Maltija, eż. **trakk/trakkijiet, flett/flettijiet/fletzijiet, xorz/xorzijiet, briksa/briksiet/briks, ċippa/ċipep, bolt/boltijiet, magg/maggijiet, gass/gassijiet, ċipsa/ċipsiet/ċips, kriksa/kriksiet/kriks, swiċċ/swiċċijiet, plakka/plakek, plagg/plaggijiet, pajp/pajpijiet, ċekk/ċekkijiet, tim/timijiet, buz/bwiesz, friġġ/friġġijiet, garaxx/garaxxijiet, blokk/blokkijiet, jott/jottijiet, ġins/ġinsijiet, ċekk/ċekkijiet, tofi/tofija, kejk/kejkijiet, kitla/ktieli, żipp/żippijiet, brejk/brejkijiet (tal-karozza), ger/gerijiet, gatò/gatojiet, ners/nersijiet, krejn/krejnijiet, bar/barijiet, bord/bordijiet, ġimm/ġimmijiet, frejm/frejmijiet, xokk/xokkijiet**
3. f'każ ta' **nom Ingliż** li fil-Malti jkun nissel minnu nnifsu kliem ieħor u allura adatta ruħu għal suffissi Maltin, għandna niktubuh skond il-fonoloġija Maltija, eż. niktbu **telefon** għax niktbu **telefonata** u **telefonija**, niktbu **kompjuter** għax niktbu **kompjuterizzazzjoni**, niktbu **graff** għax niktbu **grafika**, niktbu **maniġer** għax ngħidu **maniġerjali**, niktbu **siment** għax ngħidu

⁴⁶ Skond l-Akkademja tal-Malti (2004, p. 136), l-"-s" għandha titqies bħala plural Malti. Fil-fehma tiegħi, is-suffiss "-s" għandu jitqies biss bħala "plural Malti" kemm-il darba n-nom Ingliż integrat fil-Malti jkun jirrifletti wieħed (jew aktar) mill-kriterji ta' integrazzjoni msemmija (ara kriterji 2-7).

simenta, niktbu **alkoħol** għax ngħidu **alkoħoliku**, niktbu **tajprajter** u **tajping** għax ngħidu **tittajpja** u **tajpista**

4. f'każ ta' **nom Inġliż** li fil-Malti jitlissen b'mod li jitbiegħed mill-mod kif jitlissen fl-Inġliż, għandu jinkiteb skond il-fonoloġija Maltija, eż. għandna niktbu **xampù** għax titlissen differenti mill-kelma Inġliża **shampoo**; għandna niktbu **aluminju** għax titlissen differenti mill-kelma Inġliża **aluminium**; għandna niktbu **spakxin** għax titlissen differenti mill-kelma Inġliża **inspection**, għandna niktbu **bażar** għax titlissen differenti mill-kelma Inġliża **bazaar**
5. f'każ ta' **nom Inġliż** li fil-mogħdija tiegħu għall-Malti spiċċa wessa' jew dejjaq it-tifsira tiegħu, għandu jinkiteb ukoll skond il-fonoloġija Maltija, eż. **sliper/slipers**⁴⁷ (fis-sens ta' **papoċċ**), **bajla**, **pokit** (fis-sens ta' **landa tal-lapsijiet**)
6. f'każ ta' **nom Inġliż** imnissel minn verb Inġliż li filwaqt li bħala verb ikun daħal fil-Malti u qagħad għal forom morfoloġiċi tal-verb Malti (bhall-eżempji msemmija fl-ewwel kriterju), imma li bħala nom daħal minkejja li ma qagħadx għal xi wieħed mill-kriterji ta' integrazzjoni diskussi (ara l-kriterji 2, 3, 4 u 5), nissuġġerixxi żewġ possibbiltajiet, bl-ewwel preferenza nagħtiha lill-ewwel possibbiltà:
  - (a) jew li n-nom Inġliż xorta jinkiteb skond il-fonoloġija Maltija biex b'hekk ikun hemm uniformità fejn jidħol iz-zokk morfemiku, eż. għax ngħidu **tiskenja** niktbu **skener**, għax ngħidu **tibbraxxa** niktbu **braxx**, għax ngħidu **tisponsorja** niktbu **sponsor**, għax niktbu **timmoniterja** niktbu **moniter**, għax niktbu **tifflaxxa** niktbu **flaxing**
  - (b) jew inkella li n-nom jithalla xorta waħda miktub bl-Inġliż. Allura, għalkemm ngħidu **tiskenja** għandna niktbu **scaner** u mhux **skener**, għalkemm ngħidu **tisponsorja** u **timmonitorja** għandna niktbu **sponsor** u **monitor**, għalkemm ngħidu **tifflaxxa** għandna niktbu **flushing**
7. f'każ ta' **nom Inġliż** u li juri materjal, dan għandu jinkiteb skond il-fonoloġija Maltija anke jekk ma jkun adatta ruħu għall-ebda forma morfoloġika Maltija skond il-kriterji 2, 3, 4, u 5,⁴⁸ eż. **plastik**, **gāblow**, **najlon**, **poliester**, **konkos**, **ċippbord**, **fowm**, **reżin**, **glejżing**

---

⁴⁷ Ara footnote 4.

⁴⁸ Il-kriterju 6 japplika skond tintgħażilx il-possibbiltà (a) jew (b).

8. f'każ ta' **nom Inġliż** li fil-Malti ma qagħad għall-ebda kriterju ta' integrazzjoni msemmi (ara kriterji 2, 3, 4 u 5),⁴⁹ għandu jithalla bl-Inġliż, eż. **basketball, mouse, cooker, landfill, speaker, toilet, doughnut, bumper, duster, email, taxi, mobile, tractor, accountant, air conditioner, appliances, babysiter, badge, badminton, barman, cameraman, steering, basketball, online, speakers.**

Punti oħrajn

- Fejn jidhol il-kliem bl-Inġliż integrat fil-Malti, inħoss li qed nesageraw bil-kbir u xi drabi qed indaħħlu għadd ta' kliem Inġliż fil-Malti (kemm dak miktub kif ukoll dak mithaddet) mingħajr m'hemm tassew il-ħtieġa. X'aktarx dan ikun riżultat ta' għażż mentali li jaħkem lill-kittieb jew lill-kelliem. Għandna nheggu li dak li jkun jikteb il-kelma li diġà teżisti fil-Malti flok jaqbad u juża l-kelma Inġliża jew jekk hemm bżonn tinholq kelma ġdida indipendentament minn x'jaħsbu ċerti nies li l-gost tagħhom huwa li jillimitaw il-Malti. Ma jagħmilx sens li kull kelma li juża l-poplu, sempliċiment għax qed iħaddimha l-poplu fit-taħdit, għandna tintlaqa' fuq livell ta' kitba. Dan ifisser li għandha tintuża l-kelma eż. **president** flok **chairman, aċċelerazzjoni** flok **acceleration, kontabbiltà** flok **accountability** u **accounts, pont** flok **bridge, traqqa'** flok **tippeċċja, taħdem is-suf** flok **tinnittja, doxxa** flok **shower, siġra tal-Milied** flok **christmas tree, ix-Xwejjaħ tal-Milied** flok **Father Christmas, krema** flok **cream, parkeġġ** flok **parking, magna tal-ħasil** flok **washing machine, televiżjoni** flok **television, ċellulari** flok **mobile, djarju** flok **diary, festin** flok **party, iċċettjar** flok **chatting; ippresiedja** flok **iċċerja; niżżel** flok **iddawnlowdja, iddawwal** flok **iħħajlajtja, strixxi bojod** flok **zebra crossing, dwal tat-traffiku** flok **pedestrian lights** jew **traffic lights, nutrizzjonista** flok **nutritionist, imħaded ta' l-arja** flok **air bags, arja kkundizzjonata** flok **air conditioning, livell avanzat/intermedjarju/ordinarju** flok **A/Inter./O-Level, animaturi** flok **animators, ħatra** flok **appointment, żona** flok **area, pultruna** flok **armchair, assistent** flok **assistant, premju** flok **award, awtomatiku** flok **automatic, ilqugh** flok **barrier, spetaklu ta' sbuħija** flok **beauty pageant, kontijiet** flok **bills, sms vojta** flok **blank sms, databaži** flok **database, mgħammra b'kollox** flok **fully furnished, kankru** flok **cancer, sit elettroniku** flok **website, posta elettronika** flok **email, sħubija** flok **partnership, daww** flok **kollha interessati/involuti** flok **stakeholders, televotazzjoni** flok **televoting.**
- Min għandu r-responsabbiltà lingwistika, fosthom il-Kunsill tal-Malti u l-Akkademja tal-Malti, għandu bla dewmien jistqarr liema

---

⁴⁹ Ara footnote 6.

kelma għandha tintuża bil-Malti għal dak l-oġġett qabel ma l-kelma Ingliża tkun rabbieta sew l-għeruf fost il-poplu. Ma jagħmlux hażin lanqas jekk jissuġġerixxu l-kliem bil-Malti għal kliem stabbilit li diġà daħal bl-Ingliż.⁵⁰

- Il-kliem Ingliż integrat fil-Malti li jibqa' jinkiteb bl-Ingliż (skond it-tmien kriterju) m'għandux jinkiteb korsiv jew fil-virgoletti imma għandu jinkiteb normali. B'hekk nevitaw problemi li jafu jinholqu f'dokumenti ufficjali fejn kliem miksub korsiv jaf ikollu użu speċifiku (eż. f'dokumenti ta' istituzzjonijiet Ewropej). Apparti minn hekk, il-kitba ssir aktar Prattika.
- Kull tant żmien għandha tohrog lista ufficjali ta' kif għandu jinkiteb kliem Ingliż integrat fil-Malti u din il-lista tkun torbot lill-kittieba kollha (din l-istess lista għandha tithabbar fuq is-sit elettroniku tal-Kunsill tal-Malti u ta' l-Akkademja tal-Malti u tiġi aġġornata kontinwament). Din il-lista jkollha l-approvazzjoni tal-Kunsill tal-Malti u ta' l-Akkademja tal-Malti bħala l-ogħla entitajiet ta' l-ilsien Malti f'pajjiżna.
- Għadarba jittieħdu d-deċiżjonijiet dwar kif għandu jinkiteb il-kliem Ingliż integrat fil-Malti, irid isir tibdil minnufih tal-kotba li jintużaw fl-iskejjel u fuq kollox fid-dizzjunarji. Barra minn hekk, dan il-kliem ma jistax jerġa' jinbidel ortografikament jiġri x'jiġri. L-istabbiltà għandha tkun fattur ewlieni.

Konkluzjoni

Il-verità hi li din ir-realtà bqajna nħarsu lejha, niddiskutuha mingħajr ma jittieħdu deċiżjonijiet, u wisq nibza' li issa ħarbitilna minn idejna u li diffiċli jirnexxilna naqbduha minn qrunha! **Ma jistax ikun li d-deċiżjonijiet li hemm bżonn jittieħdu jibqgħu jkarkru u jkarkru ad infinitum f'għieħ id-diskussjoni. Id-deċiżjonijiet iridu jittieħdu u dan irid isir bla dewmien.** Inkella nkunu qegħdin naħlu l-enerġiji tagħna u nagħzqu fl-ilma. Importanti li l-konsultazzjoni ssir, imma f'kollox irid ikun hemm limitu. Irridu nagħmlu l-ħajja aktar faċli għal min irid juża l-Malti u jithabbebb miegħu.

---

⁵⁰ Minkejja li dan is-suġġeriment jaf jinstema' mqanzaħ u artifiċjali (u jiena stess inħossu hekk), però jaf jevita problemi ta' kif għandna niktbu kliem Ingliż fil-Malti. Suġġeriment ieħor daqstant artifiċjali jkun li meta kelma Ingliża tidhol fil-Malti, tingħata xi forma ta' plural sħiħ bħalma jagħmel Mario Serracino-IngloTT fid-dizzjunarju tiegħu eż. vidjo-vidjoġiet li ma jkunx però s-suffiss "-s" ħlief dan l-istess nom ma jkunx jirrifletti xi wiehed mill-kriterji diskussi f'punti 2-5. (Il-kriterju 6 japplika skond tintgħażilx il-possibbiltà (a) jew (b).)

Joseph Izzo Clarke

“Wara li tħarrigt dan il-ftit fil-qari bi lsienek, u wara li titharreġ ftit ieħor f’dawn il-kelmtajn, għandi nwissik qabel xejn illi, biex ma tinsix dak li tkun tghallimt, jeħtieġlek qatt ma tħalli l-qari u l-ktieb, u għalhekk jistħoqqlok tħarreġ lilek innifsek billi taqra u tikteb xi ħaġa, jekk mhux kuljum, għallinqas darbtejn fil-ġimgħa.”

(silta mill-*Myslen Phoenico-Punicum sive Grammatica melitensis* ta’ M. A. Vassalli, 1791)

Storikament Malta dejjem ġiet influwenzata mill-barrani li kien jiddomina fil-pajjiż. Il-lingwa Maltija hija xhieda ta’ dan, bil-varji elementi barranin li nsibu fiha. Minkejja li Malta issa indipendenti, l-influwenza lingwistika barranija, forsi anki minħabba l-globalizzazzjoni, baqgħet tidher. Fl-aħħar snin, però, it-tentattiv sabiex l-ilsien Malti jkun iktar regolat, konsistenti, u uniformi seħħ fuq bażi iktar strutturata.⁵¹ Illum il-Malti huwa wieħed mil-lingwi ufficċjali ta’ l-Unjoni Ewropea.⁵²

Ironikament, wieħed mill-ostakli għal żvilupp armonjuż tal-Malti huwa l-bilingwiżmu. L-Ingliż jagħti impressjoni ta’ qawwa, prestiġju, u versatilità akbar, u għalhekk il-Malti dejjem ibati f’din il-koeżistenza, minkejja li effettivament huwa l-ilsien matern tal-parti l-kbira tal-Maltin.⁵³

Huwa fatt li hemm tendenza ta’ numru kbir ta’ Maltin li jippreferu jużaw kliem li joriġina mill-Ingliż. L-implikazzjoni hawnhekk hija li l-Ingliż jagħti status soċjalment iktar għoli, jgħin fix-xogħol, u jgħin lil dak li jkun jimxi ‘l quddiem fil-ħajja għax “fid-dinja kulħadd jitkellm l-Ingliż”.⁵⁴ L-użu ta’ l-Ingliż f’Malta għaldaqstant huwa realtà u qed iwassal għal influwenza sproporzjonata fuq il-Malti. Kif għandu jiġi rregolat?

Irrid nagħmel premessa żgħira. Dak li ngħid jgħodd ukoll għal-lingwi kollha, mhux biss għall-Ingliż.

---

⁵¹ L-Att dwar l-ilsien Malti (Kap. 470 tal-liġijiet ta’ Malta), ta’ l-14 ta’ April 2005, waqqaf il-Kunsill ta’ l-ilsien Malti bħala l-awtorità li għandha tirregola l-użu u l-iżvilupp tal-Malti.

⁵² Regolament tal-Kunsill (KE) Nru 930/2004 ta’ l-1 ta’ Mejju 2004 dwar miżuri temporanji ta’ deroga dwar it-tfassil fil-lingwa Maltija ta’ l-atti ta’ l-Istituzzjonijiet ta’ l-Unjoni Ewropea

⁵³ Bejn wieħed u ieħor, 95% tal-Maltin jitkellmu l-Malti, skond l-aħħar studji.

⁵⁴ Din hija assunzjoni żbaljata fost ħafna Maltin. Hemm ħafna pajjiżi li fihom l-Ingliż ma jtkellmuh xejn. Ikun iktar preċiż ngħidu li l-Ingliż jtkellmuh persuni li jaħdmu f’setturi speċifiċi, bħad-diplomatiċi, tekniċi, u, ġeneralment, persuni li matul xogħolhom jiġu f’kuntatt ma’ barranin. Fl-ajruport ta’ Frankfurt, per eżempju, il-parti l-kbira tal-persunal titkellm l-Ingliż, però kif tmur fl-istazzjonijiet tal-petrol barra mill-ajruport, l-Ingliż mhuwiex mitkellm.

Nixtieq nikkjarifika wkoll punt żgħir fuq ir-regoli tal-Malti kif deskritti fil-korrispondenza li rċevejt, li tgħid li huma estratt mir-regoli “dwar l-ortografija tal-kliem ta’ nisel Inġliż”. Fil-verità, it-titolu jinkludi wkoll, barra n-neoloġiżmi Anglo-Sassoni, dawk rumanzi.⁵⁵ Huwa importanti li nżommu f’moħħna li dawn ir-regoli jirrigwardaw ukoll kliem li ġej minn lingwi oħra. Irrid ngħid ukoll li s-silta li ntbagħtet hija biss parti minn dawn ir-regoli.⁵⁶ Dan huwa importanti meta niġu biex nikkunsidraw bdil fir-regoli.

Irrid insemmi wkoll li hemm bżonn nagħmlu distinzjoni ċara bejn neoloġiżmi (li huma, fin-natura tagħhom, diġà Maltin u mhux barranin, u allura suġġetti għar-regoli tal-Malti), u kliem ieħor barrani li jidhol fil-Malti mitkellem (magħruf bħala *code-switching*), li mhuwiex teknikament kliem Malti.

X’naħseb jien? Jiena nemmen li r-regoli preżenti huma ċari biżżejjed biex inkunu nistgħu nibnu fuqhom, jekk kulhadd isegwihom u jintużaw sew. Iktar milli nara xi jrid jinbidel, l-ewwel nippreferi nistaqsi: Kemm, mill-Maltin, huma konxji tar-regoli li jeżistu llum? Ir-regoli preżenti jispeċifikaw b’mod ċar li ma għandniex nużaw kliem Inġliż meta teżisti kelma bil-Malti. Allura għandi ngħid (u nikteb) tarbija, mhux baby. B’hekk, il-kwistjoni ta’ kif nikteb baby ma tqumx għax il-kelma baby mhijiex kelma Maltija.

Qed tinholoq kwistjoni ta’ xejn għax ir-regoli jisħqu fuq id-distinzjoni bejn il-Malti mitkellem u dak miktub. Għaldaqstant, filwaqt li kulhadd għandu jesprimi ruħu kif iħoss xieraq (u jgħid baby minflok tarbija jekk irid),⁵⁷ il-kitba għandha tirrifletti mod ieħor. Dan ifisser li lanqas tqum il-kwistjoni fejn il-kelma bil-Malti teżisti.⁵⁸ Hawnhekk, dan huwa każ ċar ta’ *code-switching* li ma jqajjem l-ebda kwistjoni.

Ħafna drabi, il-bilingwiżmu wassalna sabiex nieħdu l-iktar kelma viċina li nsibu (l-Inġliż), filwaqt li drabi oħra żviluppajna l-istess kelma minn lingwa oħra (it-Taljan), biex b’hekk inholoq neoloġiżmu doppju għall-istess kelma (eż., xjenzat u xjentist). Hawnhekk il-kelma hija Maltija, u jkun qed jinholoq varjant. Il-problema hawnhekk hija li għandna nirregolaw dawn in-neoloġiżmi b’mod konsistenti u koerenti.

---

⁵⁵ Skond it-*Tagħrif fuq il-Kitba Maltija*, edizzjoni uffiċjali, aġġornata u riveduta, Klabb Kotba Maltin, 2004, p. 129, it-titolu komplet huwa “L-Ortografija ta’ Neoloġiżmi Anglo-Sassoni u Rumanzi fil-Malti - Żieda mat-*Tagħrif fuq il-kitba Maltija* (1924)”.

⁵⁶ Jonqos fil-fatt il-Parti Ċ, dwar “Regoli Partikulari”, li tinkludi erbatax-il taqsima fuq każijiet speċifiċi ta’ kliem li ġej mill-barrani.

⁵⁷ Però għaliex mhux kliem minn lingwi oħra, allura?

⁵⁸ Naturalment, għandha tkun prijorià ta’ l-esperti lingwistiċi Maltin li joħorġu dizzjunarju (Malti-Malti) approvat mill-Kunsill ta’ l-Ilsien Malti, li jindika l-ortografija, il-binja u s-sinjifikat korrett u preċiż ta’ kull kelma Maltija.

Hawnhekk ir-regoli huma pjuttost ċari: kelma li ssir Maltija (skond ir-regoli) għandha toqgħod għar-regoli tal-kitba Maltin. Dan jgħodd kemm għall-kliem mill-Ingliż kif ukoll għal dawk ta' oriġini rumanza. Dawn ta' l-aħħar huma ppreferuti għaliex ortografikament huwa iktar faċli li taqleb il-kelma għall-forom derivattivi li joħroġu minnha. Din hija regola li kważi hadd ma josserva, minħabba l-predominanza ta' l-Ingliż, li twassalna nippreferu niktbu kliem bħal "televixin" (minflok "televiżjoni") u "niċċalingja" (minflok "nisfida", naħseb fil-binja "iċċalingjajthulkom"). Dan qed iwassal għal problemi meta noħroġu d-derivattivi tagħhom, għax minn televiżjoni wieħed jista' joħroġ televiżivi, televiżivament, televiżjonijiet, u oħrajn, filwaqt li minn televixin dan huwa iktar diffiċli. Ir-raġuni tinsab fil-fatt li l-Ingliż għandu struttura differenti mill-Malti, li huwa iktar viċin il-lingwi rumanzi, kemm fl-istruttura morfologika, kif ukoll fil-binja tiegħu.

Il-kwistjoni allura tqum fejn kelma bil-Malti ma teżistix, ngħidu aħna kelma li tfisser xi haġa ta' natura teknika, teknologika, jew ta' oqsma oħra (mediċina, informatika, eċċ.). Kif għandna nsolvu din il-problema? Jekk nimxu fuq regoli speċifiċi, wieħed ikun jista' joħloq kelma jew espressjoni għaliha. Ħafna minn dan il-kliem ma jinħoloqx fil-laboratorju, imma fil-ħajja ta' kuljum, bil-prattika tal-kitba, tal-qari u tal-kelma. Il-problema vera hija li aħna l-Maltin m'aħniex nipprattikaw ilsienna, u b'hekk, għal varji raġunijiet, il-Malti tagħna m'aħniex niżviluppawh u noħolqu dan il-kliem.

Waqajna allura f'tendenza perikoluża li minnha ma stajniex (u ma nistgħux) noħroġu malajr. Saħansitra, issa qed nużaw neologizmi Ingliżi fejn ma hemmx bżonn.⁵⁹ M'huwiex aċċettabbli li jittiehed dejjem kliem mill-Ingliż minflok ma jinħoloq kliem bil-Malti, anki dak il-kliem li ma nużawx ta' spiss (eż., aircraft carrier). F'dawn il-każijiet, donna nibzġhu noħolqu kuncett Malti (vapur ta' l-ajruplani? ġarrej ta' l-ajruplani? ajruport tal-baħar? erfa' ajruplani?). Dan il-fatt juri li aħna l-Maltin f'it ipprattikati fl-ilsien tagħna, ma nħossniex komdi nagħmlu hekk, u nevitaw nagħmlu hekk minħabba ċerta stigma soċjali li jidher li nħossu, barra li l-għażż malajr iwaqqaf dan l-iżvilupp. Il-proċess li bih lingwa tiżviluppa kliem tekniku (eż., brake, gearbox, eċċ.) kien kważi għal kollox nieqes matul dawn l-aħħar snin.

Is-sempliċi fatt li qegħdin nużaw daqstant kliem li ġej minn lingwi barranin juri kemm huwa ttraskurat il-Malti. Is-sempliċi fatt li aħna l-Maltin, bħala Maltin, naċċettaw mingħajr ebda reżistenza li nużaw kliem Ingliż u ma nużawx kliem Malti li ġa jeżisti jfisser li għalina l-Malti mhuwiex importanti, u li għaldaqstant m'aħniex niħduh bis-

---

⁵⁹ F'Diċembru 2007, preżentatur fit-televiżjoni Maltija uża l-kelma "niħħelpja" minflok "ngħin". Dan huwa każ tipiku u mhuwiex każ iżolat.

serjetà. Dan iseħħ għaliex sa minn mindu kbirna ħarisna lejn il-barrani bħala l-ispirazzjoni (u l-aspirazzjoni) ewlenija tagħna. Hemm numru ta' ideat żbaljati f'moħħ il-Maltin dwar xi jfissru l-kulturi (u l-lingwi) barranin. Waħda minn dawn hija li dawn huma aħjar minna. Dan ma huwa veru xejn. Mingħajr ma naqgħu fir-ridikolu u ngħidu li aħna l-Maltin aħjar mill-barranin, irridu ngħidu lilna nfusna li l-Malti huwa tajjeb daqs il-lingwi barranin, bid-difetti u l-preġi tiegħu.

U dan huwa l-qofol ta' kollox. Għandha nibdew nikkunsidraw l-ilsien Malti bħala l-ilsien tagħna.⁶⁰ Kliem li ġej minn barra għandna nintegrawh fil-vokabolarju u nqisuh li huwa kliem Malti, sakemm dan ikun skond ir-regoli u dan ma jseħħx fi kwantitajiet industrijali u b'mod li jagħmel ħsara (qed nirreferi għall-Malti miktub, mhux dak mitkellem), tkun xi tkun l-orìgini tiegħu, filwaqt li nibdew nużaw il-Malti tagħna biex noholqu l-kliem Malti. Eżempju żgħir juri dan li qed ngħid: Għaliex ħafna Maltin ma jaççettawx li ngħidu tennis tal-mejda minflok table-tennis?

Jekk wieħed iħares lejn il-Malti llum, jara li għandu ħafna kliem ġej minn lingwi barranin. Dan mhuwix ħażin. Fil-fatt dan iseħħ fil-lingwi kollha. Filwaqt li xi kliem jibqa' jinkiteb bl-Ingliż f'lingwi barranin, oħrajn jiktbumhom skond l-ortografija ta' dik il-lingwa (taksi, faks, eċċ.).

Dan ma għandux ifisser li dawn il-kelmiet ma jkunux Maltin. Lingwa ma tistax tgħix iżolata, għaliex issir fqira. Biżżejjed tara kemm lingwi oħrajn, l-Ingliż fosthom, saru sinjuri billi ħadu minn lingwi barranin mingħajr problemi ta' xejn. L-Ingliż ta' llum għandu biss 4500 kelma ta' orìgini Anglo-Sassona (1% biss tad-dizzjunarju ta' Oxford), il-bqija tal-kliem huwa ta' orìgini Daniża, Normanna, Latina, Franciża, eċċ.⁶¹ Però, l-Ingliżi mhumiex sejrjn jużaw tennis tavolo meta huma għandhom table-tennis. Ħafna nies huma konvinti li l-kelma extra ġejja mill-Ingliż. Il-verità hija din hija kelma Latina, u kienu l-Ingliżi li ħaduha minn din il-lingwa. Bl-istess mod, il-kelma fax hija adattament u taqsira tal-kelma Latina fac simile. Fi kliem ieħor, il-Maltin ma jkunux iridu jkissru kelma li jaħsbu li ġejja mill-Ingliż, filwaqt li kienu l-Ingliżi stess li kkorrompew il-kelma mill-bidu nett!

Wieħed għandu jżid, madankollu, li lingwa u l-iżvilupp tagħha għandhom jiġu evalwati fid-dawl tal-proċess storiku tagħhom. Għaldaqstant, filwaqt li l-Ingliż issaħħaħ u żviluppa ruħu anki minħabba li r-Renju Unit sar potenza ekonomika, industrijali,

---

⁶⁰ Il-Kostituzzjoni Maltija tagħmel din id-distinzjoni. Hemm differenza kbira bejn ilsien nazzjonali u lsien uffiċjali, imma għadd ta' persuni jippreferu jqegħduhom fuq l-istess livell.

⁶¹ Bill Bryson, *Mother Tongue*, Penguin Books, 1990, p.50.

militari, kulturali ta' livell dinji, il-Malti dan kollu ma kienx, u żviluppa biss fi h'dan żvilupp storiku differenti.

Wiehded għandu jirreżisti dominazzjoni esterna, jew jisfrutta u jieħu dak li jista' minnha? L-Ingliż għandna nħalluh għal rasu, jew nieħdu kemm nifilhu minnu? In medio stat virtus. Għandna nieħdu, iva, mill-Ingliż, iżda għandu jkollna kuxjenza distinta speċifika Maltija li tippermettilna niżviluppaw il-Malti. Hawnhekk, il-Maltin qed jonqsu. Ma hemmx din l-identità, jew almenu, ir-rieda li niddistingwu lilna nfusna mill-barrani. In-nazzjonalizmu hawnhekk ma għandu x'jaqsam xejn. Li tkun kburi bik innifsek, filwaqt li tirrikonoxxi l-limiti tiegħek, juri realiżmu għaqli li jippreservalek l-identità kulturali tiegħek, mingħajr ma tgħix f'bozza ta' protezzjonizmu fieragh.

Xi ftit eżempji juru aħjar dan il-kuncett. Il-Malti għandu plural tiegħu. Però aħna ppermettejna li mhux biss indaħħlu l-kelma barranija, iżda r-regoli grammatikali li jiġu magħha wkoll.⁶² Ir-regoli dan ma jippermettuhx. Għaldaqstant, fil-prattika nippermettu l-plural Ingliż (imma anki dak Taljan). Billi nibzgu nkissru l-kelma barranija, aħna nkunu qegħdin nammettu s-superjorità tar-regoli tal-lingwa barranija fuq dawk tal-Malti. Din ma nistgħux naċċettawha. Mhux biss, inħolqot distinzjoni bejn il-kliem li ġej mit-Taljan, mill-Ingliż, u mill-Għarbi, b'regoli grammatikali li jirriflettu din l-origini.⁶³ Dan mhuwiex aċċettabbli. Kliem barrani li jsir Malti għandu joqgħod għar-regoli tal-Malti. Għaldaqstant, filwaqt li l-Malti għandu jkun b'saħħtu biżżejjed biex jilqa' fi h'danu kliem barrani li huwa parti mil-lingwaġġ dinji (iktar milli mill-Ingliż, eż: Jazz, Hockey, mezzo soprano), huwa għandu jkollu l-kapaċità li joħloq huwa nnifsu l-kliem. Din il-funzjoni, bi ftit eċċezzjonijiet imdawlin, kienet fil-prattika nieqsa fil-Malti.

Huwa fatt li l-parti l-kbira tal-Maltin jitekllmu bil-Malti, filwaqt li huwa daqstant indiskutibbli li l-parti l-kbira tal-Maltin jippreferu jużaw l-Ingliż meta jiġu biex jesprimu ruħhom fil-kitba. B'konsegwenza ta' dan, il-Malti ġeneralment iħossu komdu jitekllm il-Malti, filwaqt li huwa ftit ipprattikat fl-Ingliż mitkellem, iżda minnaħa l-oħra jippreferi l-Ingliż meta jiġi biex jikteb, għaliex huwa

---

⁶² Eżempju ta' dan huwa l-użu ta' "Netwerk", bil-plural "Netwerks" u mhux "netwerkijiet". Dan jiswa wkoll għall-kliem li jorigina minn lingwi oħra bħat-Taljan (eż. "mediku", bil-plural Taljan "medici" u mhux "mediki").

⁶³ Dan jidher l-aktar ċar meta tiġi biex tgħallm il-Malti lill-barranin, kif sabet marti meta bdiet tagħmel hekk xi tliet snin ilu. Il-Maltin ftit għandhom esperjenza ta' dan, għaliex ftit kienu l-barranin li tgħallmu l-Malti. Meta tgħallm il-Malti lill-barranin, tinduna li trid tiddistingwi bejn kliem li ġej mill-Għarbi, mit-Taljan, u mill-Ingliż, u tara li dawn għandhom regoli differenti, skond l-origini tagħhom. Il-Maltin ġeneralment jifhmu dawn it-tliet lingwi, iżda l-barranin le, u jsibuha diffiċli jagħmlu din id-distinzjoni.

mħarreġ fil-kitba ta' Inġliż formali iktar milli mill-Malti, iżda ftit li xejn jikteb bil-Malti.

Din hija premessa fundamentali u tagħti lok għal sitwazzjoni stramba, iżda pjuttost normali f'soċjetajiet bilingwi, jiġifieri, li l-Maltin jaħsbu bil-Malti meta jiktbu bl-Inġliż, filwaqt li jaħsbu bl-Inġliż meta jiktbu bil-Malti.⁶⁴

Huwa naturali għaldaqstant li l-proċessi mentali kumplessi jwasslu għal influwenza kbira taż-żewġ lingwi fuq xulxin, u jġibu korruzzjoni reċiproka tal-binja u tat-terminoloġija ta' dawn iż-żewġ lingwi. Din il-korruzzjoni tidher ukoll fejn jidhlu lingwi oħra, iżda fil-każ ta' lingwi li għandhom binja iktar simili għal dik Maltija (eż., il-Franċiż jew it-Taljan), din għandha tendenza tidher inqas fl-istruttura u iktar fit-terminoloġija.

Il-lingwi barranin jifilħu jimportaw numru ta' kliem minn barra għaliex huma b'saħħithom, minħabba sitwazzjoni dominanti f'kuntesti oħra wkoll. Il-Malti, li ma jinsabx f'din il-pożizzjoni, għandu jagħraf jieħu kliem barrani biex isostni sew, mingħajr ma jeċċedi b'mod li jimtela bih u jitlef kull sens ta' identità li għandu.

Ir-regoli preżenti jimplikaw li m'għandux ikun hemm importazzjoni tar-regoli grammatikali tal-lingwa oriġinarja tagħhom. Huwa tajjeb li jkun hekk. Filwaqt li importazzjoni ta' terminoloġija hija importanti, neċessarja u utli, it-terminoloġija għandha tiġi sottomessa għar-regoli tal-Malti,⁶⁵ safejn tiġi aċċettata bħala kelma Maltija, u tkun limitata biss għal dak li huwa neċessarju. Iktar importanti, però, għandu jkun hemm kuxjenza iktar qawwija tal-kapaċità tagħna li noholqu kliem Malti.

Suġġerimenti fuq kif għandu jinkiteb il-kliem ta' nisel Inġliż

Hemm modi diversi kif il-lingwa tiżviluppa. Tista' tagħmel hekk billi tissellef kliem, billi tohloq neoloġiżmi, kif ukoll bil-kreattività, permezz ta' mezzi speċifiċi bħal-letteratura, ideat godda li jinxterdu fil-pajjiż, l-attivitajiet kulturali, żviluppi teknoloġiċi, soċjali, ekonomiċi u ħafna żviluppi f'oqsma oħra li jseħhu fil-pajjiż. Naturalment, il-lingwa tiżviluppa wkoll (u tistabbilixxi standard) billi jkun hemm regoli ċari li kulħadd isegwi mingħajr ma jivvinta regoli huwa stess. Ikun kompletament inutli li jsiru regoli godda jekk il-Maltin jiddeċiedu, għal raġunijiet mhux ġustifikati, li ma

---

⁶⁴ Ktieb interessanti f'dan is-sens huwa *The bilingual Family*, li jispjega dawn il-mekkaniżmi f'ċertu dettall (Edith Hardin-Esch u Philip Riley, Cambridge university press, it-tieni edizzjoni, 2003).

⁶⁵ Dan ifisser li jekk nieħdu kelma mill-Inġliż, irridu nippronunzjawha bil-Malti, mhux bl-Inġliż. Kelma bħal data għandha tinqara skond kif ir-regoli tal-fonemi Maltin jindikaw, jiġifieri data, mhux dejta.

jsegwuhomx. Sfortunatament, minkejja li hemm dawn ir-regoli, anki jekk mhux perfetti, dawn ma ġewx osservati. Aħna l-Maltin lesti naċċettaw regoli ġodda anki jekk ma naqblux magħhom?

Fil-fehma tiegħi, mhumiex ir-regoli li għandhom jinbidlu, ħlief għal xi kjarifiki neċessarji, imma l-atteġġament tagħna l-Maltin lejn l-ilsien tagħna (u lejn xulxin, nazzarda ngħid). Jiena konvint li mill-mument li jsir hekk, jinstabu ħafna soluzzjonijiet, kif diġà ġie indikat minn min ġie qabilna u kien tabilhaqq iħobb il-Malti. Għalija l-qofol tal-problema jinsab fil-fatt li aħna l-Maltin ma ħadniex ħsieb tal-Malti, u m'aħniex kburin biżżejjed bih.

Minflok ma nippruvaw indawru l-Malti f'lingwa barranija, għandna nkunu kapaċi nitgħallmu sew il-Malti kif ukoll il-lingwi l-oħrajn barranin, b'mod distint u parallel.

Fir-rigward ta' dan il-kliem, jekk il-Malti jkun b'saħħtu biżżejjed, ikun jista' jaċċetta kliem barrani mingħajr ma jkollu b'zonn jaqilbu ortografikament, għaliex dan ikun f'minoranza żgħira, kif jiġri ġeneralment f'lingwi oħrajn. Peress li l-lingwa mhux dejjem hija loġika fl-iżvilupp tagħha, mhux faċli tindika regola speċifika ta' kif jinkiteb. Ġeneralment, però, għandha tinstab kelma Maltija għal ħafna kuncetti, sabiex l-importazzjoni titnaqqas għal livelli aċċettabbli.⁶⁶

Fil-qasir, m'għandux ikun hemm kliem miktub bil-korsiv jew bil-virgoletti, u għandu jkun hemm proporzjoni ħafna iżgħar ta' kliem importat mill-Ingliż (u anki mil-lingwi barranin). Ikun importanti wkoll li r-regoli jispeċifikaw liema huwa l-plural veru tal-Malti, b'mod li anki kelma barranija tiegħu l-plural Malti (u nevitaw id-duwalizmu bejn, per eż., flats u flettijiet). F'dan il-kuntest, ikun utli wkoll li tiġi ċċarata r-regola ta' l-aġġettivi li joriġinaw minn kliem barrani (kontestata jew, kif tispeċifika r-regola għall-verbi, ikkontestata).

Kunsiderazzjonijiet li għandhom isiru fit-tfassil tar-regoli

Wieħed mill-prinċipji importanti ta' l-abbozzar ta' kull tip ta' regoli huwa li l-ewwel iridu jiġu stabbiliti r-regoli li jirriflettu l-prinċipji fundamentali, sabiex jiġu wara stabbiliti l-varji regoli sekondarji oħra, kif ukoll l-eċċezzjonijiet għalihom. Jidhirli li dan għandu jkun il-bażi ta' kull regola tajba, li tkun tista' ddum u tilqa' tajjeb għall-bidliet li jseħhu fiż-żmien. Qabel xejn irid ikun hemm qbil ġenerali fuq dawn il-prinċipji fundamentali. Jidhirli li r-regoli preżenti huma prinċipji fundamentali, u għaldaqstant qabel ma jinbidlu għandu jkun hemm kunsens bejn min qed jibdilhom.

---

⁶⁶ Eżempju tajjeb hija "qarrej tal-provi" (proofreader), li issa ġa stabbilixxiet ruħha. Din hija l-prova li meta jsir l-isforz, tinstab kelma Maltija sabiex niddeskrivu kuncett jew idea.

Kellu raġun M. A. Vassalli meta hegġeg lil min qed jitgħallem il-Malti jipprattika l-qari u l-kitba bil-Malti. Għandu jkun hemm sforz qawwi mill-awtoritajiet edukattivi sabiex isir dan. Għandu jkun hemm inċentivazzjoni lill-kittieba bil-Malti. Numru sabiħ ta' kittieba qegħdin jagħmlu diġà dan l-isforz fil-letteratura, u r-riżultati huma fost l-isbaħ kitbiet li wieħed jista' jsib. Kittieba bħal Anton Buttigieg, Lino Spiteri, Trevor Zahra, Kilin, Oreste Calleja, Alfred Sant u ħafna oħrajn taw kontribut kbir lill-Ilsien Malti. Però, kemm huma dawk il-Maltin li qrawhom, qegħdin jaqrawhom, jew qed jiġu mħajra jaqrawhom?

Jekk wieħed ma jaqrax kotba, wieħed jista' jipprova jirrikorri għall-medja. Hawnhekk, ir-riżultati huma ħafna inqas inkoraġġanti. Il-kwalita hija baxxa, b'xi eċċezzjonijiet limitati ħafna, u inkonsistenti, bir-riżultat li l-poplu qed jieħu eżempji żbaljati jew kontradittorji. Illum nafu l-importanza tal-medja u naċċettaw li ħafna aktar nies jaqraw xi gazzetta jew rivista milli qatt qabel. F'dan id-dawl il-medja ġgorr fuq spallejha responsabbiltà akbar sabiex tikteb Malti korrett u sempliċi, li jsegwi l-idjoma Maltija u mhux dik barranija. Anki hawnhekk, allura, għandu jsir sforz, l-ewwel nett mill-medja, però anki mill-awtoritajiet, sabiex jintlaħaq dan il-livell.

It-taħriġ sabiex nidraw niktbu u naqraw il-Malti għandu joħroġ mill-iskejjel, mill-għalliema, u minn kull min huwa involut fl-edukazzjoni tal-Malti. Ħafna drabi nieħu l-impressjoni li s-sistema edukattiva tagħti messaġġ subkonxju lill-istudenti li l-Malti huwa inferjuri meta mqabbel ma' lingwi oħra. Il-Maltin għandhom jiġu mgħallma li lsien pajjiżhom huwa l-ikbar karta ta' identità li jista' jkollhom, u li għandhom ikunu kburin bih.

Irridu nagħtu l-valur misthoqq lill-Malti filwaqt li ma jiġux ittraskurati l-lingwi l-oħrajn. Huwa possibbli li titgħallem iktar minn lingwa sew fl-istess ħin – jien nara tfal ta' 9/10 snin li bħalissa jafu sew bejn erba' lingwi u ħamsa. F'dan is-sens, min jgħallem huwa l-iktar mezz importanti sabiex isir dan.

Wara kollox, x'inhu l-iskop li nimitaw kulturi oħrajn jekk aħna m'aħniex dak li qed nippruvaw nimitaw? Jekk nagħmlu hekk, inkunu pupazzi mingħajr ma nkunu nafu x'qegħdin nagħmlu.

Frank Mercieca

Tul l-istorja millenarja tiegħu l-ilsien Malti sab ruħu kemm-il darba wiċċ imb'wicc ma' xi burraxka. Tajjeb jew ħażin dejjem ħareġ rebbieh għalkemm gie miġruh u għadu. Mat-temma tal-ħakma Għarbija sal-miġja tal-Kavallieri f'Malta daħal ħafna kliem Taljan Latinizzat. Matul il-ħakma tal-Kavallieri f'Malta u anke tul il-ħakma Ingliża, nistgħu ngħidu sa ftit tas-snin ilu, fil-Malti daħlet raxxa kbira ta' kliem mit-Taljan illi, tajjeb jew ħażin, il-lum huwa mxieriek fil-lessiku ta' lsienna. Żgħir ħafna kien l-effett tal-ħakma qasira tal-Franċiżi fuq Malta. Dan kollu ġara fi żmien meta Malta kienet taħt il-ħakma tal-barrani.

Ma' l-aħħar nofs tas-seklu li għadu kemm ħalliena u maż-żerniq tattielet millennju, qed nilmañ tberraq fuq il-Malti l-ewwel burraxka, fejn il-lum il-Malti m'għadux taħt il-ħakma tal-barrani, imma taħt Malta Maltija.

Raġunijiet

Il-Malti, bħal ilsna oħra, huwa mezz ta' komunikazzjoni, u allura ma jstax ikun xi ħaġa statika, wieqfa u ma titharrikx, imma huwa proċess organiku, ħaj u allura jimxi maż-żmien. Izda, it-telqa u l-bruda, flimkien ma' l-indifferenza u nuqqas ta' għozza minn niesu stess, hija waħda mill-kawżi ewlenin li jinsab fejn jinsab – f'qagħda mwiegħra. Din donnha bħal marda li tintiret għax anki dawk li ħabbew il-Malti l-bierañ u qabel il-bierañ kienu ftit fil-għadd u qalgħu fuq wiċċhom bla ħniena.

U allura r-raxxa kbira ta' kliem mill-Ingliż li diehel fil-Malti mil-lum għal għada, bħal mixtla tal-ħabaq, sabitna fuq sieq waħda, fejn hija indirettament il-kawża maġġura, izda mhix il-kawża diretta. Il-kawża hija indiretta.

L-istampa u l-istazzjonijiet awdjo-viżivi

Dawn qed jagħmlu ħerba sħiħa mill-Malti. Qajla jimportahom mill-grammatika. Żbalji bl-addoċċ u ta' kuljum. Regoli bażiċi grammatikali qed jinkisru kuljum bla ebda tingiż ta' kuxjenza. Addijo ortografija; addijo sintassi; addijo morfologija; addijo lessiku. Niltaqgħu ma' kliem bħal: *pjazzez*, *gwerrer*, *flottot*, *il-quddiem*, *l-hawn*, *l-hinn* u ħafna karfa, tilqit u rmixk ieħor.

Qed niltaqgħu wkoll ma' kliem mill-Ingliż taparsi mlibbes libsa Maltija, li mhux fidil lejn il-fonetika ta' l-orijinal. Nagħti xi tixbihat:

a) tim (tal-football)	din tinqara <i>tim</i> ta' <i>timber</i>
b) unjin	din trid tiġi <i>junjin</i>
c) dijżil	din trid tiġi <i>dizil</i>
d) ġins	din bil-Malti ma tinkitibx.

Dawn il-mezzi ta' komunikazzjonijiet soċjali jien inxebbahhom b'hal sikkina b'zewg ixfar. Minn banda jistgħu jkunu b'hal mingel li jaħsad bla ħniena kulma jsib quddiemu, iżda mill-banda l-oħra jista' jkun fawwara ta' ġid u barka. Ara l-kelma *tisliba*, nom semitiku relattivament ġdid, daħal fil-Malti u ġie aċċettat minn kulhadd. Imma din il-kelma *biss* daħħalna. Kemm tlifna u qed nitilfu b'ritmu mgħaġġel kliem minn 'tagħna'!

L-isem propju 'Peppi' wkoll ilu li nqata' minn fomm in-nies tal-bliet u minn ċerti mkejjen oħra. Imma tambar il-lum u tambar għada, dan l-isem reġa' daħal u ġie aċċettat mhux biss mill-kotra iżda mill-oġġha saffi tas-soċjetà Maltija. Kemm iddum ittambar fuq it-televiżjoni! Fl-aħħar in-nies taċċettah.

Kliem internazzjonali

Kliem internazzjonali għandu jinkiteb kif ħareġ minn ġuf ommu, mingħajr virgoletti u bla korsiv. Għandna niktbu: memorandum / ultimatum / apartheid / tsunami / referendum / moratorium.

Qed nistħu, nibzġhu, jew forsi...?

Forsi qed nistħu. Għandu mnejn li qed nibzġhu. Imma waħda mill-kawżi ewlenin aktarx li hija l-bruda u n-nuqqas ta' interess flimkien mal-ħsieb li jgħaddilna minn moħħna li nkunu nies ta' ċerta klassi jekk nitkellmu u niktbu tagħsida ta' Malti u Inġliż, ħalli mbagħad nostru, naħbu, innissu u nordmu dak li hu tagħna. Din it-tendenza ilha sejra s-snin u għadha għaddejja b'ritmu mgħaġġel tabilhaqq.

Nagħti xi tixbihat:

1)	washing machine	magna tal-ħasil
2)	washroom	kamra tal-ħasil
3)	roundabout	dawwara
4)	drink	qatra/qatra rqiqa
5)	boyfriend	namrat/maħbub
6)	girlfriend	namrata/maħbuba
7)	weekend	tmiem il-ġimgħa
8)	brackets	qawsejn
9)	within brackets	fil-qawsejn/bejn il-qawsejn
10)	eku	diwi
11)	screen (TV/cinema)	liżar
12)	mushroom	faqqieġh
13)	draw (fil-football)	indaqs

Għaġeb li ssib nies ta' ċerta klassi li jgħidulek li b'hekk inkunu nagħnu 'l-lingwa. Imma l-verità hija waħda. M'hemmx għajrha. B'hekk inkunu ninjettaw fil-vini ta' lsienna velenu li jwassal għal marda terminali. U nħoss li 'l hemm resqin. Jekk ser nibqgħu mexjin b'din l-ideoloġija li nħaddnu ta' ħaddieħor u nbarru dak li hu tagħna, ser inhezzu s-sisien li fuqhom ilsienna hu mibni, speċjalment il-lessiku u l-morfoloġija, u mbagħad niġu magħrufin mal-barranin li lsienna hu biss tip ta' *pidgin English*. U bir-raġun.

Nomi mill-Ingliż fil-Malti

Nomi bl-Ingliż jew mill-Ingliż fil-Malti qed joħolqu l-akbar sfida u theddida lil ilsienna. Tabilhaqq aktar mill-verbi. Kliem bl-Ingliż kif Alla ħalqu miktub bil-korsiv jew fil-vigoletti joħloq aktar tfixkil. Dan il-kliem għandu jinkiteb kif jinħass fil-Malti basta jkun ixaqleb lejn l-istruttura Maltija u jtnissel kliem iehor minnu, iżda dak li jiġi f'konfront mal-fonetika u ma' l-ortografija għandu jibqa' jinkiteb fl-Ingliż. Dwar dan ilna nħawdu u għadna nħawdu. Kliem mill-Ingliż ma jstax jidher fl-istampa jekk waqt il-qari l-qarrej jiltaqa' ma xi xkiel jew saram, jiġifieri ikun irid jieqaf biex jispelli l-kelma mill-Ingliż. Jiġi waqtiet li allavolja jieqaf u jipprova jispelli, xorta waħda ma jirnexxilux, tant tkun kerha u stramba l-kelma mlibbsa libsa Maltija. Mhux kull kelma mill-Ingliż tista' tieħu bixra Maltija. Nomi li jispicċaw bis-suffiss *-ision* bħal: *revision / division / television / incision / derision / decision*, ma jstgħux jinkitbu bil-Malti għax inkunu noħolqu ittra ta' l-alfabett li fil-Malti ma għandniex.

Il-verżjoni Maltija tal-kelma bl-Ingliż *boots* hija ħażina wkoll, għax il-fonetika Maltija ta' din il-kelma ma taqbel xejn mal-fonetika Ingliża. Il-kelma *buz* (*boots*) kif insibuha stampata fil-gazzetti hija korrotta għax *buz* tinqara *buz* ta' *buz-zar* jew *buz* ta' *buz-zett* u mhux *boots*.

Imma għalkemm in-nomi u l-verbi mill-Ingliż huma l-kawża ewlenija tar-rebus li fih jinsab il-Malti fi żmienna, jibqa' l-fatt, kif stqarrejt fil-bidu, illi dawn m'humieħ il-kawża diretta. Huma l-kawża indiretta.

Il-mezzi ta' komunikazzjonijiet soċjali, speċjalment l-istampa u l-istazzjonijiet awdjo-viżivi għandhom effett kbir fuq il-poplu, u żgur li jinfluwenzawh kif għandu jtkellem u jikteb fil-ħajja tiegħu ta' kuljum. Dan jiddependi minn ħaġa waħda biss: kemm iħobbu lsien pajjiżhom u kemm huma mkissra fl-ilsien li biħ tkellmu meta kienu għadhom ma' djul ommhom. Li l-Malti jiġi mgħallem minn min ma jafx il-Malti jew jaqa' u jqum minnu, mhuxwix prinċipju li għandu jiġi aċċettat minn poplu intelliġenti. Huwa bluħa. Il-Malti lest li jitgħallem, basta tgħallmu.

Jalla fi żmien mhux bghid nerġghu nibdew naqraw u niktbu Malti tal-Maltin bħal dak li nsibu f'*Taħt Tliet Saltriet*, f'*Ineż Farruġ*, il-kitbiet ta' Dun Xand Cortis u kittieba oħra ta' żmienhom u ta' żmien uliedhom.

Verbi mill-Ingliż fil-Malti

L-għadd ta' verbi mill-Ingliż fil-Malti, l-istess bħan-nomi, hu kbir tabilhaqq. Uħud minnhom irridu ndaħħluhom għax m'għandniex tifsira tagħhom fil-Malti, u fid-dehra ma jidhrux daqstant koroh kif jidhru ċerti nomi u nomi komposti. Imma hawnhekk, bħan-nomi,

irridu nerggħu mmorru mnejn ġejna. Ħafna minnhom għandhom tifsira fil-Malti, imma din mhix qed tintuża għax il-ħila li nfissru rwieħna bil-Malti hi limitata u fjakka wisq. M'għandniex ħila li nfissru rwieħna bil-Malti tal-Maltin għax ma nafuhx u l-ħażna fil-lessiku Malti hija fqira qatigħ. Għandu mnejn hemm xi raġuni oħra, imma mistura.

Minn dawn aħna għandna għexieren fuq għexieren li qed jidfnu u jnessu l-kelma Maltija. Ser insemmi biss waħdiet.

- 1) ixxiftja – *to shift* – xaqleb, qaleb, dar, bidel, miel, ġenneb
- 2) iffansja – *to fancy* – sħajjel, deherlu li, fantas, sawwar, berren, webbel, immaġina, ħolom, ħallem
- 3) iddimja – *to dim* – għakkes, naqqas, dallam, dennes, ċajpar, qalla', dardar, baxxa, dellel
- 4) ittrikkja – *to trick* – daħak b'xi ħadd, qarraq, inganna, lagħab lil xi ħadd, wera wiċċ b'ieħor, wera d-debba u qabbeż il-ħmara
- 5) ippikkja – *to pick* – għażel, naqqa, silet, nitef, ħammel, feraq, fela, naqqar, mexmex, qata', naqqas, teftef
- 6) ibbidja – *to bid* – ikkmanda, ordna, amar, stieden, sellem, offra, għamel offerta, tefa' l-offerta, għolla (prezz)
- 7) ikklaxxja – *to clash* – tlewwem, twiegħer, liem, ħabat fl-istess data, kellu xi jgħid ma', kisirha ma', ħabat difru ma', ħabat ma', ħadha ma', intrefa' minn, ixxellef ma', ħabat għal
- 8) ippottja – *to pot* – ħawwel / xettel f'qasrija, qata' bilja / naqqa bilja / għamel bilja
- 9) ipplejtja – *plate* – qaleb (ikel fi platt jew sjett)
- 10) Iffilettja – *to fillet* – xerraħ, fellel
- 11) Ibblidja – *to bleed* – faġar / infaġar, fasad / infasad
- 12) Iwwoxxja – *to wash* – ħasel, naddaf

Verbi komposti (magħġuna minn aktar minn kelma waħda) m'humieħ xi speċjalità fil-Malti. Insibuhom ukoll f'isna oħra fejn dawn jagħnu 'l-lingwa u jirfdu l-lessiku tagħha. Nagħtu tixbiha jew tnejn.

- 1) *to pay attention to ... operam dare ...* qagħad ħsiebu hemm, qagħad attent, ħaddem moħħu
- 2) *to keep in mind ... in memoriam tenere ...* żamm f'moħħu, żamm quddiem għajnejh, tgħallem bl-amment
- 3) *to get rich ... rem facere ...* sar sinjur, far bil-liri, għereq fil-liri

Nagħtu kas x'inhu jagħmel ħaddieħor

Aħna bħala pajjiż żgħir fejn il-popolazzjoni qatt ma tista' tilhaq il-miljuni nkunu għaqlin jekk nimxu fuq il-passi ta' ħaddieħor, speċjalment ta' pajjiżi żviluppanti, u nippruvaw nixbhuhom u nagħmlu bħalhom. X'nirbħu għandna. M'għandna xejn x'nitilfu. Kliem li aktarx it-tnissil tiegħu hu Inġliż, dawn ħaddnuh, imma fasslulu libsa li tkun ta' xerqa għal ġenshom u arthom. Biex niftieħmu aħjar nagħtu xi tixbihat.

<u>Malti</u>	<u>Ingliz</u>	<u>Latin</u>	<u>Taljan</u>
wajper	wiper	vetritersarium	tergicristallo
tur	tour	circuitus	giro
strajk	strike	operistitium	sciopero
xampu	shampoo	capitilavium	sciampo
skajskrejper	skyscraper	caeliscalpium	grattacielo
maxingan	machine gun	polybolum	mitragliatrice
gowl	goal	retis violatio	rete
akkawntant	accountant	ratiocinator	ragioniere
blekk market	black market	marcatura clandestina	mercato nero
juwt hostel	youth hostel	hospitorium	ostello
ġag / mag	jug / mug	urceus	boccale
landslajd	landslide	terrae lapsus	frana
axxtrej	ashtray	vasculum cinerarium	portacenere

Jekk aħna nemmnu u nistqarru li l-ilsien ta' Malta tagħna huwa l-Malti, għaliex qed inħalluh jiġi tant imkasbar, maħbut u msawwat?

Għeluq

1. Bħalissa l-Ingliz huwa dak l-ilsien li mhux biss għandu ħakma qawwija fuq il-Malti, imma l-akbar ħakma. Kull tibdil irid isir b'għaqal u ħila għax inkella l-sien jista' jsir xi sotto-djalett tiegħu. Kemm jista' jkun kliem bħal dan għandu jingħata bixra Maltija b'sengħa, biex jiġi aċċettat mill-poplu. Ma jkunx pass għaqli li nħallu kull kelma fit-terminologija Ingliża kif inhi. Għandna nxammru u nagħmlu ħilitna kollha biex ħafna kliem fil-Malti ma jkunx sempliciment xi fotokopja tal-kelma bl-Ingliz, imma kelma mlibbsa b'sura Maltija minn ilsna oħra, ngħidu aħna t-Taljan, li fil-kitba hi ferm aktar aċċettata mill-Ingliz anke dak *tale quale*. Imma l-akbar sforz għandu jingħata, kif jingħata f'ilsna oħra, kif diġà rajna b'għajnejna u missejna b'idejna, ħalli nsibu kliem b'għeruq semitiċi tal-Malti. Dan jagħmluh ilsna oħra, ferm aktar żviluppata u avanzata minna. Il-mistoqsija li tistenna twegiba b'herqa hi din: Mela aħna għax le?

2. Kliem bl-Ingliz li joħloq diffikultajiet fil-qari għandu jitwarrab minnufih, l-aktar dak polisillabiku. Ir-raġunijiet huma ċari biżżejjed.

3. Kliem internazzjonali għandu jinkiteb kif inhu, bla korsiv u mingħajr virgoletti.

4. Daż-żmien għadd bla qies ta' frażijiet u espressjonijiet bl-Ingliz qed jidhru kif inhuma mil-lum għal għada. U dan mhux sewwa. Dan hu ħażin. Imma mill-banda l-oħra, traduzzjoni qatt ma tista' tkun ta' xerqa u qatt ma tista' tiġi milqugħa mill-Maltin jekk issir *ad litteram*. Dawk li jaqilbu minn ilsien għal ieħor jilħqu l-milja tal-ħila tagħhom jekk jittraduċu *l-ħsieb* u mhux il-kliem li bih tkun imsawra l-espressjoni fl-original.

5. L-għadd ta' kliem li diehel fil-Malti mill-Ingliż, speċjalment nomi, verbi u frażijiet, hu kbir tabilhaqq. Ix-xejra turina li dawn ser ikomplu joktru. Fejn hu possibli kliem mill-Ingliż għandu jitlibbes libsa Maltija. Kliem bl-Ingliż fil-Malti miktub *tale quale*, iżda bejn il-*virgoletti* jew korsiv, mhux ser iħoll il-kobba mħabbla.

6. L-għadd ta' kliem li daħal mit-Taljan fil-Malti fis-sekli sbatax, tmintax u dsatax la heżheż u lanqas herra lil ilsienna. Imma jekk il-qagħda li ninsabu fiha l-lum tibqa' kif inhi jew tmur għall-agħar, u ma ssirx xi ħaġa minnufih biex nerġgħu għal li konna, ħadd m'għandu l-ħila jbassar is-sitwazzjoni li jista' jsib ruħu fiha l-Malti għoxrin, tletin, erbgħin sena oħra, għax kif jgħidilna Dun Karm "imbagħad ma jiswa xejn tibki l-warrani", jew aktar speċifiku Ċicerun: *Illa argumenta visa sunt et gravia et certa*.

7. Ir-raxxa kbira ta' kliem li daħal fil-Malti mill-Ingliż ma saħħan xejn, għajr li dgħajjef, nessa u qered il-kelma Maltija minn fomm il-kotra. Jien ma nistħix ngħid li jien Malti, iżda mill-banda l-oħra lanqas inħammar wiċċi kull meta jgħini l-waqt li nistqarr li jien ngħożż ukoll dak kollu li hu Malti.

8. Il-ġens Lhudi għandu jnissel fina tama u kuraġġ għax minn ilsien 'mejjet' għal mijiet u mijiet ta' snin u b'niesu mxerrda ma' l-erbat irjieh tad-dinja, irnexxielu lejn nofs is-seklu l-iehor iqajjem mill-mewt għall-ħajja Isien missirijietu, mogħni b'qafas semitiku, biex il-lum għandu l-lingwa tiegħu, ferħan u kburi, għax għandu biex, billi reġa' ta l-ħajja lil "dak li kien mitluf u nstab, li kien mejjet u reġa' qam".

9. L-ilsien Latin ukoll għandu jnissel fina tama u kuraġġ. Ilsien li kien ilu 'mejjet' għomor, narawh il-lum, imdandan u mżarġan, bi kliem ġdid u l-aktar modern fejn, fi żmien Ruma Imperjali lanqas biss kont toħlom bi kliem bħal dan. Kliem li diġà sab postu fl-oghla istituzzjonijiet edukattivi, sew dawk ta' l-Ewropa tal-Punent kif ukoll dawk ta' l-Amerika tat-Tramuntana.

10. Nawgura minn qiegħ qalbi suċċess lill-Kunsill fix-xogħol iebes imma fejjiedi tiegħu ħalli dan il-wirt nazzjonali għażiż jibqa' għal li ġej jagħmel sehem minn Malta Maltija.

Manwel Mifsud

Li l-Malti lsien imħallat mhix xi skoperta friska. Dan ilu jingħad biċċar għall-inqas minn żmien Panzavecchia (1845) u llum dan jaċċettah u jemmnu kulħadd. Imma, bħal kull twemmin ieħor, altru tistqarru bil-fomm u altru tagħraf taċċettah u tifhmu meta tiġi wiċċ imb'wiċċ miegħu. Fil-prattika, ħafna jithawdu jekk it-tali kelma tistax titqies li dahlet fil-Malti jew għadhiex "barranija", jekk għandhiex tinkiteb bl-ortografija Maltija, jekk hix kelma li għandna naċċettawha bil-qalb inkella fuq il-qalb, eċċ. eċċ.

Nosservaw li meta kelma barranija tidhol fil-Malti, tista' tgħaddi mill-inqas minn 3 tipi ta' integrazzjoni:

- 1. l-integrazzjoni lessikali**
- 2. l-integrazzjoni fonetika u grammatikali**
- 3. l-integrazzjoni ortografika**

Issa huwa importanti li dawn it-tliet targiet inqisuhom kollha, separatament, u waħda wara l-oħra f'din l-ordni.

1. L-integrazzjoni lessikali

Kelma tkun tassew integrata lessikalment meta l-kelliema jkunu qed iħossu l-bżonn tagħha u jkunu qed jużawha. Iktar u iktar jekk għal dik l-idea partikolari ma jkollhomx ħliefha.

Irridu nistaqsu: *Nistgħu ngħidu li din il-kelma dahlet tassew fil-ħażna tal-kliem Malti?* Mistoqsija li mhux dejjem faċli twegibha, għax it-twegiba tagħha proprjament ma nistgħux nagħtuha aħna, ma tiddependix minna, minn dak li nemmnu jew nixtiequ aħna. Irridu b'mod oġġettiv niżnu u niddeċiedu jekk il-poplu jużahix fit-taħdit u l-kitba tiegħu: dan hu l-uniku kriterju sod u serju għall-għażla tagħna. Idealment nistrieħu fuq sħarriġ ta' l-użu tal-kelma fost il-poplu fil-kelma u fil-kitba, imma dan huwa diffiċli ħafna, anke jekk illum, bil-mezzi elettronici u bl-għajjnuna ta' ħażniet kbar ta' kitba, qed isir aktar possibbli.

Hawnhekk mhemmx għalfejn ngħid li bosta kliem li naħsbuh żejjed jew duplikat fil-fatt jista' ma jkunx, għax ma jkunx sinonimu eżatt ta' kliem li diġà għandna u jkun daħal biex ikopri użi u jwassal assoċjazzjonijiet li ma jinsabux fil-kelma nattivha.

Imma ejja ngħidu li l-kelma tkun tassew meħtieġa u użata mill-kelliema. Hawn tista' tidhol:

2. L-integrazzjoni fonetika u grammatikali

Il-kelma li dahlet fil-vokabolarju meħtieġ tal-lingwa tista' tintegra ruħha fonologikament u/jew morfologikament u/jew sintattikament.

Imma hawn jeħtieg niftieħmu sewwa. Miniex ngħid li trid bilfors tinbidel u tieħu xi sura jew bixra Maltija. Tassew, xi kliem barrani li daħal fil-Malti ħa din il-bixra għalkollox, u llum bilkemm tagħrfu mill-kliem nattiv. Ġarrab bidla fil-ħsejjes tiegħu, u qagħad ukoll għall-forom tal-kliem semitiku; ġieli minnu slitna wkoll għerq konsonantali kif jiġri fil-kliem ta' nisel Għarbi. Aħseb ftit fi kliem bħal *tbatija* (nom verbali tat-III forma minn *bata* < Sqalli *patiri*) u bl-għerq BTJ, *blalen* (pl. miksura ta' *ballun* < Sq. *palluni*), *serrep* (verb tat-II forma bl-għerq SRP < *serp/sriep* < Taljan *serpe*), *tbaskat* (verb tat-II forma Kwadrilittera bl-għerq BSKT < *biskott* < Tal. *biscotto*), *bwiez* (pl. miksura ta' *buz*, li hu nom singular tat-tip < pl. Ingl. *boots*) u *fajjar* (verb tat-II forma bl-għerq FJR < Ingliz *fire*). Dan il-kliem tista' tgħid bilkemm tinduna li mhux kliem Malti nattiv.

Imma mhux il-kliem kollu integrat fil-vokabolarju Malti jgarrab bidliet bħal dawn. Xi kliem jibqa' ma jinbidilx fil-fonetika tiegħu u ma jidħolx fl-iskemi tal-kliem nattiv, u b'danakollu xorta huwa kliem Malti, meħtieg, użat u parti mill-vokabolarju tagħna. Jekk il-kliem Ingliz *switch*, *injection* u *computer* ma garrabx bidla kbira fil-ħoss u ma qagħadx għall-forom tal-grammatika nattiva, dan ifisser li bil-preżenza tiegħu qed iwessa' l-limiti tar-ritmi prosodiċi u tal-forom tradizzjonali, u li l-istudju ta' lsienna minn issa 'l quddiem irid jieħdu inkonsiderazzjoni u jara li r-regoli grammatikali jkunu jirrappreżentaw il-preżenza u l-effett tiegħu fil-lingwa. Persuna tal-kulur li ssir ċittadin Malti mhux talli ma tistax tibqa' titqies bħala barranija għax lewnha differenti, imma talli awtomatikament tpoġġilna quddiemna l-isfida li nirvedu d-definizzjoni ta' "ċittadin Malti" li dejjem tajna, innezzgħuha minn kull assoċjazzjoni ta' kulur, u nifthuha biex tkopri wkoll lil min hu differenti mill-kotra, imqar kien wieħed biss.

Imbagħad tajjeb niftakru li, imqar dan il-kliem li ma jinħassx mibdul f'surtu, xorta huwa minsuġ mal-kliem l-ieħor bis-sintassi Maltija. Meta ngħidu: *is-swiċċ il-qadim*, il-kelma *swiċċ* qed ninsguha mal-bqija billi nagħtuha l-artiklu xemxi u qed inqisuha wkoll ta' ġens maskili, ħaġa li fl-Ingliz ma teżistix.

3. L-integrazzjoni ortografika

Kelma li daħlet fil-vokabolarju tagħna għax użata—mibdula jew mhijiex fis-sura grammatikali—tippreżenta wkoll sfida lill-ortografija ta' lsienna. X'se nagħmlu? Inkunu konsistenti ma' l-ortografija tagħna u nrodduha bis-sistema Maltija, biċ-ċans li tidher u tinħass stramba u kapriċċuża, l-aktar lil nies li dejjem rawha u użawha bil-kitba originali? U forsi biċ-ċans li nħallu l-istudenti jithawdu bejn sura Ingliza u oħra Maltija għall-istess kelma? Jew inħalluha bil-kitba originali (forsi bil-virgoletti jew miktuba korsiv) u nissugraw li

nfarrku l-unità ta' l-ortografija tagħna, l-aktar issa li dan il-kliem sar numeruż u frekwenti? Hawn it-twegiba mhix f'idejn il-kittieb, għax ir-regoli ufficjali ta' l-ortografija diġà jagħtuna t-twegiba. U quddiem l-ortografija ufficjali, aħna nisktu.

Il-kliem ta' nisel barrani jieħu l-valur tiegħu bħala kliem Malti meta jkun aċċettat u użat mill-poplu. Minn dak il-ħin għandu jitqies li hu biċċa mill-ilsien Malti, u biex tiktbu la hemm il-ħtieġa li tmur għall-oriġini tiegħu fil-ilsien barrani, u lanqas ma hemm bżonn li tkun taf ilsna barranin. Trid tkun taf biss kif il-kelma tingħad u tinħass fil-Malti. Din turihielna l-fonetika – jġigifieri kif il-kelma tinħass fil-widna għax hekk dahhalha l-poplu. (*Żieda mat-Tagħrif* 1984, B. Regoli Fundamentali, 1)

Hawn huwa tajjeb li nfakkru li meta ġiet stabbilita l-ortografija Maltija fl-1924 il-kliem ta' nisel Sqalli u Taljan fil-Malti diġà kien komuni ħafna, u l-ortografija l-ġdida kienet tgħodd għalih ukoll. Imma minn dak iż-żmien `l hawn daħal u diehel fil-Malti ħafna kliem mill-Ingliż, li għadu joħloq diffikultà kemm għaliex il-fonetika ta' l-Ingliż hija differenti sewwa mill-Maltija u kemm għax l-Ingliż għadna ma drajniex niktubuh bil-kitba tagħna. Ir-regoli ufficjali jammettu li "għadd ta' kliem, l-iktar mill-Ingliż, ... li, jew għadu rari fil-Malti, jew iktar imdorrijin niktubuh f'isna oħra ... ħoloq xi diżgwid fost il-kittieba u l-għalliema" (*ibid*, Regoli Fundamentali, 4) imma aktarx jitfgħu l-ħtija ta' dan fuq l-għażliet żbaljati ta' min ikun jikteb—attitudni li la hija ta' komfort u l-anqas ta' għajjnuna. Personalment naħseb li wasal iż-żmien li nagħmlu studju serju u eżawrjenti tal-kliem li daħal mill-Ingliż u l-problemi li jista' joħloq meta jiġi biex jinkiteb bil-Malti, u jsiru s-suggerimenti meħtieġa lill-awtorità biex tinkludihom mar-regoli ufficjali. (Eż. il-plural ta' *swiċċ* għandu jinkiteb *swiċċis* skond il-fonetika, jew *swiċċis* biex iz-zokk morfemiku jibqa' l-istess imqar meta jizdiedlu t-tarf tal-plural *shiħ – is* ?). Għax huwa importanti li la kelma tkun dahlet fil-Malti jkollha mod ċar, ħafif u kemm jista' jkun konsistenti, kif tinkiteb.

Meta niħawdu fuq il-kliem "missellef", aktarx ikun għax fid-deċiżjonijiet tagħna dawn it-tliet tarġiet ma noħduhomx wara xulxin kif imiss. Ħalli nfisser ruħi billi nuri żewġ żbalji komuni fil-proċediment.

- Żball li jsir sikwit huwa li nqiegħdu n-numru 2 qabel il-1, l-integrazzjoni grammatikali qabel dik lessikali. Fi kliem ieħor, naċċettaw li kelma hi meħtieġa u integrata fil-lessiku biss jekk narawha diġà mibdula fil-forma tagħha u tkun tidher integrata mal-qisien grammatikali nattivi. Din kienet fehma mifruxa ħafna fl-imghoddi, imma għadek issibha llum. Nom bħal *kitla/ktieli* ħadd ma għandu l-iċken dubju li daħal fil-Malti, għax narawh mibdul u bi plural miksur, imma nom ieħor bħal *film/films* naċċettaw inqas malajr li hu nom Malti (u din mhix kwistjoni ortografika). U nom bħall-Ingliż *shade* (li daħal fil-Malti fis-sens

ta' "lamp shade") aktarx li nikkonvincu ruĥna li nqisuh Malti biss meta naraw li daĥal ukoll bħala verb integrat bid-dieher bil-konjugazzjoni (*jixxejdja*).

- Imbagħad hemm tendenza wkoll li nqiegħdu n-numru 3 qabel il-1, jiġifieri l-integrazzjoni ortografika qabel dik lessikali. Dan isir kull meta naħsbu li kelma tidħol u tkun meħtieġa u tista' tintuza fil-Malti sempliciment għax nagħtuha libsa ortografika Maltija. Bħallikieku l-kliem jidħol fil-vokabolarju meħtieġ tal-lingwa travestit bil-libsa ta' l-ortografija! Din it-tendenza tista' twassal għal każi bħal dawk li semma Trevor Żahra fil-poeżija ħelwa tiegħu *Di Nju Moltiz* (bħal *Krismis, xark, kapxins* u *ħendawts*).

Hemm min qed idaħħal kliem barrani fil-Malti bla ebda bżonn, u jiġġustifika ruĥu bl-iskuza dgħajfa li qed jiktbu bil-Malti. Wieħed jifhem li aħna, bħala poplu li juza ż-żewġ lingwi kontinwament, ġieli nissellfu xi kelma mill-Ingliż waqt it-taħdit bil-Malti, imqar jekk fil-Malti jkollna kelma tajba għaliha li ma tkunx ġiet fi lsienna dak il-ħin. Imma dak li jista' jkun skużat fit-taħdit m'għandux jiġi ġġustifikat fil-kitba taparsi bil-barka ta' l-ortografija.

Ikolli ngħid li b'din id-drawwa ta' ĥsara qed jittieħed imqar min jaħdem fit-tagħlim tal-lingwa, u qed ibierek mhux biss kelmiet bħal *essessment* u *probejxin* imma wkoll binjiet sintattici Inglizi sħaħ, bħal *ħendawts* u *werkxits*, minflok ma jistimula l-istudenti biex jużaw il-kreattività lingwistika ta' lsienna, li għoddha tgħaxxet, ĥalli jiżviluppaw forom Maltin sensibbli. Niftieħmu sewwa: minieħ insostni li għandha tinħoloq xi kelma nattivha f'kull każ, għad li dan—f'ċirkustanzi favorevoli—ġieli sar b'suċċess anke fil-Malti, bħal meta ssawret il-kelma *tisliba* flok il-"*krosword pazil*" li dlonk kienu jissuġġerixxu xi talin.

Minbarra s-self dirett u passiv minn lingwa barranija, li f'dinja dejjem iktar iglobalizzata jibqa' għajn importanti għat-tkabbir tal-lingwa, hemm modi oħra iktar attivi biex jissawru vokabolarju u frazeologija xierqa, fosthom *it-tnissil skond mudell* (magħruf fil-lingwaġġ lingwistiku bħala "analogical derivation"), *it-tifriq tat-tifsir* ("semantic extension"), *is-self tal-binja* (jew kalk) ("loan translation") u *s-self tat-tifsir* ("semantic borrowing"). Dawn l-għodod kollha ġieli thaddmu bil-għaqal u b'suċċess biex tawna kliem u espressjonijiet Maltin li jintisġu b'armonija mat-tessut ta' lsienna u li għall-inqas għandhom il-garanzija li jinftieħmu dlonk minn min jaf bil-Malti (u mhux biss minn min jaf bl-Ingliż) għax mibnija minn elementi minnu magħrufa. U dan sar imqar minn uħud minn dawk il-ġurnalisti li tant ngħaġġlu biex nikkritikaw. Fost l-eżempji interessanti u eżemplari nosservaw dawn il-kliem u

frazzjiet (li qed nagħtihom bl-Ingliż ukoll għall-paragun): *sahra* "overtime", *tisbiħ* "embellishment", *taqsima* "section, department", *tertuqa* "film, celluloid", *il-ħamsinijiet* "the fifties", *ħin barrani* "extra time", *gwerra bierda* "cold war", *il-Lvant Nofsani* "Middle East", *is-Salib l-Aħmar* "Red Cross", *l-ewwel għajnuna* "first aid", *il-Ġnus Magħquda* "United Nations", *il-medda ta' Gaża* "Gaza strip", *bomba tal-ħin* "time bomb", *bank tad-demm* "blood bank", *l-effett tas-serra* "greenhouse effect", *genn il-baqar* "mad cow disease", *ħasil il-flus* "money laundering".

Naħseb li, importanti u urġenti għall-inqas daqs il-problema ta' kif se niktbu l-kliem missellef fil-Malti, hemm il-problema l-oħra, marbuta bis-sħiħ magħha, ta' kif se nagħmlu biex nistimulaw in-nervituri ħajjin ta' l-sienja ħalli kull parti ta' ġismu, u l-iktar dik endemika, tibqa' ħajja, żagħżugħa u produttiva.

David Muscat

Ilsienna, bħal kull ilsien ieħor, qed jinbidel il-ħin kollu. Fit-taħdit, imqar dawk li jirkellmu b'Malti tajjeb, iridu u ma jridux, ikollhom jinqdew b'għadd ta' kliem ta' nisel Inġliż. L-istess fil-kitba. Għalkemm xi wħud jaraw kif jagħmlu biex jiskansaw il-kliem ġdid mill-Inġliż, xi ftit jew wisq ikollhom jinfilsaw kelmiet ta' din ix-xorta, inkella ma jkunux jistgħu jwasslu fehmiethom jew jgħidu grajjiethom bi lsien li jinftiehem mill-qarrejja.

Is-self ta' lsien minn ieħor fih innifsu huwa tajjeb. Meta warda tiddakkar minn oħra mhux bilfors li waħda minnhom tixxejjen. Anzi mid-dakra jaf jinbet ward ġdid isbaħ minn ta' qablu. Il-Malti għandu storja twila ta' self minn ilsna oħra. Li ma kienx is-self minn għejun differenti, ilsienna ma kienx jieħu t-tifsila mżewqa u waħdanija li għandu. Li ma kienx għat-tidkir, kieku llum il-poplu Malti ma jużax l-ilsien Malti biex bih jinqeda għall-ħtiġijiet ta' kuljum fil-ħwienet, fil-kunsilli lokali, fid-dipartimenti tal-gvern, fl-iskejjel, fl-isptarijiet, fil-knejjes u bnadi oħra. Issa, biex ilsienna jissokta jikber, jistagħna u jiġġedded, jeħtiġilna nissellfu kliem mill-Inġliż u minn ilsna oħra. Hekk biss nistgħu nibqgħu nirraġunaw, nitkellmu u niktbu bil-Malti fuq kull haġa li taqa' taħt il-kappa tax-xemx.

Ir-riċerka lingwistika turina li s-self jista' jieħu suriet differenti. Jien minieħ lingwista u għalhekk mhux se noqgħod nelabora dwar dan. Naħseb imma li lkoll naqblu li mhux kulma jingħad għandu jinkiteb għax, ngħiduha kif inhi, xi minn daqqiet, ċumm bumm, hawn min jirkellem kif ġie ġie; ħalli wara, ikollu jilgħaq kulma jkun qal u jdawwar kliemu biex jiċċara xi jkun tabilhaqq xtaq ifisser. Kliem Inġliż li nistgħu ngħaddu mingħajru għax digà għandna kliem Malti li jaqdina floku, ngħidu aħna, kliem bħal *baby* (tarbija), *Christmas* (il-Milied), *thanks* (grazzi), u l-bqija, m'għandniex xi rriduh. Tassew li xi Maltin, huma u jithaddtu, jiddilittaw b'dan il-kliem, imma l-għalliema u l-ġenituri għandhom irawmu lil uliedhom u jisħqulhom li l-Malti korrett mhuwiex il-Malti miżgħud bl-Inġliżati żejda.

Minħabba diversi fatturi, fosthom is-sitwazzjoni bilingwi t'artna, l-istorja kolonjali ta' pajjiżna, is-sistema edukattiva li tiffavorixxi l-ilsien Inġliż u s-sens ta' inferjorità li għandhom xi Maltin, ħafna Maltin qed jissellfu mill-Inġliż addoċċ u bla rażan, u qed iħalltu l-Malti ma' l-Inġliż u bil-maqlub, mingħajr ma jqisu li bħala poplu jaqbilna nkunu nafu nikkomunikaw bil-fomm u bil-kitba kemm bil-Malti kif ukoll bl-Inġliż, u mhux b'balbuljata taż-żewġ ilsna. Huwa ta' għajb għalina l-Maltin li jkollna nitqanngħu b'nies imleħħqin u mħumiex, ngħidu aħna, fil-mezzi tax-xandir, li jirkellmu u jiktbu b'lingwaġġ ippastardjat, li bilkemm jinftiehem, jekk mhux ukoll

iqarraq bik; lingwaġġ li għandu mill-Malti u l-Ingliż imma ma tista' titfgħu fl-ebda keffa minnhom.

Jekk xi kliem Ingliż li qed nissellfu se niktubuh kif jinkiteb bl-Ingliż, se nkunu qed inbierku u nheggu din il-ħallata ballata ta' Malti Ingliż. Filwaqt li tajjeb li lsien jiddakkar minn ieħor; jekk l-istess ilsien ikun qed jaqdi lill-poplu li jitħaddtu fil-ħajja ta' kuljum, bħalma jaqdina tajjeb ilsien, ikun xieraq li dak l-ilsien iżomm l-identità tiegħu. Ma nistgħux ngħabbu lill-Maltin, liż-żgħar u mhumiex, bil-piż li biex jaqraw u jiktbu bil-Malti jridu bilfors ikunu jafu l-Ingliż. Il-kliem Ingliż li ndaħħlu, irid joqgħod għas-sistema ortografika tagħna, mhux irridu noqogħdu nqisuh b'kejl ħaddieħor biex niktubuh sew, anke jekk inkunu għammidnieh, ħaddannieh u libbisnieh libsa Maltija.

It-tfal u ż-żgħażaġh li jkollhom ħakma tajba tal-Malti ma jsibu l-ebda diffikultà jaqraw u jiktbu l-kliem Malti ta' nisel Ingliż kif iħossuh. Qawwija kemm huma qawwija l-mezzi ta' komunikazzjoni bl-Ingliż, min jitgħallem jiddistingwi bejn iż-żewġ ilsna, ma jħabbel rasu xejn jikteb kliem bħal ġins bil-Malti (fil-plural ġinsijiet) u mbagħad *jeans* bl-Ingliż, jew mowbajl bil-Malti u mbagħad *mobile* bl-Ingliż.

Wieħed ma jridx jinsa li l-ilsien Ingliż u l-ilsien Malti mhumiex ġejjin mill-istess familja ta' lingwi. Matul iż-żminijiet, l-Ingliż intgħaġen b'mod differenti minn kif inħema lsienna. Filwaqt li l-kolp il-kbir tal-kliem li l-Ingliżi sselfu minn ilsna oħra kitbuh fil-forma originali tiegħu mnejn ittieħed, aħna l-Maltin, tul is-snin dejjem għaġinna l-kliem li sselfna minn ilsna oħra, skond kif idurilna lsienna u skond ir-regoli ta' l-ortografija tagħna. Jekk nieħdu mbagħad il-fonetika, hemm baħar jaqsam bejn il-Malti u l-Ingliż. Filwaqt li bosta ittri Ingliżi jirrapprezentaw ħsejjes differenti, il-Malti jimxi fuq il-fonetika. Mhux ta' b'xejn ħafna studenti Maltin jiġu bejn ħaltejn meta għandhom jiktbu l-*a*, l-*e* u l-*i* fil-kliem Ingliż, filwaqt li fil-Malti jagħmlu wisq anqas żbalji b'dawn il-vokali u ġieli, xi wħud jitfixkluhom, minħabba t-taħlit imgerfex ta' l-Ingliż u l-Malti li jisimgħu madwarhom saħansitra f'l-iskejjel li fihom ikunu qegħdin jitgħallmu.

Jekk se niktbu xi kliem Malti ta' nisel Ingliż kif jinkiteb fl-Ingliż, lil dawk it-tfal, iż-żgħażaġh u l-adulti li diġà jsibuha bi tqila jiktbu bil-Malti, se nkomplu ntaqqluhom it-tagħlim tal-Malti għax se nobbligawhom jitgħallmu bilfors ir-regoli ortografici ta' l-Ingliż biex jiktbu bil-Malti. Jien m'iniex ngħid li t-tfal Maltin m'għandhomx ikunu jafu sew l-Ingliż. Lanqas xejn. Anzi, tajjeb li jkunu jafu l-Ingliż daqs kemm ikunu jafu l-Malti. Jidher imma, li b'xorti ħażina, kull sena ġemgħa ġmielha ta' ġuvintur u xebbiet qed jispiċċaw l-iskola

sekondarja mingħajr ħakma tajba, la tal-Malti u lanqas ta' l-Ingliż. Dawn ukoll irridu naħsbu fihom għax għal dawn il-Malti jaf ikun iċ-ċavetta biex jiżviluppaw ħiliethom u hawn m'iniex naċċenna biss għal persuni bi ħtiġijiet speċjali, li wkoll għandhom dritt jitgħallmu lsienhom.

Madanakollu, dan ma jfissirx li l-unika triq xierqa li nistgħu nieħdu hija dik li niktbu l-kliem Malti ta' nisel Ingliż kollu kif inħossuh, anke jekk ma nara xejn ħażin li nagħmlu hekk, aktar u aktar jekk l-istudji juruna li hekk jaqblilna nagħmlu għall-ġid ta' lsienna. Wara kolloxx digà qed niktbu ħafna kliem ta' nisel Ingliż kif inħossuh, ngħidu aħna, kliem bħal kompjuter, ċekk, swiċċ, frigg, strajk, fajl, kowċ, u l-bqija; u bosta kliem li ssellifna mill-Isqalli u t-Taljan, kif inlissnuh dejjem ktibnieh, kif jixhed kliem bħal bandla, qanpiena, mastrudaxxa, familja, edukazzjoni, inginier, u l-bqija.

Nemmen bis-sħiħ imma li hemm rotta oħra li nistgħu naqbd. Ħafna drabi biex infissru kuncetti friski jew għemil ġdid jew inġenji moderni, minflok naqbd u niktbu l-kliem Ingliż li nissellfu kif inħossuh bil-Malti, b'daqxsejn ħsieb u kreattività nistgħu ninqded bi kliem Malti, użat digà f'kuntesti oħra. Ngħidu aħna nużaw dawra minflok rawndebawt (*roundabout*), puġġaman minflok rejł (*rail*), kuratur minflok kerwerker (*care-worker*), kartellun minflok powster (*poster*), skutella minflok bawl (*bowl*), u l-bqija.

Jekk il-Kunsill Nazzjonali ta' l-Ilsien Malti flimkien ma' l-għalliema u x-xandara jniedi kampanja edukattiva qawwija b'risq dan it-tħaddim ħawtiel ta' lsienna, it-tfal u l-istudenti tagħna, u f'sens usa' aħna lkoll, nibdew noħorġu b'aktar kliem u espressjonijiet Maltin minflok naħtfu u ntennu minnufih il-kliem Ingliż ġdid li nisimghu madwarna. Aħna l-Maltin ilna qatigh imdorrijin b'mod naturali nehmzu suffissi tal-plural Semitiċi ma' xi kliem Ingliż, ngħidu aħna, swiċċijiet, flettijiet, krejnijiet, timijiet, vannijiet, u l-bqija; u nikkonjugaw verbi ta' nisel Ingliż fuq l-istess mudell li bih nikkonjugaw verbi ta' nisel Għarbi, Taljan jew Sqalli, ngħidu aħna, niskorja, jillandja, tispelli, niwweldjaw, tipparkjaw, u l-bqija. M'għandniex ingibuha bi kbira nibdew inħeggu lil uliedna jinqded bi kliem li digà jużaw, biex ifissru ħwejjeg ġodda minflok jaqgħu minnufih għall-kliem Ingliż, jew saħansitra joħolqu kliem ġdid minn għeruq Għarbin jew zkuk Taljani, bħalma sar fis-snin imghoddija.

Hekk, ngħidu aħna, jekk nieħdu l-qasam tal-kompjuters minflok tillowdja nistgħu ngħidu ttella', minflok tiddawnlowdja tinstema' isbaħ tniżzel, minflok tissejvja - terfa' jew taħzen, minflok tibbrawzja - tqalleb, minflok tikklikkja - tagħfas, u l-bqija. Bl-istess mod jekk nieħdu l-futbol minflok tippassja, toqgħod aħjar tqassam

jew tgħaddi l-ballun, minflok tillobbja – iddendel, minflok tiddribilja – taqbeż, minflok tikkowċja – tmexxi, u l-bqija.

Jekk nagħzlu li nxettlu aktar kliem u espressjonijiet Maltin, xi minn daqqiet se jkun jeħtiġilna nwessgħu jew inxellfu f'tit it-tifsir ta' l-istess kliem. Dan it-twessigħ u t-tibdil f'tifsir il-kliem, bħala poplu, ilna nagħmluh ukoll. Għalhekk ħadd m'għandu jitnaffar jagħti tifsiriet ġodda lil xi kliem Malti biex ifisser ideat ġodda minflok jinqeda bi kliem Inġliż u Amerikan li forsi xi kultant jinstema' jżarżar f'widnejna. Hekk jew hekk, xorta waħda meta nissellfu l-kliem mhux dejjem nibqgħu fidili lejn tifsirtu fl-ilsien mnejn inkunu ħadnieh. Ngħidu aħna fil-Malti l-kelma tistikkja tfisser fost oħrajn taqbel jew tingwala ma' xi ħadd, bħal meta ngħidu 'Iż-żewġt iħbieb stikkjaw flimkien', jiġifieri kienu qishom ħobż u sikkina. Fl-Inġliż *to stick* tfisser twaħħal jew tehmeż u ma ġgorrx il-konnotazzjoni li tajnieha aħna fi lsienna.

Fejn ma nistgħux ninqadew bi kliem Malti li diġà nużawh biex infissru ħwejjeg ta' żminijietna, kif għedt qabel, nistgħu wkoll noħolqu kliem u espressjonijiet li jkunu sempliċi u jinftiehm u bla wisq taħbil il-moħħ, ngħidu aħna,

vapur ta' l-ajruplani	minflok <i>aircraft carrier</i> (bħalma ngħidu vapur tal-gwerra jew vapur tal-passiġġieri)
post ir-rimi ta' l-iskart	minflok <i>bring in site</i>
lista ta' l-istennituri	minflok <i>waiting list</i>
kamra fejn tistenna	minflok <i>waiting room</i>
barriera ta' l-iskart	minflok <i>engineered landfill</i>

Jekk imbagħad ma nsibux kliem jew espressjonijiet xierqa li nistgħu ninqadew bihom, m'għandniex għazla oħra għajr li nsegwu r-regoli ta' l-Akkademja tal-Malti u niktbu l-kliem barrani li nkunu ssellifna kif jinħass. Dan il-prinċipju għandu jgħodd għal kull kelma bla distinzjoni tal-funzjoni grammatikali tagħha (fi kliem ieħor jekk hijiex nom, verb, aġġettiv, partiċipju u l-bqija); kull kelma li l-Kunsill Nazzjonali ta' l-Ilsien Malti, mir-riċerki li jkun għamel, iqis li tkun saret parti minn ilsienna. Xi kliem bħal majkrowejv, tejbil tennis, ċerpersin, fajer ekstingwixer, u l-bqija, tassew li hemm mnejn jidher kemxejn stramb, ikrah u forsi tqil biex tiktbu, imma la darba jindara, bħalma ndraw affarijiet oħra, ma narax għalfejn m'għandniex ninqadew bih.

Jekk kliem bħal skajp nibdew niktbu bl-Inġliż (*skype*), meta (u jekk) dan il-kliem jaqbad art, u niġu biex innisslu minnu kliem ieħor, insibuha ħafna itqal inlissnu, niktbu u naċċettaw *skypejajna*, *tiskypeja* u *skypejat* milli kieku ninqadew bi skajp, u ngħidu u niktbu skajpjajna, tiskajpja u skajpjat. Ma tagħmilx sens li nħallu kliem

bħal dan fil-forma Ingliza, la darba jistona fid-dehra tiegħu u fil-prattika ma jistax jaqdina b'dik is-sura.

Huwa minnu wkoll li xi kliem Ingliz li dieħel fi lsienna qed jingħad b'modi differenti. Ngħidu aħna, issib min ilissen tekxi u min taksi u min jgħid sterjo u min sterjow. Dan imma m'għandux ixekkilna milli niktbu l-kliem ta' nisel Ingliz kif nippronunzjawh. Hekk jew hekk għandna ħafna kliem Malti li niktjuh mod imma f'xi djaletti Maltin u Għawdxin jingħad mod ieħor. Fejn ikun hemm kliem Malti ta' nisel Ingliz li jkun qed jingħad b'modi differenti, il-Kunsill Nazzjonali ta' l-Ilsien Malti għandu jistħarreg il-varjanti mitkellma u jiddeċiedi liema varjant għandu jitqies bħala l-istandard kemm fit-taħdit kif ukoll fil-kitba.

Intemm din il-ktiba billi nawgura lill-Kunsill Nazzjonali ta' l-Ilsien Malti aktar ħidma fejjieda b'risq il-gejjieni ta' lsienna. Tkun xi tkun id-deċiżjoni tal-Kunsill fuq il-kliem Malti ta' nisel Ingliz, jeħtiegħ li l-Kunsill jibda joħroġ linji ta' gwida fuq kif għandu jinkiteb il-Malti. Huma bosta l-għalliema fl-iskejjel, il-familji fi djarhom u x-xandara li jeħtiegħu din l-għodda f'idejhom, bħall-ħobż li jieklu, illum qabel għada. Minn żmien għal żmien tajjeb ukoll li l-Kunsill joħroġ lista ta' kliem ġdid li jkun dieħel fi lsienna u jiggwida lin-nies kif dan għandu jingħad u jinkiteb bil-Malti standard.

Thomas Pace

*"Imqassijiet u skieken għat-tiswija min għandu.
Għadam u ċraret – ram u ħadid."⁶⁷*

*"Tnieda s-servizz il-ġdid tal-linja tat-telefonija fissa,
l-internet u l-mobile bis-servizz il-ġdid
tal-broadband bla fili u tal-voice over IP.
Dan il-pakkett se jkun offrut lill-klijenti kollha
mix-xahar id-diehel."⁶⁸*

X'qed jiġrilna

Li s-soċjetà nbidlet, u magħha wkoll l-istili u l-metodi tal-bejgħ u l-affarijiet li nużaw u nagħmlu ta' kuljum mhix xi ħaġa ġdida. Magħhom qed tinbidel ukoll il-lingwa li nużaw biex nispjegaw dawn l-affarijiet u l-kunċetti l-ġodda. L-espressjoni ta' l-ideat u l-kultura tagħna qed jinbidlu għax qed ikunu influwenzati minn pajjiżi u lingwi oħra u jsiru jixbhuhom.

Din il-bidla tant qed issir b'rata mgħaġġla li spiss m'ahniex nilhqu nkunu proattivi biżżejjed biex noholqu terminoloġija bil-Malti minn qabel. Qed nimpurtaw il-prodotti u l-ideat bl-isem b'kollox, tant li ġieli qabel ma narawhom f'pajjiżna nkunu diġà bdejna niddiskutuhom minn dak li nkunu qrajna fuqhom mill-internet. Għalhekk it-terminoloġija tiddaħhal bi lsien ieħor, ħafna drabi bl-Ingliż.⁶⁹

Imma waħedna?!

Il-kliem minn lingwa għal oħra hu ħaġa naturali fil-proċess li bih kull lingwa tiżviluppa u hu kważi impossibbli li wieħed iwaqqfu. L-ebda kelma ma tittieħed minn lingwa bil-ħsieb li xi darba terġa' territorna għal-lingwa originali tagħha.⁷⁰

Importanti li nifhmu li din mhix xi ħaġa moderna li bdiet isseħħ mal-globalizzazzjoni. Il-każ t'hawn fuq hu eżempju wieħed biss, għax fil-verità l-użu ta' kliem barrani f'lingwa seħħ minn dejjem fil-lingwi kollha, inkluż fl-Ingliż, meta komunitajiet varji ta' nies (b'lingwi differenti) jiġu f'kuntatt minħabba l-kummerċ, ir-religjon, il-gwerra u l-bqija.

---

⁶⁷ Min-novella *Nies bla Sabar* ta' Temi Zammit

⁶⁸ Reklam ta' operatur tat-telefonija ċellulari lokali

⁶⁹ Tentattiv proattiv li nfahhar, għax inħoss li rnexxa, hu tal-blogosfera li sa mill-2005 kienet diġà bdiet tkun diskussa fil-bloggs elettronici Maltin stess u nħolqot terminoloġija bil-Malti għaliha qabel ma l-bloggs saru popolari f'Malta.

⁷⁰ Osservazzjoni ta' David Crystal f'*The Cambridge Encyclopedia of Language* (CUP, 1997, p. 332)

Dan il-kliem bosta drabi jimla postijiet lessikali vojta b'għan li jipprovdi ismijiet għal affarijiet jew fenomeni godda. Hekk per eżempju l-kelma *tsunami* li daħlet f'ħafna lingwi, inkluż fil-Malti, u ntużat bosta drabi fl-aħbarijiet. Madankollu minħabba li xi kliem titlaqlu l-popolarità maż-żmien, skond x'tibda tuża l-aktar in-nies fit-taħdit, il-kliem (b'tendenza kbira dak ta' nisel Inġliż) spiss jikkompeti ma' kliem ieħor diġà stabbilit f'lingwa. Dan imbagħad ikun rifless fil-kitba wkoll. Hu propju għalhekk li fil-Malti għandna *mexxej*, *kap* u *leader*.⁷¹ Fl-Inġliż insibu per eżempju l-kliem *cookery* u *cuisine*, u *help* u *aid*. B'hekk naraw li l-kliem jintgħazel mill-kelliema fil-kuntest u ż-żmien li jkun fih. Ladarba l-kelma l-ġdida tintegra, din issir haġa sħiħa fil-lingwa l-ġdida li tkun sabet postha fiha u l-kelliema ta' dik il-lingwa jużawha, u kif! Xi kliem ġdid hu bżonjuż għax jgħin biex jitkabbar il-lessiku jew ir-registru ta' qasam ġdid f'lingwa u għalhekk dan jiżviluppa aktar.

Imma rridu noqogħdu attenti għax mhux kull kelma ġdida hi bżonjuża għal lingwa. Hemm kliem u verbi li jidhlu f'lingwa u jistgħu jkunu ta' theddida għall-kliem eżistenti fiha. Dwar dan nitkellmu aktar `il quddiem.

Dan il-fenomeni tal-bidla u l-influss ta' kliem Inġliż fil-lingwa tajjeb li għalhekk ma nħalluhx diffikultà jew tgergira lokali biss, imma nifthu għajnejna u naraw lingwi oħra kif qed jaġixxu għalih. Qabel nagħti l-proposti tiegħi għas-sitwazzjoni Maltija, nixtieq nagħti ħarsa lejn xi lingwi oħra, biex insegwu ftit x'qed jigri fihom. Dan nista' nagħmlu bis-saħħa ta' studju li kont għamilt flimkien ma' studenti oħra fl-Università fl-2006 fuq it-Taljan, l-Ispanjol, il-Portugiż, il-Ġermaniż, il-Franċiż, l-Olandiż, il-Finlandiż, l-Iżvediż u t-Tork. F'din ir-riċerka ma kkuntattjajniex lill-awtoritajiet tal-lingwi konċernati imma lill-kelliema nattivisti stess b'forums u ittri elettronici biex kemm jista' jkun ikollna l-kliem l-aktar użat, aktar milli dak mixtieq li jkun użat u li fil-verità ma jintużax fit-taħdit u l-kitba tal-maġġoranza.⁷²

---

⁷¹ Matul il-kampanja elettorali Taljana ntużat ta' spiss il-kelma *leader* (il *leader* dell'governo, il *leader* della coalizione) għal *capo* jew *presidente*.

⁷² Għal kull lingwa qed nagħti lista ta' 'l fuq minn 100 kelma bl-Inġliż, bħala kampjun żgħir meħudin mill-istess 22 qasam. Il-listi huma miġburin minn nies differenti (mhux kollha minni), kif indikat. Fejn hemm mogħtija aktar minn possibbiltà waħda, l-ewwel waħda għandha titqies li hi l-aktar użata (dejjem skond il-fehma ta' l-awtur indikat li għabar il-lista).

L-Ingliż

Tkun haġa tajba li qabel induru lejn dawn il-lingwi naraw l-Ingliż innifsu x'jagħmel bil-kliem barrani li jidhol fih. Il-lingwa Ingliża għal haġna snin kienet l-aktar lingwa li ssejjet kliem minn lingwi oħra. Hekk per eżempju nistgħu ngħidu li mill-Franċiż haġdet kliem bħal *margarine, migraine, déjà vu, tête-a-tête*. Mill-Ġermaniż haġdet *angst, kindergarten* u *hamburger* fost oħrajn. Mit-Taljan insibu kliem bħal *pizza, pasta, spaghetti, opera*. Mill-Ispanjol kliem bħal *prosperity* u *cockroach*. Il-Grieg u l-Latin huma żewġ sorsi oħra li għanew lill-Ingliż b'kelmiet godda, primarjament fl-oqsma tal-filosofija u x-xjenza. Saħansitra anke l-Ingliż Amerikan ta lil dak Brittaniku kliem bħal *rattlesnake, radar* u *blizzard*. Haġna minn dan il-kliem l-Ingliż iħallih miktub bħal fl-original. F'każijiet oħra neħħa l-aċċenti jew bidel xi ftit il-kelma (eż. *cucarachas* -> *cockroach*).

Ninnutaw iżda li fi żmienna l-Ingliż (b'mod partikolari l-varjetà Amerikana tiegħu minħabba l-qawwa kulturali u d-dominanza politika tagħha) sar aktar jagħti kliem hu lil lingwi oħra milli jieħu minnhom.

It-Taljan⁷³

IL-KELMA BL-INGLIŻ	IS-SINGULAR	IL-PLURAL
Ikel		
bacon	pancetta	-
steak	bistecca	bistecche
jam	marmellata	marmellate
sandwich	tramezzino	tramezzini
Xorb		
brandy	brandy	-
grapefruit	pompelmo	pompelmi
juice	spremuta	spremute
whisky	whisky	-
Animali		
bulldog	bulldog	-
kangaroo	canguro	canguri
Sport		
boxer	pugile	pugili
football	calcio	-
coach	allenatore	allenatori
tennis	tennis	-
to shoot	lanciare	-
to score	segnare	-
Ħwejjeġ		
bikini	bikini	-

⁷³ Lista miġbura minni wara diskussjonijiet li għamilt fuq l-internet.

blazer	giacca	giacche
cardigan	cardigan	-
pullover	pullover	-
Ekonomija		
boycott	boicottaggio	boicottaggi
budget	preventivo	preventivi
export	esportazione	esportazioni
strike	sciopero	scioperi
Finanzi		
cheque	assegno	assegni
dollar	dollaro	dollari
safe	cassaforte	cassaforti
card	scheda	schede
ATM	bancomat	-
to invest	investire	-
Lingwa		
slang	gergo	-
reprint	ristampa	ristampe
Gurnaliżmu		
interview	intervista	interviste
magazine	rivista	riviste
Politika		
apartheid	apartheid	-
speaker	presidente Camera/Senato	della presidenti
whip	capogruppo	capogruppi
ombudsman	-	-
Ligi		
affidavit	dichiarazione	dichiarazioni
petition	petizione	petizioni
claim	reclamo	reclami
Reliġjon		
prayer-group	gruppo di preghiera	gruppi di preghiera
Mużika		
band	gruppo	gruppi
beat	ritmo	ritmi
blues	blues	-
break dance	breakdance	-
Trasport		
bus	autobus	-
container	container	-
trolley	carrello	carrelli
train	treno	treni
underground	metropolitana	metropolitane
tube	metropolitana	metropolitane
bus stop	fermata dell'autobus	fermate dell'autobus
Teknoloġija		
bit	bit	-
chip	chip	-
computer	computer	-
disk	disco	dischi
hard-disk	hard disk	-
diskette	dischetto	dischetti
mouse	mouse	-
modem	modem	-

keyboard	tastiera	tastiere
Termini tecnici		
amplifier	amplificatore	amplificatori
cable	cavo	cavi
laser	laser	-
lift	ascensore	ascensori
radar	radar	-
Stationery		
foolscap	carta	carte
letter-head	intestazione	intestazioni
biro	penna	penne
highlighter	evidenziatore	evidenziatori
Medicina		
aids	aids	-
antibiotics	antibiotico	antibiotici
bypass	bypass	-
pacemaker	pacemaker	-
penicillin	penicillina	-
virus	virus	-
cancer	tumore	tumori
Skola		
maths	matematica	-
accounts	calcolo	-
physics	fisica	-
PE	educazione fisica	-
essay	tema	temi
Hajja sočjali		
bar	bar	-
club	club	-
hobby	hobby	-
poker	poker	-
Film, Radju u TV		
cable	via cavo	-
cameraman	cameraman	-
film	film	-
live	dal vivo	-
radio	radio	-
transmitter	trasmettitore	trasmettitori
television	televisione	-
western	western	-
Ohrajn		
accident	incidente	incidenti
all right	va bene	-
camp	campeggio	campeggi
cowboy	mandriano	mandriani
flirt	flirti	-
folklore	folclore	-
park	parco	parchi
nylon	nylon	-
picnic	picnic	-
plastic	plastica	plastiche
OK	OK	-
stop	stop	stop

Il-lingwa Taljana nistgħu ngħidu li għandha influwenzi mill-Ispanjol, mill-Franċiż u mill-Portugiż. Madankollu ħafna kliem li diehel b'rata mgħaġġla fit-Taljan ġej mill-Ingliż, u fil-maġġoranza tiegħu jitħalla miktub kif inhu.

Dan narawh mill-qasam ta' l-ilbies fejn kliem bħal *pullover* u *cardigan* baqa' jinkiteb l-istess minkejja li ilu li daħal. Jidher li ma sarux wisq tentattivi biex jibdluh. Fil-qasam tan-negozju, intqalilna mit-Taljani stess li jippreferu jhallu l-kliem Inqliż u ma joħolqux kliem ġdid biex ma jħawdux kljenti li m'humieq Taljani. B'hekk insibu kliem bħal *contract manager*, *business advisor* u *asset management*. Għalhekk jiktbu wkoll *happy hours* u mhux *appiauar* (kif imbagħad jgħiduha). L-istess nistgħu ngħidu għal *OK* li fit-Taljan tibqa' tinkiteb bħal ma nsibuha fl-Inqliż.

Ftit huma l-każijiet li jiktbu kliem Inqliż skond il-fonetika. Bħala eżempju ta' dan it-tip ta' kliem nistgħu nsemmu *gol*, *triller*, *boicottaggio*, *treno*, *scioccare*, *aperitivo*, *ghigliottina* u l-verb *sciare* (għal "to ski"). Ladarba kelma Inqliża tidhol fit-Taljan, titqies bħala Taljana mingħajr ma jiktbuha korsiv jew fil-virgoletti. It-Taljani jishqu li m'humieq bħall-Franċiżi u għalhekk ma jaġixxux bl-aħrax kontra dan il-kliem Inqliż.

Fil-kamp tal-medicina l-kliem li daħal fit-Taljan nistgħu ngħidu li fil-biċċa l-kbira tiegħu ġej mil-Latin u jew baqa' kif kien jew inqaleb għat-Taljan (eż. *penicillina*, *prognosi* u *citoplasma*). Mhux hekk iżda fil-qasam tat-teknoloġija fejn għandna kliem bħal *input*, *bit*, *computer*, *internet* u *modem*. Peress li dan il-qasam huwa ġdid it-terminoloġija tiegħu hi kważi kollha bl-Inqliż u jidher li qabdet sew fit-taħdit ukoll.

Meta jiġu biex jirreferu għall-plural tal-kliem Inqliż, issib min jagħmel *-s* fl-aħħar (u din hi l-minoranza) u ssib min ma jagħmilhiex. Jidher li ż-żewġ sitwazzjonijiet huma aċċettati fit-taħdit. Il-kelma *computer* tiġi *il computer* fis-singular filwaqt li fil-plural tiġi *i computer* jew *i computers*. Madankollu din ta' l-aħħar tintuża biss fit-taħdit filwaqt li *i computer* tintuża kemm fit-taħdit kif ukoll fil-kitba. It-Taljani għandhom it-tendenza li l-kliem Inqliż fil-plural iħalluh kif inhu u kulma jinbidel hu l-artiklu li minn *il*, *la* jew *l'* jsir *i*, *le* jew *gli* rispettivament.

Mit-tabella jidher ukoll li l-Inqliż influwenza ħafna lit-Taljan fin-nomi u fl-aġġettivi imma mhux l-istess nistgħu ngħidu għall-verbi.

L-Ispanjol⁷⁴

IL-KELMA BL-INGLIŻ	IS-SINGULAR	IL-PLURAL
Ikel		
bacon	beicon tocino	-
steak	bistec bisté	bistecs bistés
jam	marmelada	marmeladas
sandwich	sándwich bocadillo	sándwiches bocadillos
hamburger	hamburguesa	hamburguesas
Xorb		
brandy	coñac	-
grapefruit	pomelo toronja	pomelos toronjas
juice	zumo jugo	zumos jugos
whisky	whisky güisqui	-
Animali		
bulldog	bulldog bulldog	bulldogs bulldogs
kangaroo	canguro	canguros
Sport		
boxer	boxeador púgil	boxeadores púgiles
football	fútbol	-
coach	entrenador	-
tennis	tenis	-
to shoot	disparar tirar chutar	-
to score	marcar anotar	-
cricket	críquet	-
hockey	hockey	-
rugby	rugby	-
billiard	billar	-
snooker	snooker / billar ruso	-
water-polo	polo acuático waterpolo	-
goal	gol	goles
penalty	penalti	penaltis
Fwejjeg		
bikini	bikini biquini	bikinis biquinis
blazer	Americana chaqueta	Americanas chaquetas
cardigan	rebeca	rebecas
pullover	jersey	jerseys

⁷⁴ Lista miġbura minn Joanne Falzon u Mary Joyce Said, riveduta minn Antoine Cassar.

Ekonomija		
boycott	boicot boicoteo	boicots boicoteos
budget	presupuesto	presupuestos
export	exportación	exportaciones
strike	huelga	huelgas
Finanzi		
cheque	cheque	cheques
dollar	dólar	dòlares
safe	caja fuerte	cajas fuertes
card	tarjeta	tarjetas
ATM	cajero automático	-
to invest	invertir	-
Lingwa		
slang	argot jerga	-
reprint	reimpresión	reimpresiones
Gurnalizmu		
interview	entrevista	entrevistas
magazine	revista	revistas
Politika		
apartheid	apartheid segregación racial	-
speaker	interlocutor hablante conferenciante	-
whip	azote	azotes
ombudsman	defensor del pueblo	defensores del pueblo
Ligi		
affidavit	declaración jurada	declaraciones juradas
petition	petición	peticiones
claim	demanda reclamación	-
Religjon		
prayer-group	grupo de oración	grupos de oración
Muzika		
band	banda grupo	bandas grupos
beat	ritmo compás	ritmos compases
blues	blues	-
break dance	breakdance	-
Trasport		
bus	autobús bus	autobuses
container	contenedor	contenedores
trolley	carro	carros
train	tren	trenes
underground	metro	-
tube	metro	-
bus stop	parada de autobús	paradas de autobús
Teknologija		
bit	bit dígito binario	bit dígitos binarios
chip	chip	chip

computer	ordenador computadora (Amerka Latina)	ordenadores computadores
disk	disco	discos
hard-disk	disco duro	discos duros
diskette	disquete	disquetes
mouse	ratón	ratones
modem	módem	módems
keyboard	teclado	teclados
monitor	monitor	monitores
software	software	-
Termini tehniči		
amplifier	amplificador	amplificadores
cable	cable	cables
laser	láser	lasers
lift	ascensor	ascensores
radar	radar	radares
calculator	calculadora	calculadoras
fax	fax	faxes
projector	proyector	proyectores
Stationery		
foolscap	folio	folios
letter-head	papel con membrete	papeles con membrete
biro	bolígrafo	bolígrafos
highlighter	rotulador fosforescente	rotuladores fosforescentes
Medicina		
aids	SIDA	-
antibiotics	antibiótico	antibióticos
bypass	bypass	-
pacemaker	marcapasos	-
penicillin	penicilina	-
virus	virus	víruses
cancer	cáncer	cánceres
eczema	eczema	-
cholesterol	colesterol	-
germ	germen microbio	gérmenes microbios
Skola		
maths	matemáticas mate	-
accounts	contabilidad	-
physics	física	-
PE	EF - educación física	-
essay	ensayo redacción	ensayos redacciones
Hajja sočjali		
bar	bar pub (titleňhen "paf")	bares pubs
club	club	clubes
hobby	pasatiempo	pasatiempos
poker	poker póquer	-
party	fiesta	fiestas

Film, Radju u TV		
cable	cables	cables
cameraman	cámara	camaras
film	película rodar	películas
live	en directo en vivo	-
radio	radio	radios
transmitter	transmisor	transmisores
television	tele televisión	televisiones
western	película del oeste	-
Ohrajn		
accident	accidente	-
all right	vale bien de acuerdo	-
camp	campo campamento acampar	campos
cowboy	vaquero cowboy	vaqueros
flirt	ligar flirtear	-
folklore	folklore	-
park	parquet jardín	parques jardines
nylon	nilón nailon nylon	-
picnic	picnic	-
plastic	plástico	plásticos
OK	vale bien de acuerdo	-
stop	parada alto	paradas

Hu fatt magħruf li ħafna Spanjoli l-Ingliż ma jafuhx. Fil-fatt il-maġġoranza ta' l-Ispanjoli li jafu jew li qed jitgħallmu l-Ingliż huma dawk iżgħar fl-età. Dan il-fatt iwassal lill-Ispanjoli biex awtomatikament isibu kliem Spanjol u meta jiktbu kliem Ingliż bl-ortografija Spanjola ma jarawhx daqstant stramb, bil-kontra tagħna l-Maltin li għandna kuntatt kontinwu ma' l-Ingliż.

Ħarsa lejn it-tabella turina li fl-oqsma l-aktar tradizzjonali bħalma huma tax-xorb, ta' l-ikel, tal-liġi u tal-politika l-Ispanjol għandu tendenza juża kliem Spanjol filwaqt li f'oqsma aktar moderni bħalma huma t-teknoloġija, il-mediċina u l-mużika jdaħħal aktar kliem Ingliż. Ftit hu l-kliem Ingliż li fl-Ispanjol jibqa' bl-ortografija Ingliża. Kif jidher, ħafna kliem Ingliż jingħata libsa Spanjola, ġieli anke b'sempliciement aċcent (eż. *sándwich(es)*)

Ta' min jinnota li l-verbi li ġejjin mill-kliem Inġliż jikkonjugaw bħall-verbi Spanjoli l-oħra. Xi eżempji huma dawn: *tú filmas* (you film) u *tú acampas* (you camp). Jekk min-naħa l-oħra nagħtu ħarsa lejn il-plural ta' dan il-kliem ninnutaw li ma tantx insibu kliem li jagħmel bħall-Inġliż, jiġifieri li jżid is-suffiss *-s* (bħal *bikinis*, *bulldogs* u *cheques*) anzi fil-maġġorparti tal-plural ta' dan il-kliem jiġri bħal fil-każ tal-kliem Spanjol jiġifieri li jekk ikun jispiċċa bil-vokali jżid *-s* filwaqt li jekk jispiċċa b'konsonanti jżid *-es* bħal f'dawn l-eżempji: *radio-radios* u *monitor-monitores*. Hemm xi kliem ieħor li jibqa' l-istess (eż. l-plurali *chip* u *bit*).

It-tabella turi li f'ammont ta' każijiet l-Ispanjol irnexxielu jsib kelma Spanjola minflok Inġliża (eż. *ratón* u *teclado*). Dan għamlu wkoll billi ħafna drabi biddel kemxejn il-kelma jew żied xi aċċenti biex il-kelma tintegra kemm jista' jkun mal-lingwa Spanjola (eż. *críquet*, *láser* u *plástico*). Iżda t-tabella turi wkoll li hemm ammont ta' kliem li qed jithalla kif inhu fl-Inġliż u jintuża fit-taħdit u l-kitba b'dan il-mod (eż. *picnic*, *software*, *bar* u *club*).

Il-Portugiż⁷⁵

IL-KELMA BL-INGLIŻ	IS-SINGULAR	IL-PLURAL
Ikel		
bacon	toucinho	toucinhos
steak	steak	steaks
jam	geléia marmelada	geléias marmeladas
sandwich	sanduíche sandes	sanduíches sandes
Xorb		
brandy	aguardiente conhaque	aguardientes conhaques
grapefruit	toranja	toranjas
juice	suco	sucos
whisky	uíque	uíques
Animali		
bulldog	buldogue	buldogues
kangaroo	canguru	cangurus
Sport		
boxer	boxer	boxers
football	futebol	futebols
coach	treinador	treinadores
tennis	tênis tennis	-
to shoot	rematar (a bola)	rematares (as bolas)
to score	marcar (um gol)	marcarares (uns golos)
Ħwejjeġ		
bikini	biquíni	biquínis

⁷⁵ Lista miġbura minni b'tiftix mill-internet.

	bikini	bikinis
blazer	casaco	casacos
cardigan	cardigã	cardigãs
pullover	pulôver	pulôveres
Ekonomija		
boycott	boicote	boicotes
budget	orçamento	orçamentos
export	exportação	exportações
strike	greve	greves
Finanzi		
cheque	cheque	cheques
dollar	dólar dollar	dólares dollars
safe	cofre	cofres
card	cartão	cartões
ATM	caixa automático	caixas automáticos
to invest	investir	investires
Lingwa		
slang	gíria jargão	gírias jargões
reprint	reimpressão	reimpressões
Gurnalizmu		
interview	entrevista	entrevistas
magazine	magazine revista	magazines revistas
Politika		
apartheid	apartheid	apartheid
speaker	presidente locutor	presidentes locutors
whip	líder (de bancada) leader (da bancada)	líderes (de bancada) leaders (da bancada)
ombudsman	provedor de justiça ombudsman	provedores de justiça ombudsman
Liği		
affidavit	depoimento declaração jurada	depoimentos declarações jurada
petition	petição	petições
claim	reivindicação	reivindicações
Reliğjon		
prayer-group	grupo de prece	grupos de prece
Muzika		
band	banda grupo	bandas grupos
beat	batimento ritmo	batimentos ritmos
blues	blues	blues
break dance	breakdance dança da rupture	breakdance danças da rupture
Trasport		
bus	ônibus autocarro	ônibus autocarros
container	contentor	contentores
trolley	carrinho	carrinhos
train	trem	trens
underground	metrô	metrôs

	túnel subterrâneo	túneles subterrâneo
tube	metrô	metrôs
bus stop	paragem (de autocarro) ponto (de ônibus)	paragens (de autocarro) ponto (de ônibus)
Teknoloģija		
bit	bit	bits
chip	chip	chips
computer	computador	computadores
disk	disco	discos
hard-disk	disco rígido hard disk	discos rígidos hard disks
diskette	disquete	disquetes
mouse	mouse rato	mouses ratos
modem	modem	modems
keyboard	teclado	teclados
Termini tehniči		
amplifier	amplificador	amplificadores
cable	cabo	cabos
laser	laser	lasers
lift	elevador	elevadores
radar	radar	radars
Stationery		
foolscap	foolscap	foolscaps
letter-head	cabeçalho	cabeçalhos
biro	caneta	canetas
highlighter	caneta marca texto	canetas marca texto
Medicina		
aids	SIDA	-
antibiotics	antibiótico	antibióticos
bypass	desvio	desvios
pacemaker	marca-passo marcapasso	marcas-passo marcapasso
penicillin	penicilina	penicilinas
virus	vírus	víruses
cancer	câncer	cânceres
Skola		
maths	matemática	-
accounts	contabilidade	-
physics	física	-
PE	educação física	-
essay	composição ensaio	composições ensaios
Hajja soćjali		
bar	bar	bares
club	clube club	clubes clubs
hobby	passatempo hobby	passatempos hobbies
poker	pôquer	pôqueres
Film, Radju u TV		
cable	(televisão a) cabo	(televisões a) cabo
cameraman	cinegravista	cinegravistas
film	filme	filmes
live	directo	directos

radio	rádio	rádios
transmitter	transmissor	transmissores
television	televisão	televisões
western	western	-
Ohrajn		
accident	acidente	acidentes
all right	bem tudo bem! certamente	-
camp	campo	campos
cowboy	vaqueiro	vaqueiros
flirt	namoriscar	-
folklore	folclore	folclores
park	parque	parques
nylon	nylon	-
picnic	piquenique	piqueniques
plastic	plástico	plásticos
OK	OK	-
stop	parar	-

Bhalma rajna fl-Ispanjol, fil-Portugiż ninnutaw l-istess metodi ta' integrazzjoni għall-kliem Inġliż fil-kitba. Differenza li tispikka f'din il-lingwa hi li ħafna kliem jinbidel ortografikament (eż. *sanduíche*, *piquenique*, *folclore*, *biquíni*, *líder* u *clube*).

Hawn insibu wkoll l-użu tal-kalk (eż. *dança da ruptura* għal *breakdance* u *caneta marca texto* għall-*highlighter*). Ma' dan tajjeb inżidu l-kreattività li kultant tinħass użata fil-lingwa biex jinħoloq kliem ġdid (eż. *marca-passo* għal *pacemaker* u *vaqueiro* għal *cowboy*)

Ftit li xejn huma l-kelmiet li jithallew miktuba bħal fl-orijinal. Fost dawn insemmu: *nylon*, *western*, *bar*, *foolscap*, *radar*, *laser*, *modem*, *chip*, *bit*. Għaldaqstant hu kemxejn diffiċli taqta' linja u tgħid li f'dak il-qasam partikolari qed jintuża ħafna kliem Inġliż li qed jithalla miktub talikwali. Forsi l-qasam teknoloġiku, mill-ġdid, hu l-aktar qasam li fih qed isir hekk.

Il-Ġermaniż⁷⁶

IL-KELMA BL-INGLIŻ	IS-SINGULAR ⁷⁷	IL-PLURAL ⁷⁸
Ikel		
bacon	speck (m)	specke (= <i>speċijiet ta' bacon</i>)
steak	steak (n)	steaks
jam	konfitüre (f) ⁷⁹ marmelade (f)	konfitüren marmeladen
sandwich	sandwich (n jew m)	sandwich(e)s
Xorb		
brandy	weinbrand (m) brandy (m)	weinbrände brandys
grapefruit	grapefruit (f) pampelmuse (f)	grapefruits pampelmusen
juice	saft (m) fruchtsaft (m) (= <i>meraq tal-frott</i>) juice (m jew n) ⁸⁰	säfte fruchtsäfte juices
whisky	whisky (m) [ˈviski]	whiskys
Animali		
bulldog	bulldogge (f)	bulldoggen
kangaroo	känguru (n)	kängurus
Sport		
boxer	boxer (m)	boxer
football	fußball (m) (= <i>il-ballun</i>) fußball (m) (<i>il-futbol bħala sport</i>) fußballspiel (n) (= <i>logħba futbol</i>)	fußbälle - fußballspiele
coach	trainer (m)	trainer
tennis	tennis (n)	-
to shoot	schießen	schoss, geschossen
to score	erzielen	erzielte, erzielt
Ħwejjeġ		
bikini	bikini (m)	bikinis

⁷⁶ Lista miġbura minn Carl J. Farrugia u riveduta minn Maria Ferstl.

⁷⁷ F'din il-kolonna jingħata l-ġeneru tan-nom (maskil = artiklu "der", femminil = "die", newtru = "das") jew l-infinittiv tal-verb rispettivament.

⁷⁸ Fil-każijiet fejn, bħalma jiġri xi drabi fil-maskil u fin-newtru, il-forma tal-plural hija bħal tas-singular, id-differenza tidher fl-artiklu biss (fil-plural huwa "die" għall-ġeneri kollha). Għall-verbi flok il-plural jingħataw l-imperfett u l-partiċipju passiv (għax flimkien ma' l-infinittiv jiffurmaw il-forom bażiċi tal-verb Ġermaniż).

⁷⁹ Orġinarjament iż-żewġ termini, jiġifieri "Konfitüre" u "Marmelade", kienu jintużaw għall-"jam" kif ukoll għall-"marmelade", u d-differenza bejniethom kellha x'taqsam mal-kwalità tal-prodott u mhux mal-frott użat. Jiġifieri "Konfitüre" kienet tirreferi għal ġamm magħmul minn frott sħiħ. Mill-1983 'l hemm dan l-użu ma baqax aċċettat mill-UE (bl-eċċezzjoni tal-ġamm tal-berquq ġenwinament Awstrijak), u t-terminu uffiċjali għall-"jam" sar "Konfitüre", waqt li "Marmelade" = "marmelade" (minn frott taċ-ċitru biss). Madanakollu fil-lingwa mitkellma din id-differenza ma tapplikax, u ħafna nies jużaw il-kelma "Marmelade" biss. Skond id-dizzjunarju Wahrig "Marmelade" daħlet mill-Ispanjol u "Konfitüre" mill-Frañċiż.

⁸⁰ Tintuża biss għal speċi partikulari ta' meraq tal-frott jew tal-ħaxix (il-kelma ġenerika kif ukoll użata fil-ħajja ta' kuljum hija "Saft").

blazer	blazer (m)	blazer
cardigan	strickweste (f) strickjacke (f) cardigan (m)	strickwesten strickjacken cardigans
pullover	pullover (m)	pullover
Ekonomija		
boycott	boykott (m)	boykotts/boykotte
budget	budget (n) [by'dʒe:] etat (m) [e'ta:] haushaltsplan (m) staatshaushaltsplan (m)	budgets etats haushaltspläne staatshaushaltspläne
export	export (m) ausfuhr (f)	exporte ausfuhren
strike	streik (m) arbeitsniederlegung (f)	streiks arbeitsniederlegungen
Finanzi		
cheque	scheck (m)	schecks
dollar	dollar (m)	dollars
safe	tresor (m) safe (m) geldschrank (m) panzerschrank (m)	tresore safes geldschränke panzerschränke
card	karte (f)	karten
ATM	geldautomat (m) bankautomat (m) bankomat (m) (fl-Awstrija)	geldautomaten bankautomaten bankomate
to invest	investieren	investierte, investiert
Lingwa		
slang	slang (m) jargon (m) [ʒar'gõ:]	slangs jargons
reprint	nachdruck (m)	nachdrucke
Ġurnalizmu		
interview	interview (n)	interviews
magazine	zeitschrift (f) illustrierte (f) magazin (n)	zeitschriften illustrierten magazine
Politika		
apartheid	apartheid (f) rassentrennung (f)	- -
speaker	redner (m)/rednerin (f) sprecher (m)/sprecherin (f) vorsitzender (m)/vorsitzende (f)	redner (m)/rednerinnen (f) sprecher (m)/sprecherinnen (f) vorsitzenden (m/f)
whip	einpeitscher (m)/ einpeitscherin (f) whip (użata biss fil-kuntest tal-Parlament Ingliz)	einpeitscher (m)/ einpeitscherinnen (f) whips (m/f)
ombudsman	ombudsmann (m)	ombudsmänner
Liġi		
affidavit	eidesstattliche erklärung (f) eidesstattliche	eidesstattliche erklärungen eidesstattliche

	versicherung (f) erklärung (f) an Eides Statt versicherung (f) an Eides Statt affidavit (n)	versicherungen erklärungen an Eides Statt Versicherungen an Eides Statt affidavits
petition	antrag (m) bittschrift (f) petition (f) gesuch (n) eingabe (f)	anträge bittschriften petitionen gesuche eingaben
claim	anspruch (m)	ansprüche
Reliġjon		
prayer-group	gebetsgruppe (f)	gebetsgruppen
Mużika		
band	band (f) (<i>x'aktarx għall-jazz, għall-mużika rock u f'xi kuntesti tal-mużika ħafifa</i>) gruppe (f) (= <i>grupp</i>) kapelle (f) (<i>l-aktar waħda adattata għall-baned Maltin; brass band = blaskapelle, dance band = tanzkapelle</i>)	bands gruppen kapellen
beat	takt (m) schlag (m) taktschlag (m) beat (m) (= <i>terminu tal- jazz</i>) beat (m) (= <i>mużika "beat"</i>)	takte schläge taktschläge beats -
blues	blues (m)	-
break dance	breakdance (m)	-
Trasport		
bus	bus (m) ⁸¹ autobus (m) omnibus (m)	busse autobusse omnibusse
container	container (m)	container
trolley	wagen (m)	wagen
train	zug (m) eisenbahn (f) (= <i>ferrovija</i>)	züge eisenbahnen
underground	U-Bahn (f) untergrundbahn (f)	U-Bahnen untergrundbahnen
tube	U-Bahn (f)	U-Bahnen
bus stop	bushaltestelle (f) busstation (f)	bushaltestellen busstationen
Teknoloġija		
bit	bit (n)	bit(s)

⁸¹ "Bus" hija l-forma mqassra ta' "Omnibus" (= bil-Latin "għal kulħadd") u donnha daħlet f'diversi lingwi, fosthom anki l-Ingliz, permezz tat-terminu Franċiz "voiture omnibus".

chip	chip (m)	chips
computer	computer (m) PC (m) [pe'tse:] ⁸² rechner (m) ⁸³ elektronenrechner (m) ⁸⁴	computer PC(s) rechner elektronenrechner
disk	diskette (f) floppy Disk (f)	disketten floppy Disks
hard-disk	festplatte (f) harddisk (f)	festplatten harddisks
diskette	diskette (f) floppy Disk (f)	disketten floppy Disks
mouse	maus (f) computermaus (f)	mäuse computermäuse (f)
modem	modem (n)	modems
keyboard	tastatur (f)	tastaturen
Termini tekniċi		
amplifier	verstärker (m)	verstärker
cable	kabel (n) leitung (f)	kabel leitungen
laser	laser (m)	-
lift	aufzug (m) fahrstuhl (m)	aufzüge fahrstühle
radar	radar (n)	radare
Stationery		
foolscap	- <i>(dan il-qies tal-karta mhux magħruf fil-pajjiżi Germanofoni)</i>	-
letter-head	briefkopf (m)	briefköpfe
biro	kugelschreiber (m)	kugelschreiber
highlighter	textmarker (m) leuchtstift (m)	textmarker leuchtstifte
Mediċina		
aids	aids (n)	-
antibiotics	<i>(singular:)</i> antibiotikum (n)	<i>(plural:)</i> antibiotika
bypass	bypass (m); <i>(l-operazzjoni:)</i> bypassoperation (f)	bypässe bypassoperationen
pacemaker	schrittmacher (m) herzschrittmacher (m)	schrittmacher herzschrittmacher
penicillin	penizillin (n)	penizilline
virus	virus (n)	viren
cancer	krebs (m)	<i>(speċijiet ta' kanċer: krebsarten)</i>
Skola		
maths	mathematik (f) mathe (f)	-
accounts	buchhaltung (f)	-
physics	physik (f)	-

⁸² Użata ħafna minn dawk li l-kompjuter iservihom sempliċiment ta' għodda fix-xogħol ta' kuljum.

⁸³ L-aktar waħda użata mill-ispeċjalisti tal-kompjuters.

⁸⁴ Kelma li la hi użata fil-lingwa mitkellma u lanqas mifhuma minn kulhadd.

PE	sport (unterricht) (m) leibeserziehung (f) (LE)	- - leibesübungen (<i>f pl.</i>) (LÜ)
essay	essay (n) abhandlung (f) aufsatz (m) <i>komponiment</i>) ⁸⁵	(= essays abhandlungen aufsätze
Hajja soċjali		
bar	bar (f)	bars
club	klub/club (m)	klubs/clubs
hobby	hobby (n) liebhaberei (f) steckenpferd (n) ⁸⁶	hobbys liebhabereien steckenpferde
poker	poker (n)	-
Film, Radju u TV		
cable	kabelfernsehen (n)	-
cameraman	kameramann (m)	kameramänner
film	film (m)	filme
live	live	-
radio	radio (n) (= <i>il-mezz tax-xandir</i>) radio (n) (= <i>is-sett tar-radju</i>) rundfunk (m) (= <i>ix-xandir</i>) <i>Kliem ieħor għas-sett tar-radju</i> : radiogerät (n) radioapparat (m) rundfunkgerät (n) rundfunkempfänger (m)	- - radios - radiogeräte radioapparate rundfunkgeräte rundfunkempfänger
transmitter	sender (m)	sender
television	fernsehen (n) (= <i>il-mezz tax-xandir</i>) <i>Is-sett tat-TV</i> : fernseher (m) fernsehgerät (n) fernsehapparat (m) fernsehempfänger (m)	- fernseher fernsehgeräte fernsehapparate fernsehempfänger
western	western (m) wildwestfilm (m)	western wildwestfilme
Ohrajn		
accident	unfall (m)	unfälle
all right	alles klar gut schon gut in Ordnung	-
camp	lager (n) zeltlager (n) camp (n)	lager zeltlager Camps
cowboy	cowboy (m)	cowboys
flirt	flirt (m)	flirts
folklore	folklore (f)	-
park	park (m)	parks

⁸⁵ Fil-kuntest ta' l-iskola din biss tintuża.

⁸⁶ It-traduzzjoni letterali ta' "hobby horse".

	parkanlage (f)	parkanlagen
nylon	nylon (n)	-
picnic	picknick (n)	picknicke/picknicks
plastic	Plastik (n) kunststoff (m)	- kunststoffe
OK	o.k. O.K. okay	-
stop	stopp halt	-

Minkejja li għal ħafna kliem mill-kampjun li qed nieħdu, il-Ġermaniż għandu kelma tiegħu, hemm xi oqsma bħat-teknoloġija li fihom juża l-kliem Inġliż. Ma' dawn tajjeb inżidu kliem ieħor bħal *nylon*, *folklore*, *cowboy*, *sandwich* u oħrajn li wkoll jiktibhom bħal fl-Inġliż.

Punt interessanti ieħor hu li fil-Ġermaniż insibu wkoll kliem Inġliż li jinkiteb bl-ortografija Ġermaniża. Hekk ngħidu aħna nsibu: *fußball* (football), *bulldogge* (bulldog), *penizillin* (penicillin) u *maus* (mouse).

Il-Franciz⁸⁷

IL-KELMA BL-INGLIŻ	IS-SINGULAR	IL-PLURAL
Ikel		
bacon	bacon	-
steak	bifteck steak	-
jam	confiture	-
sandwich	sandwich	sandwicks
Xorb		
brandy	cognac brandy	-
grapefruit	pamplemousse pomélo	pamplemousses pomélos
juice	jus	-
whisky	whisky	-
Animali		
bulldog	bouledogue	bouledogues
kangaroo	kangourou	kangourous
Sport		
boxer	boxeur	boxeurs
football	le foot football	-
coach	coach entraîneur	- entraîneurs
tennis	tennis	-

⁸⁷ Lista miġbura minn Reno Fenech u Joanna Ellul u riveduta minn Claudia Gauci.

to shoot (a ball)	shooter	-
to score (a ball)	marquer	-
Fwejjeg		
bikini	bikini	bikinis
blazer	blazer	blazers
cardigan	cardigan	cardigans
pullover	pull	pulls
Ekonomija		
boycott	boycott boycottage	boycotts -
budget	budget	budgets
export	exportation	exportations
strike	grève	grèves
Finanzi		
cheque	chèque	chèques
dollar	dollar	dollars
safe	coffre-fort	Coffre-forts
card	carte	cartes
ATM	distributeur	distributeurs
to invest	investir	-
Lingwa		
slang	argot jargon (f'Pariği jużaw il-verlan)	-
reprint	réimprimer retirage	-
Ġurnalizmu		
interview	entretien	entretiens
magazine	magazine revue	magazines revues
Politika		
apartheid	apartheid	-
(parliament) speaker	président	
whip (of a political party)		
ombudsman	ombudsman	
Liġi		
affidavit	affidavit	affidavits
petition	pétition	pétitions
claim	réclamation	réclamations
Reliġjon		
prayer-group	groupe de prière	groupes de prière
Mużika		
band	orchestre bande groupe	orchestres bandes groupes
beat	rythme temps	- -
blues	blues	-
break dance	break dance	-
Trasport		
bus	bus autobus	bus autobus
container	conteneur	conteneurs

trolley	chariot	chariots
train	train	trains
underground	métro	métros
tube	tube	-
bus stop	arrêt	arrêts
Tehnoloģija		
bit	bit	bits
chip	puce	puces
computer	ordinateur	ordinateurs
printer	imprimeur	imprimeurs
laptop	portable	portables
disk	disque	disques
hard-disk	disque dur	disques dur
diskette	disquette	disquettes
mouse	souris	muizen
modem	modem	modems
keyboard	clavier	claviers
Termini tehniči (Technical terms)		
amplifier	amplificateur	amplificateurs
cable	câble	câbles
laser	laser	lasers
lift	ascenseur	ascenseurs
radar	radar	radars
Stationery		
foolscap	papier ministre	-
letter-head	en tête	-
biro	bic stylo	bics stylos
highlighter	surligneur	surligneurs
Medicina		
aids	SIDA	-
antibiotics	antibiotique	antibiotiques
bypass	pontage	pontages
pacemaker	pacemaker	-
penicillin	pénicilline	-
virus	virus	-
cancer	cancer	-
Skola		
maths	maths mathématique	-
accounts	comptes	-
physics	physique	-
PE	éducation gymnastique	physique -
essay	rédaction	rédactions
Hajja sočjali		
bar	bar	bars
club	club	clubs
hobby	hobby passe-temps	passe-temps
poker	poker	-
Film, Radju u TV		
cable	câble	câbles

cameraman	cameraman	cameramans
film	film	films
live	live en direct	-
radio	radio	radios
transmitter	transmetteur emetteur	transmetteurs emetteurs
television	télé télévision	- télévisions
western	western	westerns
Ohrajn		
accident	accident	accidents
all right	Ok bien sur bien entendu	-
camp	camp	camps
cowboy	cowboy	cowboys
flirt	flirt	-
folklore	folklore	-
park	parc	parcs
nylon	nylon	-
picnic	pique-nique	pique-niques
plastic	plastique	plastiques
OK	OK d'accord	-
stop	arrêter stop	-

L-Olandiż⁸⁸

IL-KELMA BL-INGLIŻ	IS-SINGULAR	IL-PLURAL
Ikel		
bacon	spek	-
steak	biefstuk	biefstukken
jam	jam	-
sandwich	boterham sandwich sandwichje (diminuttiv)	sandwiches
Xorb		
brandy	brandy borrel	brandies borrels
grapefruit	grapefruit pompelmoes (in Belgium)	grapefruits
juice	sap	sappen

⁸⁸ Lista miġbura minn Joanne Falzon u Mary Joyce Said u riveduta minn Drs Marije C. Michel.

whisky	whisky	wiskys
Animali		
bulldog	buldog	buldoggen
kangaroo	kangoeroe	kangoeroes
Sport		
boxer	bokser	boksers
football	voetbal	voetballen
coach	coach trainer	coachs trainers
tennis	tennis	-
to shoot	schieten	-
to score	scoren	-
Hwejjeg		
bikini	bikini	bikinis
blazer	blazer	blazers
cardigan	cardigan	cardigans
pullover	trui	truien
Ekonomija		
boycott	boycott	boycots
budget	begroting budget	begrotingen budgets
export	export	-
strike	staking	stakingen
Finanzi		
cheque	cheque	checques
dollar	dollar	dollars
safe	safe kluis	safes kluizen
card	kaart creditcard	kaarten creditcards
ATM	pin automaat	pin automaten
to invest	investeren	-
Lingwa		
slang	slang argon	slangs argons
reprint	herdruk	herdrukken
Gurnalizmu		
interview	interview gesprek	interviews gesprekken
magazine	magazine tijdschrift	magazines tijdschriften
Politika		
apartheid	apartheid	-
speaker	spreker	sprekers
whip	-	-
ombudsman	ombudsman	ombudsmannen
Liġi		
affidavit	schriftelijke verklaring	schriftelijke verklaringen
petition	petitie	petitierecht
claim	claim eis	claims eisen
Reliġjon		
prayer-group	gebedsgroep religieuze groep	gebedsgroepen religieuze groepen
Muzika		

band	band	bands
beat	beat	beats
blues	blues	-
break dance	break dance	-
Trasport		
bus	bus	bussen
container	container	containers
trolley	karretje trolley	karretjes trolleys
train	trein	treinen
underground	metro ondergrondse (rarely used)	metros ondergrondse
tube	metro	metros
bus stop	bushalte	bushaltes
Teknologiija		
bit	beetje	beetjes
chip	chip	chips
computer	computer	computers
printer	printer	printers
laptop	laptop laptopjes (diminuttiv)	laptops laptopjes (diminuttiv)
disk	disc schijf (diminuttiv)	discs schijfjes (diminuttiv)
hard-disk	harde schijf hard disk	harde schijven hard disks
diskette	diskette	diskettes
mouse	muis	muizen
modem	modem	modems
keyboard	keyboard toetsenbord	keyboards toetsenborden
Termini tehniči (Technical terms)		
amplifier	versterker	versterkers
cable	kabel	kabels
laser	laser	lasers
lift	lift	liften
radar	radar	radars
Stationery		
foolscap	blaadje	blaadjes
letter-head	briefkop header koptekst	briefkoppen headers kopteksten
biro	pen ballpoint	pennen ballpoints
highlighter	highlither	highlighters
Medicina		
aids	aids	-
antibiotics	antibiotica	antibiotica
bypass	bypass	bypass-operaties
pacemaker	pacemaker	pacemakers
penicillin	penicilline	pencillines
virus	virus	virussen
cancer	kanker	kankers
Skola		
maths	wiskunde	-

accounts	economie/boekhouden	-
physics	natuurlkunde	-
PE	sport/ gym(nastiek)	-
essay	opstel	-
Hajja soċjali		
bar	bar kroeg café	barren kroegen cafés
club	club discotheek	clubs discotheken
hobby	hobby	hobbies
poker	poker	-
Film, Radju u TV		
cable	kabel	kabels
cameraman	cameraman	camereamannen
film	film	films
live	live	-
radio	radio	radios
transmitter	zender	zenders
television	televisie	televisies
western	western	westerns-
Ohrajn		
accident	ongeluk	ongelukken
all right	oké	-
camp	kamp	kampen
cowboy	cowboy	cowboys
flirt	flirt	flirts
folklore	folklore	-
park	park	parken
nylon	nylon	nylons
picnic	picknick	picknicken
plastic	plastic	-
OK	oké	-
stop	einde stop	eindes stops

Il-Finlandiż⁸⁹

IL-KELMA BL-INGLIŻ	IS-SINGULAR	IL-PLURAL
Ikel		
bacon	pekoni	pekonit partitive: pekoneja, pekoneita
steak	pihvi	pihvit partitive: pihvejä
jam	hillö (native word) marmeladi (via Swedish)	hillöt marmeladit partitive: marmeladeja

⁸⁹ Lista miġbura minn Reno Fenech u Joanna Ellul, riveduta minn Panu Petteri Höglund

sandwich	voileipä (native coinage: voi "butter" + leipä "bread")	voileivät partitive: voileipiä
Xorb		
brandy	konjakki (via Swedish from French) brandy (sometimes used)	konjakit partitive: konjakkeja
grapefruit	greippi (via Swedish)	greipit partitive: greippejä
juice	mehu (native word) there is some use of "juice" as a borrowed word for a particular kind of juice, but this is strictly jargon)	mehut partitive: mehuja
whisky	viski (the English orthography "whisky" is sometimes used by connoisseurs)	viskit partitive: viskejä
Animali		
bulldog	bulldoggi buldogi / pultokki (jocular)	buldogit partitive: buldogeja
kangaroo	kenguru	kenguruita
Sport		
boxer	nyrkkeily (boxing) nyrkkeilijä (boxer): a native coinage based on nyrkki = fist	nyrkkeilijät
football	jalkapallo (the standard word: "foot-ball") jalkapalloilu (the sport itself)	jalkapallot partitive: jalkapalloja (footballs)
coach	valmentaja (based on the verb "valmentaa" = to train) treenata is the verb "to train, to coach" koutsi (slang)	valmentajat partitive: valmentajia koutsit partitive: koutseja
tennis	tennis	tennikset partitive: tenniksiä
to shoot	laukaista (to shoot a ball) ampua (to shoot a bullet)	-
to score	tehdä maali (word for word: "to make a goal")	-
Hwejjeg		
bikini	bikinit	(plurale tantum)
blazer	bleiseri	bleiserit partitive: bleisereitä
cardigan	neuletakki	neuletakit

	cardigan	partitive: neuletakkeja
pullover	pusero	puserot partitive: puseroita / puseroja
	jumpperi pujoliivi (this sounds like a defunct puristic coinage that is rarely used)	jumpperit partitive: jumppereita pujoliivit partitive: pujoliivejä
Ekonomija		
boycott	boikotti	boikotit partitive: boikotteja
budget	talousarvio (economy estimate)	talousarviot partitive: talousarvioita
	budjetti budjettiesitys (budget proposal)	budjetit partitive: budjetiteja
export	maastavienti	maastaviennit partitive: maastavientejä
strike	lakko (from "lakata", to stop)	lakot partitive: lakkoja
Finanzi		
cheque	shekki (preferably "sekki")	sekit partitive: sekkejä
dollar	dollari	dollarit partitive: dollareita, dollareja
safe	kassakaappi (cash cupboard)	kassakaapit partitive: kassakaappeja
card	kortti	kortit partitive: kortteja
ATM	pankkiautomaatti	pankkiautomaatit partitive: pankkiautomaatteja
to invest	sijoittaa investoida (more jargon)	-
Lingwa		
slang	slangi	-
reprint	uusi pianos ("new print") uusintapainos ("renewal print")	
Ĝurnalizmu		
interview	haastattelu	haastattelu partitive: haastatteluja / haastatteluita
magazine	aikakausiehti	aikakauslehdet partitive: aikakauslehtiä
Politika		
apartheid	apartheid (used in reference to South Africa) rotuerottelu (racial discrimination,	

	racial segregation, racial differentiation)	
speaker	puhemies	puhemiehet partitive: puhemiehiä
whip	piiskuri	piiskurit partitive: piiskureita
ombudsman	oikeusasiamies	oikeusasiamiehet partitive: oikeusasiamiehiä
Liigi		
affidavit	vakuutus (this Finnish word can also mean "insurance")	vakuutukset partitive: vakuutuksia
petition	vetoomus	vetoomukset partitive: vetoomuksia
claim	vaatimus	vaatimukset
Religjon		
prayer-group	rukouspiiri	rukouspiirit partitive: rukouspiirejä
Muzika		
band	bändi (slang: youth language, only rock and pop groups) yhtye	bandit partitive: bändejä
beat	beat biitti	beatit partitive: beattejä biitit partitive: biittejä
blues	blues	bluesit partitive: blueseja
break dance	break-tanssi breakdance	-
Trasport		
bus	bussi linja-auto	bussit partitive: busseja
container	kontti (folk-etymological usage of a domestic word originally meaning a particular kind of bag)	kontit partitive: kontteja
trolley	raitiovaunu (tramway) ostoskärry (shopping trolley)	ostoskärryt partitive: ostoskärryjä
train	juna	junta partitive: junia
underground	metro maanalainen	metrot partitive: metroja
tube	metro	metrot partitive: metroja
bus stop	linja-autopysäkki	linja-autopysäkit partitive: linja-

		autopysäkkejä
Teknologia		
bit	bitti	bitit partitive: bittejä
chip	lastu	lastut partitive: lastuja
computer	tietokone	tietokoneet partitive: tietokoneita
printer	tulostin	tulostimet partitive: tulostimia
laptop	kannettava	kannettavat partitive: kannettavia
disk	levyke	levykkeet partitive: levykkeitä
hard-disk	kovalevy	kovalevyt partitive: kovalevyjä
diskette	disketti	disketit partitive: diskettejä
	lerppu	lerput partitive: lerppuja
mouse	hiiri	hiiret partitive: hiiriä
modem	modeemi	modeemit partitive: modeemeja
keyboard	näppäimistö	näppäimistöt partitive: näppäimistöjä
Termini tekniici		
amplifier	vahvistin	vahvistimet partitive: vahvistimia
cable	kaapeli	kaapelit partitive: kaapeleita
	johto	johdot partitive: johtoja
laser	laser	lasarit partitive: lasereita
lift	hissi	hissit partitive: hissejä
radar	tutka	tutkat partitive: tutkia
Stationery		
foolscap	konseptipaperi	konseptipaperit partitive: konseptipapereita
letter-head	kirjelogot	kirjelogoja
biro	kuulakärkikynä kuulakynä	kuulakynät
highlighter	korostuskynä	korostuskynät partitive: korostuskyniä
Medicina		
aids	aids immuunikato	aidsit partitive: aidseja
antibiotics	antibiootti	antibiootit partitive: antibiootteja
bypass (heart bypass)	ohitusleikkaus	ohitusleikkaukset
pacemaker	tahdistin	tahdistimet

penicillin	penisilliini	penisilliinit
virus	virus	virukset
cancer	syöpä	syövät
Skola		
maths	matematiikka	-
accounts	kirjanpito	-
physics	fysiikka	-
PE	liikunta	-
essay	kirjoittaminen äidinkieli	kirjoittamiset partitive: kirjoittamisia äidinkielet partitive: äidinkieliä
Hajja sočjali		
bar	baari kapakka	baarit
club	klubi kerho yhdistys	klubit
hobby	harrastus harraste	harrastukset harrasteet
poker	pokeri	pokerit
Film, Radju u TV		
cable	kaapeli	kaapelit partitive: kaapeleita
cameraman	kameramies	kameramiehet partitive: kameramiehiä
film	filmi (a movie, and also the film that is put in a camera) elokuva (a movie)	filmit elokuvat
live	suora lähetys	-
radio	radio	radiot
transmitter	lähetin	lähettimet
television	television (colloquial: telkku, telkkari, töllö, töllötin, tölsö)	televisiot
western	western[i] (pronounced as "vestern" or "vesterni) lännenelokuva lännenfilmi länkkäri	-
Ohrajn		
accident	onnettomuus (unlucky accident) sattuma (something that happens randomly)	onnettomuudet partitive: onnettomuuksia
all right	selvä oolrait (slang)	-

camp	leirytyä	
cowboy	cowboy	cowboyt partitive: cowboyta
	lehmipoika	lehmipojat partitive: lehmipoikia
flirt	flirttailla	-
folklore	folklore (pronounce as in Finnish, with audible L and E) kansanperinne kansanrunous	-
park	puisto	puistot
nylon	nailoni	nailonit
picnic	piknik[ki]	piknikit
plastic	muovi	muovit
OK	ok (pronounced "okei" or "ookoo")	-
stop	pysäkki	pysäkit partitive: pysäkkejä

Jidher li f'ħafna każijiet fil-Finlandiż tinstab kelma u ma tintużax il-kelma Inġliża. Madankollu hemm ammont ta' angliċiżmi (b'mod speċjali fil-qasam tat-teknoloġija) li jadatta l-fonetika Finlandiża għall-kliem Inġliż. Jekk nieħdu aktar kliem li mhux inkluż fil-lista t'ħawn fuq, insibu ngħidu aħna "netti" għal *internet/net* u "webbi", "weppi" jew saħansitra "veppi" għal *web*. Minkejja li għal *printer* għandhom "tulostin", "printteri" hi spiss użata.

Għal "e-mail" bil-miktub tintuża "e-mail" u fit-taħdit issir "iimeili" jew "meili". Minnha ħarġu l-verb "meilata" wkoll għal "to email/send an e-mail", li jintuża fil-kitba wkoll.

L-Iżvediz⁹⁰

IL-KELMA BL-INGLIŻ	IS-SINGULAR	IL-PLURAL
Ikel		
bacon	bacon	
steak	stek biff	stekar biffar
jam	sylt	-
sandwich	smörgas	smörgåsar
	macka	mackor
	sandwich	

⁹⁰ Lista miġbura minn Joanne Falzon u Mary Joyce Said, riveduta minn Panu Petteri Höglund.

		sandwichar
Xorb		
brandy	brandy brännvin konjak	
grapefruit	grapefrukt	grapefrukter
juice	saft juice	safter
whisky	whisky	
Animali		
bulldog	bulldogg	bulldoggar
kangaroo	känguru	känguruer
Sport		
boxer	boxare	boxare
football	fotboll	fotbollar
coach	coach tränare handedare	coacher tränare handledare
tennis	tennis	
to shoot	att skjuta	-
to score	att göra mål	-
Hwejjeg		
bikini	bikini	bikinis
blazer	blazer jacka	blazers jackor
cardigan	kofta stickad ylleväst	koftor stickade yllevästar
pullover	pullover tröja	pulloverar tröjor
Ekonomija		
boycott	bojkott	bojkotter
budget	budget	budgetar
export	export	exporter
strike	strejk	strejkar
Finanzi		
cheque	check	checkar
dollar	dollar	dollars
safe	kassaskåp	kassaskåp
card	kort kreditkort	kort kreditkort
ATM	bankautomat	bankautomater
to invest	investera placera	-
Lingwa		
slang	slang	-

reprint	reprint omtryck	
Ĝurnaliĝmu		
interview	intervju	intervjuer
magazine	magasin	
Politika		
apartheid	apartheid rasdiskriminering	rasdiskrimineringar
speaker	talman	talmän
whip		
ombudsman	ombudsman	ombudsmän
Liĝi		
affidavit	edlig försäkran	
petition	begäran petition ansökan	petitioner
claim	fordan	
Reliĝjon		
prayer-group	bönegrupp	bönegrupper
Muzika		
band	band musikgrupp	band musikgrupper
beat	beat rytm takt	rytmer takter
blues	blues	-
break dance	breakdance	-
Trasport		
bus	buss	bussar
container		
trolley	kundvagn trädbuss	kundvagnar trädbussar
train	tåg	tåg
underground	tunnelbana	tunnelbanor
tube	tunnelbana	tunnelbanor
bus stop	busshållplats	busshållplatser
Teknologiĝija		
bit	bit	bits
chip	chips	chips
computer	dator datamaskin	datorer datamaskiner
printer	printer	printrar
laptop	bärbar dator	bärbara datorer
disk	skiva	skivor
hard-disk	hårdskiva	hårdskivor
diskette	diskett	disketter
mouse	mus pekdon	pekdon
modem	modem	modem modemer
keyboard	tangentbord	tangentbord
Termini teknikĝi		
amplifier	förstärkare	förstärkare

cable	kabel	kablar
laser	laser	lasers
lift	hiss	hissar
radar	radar	radars
Stationery		
foolscap	konceptpapper	konceptpapper
letter-head	brevhuvud	brevhuvud
biro	kulspetspenna	kulspetspennor
highlighter	markeringspenna	markeringspennor
Mediċina		
aids	aids	-
antibiotics	antibiotikum	antibiotika
bypass (heart bypass)	bypassoperation	bypassoperationer
pacemaker	pacemaker	pacemakers
penicillin	penicillin	penicilliner
virus	virus	virus
cancer	cancer, kancer	cancrar, kancrar
Skola		
maths	matte matematik	-
accounts	redovisning	-
physics	fysik	-
PE	idrott	-
essay	uppsats	-
Hajja soċjali		
bar	bar	barer
club	klubb	klubbar
hobby	hobby	hobbies hobbyer
poker	poker	
Film, Radju u TV		
cable (tv)	kabel	kablar
cameraman	kameraman	kameramäm
film	film	filmer
live	i direktsändning	-
radio	radio	radioapparater
transmitter	sändare	sändare
television	television	televisioner
western	vildavästernfilm	-
Ohrajn		
accident	olycka	olyckor
all right	okej all right hålräjt	-
camp	camp lager	-
cowboy	cowboy	cowboyar
flirt	flört flirt	-
folklore	folklore folkliga traditioner folkdiktning	-
park	park	parker

nylon	nylon	-
picnic	picknick	
plastic	plast	
OK	okej	-
stop	hállplats stopp!	hállplatser

It-Tork⁹¹

İL-KELMA BL-İNGLİZ	İS-SINGULAR	İL-PLURAL
Ikel		
bacon	domuz pastırması	domuz pastırmaları
steak	biftek	biftekler
jam	reçel	reçeller
sandwich	sandviç	sandviçler
Xorb		
brandy	konyak (brendi)	konyak (brendi)
grapefruit	greyfurt	greyfurtlar
juice	...suyu (orange juice = portakal suyu)	...suları
whisky	viski	viskiler
Animali		
bulldog	bulldog	buldoglar
kangaroo	kanguru	kangurular
Sport		
boxer	boksör	boksörler
football	futbol	-
coach	(spor) antrenör (Also "koç" too, especially in basketball and tennis)	spor antrenörleri, koçlar
tennis	tenis	-
to shoot	şut atmak	-
to score	gol atmak	-
Hwejjeġ		
bikini	bikini	bikiniler
blazer	blazer	blazer ceketler
cardigan	hırka	hırkalar
pullover	kazak	kazaklar
Ekonomija		
boycott	boykot	boykotlar
budget	ucuz	ucuz olanlar
export	ihracat	ihraç ürünleri
strike	grev	grevler
Finanzi		
cheque	çek	çekler
dollar	dolar	dolarlar
safe	para kasası	para kasaları
card	kart	kartlar
ATM	bankamatik	bankamatikler

⁹¹ Lista miġbura minni u riveduta minn Dr Onur Mazmanoġlu.

to invest	para yatırmak	yatırım yapmak
Lingwa		
slang	argo	argolar
reprint	Nom: yeni baskı Verb: yeniden	yeni baskılar basmak yeniden
Gurnalizmu		
interview	mülakat	mülakatlar
magazine	dergi	dergiler
Politika		
apartheid	ırk ayrımı	-
speaker	konuşmacı	konuşmacılar
whip	kamçı	kamçılar
ombudsman	ombudsman	ombudsmanlar
Liği		
affidavit	yeminli beyan	yeminli beyanlar
petition	toplu dilekçe	toplu dilekçeler
claim	talep	talepler
Reliğjon		
prayer-group	dua eden	dua edenler
Muzika		
band	bant	bantlar
beat	ritm	ritimler
blues	blues	-
break dance	breakdance (m)	-
Trasport		
bus	otobüs	otobüsler
container	tır	tırlar
trolley	taşıyıcı	taşıyıcılar
train	tren	trenler
underground	metro	metrolar
tube	geçit	geçitler
bus stop	otobüs durağı	otobüs durakları
Teknoloğija		
bit	bit	-
chip	chip	chipler
computer	bilgisayar	bilgisayarlar
disk	disk	diskler
hard-disk	sabit disk	sabit diskler
diskette	disket	disketler
mouse	bilgisayar faresi maus (less popular)	bilgisayar faresi
modem	modem	modemler
keyboard	klavye	klavyeler
Termini teknici		
amplifier	amplifikatör	amplifikatürler
cable	telgraf	telgraflar
laser	lazer	lazerler
lift	asansör	asansörler
radar	radar	radarlar
Stationery		
foolscap	kağıt	kağıtlar
letter-head	antet	antetler
biro	kalem	kalemler
highlighter	fosforlu kalem	fosforlu kalemler

Medicina		
aids	aids	
antibiotics	antibiyotik	antibiyotikler
bypass	kalp ameliyatı	kalp ameliyatları
pacemaker	kalp pili	kalp pilleri
penicillin	penisilin	penisilinler
virus	virüs	virüsler
cancer	kanser	kanserler
Skola		
maths	matematik	-
accounts	hesaplar	-
physics	fizik	-
PE	beden eğitimi	-
essay	deneme	denemeler
Hajja soċjali		
bar	bar	barlar
club	kulüp (also written as "klüp")	kulüpler
hobby	hobi	hobiler
poker	poker	-
Film, Radju u TV		
cable	kablo	kablolar
cameraman	kameraman	kameramanlar
film	film	filmler
live	canlı	-
radio	radyo	radyolar
transmitter	verici	vericiler
television	televizyon	televizyonlar
western	kovboy filmi	kovboy filmleri
Oħrajn		
accident	kaza	kazalar
all right	hersey iyi	-
camp	kamp	kamplar
cowboy	kovboy	kovboylar
flirt	flört	flörtler
folklore	folklor halkbilim	-
park	park	parklar
nylon	naylon	naylonlar
picnic	piknik	piknikler
plastic	plastik	plastikler
OK	tamam	-
stop	durmak	-

Dan juri li l-lingwi kollha analizzati qed jintlaqtu mill-angliċizmi u b'xi mod kollha jużaw metodi simili. Issib każijiet fejn jintegrawhom ortografikament, każijiet fejn iħalluhom miktubin kif inhuma, u każijiet oħra fejn iħallu l-lessema missellfa talikwali u jżidu xi suffiss jew ituha aċċent mil-lingwa taġħhom. Insibu kliem li jkollu saħansitra żewġ modi kif jinkiteb, b'mod speċjali l-kliem ġdid li jkun

għadu kif daħal. Għaldaqstant mhux il-Malti waħdu mfixkel b'din is-sitwazzjoni!

Tajjeb li ninnutaw ukoll li fil-maġġoranza tagħhom il-lingwi barranin qed isibu kelma mil-lingwa tagħhom stess l-ewwel, inkella jhallu l-kliem ta' nisel Inġliż talikwali. Li jsibu kelma li tkun aċċettata forsi għalihom tista' tkun aktar ta' suċċess mill-każ tal-Malti. Ilsienna ilu snin twal jgħix ma' l-Inġliż filwaqt li għal dawn il-lingwi l-Inġliż mhux daqstant komuni. B'hekk kelma ġdida taf tidhol u toqgħod aktar milli fil-Malti, fejn il-kelma Inġliża tkun diġà ndrat.

It-taħdit u l-kitba

L-impressjoni ġenerali hi li sal-livell mithaddet m'hemmx wisq diffikultajiet (mhux nuqqasijiet!). Jidher li hemm qbil fost l-opinjonisti li fil-ġimgħat li għaddew kitbu (u għadhom jiktbu) artikli u ittri fil-gazzetti lokali li d-diffikultajiet il-kbar jinsabu l-aktar fil-lingwa miktuba aktar milli mitkellma. B'hekk jaqtgħu lil dawn it-tnejn minn xulxin u jikkritikaw il-mod li bih qed jinkiteb kliem ta' nisel Inġliż li diehel fil-Malti.

Madankollu, naħseb li rridu noqogħdu ftit attenti għal din. M'iniex nara li dawn it-tnejn qed ikunu dejjem separati minn xulxin. Tant hu hekk li r-regoli attwali ta' l-ortografija Maltija jissuġġerixxu t-trażliterazzjoni għal haġna każijiet, u allura, li kelma ta' nisel Inġliż tinkiteb kif "tingħad u tinħass" fil-Malti.⁹² Dawn qed iwasslu biex jgħaqqdu t-taħdit mal-kitba b'mod naturali (tant li ta' l-aħħar issir dipendenti fuq l-ieħor) u jwasslu għal interpretazzjonijiet diversi, għax il-kliem ma jinħassx "fil-widna" minn kulhadd l-istess. U għalhekk hemm ċerta ambigwiżità, dment li din ir-regola ma tkunx spjegata bi gwida aktar ċara.

Dan il-fatt qed iwassal ukoll għad-dhul ta' kliem barrani fil-Malti bla bżonn, bl-iskuża li jingħad u li qed jinkiteb bil-Malti.⁹³ Għaldaqstant it-taħdit u l-kitba jridu jkunu distinti aktar minn xulxin u "dak li jista' jkun tollerat u skużat fit-taħdit m'għandux jiġi ġustifikat fil-kitba bil-barka ta' l-ortografija" (Mifsud 2001, 7).⁹⁴

Madankollu, ma nħossx li dan għandu jfisser li t-taħdit u l-kitba m'għandhom qatt jimxu id f'id. Meta se toħloq kelma, ngħidu aħna, biex tintuża u tkun aċċettata min-nies, trid tmexxiha bit-taħdit (mhux biss tirreġistraha fil-kitba) u allura dawn it-tnejn huma

---

⁹² Ara punt 1 tar-Regoli Fundamentali taż-*Żieda mat-Tagħrif*.

⁹³ Ara Żahra, T. (2001) *Kliem ġej mill-Inġliż...*, Iċ-Ċirkulari (12) ta' l-Għaqda ta' l-Għalliema tal-Malti. Hawn Żahra jsemmi ngħidu aħna *Krismis*, *xark* u *bejbi* li għalihom it-tlieta għandna kelma bil-Malti.

⁹⁴ Ara Mifsud, M. (2001) *Il-kliem ta' nisel barrani fil-Malti*, Iċ-Ċirkulari (13) ta' l-Għaqda ta' l-Għalliema tal-Malti.

meħtieġa li jimxu flimkien u mhux jinqatgħu separatament waħda minn oħra. B'hekk issirilha integrazzjoni lessikali, imbagħad grammatikali (u fonetika).⁹⁵

Jeħtieġ li jinstab bilanċ bejn it-tnejn biex il-kliem ta' nisel barrani li għalih m'għandniex alternattiva bil-Malti, jidhol u jintegra ruħu fi lsienna aktar milli qed jagħmel illum.

"Qed inkissruh il-Malti..."

Spiss sirna nisimgħu min jgħid li minħabba d-dħul u l-kitba ta' l-angliċizmi fil-Malti, 'l ilsienna "qed inkissruh, infarrkuh, noqtluh, nagħmluh tad-daħk, tal-biża', ikrah"; insomma, minn kollox, basta nuru li qed issirlu "qerda" – xi haġa negattiva u ta' hasra jew tar-dikolu. Quddiem dawn il-kummenti, ta' min naħsbu daqsxejn.

Insibu lil min jikteb kull kelma kif tinħass, anke bl-iskuża li jkun irid il-kitba mera li tirrifletti l-kliem li nużaw ta' kuljum meta nitkellmu. Izda hawn inħoss li rridu nagħmlu distinzjoni - altru qed tikteb djalogu, traskrizzjoni ta' taħdita jew messaġġ (sms) u altru qed tikteb xi haġa formali. Il-kitba bil-Malti ta' hafna qed tkun milquta (jew influwenzata) mit-taħdit. Nagħmlu mod f'it għadhom "joħolqu kuxjenza". Hafna saru "jikkreaw awareness" minflok. Fil-ħwienet m'għadekx issib "għażla wiesgħa" ta' affarijiet, imma "xelta vasta" u jekk din l-għażla/xelta ma jsibuhomx malajr tismagħhom "jilmontaw" – skużawni, ridt ngħid "jikkomplejnjaw"! Biex ma nsemmix ukoll it-terminoloġiji sħaħ eżistenti fil-Malti li naqqsu mill-użu tagħhom. Araw xi programm televiżiv fuq il-kura tal-ġilda jew tax-xagħar u dlonk tifhmu x'qed ngħid! Il-ħaddejn saru *cheeks*, il-ħuġbejn saru *eyebrows*, il-qurriegħa *l-iscaip* u l-geddum iċ-*chin*! L-istess fil-programmi tat-tisjir, ngħidu aħna.⁹⁶

Dan l-istil ta' taħdit, għalkemm juri lingwa haġja li qed tinbidel, mhux neċessarjament qed ikun dejjem ta' ġid. Fil-fatt f'hafna każijiet qed inessi lill-kelliema l-kliem Malti. M'għandix l-idea li nkunu puristi jew arkajċi, altru minn hekk! Imma tajjeb nintebħu li hafna drabi qed inkunu aħna stess li nagħzlu l-angliċizmi bla bżonn fit-taħdit, li tant inkunu drajnietom f'ħalqna li mbagħad meta niġu biex niktbu nużawhom ukoll u tinħolqilna diffikultà kif se nagħmlu dan! Għalhekk ikun għaqli li naraw għaliex qed "jitkisser" il-Malti u nifhmu li f'dawn il-każijiet hu tort tagħna!

⁹⁵ Ibid.

⁹⁶ Għaliex *niggrilja* u *nibbejkja* meta għandna *nixwi* u *naħmi*? Għaliex *nimmiksja* u *nibbijtja* meta għandna *nħallat* u *nħabbat*? Ma' dawn nixtieq nirrimarka wkoll fuq il-kliem Malti użat minflok dak tekniku, li xorta jinftiehem perfettament - eż. "niżżel" minflok *iddawnlowdja*, "tella" minflok *applowdja*, "aħraq" CD minflok *ibbernja*, "mexxi" minflok *dreggja*, u l-bqija. Għandna wkoll nomi bħal *ċippa* (għal *chip*) tal-kompjuter bil-plural *ċipep*.

X'nistgħu nagħmlu

1. Fejn għandna kelma bil-Malti

Qabel xejn, mela, fejn għandna kelma bil-Malti għandna nużawha u ninqadew biha.⁹⁷ Irridu nagħmlu kull sforz biex insibu l-aħjar kelma adattata bil-Malti. Għaldaqstant nużaw *għalliem/a*, *ajruport*, *jekk jogħġbok*, *grazzi*, *saħħa* u *skużani* mhux *tiċer*, *erport*, *tenks*, *baj* u *sori* rispettivament u nqisuhom Maltin! Tkun ħasra jekk naqdbu kliem Inġliż u ngħammduh Malti billi nxiddulu libsa fonetika u ortografika Maltija. B'daqshekk dak ma jfissirx li sar Malti.

Jekk għal xi raġuni xorta waħda nkunu rridu nużaw il-verżjoni Inġliża, dan għandna nagħmluh billi niktbu l-kelma bħal fl-original ('teacher', 'airport', 'thanks', eċċ.) fil-virgoletti singli jekk it-test ikun miktub bl-idejn jew korsiva (*teacher*, *airport*, *thanks*) meta t-test ikun ittajpjat.⁹⁸

Imma kultant insibu każijiet fejn il-kelma Maltija ma tkunx preferuta iżjed għal diversi raġunijiet u minflokha tibda tintuża kelma ta' nisel Inġliż. Hekk ngħidu aħna *honeymoon* minflok *qamar il-għasel* u *midwife* minflok *qabla*. Għalkemm, personalment, inħoss li għad hemm lok li dawn il-forom nibqgħu nużawhom fil-kitba, huwa fatt li l-forom 'moderni' huma aktar użati fit-taħdit u jinftiehm, u allura nissuġġerixxi li jistgħu jinkitbu bħal fl-original mhux fil-virgoletti u lanqas korsiv.

2. Fejn m'għandniex kelma bil-Malti

Fejn min-naħa l-oħra m'għandniex kelma Maltija, għandna qabel xejn:

a) nistudjaw il-possibiltà jekk f'ħafna każijiet nistgħux noħolqu kliem ġdid li jkun potenzjalment aċċettat mill-kelliema Maltin u mhux biss tajjeb għall-kitba.⁹⁹ Hekk ngħidu aħna l-kelmiet *impjegatur* u *fenkerija*¹⁰⁰ għal *employer* u *rabbitry* rispettivament, jinħassu naturali għall-Maltin tant li hemm min diġà qed jużahom, u b'ċans kbir meta jsiru ufficjali, jibdeu jintużaw minn ħafna oħrajn fit-taħdit ukoll. Tant huma naturali, li jekk nieħdu, ngħidu aħna, l-istess suffiss (-atur) nistgħu nħaddmuh ukoll għal nomi ta' l-aġent oħra bħal *vittimizzatur*, *kuratur*, *fastidjatur*, *indikatur* u *pagatur* (għal *victimiser*, *guardian*, *harasser*, *indicator* u *payer*

⁹⁷ Hekk jishaq punt 7 tar-Regoli Fundamentali taż-*Żieda mat-Tagħrif*.

⁹⁸ Fil-fatt jidher li fit-taħdit hu aktar komuni li tisma' jintużaw il-forom bl-Inġliż, imma mbagħad meta niġu għall-kitba għandna nużaw il-forom Maltin. Għaldaqstant, hawn trid issir distinzjoni bejn il-kitba u t-taħdit.

⁹⁹ Hekk spiss nisimgħu bin-neoloġizmu li ħoloq Ġużè Aquilina mill-għerq s-l-b (tisliba). Din qabdet sew mal-Maltin għax baqgħet tintuża kemm fil-kitba kif ukoll fit-taħdit. Għaldaqstant, fil-każ ta' kliem ġdid il-kitba u t-taħdit iridu jittieħdu flimkien.

¹⁰⁰ Dejjem aħjar minn xi forma bħal *emplojer* u *rebitri*! Ara l-intervista li saret ma' Manwel Mifsud, li dehret fil-*Maltatoday* (15/1/2006), pp. 12-13.

rispettivamente). Saħansitra nsibu wkoll iċ-*čekkjatur* għal *spell-checker*.

Imma b'ħasra, kliem bħal *email* u *email address* jintużaw spiss (jekk mhux dejjem) fit-taħdit tal-Maltin, aktarx anke minn min imbagħad fil-kitba juża *ittra-e* u *indirizz-e* għalihom.¹⁰¹ Allura f'dan il-każ x'nagħmlu? Il-forom Maltin ma nibqgħux nużawhom? It-twegiba hi le. Dment li naraw li l-kliem il-ġdid (bil-Malti) jinftiehem u hu potenzjalment tajjeb minflok dak ta' nisel Inġliż, għandna nibdew jew nibqgħu nużawh fil-kitba (formali u mhix) u nippromwovuh fit-taħdit, bit-tama li jindara u l-użu tiegħu jiżdied.¹⁰²

Jeħtieġ li nitgħallmu nkunu kreattivi u tolleranti aktar għall-ħolqien ta' kliem ġdid fi lsienna. La naċċettaw il-fatt li s-soċjetà qed tinbidel, irridu nifhmu wkoll li l-lingwa trid tinbidel u taġġorna, jekk jista' jkun mir-riżorsi tagħha stess l-ewwel. Il-Malti hu ħaj u rridu ngħinuh jikber u jiżviluppa. M'għandniex niddarrsu għax nisimgħu jew naqraw kelma ġdida! Maż-żmien tindara u taqbad fit-taħdit, bħal kull ħaġa oħra. Imma trid tkun effettiva, biex ikun aktar faċli għall-kelliema nattivi li jintegrawha fil-kitba u t-taħdit tagħhom.

b) Jekk imbagħad m'għandniex alternattiva oħra u jkunilna diffiċli li nniissu kelma bil-Malti (analogical derivation), naraw nistgħux infetthu t-tifsir (semantic extension). Hekk ġara ngħidu aħna bil-kelma *pasturi* (mit-Taljan) li fil-Malti mir-"rgħajja" saret tirreferi għall-istatwi ż-żgħar kollha tal-presepju. Bħal din għandna każijiet oħrajn. F'okkażjonijiet oħrajn nistgħu nużaw il-parafrazi u ngħidu pereżempju "ċempel b'xejn" minflok *freephone* u "ħin barrani" minflok *extra time*.¹⁰³

ċ) Imma konxju li din l-għażla mhux dejjem tkun possibbli u eżatta u ma toffrilniex dejjem ir-riżultat li nkunu nixtiequ. Għaldaqstant ikollna nirrikorru għas-self, u f'dan il-każ dawn huma l-opinjoni tiegħi:

- L-ismijiet bl-Inġliż (jew b'lingwa oħra) għandhom jinżammu bħal fl-original - mingħajr korsiv jew virgoletti, u lanqas

---

¹⁰¹ Għall-kreattività lingwistika (meta trid toħloq kliem ġdid) inħoss li l-kitba għandha tkun studjata mat-taħdit u mhux lil hinn minnu. Għaldaqstant iridu jsiir żewġ konsiderazzjonijiet f'daqqa, u mhux wieħed li jikkonċerna l-kitba biss.

¹⁰² Każ tipiku hu tal-munita ewro. Ladarba l-Kunsill tal-Malti kien proattiv u fl-2005 spjega l-kitba ta' l-ismijiet tal-munita Ewropea, bdiet tinkiteb u tintuża ewro matul il-kampanja pubbliċitarja, tant li illum tisma' ħafna jgħidu u jiktbu ewro u mhux *juro*.

¹⁰³ Fil-każ tal-parafrazi fil-kitba (b'mod speċjali fit-traduzzjoni), it-terminu propju bl-Inġliż jista' jinkiteb warajha fil-parentesi (mhux korsiv), kemm meta miktub bl-idejn u kemm meta ttajpjat.

miktuba fonetikament. Għaldaqstant Yahoo u Google mhux *Yahoo* u *Google*, 'Yahoo' u 'Google' jew Jaħu u *Gugil*. Dan b'eċċezzjoni għal xi ismijiet ta' pajjiżi, aġenziji u istituzzjonijiet li diġà huma maqlubin għall-Malti u qed jintużaw uffiċjalment, bħal ngħidu aħna *l-Amerka* u *Spanja* (għall-pajjiżi) u *l-Unjoni Ewropea* u *l-Bank Ċentrali Ewropew* (għall-oħrajn).¹⁰⁴

Għal dawn hu meħtieġ li tinħareġ lista uffiċjali mill-Kunsill tal-Malti b'konsultazzjoni ma' l-awtoritajiet Maltin u d-Direttorat Ġenerali tat-Traduzzjoni għall-Malti ta' l-UE, sabiex kulhadd ikun jaf it-traduzzjoni Maltija tagħhom u kif għandhom jinkitbu.

- Jekk il-kelma tkun indrat u diġà qed tinkiteb kif tinħass f'ħafna testi akkademici, bħall-kotba ta' l-istudenti (eż. *kejks*, *kors*, *ċans*, *mekkanik*, *futbol* u *kontroll*), din għandha tibqa' tinkiteb la Maltija. Anke għaliex ħafna minn dan il-kliem integra sew fil-Malti ortografikament wara li assorba ruħu fis-sistema morfoloġika Maltija. Ikun absurd li ma niktubhx fonetikament dan il-kliem, ladarba jkollu l-plural miksur (bħal *buz* – *bwiez*), il-plural sħiħ bis-suffissi *-iet*, *-ijiet* u *-i* (bħal *kors* – *korsijiet* u *sigarett* – *sigaretti*) jew il-kollektiv (*ċips* + *ċipsa* u *ċipsiet*). Jekk ma jsirx dan ikollna niktbu, ngħidu aħna, [*course*]ijiet jew inkella, b'ħasra, jkollna nwarbu għal kollox dan il-plural u minflok nużaw *courses* (bħal fl-Ingliż).

L-istess jiġri f'nomi mill-Ingliż li jservu ta' stem fil-verbi Maltin (eż. *kowċ* – *ikkowċja* u *sprej* – *sprejja*). Tkun diffiċli, anke għall-istudenti, jekk ikollhom jiktbu *ikcoachja* jew *sprayja*! Fejn għandna lessemi mill-Ingliż li inżertaw jaqblu fonetikament u ortografikament mal-Malti, ikunilna ta' vantaġġ biex nintegrawhom fil-kitba (eż. *editja*, *stressja*, *ipprintja* u *blowja*).

Hekk ukoll jista' jingħad għall-kliem ta' nisel ieħor li daħal fil-Malti u li illum bilkemm jgħaddilna minn moħħna niktubhx bħal fl-oriġinal, eż. *radju* (li ġejja mit-Taljan *radio*, għax kieku mill-Ingliż aktarx li illum ikun hemm min jiktibha *rejdjow*) bil-plural *radjijiet* u l-aġġettiv *radjufoniku*). L-istess fi kliem bħal *industrija* li meta nżidulha suffiss Taljan tiġi *industrijalizzat/a*, fost oħrajn.

---

¹⁰⁴ Ara *Zieda mat-Tagħrif f'Tagħrif fuq il-Kitba Maltija ta' l-Akkademja tal-Malti*, pp. 136-137, 2004. Hu nuqqas ta' l-editorjal *The language question ta' The Sunday Times* (29/1/2006) li jistaqsi għall-kitba tal-kunjomijiet *Shakespeare* u *Tchaikovsky* bħala 'Xejkspjer' u 'Ċajkovski'.

Għaldaqstant “jekk il-kelma tkun toqgħod għar-regoli grammatikali tal-Malti, bħal p.e, tieġu plural Malti, tikkonjuga ruħha, iżżid prefissi/suffissi Maltin”,¹⁰⁵ irridu bilfors niktbuha la Maltija (eż. *frizer* għax imbagħad minnha għandna *iffriżajnihomlhom*, *fajl* għax *iffajljaw* u *referi* għax *irreffja*, fost oħrajn).¹⁰⁶

Ta’ min ninnutaw ukoll li għandna xi kliem bħal magazin (*magazine*), **klabb** (*club*), **alkoħol** (*alcohol*), **kompost** (*compost*), **televixin** (*television*) u **ħarpun** (*harpoon*) li tant indara miktub fonetikament bil-Malti li wisq probabbli issa jkun diffiċli li nreggħu r-rota lura biex jibda jinkiteb bħal fl-original. Dan la ndara hekk, anke mill-istudenti, u kważi kważi jidher stramb miktub bħal fl-original f’test bil-Malti, aktarx ikun għaqli li nħalluh miktub fonetikament.¹⁰⁷ Għaldaqstant mhix għal kollox faċli li naqtgħu linja biex kull kelma li minnha ma nniisslux kliem ieħor, tinkiteb bħal fl-original.

Kif jidher mill-eżempji, dan il-kliem ħafna minnu hu qasir u meta jkun trażlitterat ftit li xejn jibdel il-forma originali tiegħu. Mhux bħal *kejbil* (*cable*), *werkxopp* (*workshop*) u *fjuwil* (*fuel*), per eżempju, u għalhekk nistgħu nagħtuh libsa Maltija faċilment aktar minn dawn l-aħħar tliet eżempji. Fil-każ ta’ dawn ta’ l-aħħar, li wkoll huma nomi li ma jservux ta’ bażi għal tniissil ta’ kliem/verbi oħra minnhom u li meta tiktibhom fonetikament jibdli għal kollox l-istruttura tagħhom, nissuġġerixxi li nħalluhom bħal fl-original mingħajr virgoletti jew korsiv.

B’ħasra ninnota li meta niġu għall-verżjoni Maltija ta’ dan il-kliem, attwalment għadna ambigwi u qed jinħolqu ħafna varjanti, kultant bla bżonn. Li tgħid “tikteb kif jinħass”, twassal biex jekk ikun hemm min ma jħossx bħal ħaddieħor, se jikteb kelma kif iħossha hu u mhux neċessarjament il-forma waħdanija meqjusa bħala standard. Hekk ngħidu aħna fi kliem bħal *unjin*, *unjon* u *junjin*, *mowbajl* u *mobajl*, *ċempjin* u *ċampjin*, *meniger* u *maniger* (peress li mbagħad għandna *manigerjali*) u *telefown* u *telefon* (peress li għandna l-plural *telefonati*). Il-lista ta’ dawn il-varjanti, fil-preżent hi twila ħafna!¹⁰⁸ Jeħtieġ li tinzamm il-konsistenza fil-plural ukoll.

¹⁰⁵ Ara *Żieda mat-Tagħrif f’Tagħrif fuq il-Kitba Maltija* ta’ l-Akkademja tal-Malti, p. 131, 2004.

¹⁰⁶ Hekk jissuġġerixxi Albert Borg f’ittra lill-editur f’*The Sunday Times* tal-5 ta’ Frar, 2006, p. 15.

¹⁰⁷ Biex ma nsemmix kliem ieħor bħal xufier, injam u kafè li niktub fonetikament u ħadd ma jgerger għalih, għax indara!

¹⁰⁸ Hawn m’iniex nirreferi għal varjanti bl-iżbalji bħal dijzil u diżil (*diesel*). Listi qosra simili jinstabu f’Azzopardi, C. (2007) *Gwida għall-ortografija* (it-tieni ed.)

Hekk ngħidu aħna, hemm min jikteb *friggis* u hemm min *frigis*, għall-plural ta' *frigg* (fridge). Fil-każijiet fejn insibu żewġ jew tliet plurali eżistenti (bħal *strikes* u *strajkijiet*, *flats* u *flettsijiet*, u *chairmen*, *čermens* u *čermnijiet*) nissuġġerixxi biex tintgħażel waħda bħala standard, anke għax imbagħad din l-għażla tal-plural se tiddetermina l-ortografija tagħha u tas-singular.

Fl-istess ħin, kelmiet bħal **xoww** (għal *show*) u **kruwż** (għal *cruise*) meta jinkitbu fonetikament jibdlu ħafna surithom, tant li ġieli jkun diffiċli taqrahom u tifhimhom. Żid ma' dan li xorta waħda jieħdu l-plural bl-istem Ingliż *-s*, daqslikieku nżammu miktubin bħal fl-original (*show-shows/cruise-cruises*). Dan biex ma nsemmux id-diffikultà ta' kif se niktbu l-plural: *xowws* jew *xows*? U jekk *xows* (b'w waħda) għaliex imbagħad *xoww* (b'doppja w) fis-singular?¹⁰⁹

Għaldaqstant, jien tal-fehma li dan l-aħħar tip ta' kliem - li minkejja li hu qasir jibdel ħafna l-istruttura tiegħu meta jinkiteb la Maltija - inħalluh talikwali u meta niġu biex niktubuh nibqgħu għaddejjin bil-kitba u ma nuruhx korsiv jew magħluq fil-virgoletti. B'hekk inħoss li jkun integrat aktar fil-Malti, għax ma jkollu xejn x'jikxfu fid-dieher li mhux 'normali' u jinkiteb bl-istess mod bħall-kliem l-ieħor.¹¹⁰

Hu meħtieġ li tingabar lista ufficjali mill-Kunsill Nazzjonali ta' l-Ilsien Malti, bħala l-awtorità unika ta' lsienna, bil-kliem li se jinżamm miktub la Maltija, għax indara hekk jew għax integra ruħu sew fil-grammatika tagħna, biex il-Maltin ikollhom gwida ċara ta' kif għandhom jiktubuh. Din il-lista tittella' f'ordni alfabetiku fis-sit elettroniku ta' l-istess Kunsill biex ikun jista' jaċċessaha kulhadd f'kull ħin u għandha tibqa' tkun agġornata (u mhux *appdejtjata!*) maż-żmien, dment li jinstab kliem ieħor (fil-maġġoranza tiegħu nomi) qasir li meta jiġi trażlitterat ma jibdix ħafna l-istruttura tiegħu.

Klabb Kotba Maltin Malta p. 9 (numru 18) u p. 26 (numru 55). Carmel Azzopardi stess f'paġni 46 u 47 jipprova jnaqqas dawn il-varjanti b'regoli speċifiċi mfissra aħjar. Tabilhaqq, għandna bżonn aktar minnhom għal gwida aktar ċara.

¹⁰⁹ Fil-każ ta' l-artiklu m'għandux ikollna problemi: *ix-show* (ovvjament, mhux miktub korsiv).

¹¹⁰ Biex ma nsemmix ukoll xi każijiet spuntati minn Joseph M. Brincat fl-artiklu tiegħu *Spelling English words when writing in Maltese* f'*The Sunday Times* (5/11/2006) li johlqu diffikultà fit-tifsir minħabba li jsiru jinkitbu l-istess bħal *feri* (kemm għal *ferry* u *fairy*) u *parti* (kemm għal *party* u *part*). Ma' dawn nista' nżid tliet kelmiet li laqtuni f'gazzetta lokali: *drò* (għal *draw*), *ħatrik* (għal *hattrick*) u *spid* (għal *speed*).

Dan għandu jsir wara li tkun saret konsultazzjoni wiesgħa anke f'diversi pubblikazzjonijiet uffiċjali. Għalkemm ħafna minn dan il-kliem trażlitterat mhux miktub biss fil-gazzetti lokali imma wkoll fit-testi bil-Malti, legali u m'humieq, ta' l-UE naħseb li huma t-testi uffiċjali bil-Malti f'Malta, l-aktar li għandhom jiddeterminaw liema forom huma l-aktar frekwenti fil-kitba, għax huma daww li qed jinkitbu mill-Maltin għall-maġġoranza assoluta tal-Maltin.¹¹¹ Hawn jeħtieġ li tittieħed ukoll konsiderazzjoni pedagogika, għaliex ħafna minnu diġà qed jgħaddi lill-istudenti minn fuq il-bank ta' l-iskola u dawn min-naħa tagħhom qed jużawh b'dak il-mod f'kitbiethom. Trid tittieħed deċiżjoni wkoll fuq jekk dan il-kliem trażlitterat (miktub skond kif jingħad) hux aċċettat u korrett meta miktub fil-karti ta' l-eżamijiet.¹¹²

- Jekk għandna kelma komposta (ngħidu aħna *baking powder*, *icing sugar*, *hot chocolate*, *air-raid*, *off-side*, *by-pass*, *full-time*) jew magħquda (twila) bħal *roundabout*, *airconditioner* u *noticeboard*, din għandha tinkiteb bħal fl-Ingliż. Mill-ġdid mingħajr turija (bil-korsiv jew il-virgoletti).

B'hekk niktbu *frejm* u *blaff*, la dawn huma nomi mhux komposti li minnhom insibu ***ffrejma*** u ***bblaffja***. U hawn tqumli mistoqsija. La qed ngħiduhom (u m'għandniex għażla oħra għalihom), se niktbu *ttajppjar* (*tajping*) u *ħħajlajtjar* (*highlighting*).¹¹³ Imma mbagħad se niktbu *typewriter* jew *tajprajter*? *Highlighter* jew *ħajlajter*? L-istess *trejddjunjżmu*, imma mbagħad *trade union* jew *trejddjunjin*? Jien ta' l-idea li ladarba dan hu kliem kompost/twil li jibdel ħafna l-forma oriġinali meta jkun traskritt fonetikament għall-Malti, għandu jithalla bħal fl-oriġinal meta miktub bħala nom. U mill-ġdid mhux miktub korsiv jew fil-virgoletti. Imma mbagħad il-kliem imnissel minnu jinkiteb fonetikament. Din il-mistoqsija imma tkompli turi li mhux lakemm taqta' linja ġenerali għall-kliem kollu li minnu jitnissel kliem/verbi oħra. Jidher li kull kelma trid tittieħed u titqies individwalment skond l-użu tagħha fil-lingwa.

- Il-kliem 'sui generis' ta' użu internazzjonali jista' jibqa' jinkiteb kif inhu illum: jinżamm fis-sura oriġinali tiegħu u jinkiteb

¹¹¹ Insibu, fost l-oħrajn, il-magazines, it-tabelli, l-avviżi, il-kartelluni u l-materjal bilingwi li joħorġu l-kumpaniji ta' l-assigurazzjoni u l-banek.

¹¹² Hekk jistaqsi, ngħidu aħna, Joe Friggieri f'*The Language question* f'*The Sunday Times* tat-12 ta' Frar, 2006, p. 11.

¹¹³ Nippreferi l-forma li mhix fil-parentesi għax din tagħmilha aktar faċli għall-kitba. Eżempju ta' kelma oħra hu *booking*. Din kif se niktbuha: ***buking*** għax minnha nisslu verb (*jibbukja* u *bbukkja*) jew ***ibbukjar***?

korsiv jew fil-virgoletti (eż. *genre, tête-à-tête, vis-a-vis*), dment li l-kittieb ma jkunx irid juża frażi Maltija minfloku.¹¹⁴

Fil-qosor...

Kif jidher minn dawn il-proposti, jien ta' l-idea li l-kliem il-ġdid li diehel mill-Ingliż fil-Malti, li 1) alternattiva għalih bil-Malti ma nsibux, 2) li kelma ġdida għalih ma nistgħux insibu 3) li l-parafrażi, il-kalk jew it-twessigh tat-tifsir ma jaqdu niex għalih u 4) li ma jadattax għar-regoli tal-grammatika (b'eċċezzjoni għall-kliem li ma jinbidilx ħafna u għall-kliem kompost), anke għaliex il-fonetika ta' l-Ingliż hi differenti sewwa mill-Maltija u/jew għax drajna naraw il-forom Inglezi miktubin, meta ttajpjat jew miktub bl-idejn m'għandux jinkiteb kif jinħass, jitpoġġa fil-virgoletti u lanqas fil-korsiv, imma jithalla kif inhu fl-original. U għaldaqstant jidher bħal f'din is-sentenza:

"Ilbieraħ mort nagħti d-diesel lill-karozza u xtrajt sett wipers godda".

Estetikament naraha ħafna aħjar milli jkollok dokument mimli bil-virgoletti jew bi kliem korsiv. Hu għalhekk ukoll li fejn qed nissuġġerixxi li jinżammu l-virgoletti: meta għandna kelma Maltija, imma l-kittieb xorta jkun irid juża l-kelma Ingleza, għandhom jidhru singli (` `) mhux doppji (" ").

Ma' dawn qed nissuġġerixxi xi punti oħrajn, li jidhirli li huma ċari biex jinftiehm.

Inkunu realistiċi

Ma rridux ninsew li aħna qed ngħixu kontinwament biż-żewġ lingwi użati fil-ħajja ta' kuljum. M'aħniex monolingwi bħal ħafna pajjiżi li ġieli nirreferu għalihom bħala eżempju. Għaldaqstant ma nistgħux niċċdu l-fatt li aħna differenti mhux biss minn dawn il-pajjiżi, fejn spiss kollox isir bil-lingwa nazzjonali jew ufficjali tal-pajjiż, imma wkoll minn missirijietna stess, li skola ftit li xejn kienu jafu u dawru l-kliem ta' nisel ieħor u adattawh għalihom, li Inglez ma kinux jitekellmu u jaqraw u li fi żmienhom issellfu aktar kliem Sqalli milli Inglez (li inzerta għandu fonetika mhux wisq differenti minn tagħna, bil-kontra ta' l-Inglez).

Aħna qed ngħixu f'realtà oħra, fejn żdied il-litteriżmu, u l-Malti mhux mitkellem biss imma miktub ukoll, u ħafna drabi minn dawk li x'aktarx jafu sew l-Inglez. Għaldaqstant bilfors ikollna influwenzi barranin (primarjament Inglezi) fuq ilsienna. L-importanti imma hu li:

---

¹¹⁴ Ara Regola 14 taż-*Żieda mat-Tagħrif* maħruġ mill-Akkademja tal-Malti fl-1984.

- 1) nagħrfu li l-Malti, u dan biss, hu l-lingwa nazzjonali (qabel uffiċjali) ta' pajjiżna. Dan jitlob rispett għal ilsienna u t-tneħħija ta' l-idea li fil-Malti "kollox jgħaddi"!
- 2) nagħrfu li l-Malti hu lingwa uffiċjali ta' l-Unjoni Ewropea u allura jeħtieg li jiżviluppa f'oqsma godda kif għamlu u qed jagħmlu lingwi oħra, bir-riżorsi tiegħu l-ewwel. B'hekk ma nitkażawx quddiem kelma ġdida
- 3) inżommu l-limiti – mhux biex ikollna l-"Malti Safi" – imma biex dak li għandna ngħożżuh, nibqgħu nużawh qabel kliem ieħor u nkunu kreattivi nżidu miegħu kliem ġdid.

Konklużjoni

Li tiegħu deċiżjoni fuq dan il-kliem mhix xi haġa faċli! Dawn is-seminars għandhom iwasslu l-opinjoni pubblika lill-ogħla awtorità ta' lsienna, biex jitnaqqsu l-inċertezzi u l-interpretazzjonijiet żbaljati, jitwarrbu l-inkonsistenzi u teħfief il-kitba tal-Malti. B'hekk ilsienna jieħu l-istima li jixraqlu u ssir distinzjoni ċara bejn x'inhu u x'għandu jkun il-Malti Standard Modern li kontinwament qed jiżviluppa, l-Ingliż-Malti u t-taħlita ta' Malti u Ingliż. Ir-regoli attwali fuq dan il-kliem mhux jinżlu tajjeb dejjem mal-Maltin. L-ambigwiżità li fihom trid tkun indirizzata u d-deċiżjoni li tittieħed trid tkun mgħoddija b'kull mezz (elettroniku u ppubblikat) għall-għarfien ta' kulhadd.

Hu suġġett li jolqot lil ħafna nies: l-istudenti, l-għalliema, l-eżaminaturi, it-tradutturi, il-qarrejja tal-provi, l-opinjonisti, il-ġurnalisti, ix-xandara, il-kittieba u l-bqija, u jitlob riċerka u riflessjoni xierqa b'ħarsa lejn każijiet simili f'lingwi oħra, għas-soluzzjonijiet u l-konsegwenzi tagħhom.

Michael Spagnol

When a foreign word falls by accident into the fountain of a language,
it will get driven around in there until it takes on that language's colour.

Jakob Grimm

1.0 Is-Self

Ilsien iwessa' l-lessiku tiegħu billi joħloq kliem ġdid mir-riżorsi tiegħu stess (bħal meta jgħaqqad verbi (*miera, ittama*) ma' affissi (-*uż, -ar*) biex isawwar aġġettivi (*meruż*) u nomi (*ittamar*), jew meta jgħonġi nom ma' ieħor f'kompost, *lumi-laring, sodda-sufan*) u billi jimporta kliem minn ilsna oħra; dak li jissejjaħ *kliem missellef*. F'dan l-artiklu nużaw it-terminu *selfa* (pl. *selfiet*) minflok, għax lingwa mhux kliem biss tissellef, imma hsejjes, regoli fonoloġiċi, morfemi, mudelli sintattiċi, assoċjazzjonijiet semantiċi, u l-bqija.

Fid-diskussjoni dwar is-self, ħafna drabi jiżzeffen fin-nofs l-argument tal-lingwistika tradizzjonali, li tgħid li s-self minn lingwa għal oħra jseħħ primarjament għall-bżonn jew għall-prestigju.¹¹⁵ Meta l-kelliema ta' lingwa jiksbu idea jew kuncett minn barra, jeħtieġu terminu għalihom. Hekk nagħmlu fil-każ ta' annimali li m'iniex li sirna nafu bihom, bħaċ-*chimpanzee* u l-*isquirrel*, nissellfuhom *għall-bżonn*. Iżda meta nimpurtaw kliem bħal *uncle* u *auntie*, inkunu qed nissellfu *għal-lussu*, għax għandna l-koppja indigena *ziju* u *zija*, li jiffurmaw parti mill-vokabolarju bażiku tal-kelliema tal-Malti.¹¹⁶

Hi distinzjoni komda bejn self meħtieġ, li l-lingwa ma tistax tgħaddi mingħajru, u self żejjed, għall-gost jew għall-moda. Imma hi distinzjoni semplicitika. Jekk lingwa tista' tirreferi għal oġġetti u kuncetti godda bil-mezzi tagħha stess, mingħajr ma tirrikorri għand lingwa oħra, mela, meta tassew ikollha bżonn tissellef? U bil-maqlub ukoll, mhux kull selfa għal-lussu hi żejda għaliex, aktar iva milli le, kelma impurtata jkollha sfumaturi differenti minn ta' l-indigena (§ 2.2).

Għalhekk, fit-taqsimiet li ġejjin mhux se nitkellmu fuq il-ħtieġa tas-selfiet f'lingwa, imma se nħarsu lejhom bħala elementi lingwistiċi li jintużaw b'ċerta frewkenza minn numru ta' kelliema huma u jesprimu ruħhom bil-Malti. Se naraw kif dawn is-selfiet jinteraġixxu

---

¹¹⁵ Campbell, Lyle. *Historical Linguistics. An Introduction*. Edinburgh: Edinburgh University Press, 1998: 59-60; Zolli, Paolo. *Le Parole Straniere*, it-2ni edizzjoni. Bolonja: Zanichelli, 1991: 2-3.

¹¹⁶ Ġieli tissemma raġuni oħra, inqas komuni, għas-self, li tiġi l-maqlub tal-prestigju: self għal għan negattiv jew anke dispreġġattiv (ara Campbell, 1998: 60). Ngħidu aħna, *parla* minn *parlare*, verb newtrali fit-Taljan għal *tkellem* u *thaddet*, fil-Malti għandu sens negattiv ta' tpaċiċ fil-vojt u diskors fiergħ.

mal-Malti fuq diversi livelli, tant li ġieli ma jibqgħux jingħarfu mill-kumpliment tal-lessiku.

1.1 L-Ingliż

Wieħed mill-akbar avvenimenti kulturali tas-seklu 20, li għadu għaddej sal-lum, hu l-firxa ta' l-Ingliż f'ħafna pajjiżi bħala t-tieni lingwa. Il-funzjoni tiegħu bħala lsien tal-komunikazzjoni fuq skala internazzjonali tixbah lil dik tal-Latin fil-qedem, l-aktar madwar il-Mediterran u fl-Ewropa. U hekk kif il-Latin ħalla l-marki tiegħu f'ħafna lingwi, l-istess qed jagħmel l-Ingliż f'wisq iktar lingwi, tant li sar esportatur lessikali mill-ewlenin.

L-effett ta' l-Ingliż qed jinħass madwar id-dinja qabelxejn fis-selfiet lessikali, jiġifieri fil-kliem u l-espressjonijiet missellfa.¹¹⁷ Dawn is-selfiet ġeneralment jiġu rrimudellati biex joqogħdu għall-istruttura fonoloġika u morfoloġika tal-lingwa li timpurtahom, speċjalment fl-istadji bikrin tal-kuntatt lingwistiku. Izda kulma jmur, il-kompetenza fl-Ingliż u l-prestiġju tiegħu bħala lsien dinji qed jiżdiedu. U minħabba l-ħakma tal-lingwa li qed ikollhom kelliema mhux-nattiv ta' l-Ingliż, is-selfiet qed jintegraw dejjem inqas fil-lingwa li timpurtahom u jibqgħu jzommu l-karatteristiċi tagħhom (a) fil-pronunzja, li toqrob aktar lejn l-etimi Ingliżi, (b) fil-morfoloġija, bħall-markaturi tal-plural (-s) u l-affissi derivattivi (-er, -ing), u (ċ) fl-ortografija, li tinzamm talekwale.

Dan jiġri b'aktar qawwa f'komunitajiet lingwistiċi li t-tieni lingwa tagħhom hi l-Ingliż, kif inhu l-każ f'Malta. Mhux dejjem faċli tagħzel bejn selfa vera u proprja li saret parti mil-lessiku Malti u kelma bl-Ingliż li ddaħħlet għal waqt wieħed f'diskors bil-Malti, mingħajr m'għandha x'taqsam xejn miegħu. Hu għalhekk essenzjali niddistingwu bejn selfiet u qalbiet tal-kodiċi (*code-switches*), bejn angliċiżmi u ingliżati. B'*angliċiżmi*, b'hekk qed nifhmu elementi lingwistiċi ġejjin mill-Ingliż li meta l-kelliema jużawhom, ma jhossuhomx ta' lingwa oħra, barranin għal-lingwa tagħhom, imma jhossuhom komponenti tal-vokabolarju Malti. Ġieli jkunu espressjonijiet li, imqar jekk storikament tnisslu mill-Ingliż, m'għadhomx assoċjati ma' l-etimi tagħhom għax tħalltu sew mal-lessemi l-oħra tal-lingwa. Drabi oħra jkunu espressjonijiet li mill-forma (miktuba, imlissna, morfoloġika, jew it-tlieta li huma) tagħhom jingħarfu li huma ġejjin mill-Ingliż.

Fi kliem ieħor, mhux kull kelma tidhol bl-istess mod fil-Malti. Uħud jibqgħu barranin, bħal mistednin li jżuru l-lingwa għal ftit. Oħrajn isiru ta' ġewwa, ħaġa waħda mal-kliem l-ieħor. Qed nitkellmu fuq gradi differenti ta' integrazzjoni fil-Malti, u dawn il-varji livelli ta'

---

¹¹⁷ Görlach, Manfred. *English Words Abroad*. Amsterdam u Philadelphia: John Benjamins Publishing Company, 2003: 79.

adattament jistgħu jservu ta' indikazzjoni liema kliem jagħmel parti mill-vokabolarju ta' kelliem tal-Malti modern u liema kliem hu sempliċi qlib mill-ewwel għat-tieni lingwa f'komunità bilingwi.

2.0 L-Integrazzjoni

Is-selfiet mhumiex kollha fuq l-istess pjan. Uħud jintegraw għalkollox u jidhlu fil-fond, oħrajn jibqgħu fuq barra, maqtuġhin mill-qalba tal-lingwa. F'estrem minnhom hemm il-*Lehnwörter*, is-selfiet ta' ġewwa, elementi integrati kompletament. Fl-estrem l-ieħor hemm il-*Fremdwörter*, is-selfiet ta' barra, elementi mhux integrati. Fost is-selfiet li integraw mal-mekkanizmi fonoloġiċi, grammatiċi, semantiċi u stilistiċi tal-lingwa nsibu:

- *fajjar* (to fire), verb tat-tieni forma li jaħdem bl-għerq √FJR, u potenzjalment jagħti l-ħames forma *tfajjar* u n-nom verbali *tfajjir*;
- *skuna* (schooner) u *kitla* (kettle), li adattaw għall-fonoloġija tal-Malti u jieħdu l-plurali miksura *skejjen* u *ktieli*;
- l-aġġettivi *buli* (bully) u *ġinġri* (ginger) li, bħal *sufi*, jinflettu għall-femminil b'-ija (*bulija*, *ġinġrija*) u għall-plural b'-in (*bulin*, *ġinġrin*);
- *tofija* (toffee) u *ċipsa* (chips), nomi ta' l-unità mill-forom tal-kollektiv *tofi* u *ċips*;
- *affordabbli* (affordable), għaqda tal-verb *affordja* mas-suffiss aġġettivali *-abbli*;
- *ħarpun* (harpoon) li, b'analoġija ma' *kantun*, jieħu l-plural miksura *ħrapen* (*knaten*);
- *evalwazzjoni* (evaluation) u *esplotazzjoni* (exploitation), magħmulin mill-għaqda tal-verbi *evalwa* u *esplotja* mas-suffiss *-zzjoni*;
- *dixxijiet* (dish), *enveloppi* (envelope), *fannijiet* (fan), *gobbijiet* (job), *korsi tal-golf* (golf course), bis-suffissi tal-plural *shih -ijiet* u, inqas komuni, *-i*;
- *podoloġista* (podologist) u *gajnikoloġista* (gynecologist) bis-suffiss nominali *-ista*;
- *trimmjatura* (trim) u *klikkjatura* (click) bis-suffiss *-atura* għan-nomi verbali ta' l-unità, kif ukoll bis-suffiss *-ar* għall-kollektiv (*trimmjar*, *klikkjar*).
- *ċippa* ([micro-]chip), *klikka* (clique), *plakka* (plug), u *klippa* ([hair-]clip), bil-ġeminazzjoni ta' l-aħħar konsonanti u ż-żieda ta' *-a* fit-tarf, u l-plural miksura *ċipep*, *klikek*, *plakek* u *klippep* (jew *klippi*) maħdum fuq il-mudell *tazza - tazez* (jew *tazzi*).¹¹⁸

¹¹⁸ Fin-nuqqas ta' tagħrif etimoloġiku, tajjeb nosservaw li *klikka* jista' jkun tniisset mit-Taljan *cricca*, u allura bl-*a* tat-tarf b'kollox. L-istess jgħodd għal *stikka*, nom li jista' jkun ġej mill-Ingliz *stick* u zdiditlu *-a* fit-tarf jew inkella mit-Taljan *stecca*, kif jissuggerixxi Aquilina, Joseph. *Maltese-English Dictionary*. Malta, 1987-90: 1364. Iż-żieda ta' *-a* fit-tarf ta' nomi mnislin mill-Ingliz tfeġġ ukoll fi *blokka* (block), *nippa* (nipple) u *strippa* (strip).

Il-lista ta' angliciżmi mhux integrati twila kemm irridu, l-aktar meta niġu għan-nomi, imma anke xi aġġettivi u avverbji: *acknowledged, basketball, beautician, birthday, bookmark, bright, catwalk, comma, clown, cocktail, easy, essay, eye-shadow, facial, fast, fish fingers, healthy, hotdog, icing-sugar, milkshake, network, pediatrician, pineapple, ratio, relaxing, renewable, roller coaster, stapler, television, three-pin plug, up to date, weekend, whitepaper.*

Il-bičċa l-kbira tagħhom jibqgħu l-istess kif inhuma fl-Ingliż, mingħajr tibdil morfologiku, la inflettiv (*bookmark-s* vs. *krejn-ijiet*), u lanqas derivattiv (*clown* ma jagħtix **ikklawnja* vs. *čans* li jagħti *ččansja*). Biss, il-varjazzjonijiet hemm qegħdin, ngħidu aħna, fil-pronunzja mqabbla ma' l-Ingliż RP, *Received Pronunciation*,¹¹⁹ (vokali twila [ɑ:] mibdula ma' vokali qasira [ɐ] u [r] f'*bookmark*, Mt. /bʊkmerk/ vs. In. /bʊkma:k/, vokali nofsha magħluqa [e] mibdula ma' vokali nofsha miftuħa [ɛ] u [θ] mibdula ma' [t] f'*healthy*, Mt. /hɛltɪ/vs. In. /helθi/, jew [ŋ] mibdula ma' [ŋg] f'*relaxing*, Mt. /rɪlɛksɪŋg/ vs. In. /rɪlæksɪŋ/), l-assimilazzjoni ta' l-artiklu (*ir-ratio*, *in-network*) u l-assenjar tal-ġens għan-nomi (*cocktail* maskili, *stapler* femminili, *essay* għal xi kelliema maskili, għal oħrajn femminili), daqskemm l-ordni ta' l-aġġettivi fis-sentenza, wara u mhux qabel in-nom (enerġija *renewable*, ikel *healthy*, tifel *bright*), u l-użu avverbjali mingħajr iż-żieda tas-suffiss *-ly* (dik *easy* tagħmilha vs. *you can do it easily*, jiekol *healthy* vs. *he eats healthily*). Ara wkoll § 2.2.2.

Bejn dawn iż-żewġ estremi hemm medda ta' varjazzjonijiet, kontinwu bi gradi differenti ta' integrazzjoni. Uħud jibqgħu fix-xifer, oħrajn maż-żmien jersqu lejn il-qalba tal-vokabolarju jew jaqgħu għal isfel, ħafna drabi għax joħdulhom posthom forom oħra (*insajt* (*inside*), *tokis* (*talkies*) għaċ-ċinema, *mikimaws* (*Mickey Mouse*) għall-*cartoons*). Għandna każi fejn l-istess etimu jindika stadji differenti ta' integrazzjoni, bħal *freezer* li daħlet fis-sura ta' *friza* (*laħam tal-friza*) u ta' *freezer*. Kemm selfa ssir ta' ġewwa jew tibqa' barranija jiddependi minn fatturi lingwistiċi wesgħin, bħall-istruttura tal-lingwa li tesporta u dik li timporta jew il-qrubija kulturali bejn it-tnejn (§ 2.1), u minn fatturi lingwistiċi doġoq, jiġifieri d-diversi stadji lingwistiċi, mill-pronunzja sat-tifsir tas-selfiet in kwistjoni (§ 2.2).

2.1 Fatturi wesgħin

Manfred Görlach, studjuż ewlieni tat-tixrid tas-selfiet mill-Ingliż f'lingwi oħra, jagħti erba' fatturi lingwistiċi li jgħinu jew ixekklu l-integrazzjoni tas-selfiet:

¹¹⁹ It-traskrizzjoni ta' l-Ingliż qed tingħata skond P. Roach, J. Hartman, J. Setter (ed.), *Cambridge English Pronouncing Dictionary*. Ir-Renju Unit: Cambridge University Press, 2003.

- (i) ix-xebh fonoloġiku u morfoloġiku bejn il-lingwi;
- (ii) l-istatus funzjonali tal-lingwa li tesporta;
- (iii) l-attitudni ta' inkoraġġiment jew ta' stigma li jkollha l-lingwa li timporta;
- (iv) l-iżvilupp tal-lingwa li timporta f'ħafna oqsma tal-ħajja.¹²⁰

Skond il-klassifika ta' Görlach, il-Malti jagħmel mal-lingwi li:

- (i) ma jixbhux l-Ingliż, u allura s-selfiet jinħassu barranin, idumu iktar biex jiġu aċċettati, u jbatu biex jintegraw kompletament; dan f'kuntrast ma' l-Olandiż (jew in-Nederlandiż) li hu relatat ġenetikament ma' l-Ingliż;
- (ii) jużaw l-Ingliż f'ħafna oqsma tal-ħajja, għax huma komunitajiet ESL, *English as a Second Language*, u l-Ingliż fihom mhux ristrett għal ftit reġistri u għelieqi semantiċi (bħal ma jkun f'komunitajiet EFL, *English as a Foreign Language*);
- (iii) għandhom attitudni ftit jew wisq liberali lejn is-self mill-Ingliż, f'kuntrast ma' lingwi li jishqu fuq il-puriżmu jew jagħmlu leġislazzjonijiet lingwistiċi kontra l-influss ta' l-angliċiżmi, bħall-ostilità tal-Franciż modern lejn l-hekk imsejjaħ *franglais*;
- (iv) għandhom terminoloġiji żviluppatti prattikament għall-oqsma kollha tal-ħajja, f'kuntrast mal-Ħindi li, minn dan il-lat, hu 'sottożviluppatt' u l-awtoritajiet governattivi u edukattivi ma jarawhiex bi kbira li jissellfu kwantitajiet kbar ta' termini mill-Ingliż, għax jinftiehm fuq skala internazzjonali, għax huma aċċettati faċilment mill-kelliema, jew għax hu diffiċli toħloq terminoloġiji ġodda u timplimentahom.

Din l-analiżi tiżgarra fir-raba' fattur. Fil-fehma tiegħi, ma nistgħux ngħidu li l-Malti hu żviluppatt daqskemm jagħtina x'nifhmu Görlach. Għal raġunijiet politiċi u soċjolingwistiċi, daqskemm għar-reżistenza mill-kelliema għal-lokalizzazzjoni ta' dak li f'għajnejhom jidher internazzjonali u n-nuqqas ta' sforz biex jitfasslu u jixxandru terminoloġiji ġodda, il-Malti jissellef bla rażan, fejn għadu mhux żviluppatt jew fejn għadu qed jiżviluppa: mill-matematika (*fraction, calculator, long division*) għall-frott u l-ħxejjex (*pineapple, cherry tomatoes, coconut*), mill-*hairdressing* (*blowdry, highlights, frizzy*) għall-mużika (*house, jazz, electro*), mill-awguri (*happy birthday, good luck, get well soon*) għall-gastronomija (*cottage pie, milkshake, lemon meringue*), mill-punteġġjatura (*slash, square brackets, bullet*) għall-isports (*tennis, rugby, ice skating*), il-ħwejjeg (*blouse, t-shirt, tights*), u bosta oħrajn.

---

¹²⁰ Görlach, 2003: 10-11.

Fattur ieħor li jzomm il-Malti milli jizviluppa mir-rizorsi tiegħu stess hu l-prestiġju ta' l-Ingliż, l-idea li hu prattiku, is-sensazzjoni li hu tal-moda. U għalhekk l-ikel Tork jibda jissejjaħ *Turkish*, is-siġra tal-Milied tinbidel mal-*Christmas tree*, u jekk taqta' xagħrek u tiżbgħu tkun qed tagħmel *cut* u *colour*. Il-*presents* jibdeu jingħataw flok irrigali, il-*breakfast* jinżel aħjar mill-kolazzjon, u l-*hobbies* isiru iktar interessanti mill-passatempo.¹²¹

Drabi oħra l-Ingliż joffri ewfemiżmu għal espressjoni li tirreferi għal ħwejjeg mhux pjaċevoli, bħal fil-każ tal-koppji *loki* u *toilet*, *gidri r-riħ* u *chicken pox*, *ħarqa* u *nappy*, *ħobla/tqila* u *pregnant*. Dwar it-tifsir u l-istil tas-selfiet nerġgħu nitkellmu f'§ 2.2.3.

2.2 Fatturi dojoq

L-integrazzjoni sseħħ fuq diversi livelli lingwistiċi. F'din it-taqsimha se nħarsu lejn il-livelli ewlenin tal-fonoloġija, il-morfoloġija u s-semantika, biex permezz tagħhom inkunu nistgħu nivvalutaw aħjar il-livell ortografiku. Fid-dawl tal-fatt li f'it li xejn għandna studji lingwistiċi jesploraw dawn il-fatturi dojoq fid-dettall, il-punti li ġejjin għandhom jitqiesu preliminari, u jeħtieġu analiżi iktar fil-fond.¹²²

2.2.1. Il-Fonoloġija

Is-self iġib miegħu ħsejjes ġodda, kombinazzjonijiet ta' ħsejjes li fil-lingwa li timporta ma kinux possibbli, regoli fonoloġiċi u suprasegmentali ġodda. F'it huma l-angliċiżmi li jidhru fil-Malti bil-pronunzja ta' l-Ingliż RP, bħal *chips*, *pool*, *lift* u *beat*, l-aktar minħabba d-differenzi fil-kwantità u l-kwalità tal-vokali fiż-żewġ kodiċi lingwistiċi. Fost il-bidliet li jgarrbu s-selfiet fil-vjaġġ mill-Ingliż għall-Malti nistgħu nsemmu:

- is-sostituzzjoni fonemika ta' [θ] ma' [t], ngħidu aħna f'*toothpaste* u *threeply*;
- l-adattament tal-vokali, bħall-[e] ta' *stress* li ssir [ɛ] jew l-[ʌ] ta' *cutter* li ssir [ɐ];

¹²¹ "The fashionable attraction of the individual word is often the *raison d'être* for the borrowing. As a consequence," jifhimha Görlach, 2003: 106, "there is little chance for anglicisms relating to dances, dresses, drugs, pop music and other domains of youth culture to be replaced – even in societies with language academies, language laws and prescriptive schools. We will just have to wait until changing fashions oust the phenomenon, and with it, the loanword."

¹²² Fost affarijiet oħra, neħtieġu studji li jevalwaw l-użu attwali tas-selfiet fil-mithaddet u l-miktub, mhux biss fil-gazzetti u l-kotba, imma anke fil-karti ta' l-eżami u l-kitbiet ta' l-istudenti, ibda minn dawk li għadhom qed jitgħallmu jiktbu u jaqraw. Għandna bżonn studji dettaljati ta' kemm l-angliċiżmi jgħallqu diffikultà jew jaġvelaw it-tagħlim tal-kitba għaž-żgħar u l-kbar. Jonqosna sħarriġ soċjolingwistiku ta' l-użu ta' l-angliċiżmi, tal-ġudizzju u l-attitudni li għandhom kelliema ġejjin minn diversi faxex t'età u varjetajiet reġjonali u soċjali.

- il-ġeminazzjoni tal-konsonanti tat-tarf, l-aktar fi kliem monosillabiku b'vokali qasira: *ġobb (job)*, *skipp (skip)*, *xokk (shock)*;
- it-tniffis tal-konsonanti mleħħna fit-tarf, bħal *films*, Mt. /fɪlms/ vs. In. /fɪlmz/; anke jekk din ir-regola fonoloġika qed tinbidel, u għandna *snob* li ma ġgarrabx tniffis fit-tarf, u każi fin-nofs, bħal *mug* daqqa mliissna /mɛgg/ u daqqa /mɛkk/;
- iċ-ċaqliq ta' l-aċċent primarju bħal *f'makeup* imliissna /mɛj'kɛpp/, *manager* imliissna /mɛ'ni:dʒɛr/, *internet* imliissna /ɪntɛr'nɛtt/, jew *Christmas tree*, Mt. /,krɪsmɪs'tri/ vs. In. /'krɪstməs,tri:/, li joħloq *shibboleths*, forom aktarx stigmatizzati għax juru l-isfond soċjali ta' min jużahom, li maż-żmien probabbilment iwarrbu u jibqgħu biss il-forom li joqorbu l-aktar lejn il-pronunzja ta' l-Ingliż;
- il-ħtif u l-bdil ta' konsonanti bħal *f'corned beef* /kɔmbi:f/, *pushchair* /pʊʃtʃɛr/, *puncture* /pɛntʃɛr/, *all right* /ɔrrejt/;
- l-hekk imsejħha korruzzjonijiet lingwistiċi, bħal *luverver* jew *livorver* għal *revolver*, *ċjumingamm* għal *chewing gum*, *inxjurjans* għal *insurance*, *rowster* għal *roster*, *sangwiċ* għal *sandwich*;
- it-tpartit ta' [tʃ] ma' [s], *ċinema* u *sinema*, *perċezzjoni* u *persezzjoni*, ta' [fj] ma' [fl], *infjammazzjoni* u *inflammazzjoni*, ta' [st] ma' [nst], *mostruż* u *monstruż*, ta' [ps] ma' [s], *psikjatra* u *sikjatra*, li jistgħu jindikaw żewġ stadji ta' importazzjoni, waħda mit-Taljan, l-oħra mill-Ingliż, jew inkella r-riinterpretazzjoni ta' forom (qodma) fil-Malti skond il-kriterji fonoloġiċi (ġodda) ta' l-Ingliż.

Il-pronunzja tas-selfiet tista' tiddependi mill-età, l-edukazzjoni u l-provenjenza reġjonali tal-kelliema. Bħal f'ħafna mill-ilsna Ewropej analizzati minn Görlach, anke fil-Malti tinħass it-tendenza li l-pronunzja ta' l-angliċiżmi ssir kemm jista' jkun bħal ta' l-Ingliż. Dan inebbet koppji varjanti, fonoloġiċi u ortografiċi, li juru stadji differenti ta' integrazzjoni, bħal *berdej* u *birthday*, *ikkraxxa* u *kkrexxa (to crash)*, *magazin* u *megezin (magazine)*, *panik* u *penik (panic)*, *skrappja* u *skreppja (to scrap)*, *taksi* u *teksi (taxi)*.

Dawn il-bidliet fil-forma fonoloġika ta' l-angliċiżmi, kif għandna nsarrfuhom fil-forma grafemika? Jekk il-mod u l-post tat-tliissin tal-konsonanti u l-kwalità tal-vokali f'selfa bħal *healthy* ma jaqblux ma' ta' l-Ingliż RP, kif nistgħu niktbuhom skond l-ortografija Ingliża? U qabel inkomplu ndaħħlu fil-kreditu l-varjetà RP ta' l-Ingliż, huwa xieraq li nqisuha bħala l-mudell li għandna nimxu fuqu, jew għandna nħarsu lejn varjetajiet oħra, bħall-Ingliż Malti?

2.2.2. Il-Morfologija

L-aktar argument b'saħħtu li jintuża fid-diskussjoni dwar l-integrazzjoni tista' tgħid hu l-morfologija. Ħafna min-nomi jadattaw għall-morfologija tal-Malti bl-allokkazzjoni tal-ġens (*kejk* (*cake*) nom maskili, *kitla* (*kettle*) nom femminili) u l-forom tal-plural (*kejk* jieħu s-suffiss tal-plural sħiħ *-ijiet*, *kitla* tieħu l-forma tal-plural miksura [12ā3i] b'analogija ma' *xitla* - *xtieli*). Filwaqt li xi nomi jieħdu markaturi tal-plural indigeni, ħafna mis-selfiet jieħdu l-morfema periferika – li kulma jmur qed issir ċentrali – tal-plural *-s* (*bajrows* (*biro*), *ħiters* (*heater*), *kukers* (*cooker*)), u l-allomorf *-is* meta n-nom ikun jispiċċa b'konsonanti sibilanti (*sendwiċis* (*sandwich*), *nersis* (*nurse*)). Meta n-nom ikun jispiċċa b'konsonanti sibilanti ġeminati, titwaqqa' waħda minnhom u jiżdied is-suffiss *-is*, bħal fil-każ ta' *swiċċ* - *swiċis* (*switch*), *brigg* - *brigis* (*bridge*), *kwizz* - *kwizis* (*quiz*).¹²³ Grupp imdaqqas ta' nomi oħra jieħdu kemm suffiss ċentrali u kemm suffiss periferiku, bħal *gobbijiet* u *gobbs* (*job*), *enveloppi* u *envelopps* (*envelope*). Terġa', f'xi każi, nomi (polisemiċi) jieħdu markatur jew ieħor tal-plural skond it-tifsira tagħhom, u allura *brejkijiet* ġeneralment hu l-plural tal-komponent ta' vettura (*għandu l-brejkijiet bil-ħsara*), waqt li *brejks* hu l-plural ta' pawża (*brejks pubbliċitarji*). Hekk ukoll, *bord* jieħu l-plural *bordijiet* aktarx meta nirreferu għal grupp ta' persuni li jamministraw xi attività (*bordijiet ta' l-appell*), u jieħu l-plural *bords* meta nużawh fis-sens ta' tavla ta' l-injam u oġġetti simili (*serraħ il-bords mal-ħajt*). Imma dawn id-distinzjonijiet paralleli fuq livell morfologiku u semantiku mhux dejjem ikunu daqstant preċiżi u jvarjaw minn kelliem għall-ieħor, jew anke minn kollokkazzjoni għall-oħra.

Uħud mis-selfiet jidhlu f'mekkanizmi indigeni bħall-kollettiv (*buz/buza/buziet* (*boots*), *ċips/ċipsa/ċipsiet* (*chips*), *ċiriplam/ċiriplamma/ċiriplammiet* (*cherry plum*)). Oħrajn jgħaddu minn sostituzzjoni morfemika, bħal meta s-suffiss *-tion* jitpartat ma' *-zzjoni* (*adaptation* u *adattazzjoni*, *exploitation* u *esplotazzjoni*), jew *-ing* jitpartat ma' *-ar* (*typing* u *ttajppjar*, *welding* u *wweldjar*).¹²⁴ Il-Malti, iżda, mhux soltu jissostitwixxi s-suffiss tan-nom ta' l-aġent

¹²³ Insibu wkoll każi fejn is-selfa ma tiġix analizzata tajjeb, bħal *kaps* ((*percussion*) *cap*), *krejts* (*crate* fis-sens ta' *ice cube tray*) u *briks* (*brick*), forom singolari (jew tal-kollettiv) bil-plurali *kapsijiet*, *krejtsijiet* u *briksiet*. Drabi oħra, is-suffiss *-s* ifeġġ fil-plural (*flettsijiet*, *wansentsijat*) imma mhux fis-singular (*flett* (*flat*), *one cent*).

¹²⁴ Fil-Malti ġieli jidhol kemm l-angliċizmu bis-suffiss *-ing* (*setting*) u kemm l-adattament b'*-ar* (*issettjar*), bid-differenza li *setting* ġeneralment ikollu tifsira nominali (*tħarbatli s-setting ta' xagħri*), waqt li *issettjar* ikollu tifsira verbali (*l-issettjar tal-miri*). Ara wkoll id-diskussjoni ta' Mifsud, Manwel. *Loan Verbs in Maltese*. New York: E.J. Brill, 1994: 249-250, u Borg, Albert u Marie Azzopardi-Alexander. *Maltese, Descriptive Grammars*. Londra u New York: Routledge, 1997: 252.

u ta' l-għodda *-er* ma' *-ur*, u allura *footballer* ma jsirx **futbolur* jew *folder* **fowldur*. Biss, għandna xi każi iżolati bħal *xiftjatur* (*shift worker*) u *xuttjatur* (*shooter*). Morfemi qodma, aktarx impurtati mit-Taljan, jitpartu ma' morfemi oħrajn, li jaqblu ma' l-affissi fl-Ingliż, bħall-prefissi *f'anormali* u *abnormali* (*abnormal*), *ovvjament* u *obbvjament* (*obviously*), u s-suffissi *f'arkeologu* u *arkeologista* (*archeologist*), *fiżikament* u *fiżikalment* (*physically*).

L-aġġettivi rarament jidhlu fi proċessi morfologiċi, l-aktar l-aktar jiżdidulhom suffissi li jimmarkaw il-ġens u l-għadd, bħal *blondi/blondija/blondin* (*blonde*), *blu(n)/bluna/bluni* (*blue*), *tobi/tobija/tobijin* (*tubby*).¹²⁵ Dan il-proċess mhux mifruż, u l-maġġoranza ta' l-aġġettivi mill-Ingliż huma invarjabbli għall-ġens u l-għadd (*smart, overweight*), anke jekk ikunu jispiċċaw bil-vokali *-i* li tiffavorixxi ż-żieda tas-suffissi *-ija* u *-in*, bħal *sexy* u *bubbly*. Minbarra dan, uħud minn dawn il-forom immarkati għall-femminil u l-plural ġieli jitqiesu *shibboleths*, ta' min wieħed jevitahom b'forom invarjabbli bħal *blu* u *blonde*. M'għandniex wisq tagħrif fuq is-sintassi ta' l-angliċizmi aġġettivali, imma jidher li dawk li ma jinftettux, diffiċli ssibhom f'pożizzjoni li mhix predikattiva. Inqabblu, per eżempju, *Ir-raġel smart* ma' *Ir-raġel (l-i)smart mar jgħum*, li ma tinħassx għalkollox naturali bl-aġġettiv f'pożizzjoni attributtiva. Imma dan għad irid jiġi mistharreġ b'aktar reqqa fost għadd ta' aġġettivi.

L-integrazzjoni tal-verbi hi aktar attiva, għax il-forma bażi tal-verb Ingliż malajr nidentifikawha, u mbaġħad kemm inżidu l-affissi inflettivi. Dan jimplika li, anke jekk għadd ġmielu ta' verbi fl-Ingliż huma bi tlieta jew erba' konsonanti (*park, screen, surf*), diffiċilment jidhlu fis-sistema mhux-konkatenattiva tipika tal-komponent Semitiku fil-Malti, biex infasslu forom ewlenin bħal **parak* u **seref*, u forom imnissla bħal **nparak* u **serref*. Minflok, inżidu d-denb *-ja* fuq il-lemin taz-zokk (*egġastja (to adjust), inputja (to input)*). U meta z-zokk ikun jibda b'konsonanti, niġġeminawha biex nagħmlu *pparkja (to park), issurfja (to surf), iddilja (to deal), ifflertja (to flirt)*, għajr għall-verbi li jibdeu bis-sekwenza *s/x*+konsonanti, bħal *spidja (to speed), xreddja (to shred)*. Eċċezzjoni hu l-verb *ibblakka (to polish with blacking)*, bil-ġeminazzjoni fil-bidu imma mingħajr il-*j* fis-suffiss. Biss, mhux kull zokk fl-Ingliż hu integrabbli, bħal dawk li jispiċċaw bil-vokali *i*, eż., *to party* ma jagħtix **ippartija*, u lanqas *to free* ma jagħti **ffrija*.¹²⁶

¹²⁵ Dwar dawn, ara Mifsud, Manwel. *Productivity of Arabic in Maltese*. Proceedings of the 2nd International Conference of AIDA. Cambridge, 1995: 156. Proċess ieħor li ġieli jkun involuti fih l-aġġettivi mill-Ingliż hu ż-żieda tas-suffissi aġġettivali *-i* u *-abbl* ma' kliem bħal *kemikali (chemical), medikali (medical)* u *affordabbli (affordable)*.

¹²⁶ Il-verbi frażali, b'mod partikolari l-għaqda ta' verb u prepożizzjoni, fil-Malti jwaqqgħu l-prepożizzjoni, eż., *to drop out* jiġi *ddroppja* mhux **iddropawtja* jew

S'issa ħarisna lejn selfiet sempliċi, magħmulin minn kelma waħda. Izda numru kbir mill-angliċiżmi huma forom kumplessi, bħal *aftershave*, *body-builder*, *dishwasher*, *eye-shadow*. L-integrazzjoni ta' dawn il-komposti ġieli tkun f'għamla ta' kalki, bħal *mara tad-dar* għal *housewife*, *imtieħen tar-riħ* għal *windmills*, *tmiem il-ġimgħa* għal *weekend*, *qamar il-għasel* għal *honeymoon*, jew inkella bħal meta fil-poezija *skyscraper* u *miniskirt* isiru *gerrief is-sema* u *minidjul*.¹²⁷ Fil-biċċa l-kbira tal-każi, iż-żewġ kostitwenti tal-komposti jibqgħu l-istess kif ikunu fl-Ingliż. Xi drabi, izda, jitwaqqa' wieħed miż-żewġ elementi, daqqa r-ras tal-kompost (*cordless* għal *cordless telephone*, *parking* għal *parking lot/parking space*, *stering* għal *steering wheel*), u daqqa l-modifikatur tar-ras (*pool* għal *swimming pool*, *clip* għal *paper clip*, *buggy* għal *baby buggy*). Interessanti li xi komposti li jkollhom komponent inkomuni, ġieli jidhlu bħala kalki u ġieli le, bħall-komposti li t-tieni element tagħhom hu *chair*. Ngħidu aħna, *wheelchair* isir *sigġu tar-roti*, anke jekk il-popolarità ta' dan il-kalk donnha qed tmajna, imma *deckchair*, *puschair*, u oħrajn, jibqgħu bl-element *chair*.

2.2.3. Is-Semantika

It-tifsir ta' kelma jiddependi mill-assoċjazzjonijiet u l-kuntrasti fi ħdan il-lingwa nnifisha, u mill-mod kif din torganizza l-univers konċettwalment. Għalhekk, ma nistgħux nassumu li t-tifsir ta' kelma jibqa' l-istess hu u jgħaddi minn ilsien għal ieħor. Hemm qbil ġenerali fost il-lingwisti li t-tifsir jinbidel fil-proċess tas-self, saħansitra fil-każ ta' kliem monosemiku, fejn l-aktar l-aktar, id-denotazzjoni jew ir-referenza biss li tibqa' l-istess.¹²⁸ Fost il-proċessi prinċipali ta' kif selfa tintegra semantikament insibu:

- *l-ispeċjalizzazzjoni*: il-kontenut ta' semema jidjieg bħal meta *top*, minn diversi tipi ta' lbies għall-parti ta' fuq tal-ġisem, bħal *blouse*, qmis u *sweater*, fil-Malti sar ifisser biss flokk, aktarx irqiq u saġfi, milbus l-aktar min-nisa;
- *il-ġeneralizzazzjoni*: semema twessa' l-medda referenzjali tagħha, bħan-nom *biro* li fil-Malti ma jirreferix biss għall-*ballpoint pen*, imma jinkludi anke l-*gel pen*, ir-*rollerball pen*, u tipi oħra ta' '*biros*';
- *it-trasferiment*: il-kontenut ta' semema jiġi trasferut għand referent ieħor, bħal *pocket* li jfisser *pencil case/pencil box*,

---

*iddroppja out. B'riżultat ta' dan, il-verb ġieli jieħu sens wieħed biss, eż., *illoggja* jfisser *to log in* imma mhux *to log out*. Drabi oħra jilqa' fih it-tifsira ta' aktar minn verb frażali wieħed, bħal *ippikkja* li jmur lura kemm għal *to pick out* (minn fost *l-istudenti kollha*, *lilha ppikkja*) u kemm għal *to pick up* (*se ngħaddi nippikkjah mill-iskola*). Dawn l-osservazzjonijiet fuq il-verbi jeħtieġu analiżi dettaljata.

¹²⁷ Ġieli jkollna komposti indigeni, bħal *ħobż ismar* u *karta ta' l-ostja*, li jinbidlu ma' komposti missellfa, *brown bread* u *rice paper*, li mbagħad jerġgħu jidhlu fil-lingwa f'sura ta' kalki, *ħobż kannella* u *karta tar-ross*.

¹²⁸ Görlach, 2003: 13, 93.

stage li jfisser *bus stop*, *stock* għal *putty*, *tyre* għal *lifebuoy*, *learner* għal *car driving instructor*, *muscles* u *trainers* għal *waterwings* jew *floaties*; u dan il-proċess ġieli joħloq kliem li ma ssibux fl-Ingliż, bħal *parker* għal *car-park attendant* u *stepney* għal *spare wheel*;¹²⁹

- *ir-riduzzjoni*: xi tifsir ta' etimi polisemiċi u omonimi ma jġigix impurtat, ħafna drabi għax selfa tittieħed minn kuntest speċifiku, bħan-nom *fann* li daħal bit-tifsira ta' ventilatur elettroniku imma mhux ta' mrewħa jew palju; l-aġġettiv *bold* daħal fis-sens ta' tipa grassa imma mhux fis-sens ta' kuraġġjuż jew ardit; il-verb *ikklikkja* daħal bit-tifsira ta' għafas il-*mouse* u ta' ingwala ma' xi ħadd, imma mhux fis-sens ta' għamel suċċess jew għamel ħoss irqiq;
- *l-estensjoni*: il-kontenut ta' etimu jew wieħed mis-sensi tiegħu jintużaw għal funzjoni ġdida fil-lingwa li timpurtah, bħal meta *pipe* sar jirreferi għall-kontenitur tal-linka gewwa *biro*.

Għamla oħra ta' speċjalizzazzjoni, imma anke ta' trasferiment, hi l-użu ta' *trademarks* bħala nomi komuni, per eżempju, *kenwood* għal *food processor*, *thermos* għal *vacuum flask*, *tipex* għal *correction fluid*, *hoover* għal *vacuum cleaner*, u oħrajn.

Is-selfiet jimlew spazji semantiċi u stilistiċi, u waħda mir-raġunijiet ewlenin għala jiġu impurtati hija għax iwasslu kuncett, idea jew impressjoni b'mod aktar preċiż mill-ekwivalenti indiġeni. Hekk jiġri fil-każ tal-koppja li tissemma spiss f'dan l-ambitu:

- *tarbija*: i. ferħ ta' bniedem (*qed tistenna tarbija*), ii. vavu (*tibkix, qisek tarbija*);
- *bejbi*: i. ferħ ta' bniedem (*kellha bejbi*), ii. vavu (*qed tagħmel bħall-bejbis*), iii. proġett ġdid u għażiż (*id-diska li ħriġt il-bejbi tiegħi*), iv. garzella fil-logħba tal-passju (*issa ngara l-gebla u skond fejn tiġi, dak ikun il-bejbi tiegħi, u intom ma tkunux tistgħu tirfsu fuqu*), v. iż-żgħir ta' animal (*bejbi kukkudrill*).

Bl-istess mod, (*swimming*) *pool* kemm-il darba jkun żgħir u f'binj residenzjali (minn villa sa lukanda) u *pixxina* aktarx tkun kbira u pubblika, użata għall-isports ta' l-ilma; *juice* ħafna drabi hu *meraġ* artifiċjali, li tixtrih fil-pakkett; jew inkella *teacher* mhux dejjem *għalliem*, fis-sens li wħud mill-kelliema jużawh għal għalliem (mara), f'kuntrast ma' *sir*, għalliem (raġel). Fost dawn il-koppji nsibu selfiet, aktarx b'membri ġej mit-Taljan u l-ieħor mill-Ingliż, li ma' l-ewwel daqqa t'għajn jidhru doppjetti, imma fis-sewwa jvarjaw fit-tifsir:

¹²⁹ Żviluppi simili huma komuni f'isna oħra, bħal *smoking* użat fis-sens ta' *dinner jacket* jew *tuxedo* f'diversi isna Ewropej, *Pony* użat għal *frenża* u *Bully* għal *vann* fil-Ġermaniż, u *vauxhall* għal *stazzjon tal-ferrovija* fir-Russu (Görlach, 2003: 41, 60).

- *muskolu*: i. organu fil-ġisem (*ġbidt muskolu*), ii. (inqas komuni) organu tal-ġisem żviluppat b'eżercizzju fiżiku (*tella' l-muskoli*);
- *masil*: i. organu fil-ġisem (*qed juġagħni l-masil tal-pexxun*), ii. organu tal-ġisem żviluppat b'eżercizzju fiżiku (*urina kemm għandek masils*), iii. ilbies ta' l-għawm għall-idejn biex jgħinek iżżomm fil-wiċċ (*ma jafx jgħum mingħajr masils*), iv. mollusk, frott tal-baħar (*nippreferi masils friski milli tal-bott*).¹³⁰
- *pjattaforma*: i. struttura maqluġha mill-art (*serraħ is-sellum fuq il-pjattaforma*), ii. ġabra ta' ideat, attivitajiet, u l-bqija (*il-festival sar pjattaforma fejn iż-żgħażaġħ jesprimu t-talenti tagħhom*);
- *pletform*: i. struttura maqluġha mill-art (*għamlu pletform tal-konkos*), ii. mudell ta' żarbun b'qiegħ għoli (*xtrat żarbun bil-pletform*), iii. żona fl-istazzjon tat-trejn (*nizel mit-trejn u sab l-għeżiež tiegħu jilqgħuh fuq il-pletform*).

Diskors simili jista' jsir għad-doppjetti *banda* u *bend* (fost affarijiet oħra, nistgħu ngħidu *laqqgħuh bil-banda* imma mhux *laqqgħuh bil-bend*), *razzjon* u *raxin* (fis-sens ta' skars, nistgħu ngħidu *kollox bir-raxin*, imma mhux *kollox bir-razzjon*), u oħrajn. Iż-żewġ membri jkollhom tifsir sinonimu, imma b'xi differenzi fil-firxa tat-tifsir, kif ukoll fl-elementi li tipikament jikkollokaw magħhom. Ġieli l-logħba fit-tifsir tkun bejn tliet membri, bħal *sewwieq*, *xufier*, *driver* jew *ittama*, *spera*, *iħhowpja* (*to hope*), jew *btajjel*, *vaganzi*, *holidays*.

Minbarra differenzi fid-denotazzjoni tal-kelma indigena u s-selfa (kważi-)sinonima, hemm distinzjonijiet konnotattivi u stilistiċi. Kif diġà rajna, selfa tiġi impurtata għal livelli differenti ta' formalità (*toilet* flok *loki*, *pregnant* flok *tqila/hobla*), biex tibdel kelma li qdiemet jew saret obsoleta (*mobile* flok *Telecell*, *cinema* flok *tokis*), għax tinħass tal-moda (*tattoo* flok *tpingija*, *piercing* flok *misluta*), għax l-ekwivalent indigenu ma jkunx magħruf jew ikun inqata' mill-użu (*ostrich* flok *nagħma*, *oyster* flok *gajdra*), u l-bqija.

Xi drabi, iktar minn tifsira waħda tiġi impurtata fi stadji differenti, u dan jista' jkollu effett fuq il-forma ortografika tas-selfa, bħal fil-każ ta' *club* li l-ewwel daħlet fis-sens ta' għaqda u ilha tinkiteb *klabb*, bħalma nsibuha miktuba fil-klabbs tal-boċċi, u mbagħad daħlet fis-sens ta' *disco*, bil-kitba *club*, kif insibuha fit-tabelli u l-*posters*. Terġa', ċerti selfiet jgħaddu minn riinterpretazzjoni popolari, bħal meta *blackeye* issir *blakgħajn*, kif ġralu kliem ieħor jispiċċa b'vokali (*blun* minn *blue*) u bil-[j] (*sprejn* minn *spray*), jew meta *bodybuilder* tiġi *bulibilder*, b'assoċjazzjoni mas-selfa integrata sew *buli* (*bully*), u

¹³⁰ Etimoloġikament, l-ewwel tliet tifsiriet ġejjin minn *muscle*, waqt li r-raba' waħda ġejja minn *massil*. B'hekk, minn analiżi esklużivament storika, tista' targumenta li għandna każ ta' omonimija aktar milli ta' polisemija.

forsi b'xebh mal-forma *bulibif* (*bully beef*).

Hija komuni wkoll li tiġi missellfa t-tifsira mingħajr il-forma. Ngħidu aħna, *ġisem* ma twessax il-kontenut semantiku tiegħu biex jiġi jfisser *body* (ta' karozza), iżda *sejħa* saret tfisser *telephone call* u *ħaraq* sar ifisser tirrikordja *data* fuq CD jew DVD minn *to burn* (li, għall-argument, ma jsirx **ibbernja*). Hekk ukoll, *titjira* kisbet it-tifsira speċjalizzata ta' vjaġġ fuq ajruplan u *ħtif* sar jintuża għal *hijack* (jew *skyjack*), kif josserva tajjeb Fenech.¹³¹ Drewes jinnota wkoll l-iżvilupp ta' *ħass* fuq *to feel* fis-sens ta' tkun tal-fehma (*inħoss li mhux qed jagħmel sew*) u *ppjana* fuq *to plan*, mhux fis-sens ta' llivella bħal fit-Taljan *appianare*. Isemmi wkoll frażijiet bħal *għamel sens* minn *to make sense*, *ħa passi* minn *to take steps*, fuq *btala* minn *on holiday*, *ta lura* minn *to give back*.¹³²

Issa li rajna gradi differenti ta' adattament tas-selfiet fuq tliet livelli ewlenin ta' integrazzjoni, il-fonoloġija, il-morfoloġija u s-semantika, nistgħu nutilizzaw dan it-tagħrif bħala kejl ta' kemm selfa saret Maltija bl-għeruf u x-xniexel jew kemm baqgħet fit-tarf tal-lingwa u eqreb lejn il-forma li tnisslet minnha. U allura, l-integrazzjoni lingwistika tista' tindikalna jekk selfa għandniex nintegrawha anke fis-sistema tal-kitba bil-Malti jew le. Iżda biex naslu għal din il-konklużjoni tajjeb naraw l-integrazzjoni tas-selfiet fid-dawl ta' kemm u kif jintużaw fil-lingwa (§ 3.0).

3.0 L-Użu u l-Użanza

L-integrazzjoni ta' selfa timxi id f'id ma' l-użu tagħha. Iktar ma tintuża, iktar hemm ċans li tintegra fuq wieħed jew aktar mil-livelli lingwistiċi li għadna kif iddiskutejna. U bil-maqlub ukoll, jekk l-użu tas-selfa jkun restritt, aktarx ma tintegrax kompletament. Kemm selfa tintuża jiddependi minn diversi fatturi, fosthom:

- iż-żmien: jekk tinħassx friska u tal-moda jew hix arkajka u żmienha għamlitu, bħal *tokis* u *cinema*, *nagħma* u *ostrich*;
- l-evalwazzjoni tal-kelliema: li jduru fuq kelma missellfa minflok waħda indiġena għax stilistikament hi ewfemistika, *toilet* vs. *loki*, jew tinħass inqas offensiva mill-ekwivalent indiġenu, *il-mobile iffakkja* vs. *il-mobile inħexa*;
- il-preżenza fil-lingwa ta' kelma li tixbahha: li taf ixxejjel jew tgħin l-aċċettazzjoni tagħha, għax tista' toħloq nuqqas ta' ftehim, jew anke għax is-selfa tikklexxa ma' kliem indiġenu

¹³¹ Fenech, Dwardu. *Contemporary Journalistic Maltese*. Leiden: E.J.Brill, 1978: 82-83.

¹³² Drewes, A.J. 'Borrowing in Maltese'. Peter Bakker u Maarten Mous (ed.), *Mixed Languages: 15 Case Studies in Language Intertwining*, 83-111. Amsterdam: IFOTT (Institute for Functional Research into Language and Language Use), 1994: 97-103.

b'tifsir immarkat, b'hal fil-każ ta' *bus* u *bass*, jew *boss* (fis-sens ta' mgħallem) u *boss*.

L-integrazzjoni fonoloġika, grammatikali u semantika mhux dejjem jaqblu ma' l-integrazzjoni ortografika. Fil-każ ta' *kitla* u *esplotazzjoni*, is-selfiet tant daħlu fil-fond fil-livelli lingwistiċi, li l-forma miktuba skond is-sistema ortografika Maltija tiġi waħedha. Numru ta' angliċiżmi jingħaqdu mal-bqija tal-lessiku bla problemi, b'has-selfiet integrati morfologikament (*skrejjen* (*screw*), *illendja* (*to land*), *bulija* (*bully*)) u s-selfiet li l-forom miktuba tagħhom huma identiċi fiż-żewġ lingwi (*drink*, *film*, *golf*, *parking*, *smart*, *sport*, *welder*). L-angliċiżmi integrati fonologikament (*birthday*, *stop*, *puschair*) u semantikament (*stage*, *pocket*, *baby*) imma mhux morfologikament, aktarx li jsibuha iktar bi tqila biex jintegraw ortografikament, fost l-oħrajn minħabba l-espożizzjoni kontinwa għall-forom miktuba bl-Ingliż u l-proficjenza dejjem titjeb tal-kelliema fil-kitba bl-Ingliż.

Anke jekk angliċiżmu jintegra fuq aktar minn livell lingwistiku wieħed, m'hemm l-ebda ċertezza li jassimila ruħu fis-sistema tal-kitba bil-Malti. U dan għax anke l-kitba timxi bid-drawwa. Ngħidu aħna, *chips* amalgamat ruħha mal-mekkanizmu tal-kollettiv, in-nom ta' l-unità u l-plural tiegħu (§ 2.2.2), imma fil-gabbani u l-ħwienet ta' l-ikel m'għandniex l-użanza niktbu *čips*. L-istess jgħodd għal *jeans* u *restaurant*, li jieħdu s-suffissi tal-plural *-ijiet* u *-i*, indikazzjoni ta' kemm daħlu fil-fond fil-Malti, imma kważi qatt ma nsibuhom miktubin *gins* u *restorant* (bl-aċċent ewlieni fuq l-ewwel sillaba) jew *ristorant* (bl-aċċent ewlieni fuq l-aħħar sillaba). Mill-banda l-oħra, *football* ma integratx morfologikament, iżda drajna niktbuha *futbol*. Hekk ukoll *kamera* (*camera*), *konkrit* (*concrete*) u *mekkanik* (*mechanic*), li ma żviluppawx skond il-morfologija indigena, anzi jinftettu b'ħall-etimi tagħhom fl-Ingliż. Iżda ilhom iktar minn 35 sena, mill-inqas mill-1973, jinkitbu hekk fil-gazzetti.¹³³

Mela, is-selfiet mill-Ingliż nistgħu naqsmuhom f'erba' gruppi ewlenin, skond iż-żewġ fatturi prinċipali ta' l-adattament lingwistiku, b'mod speċifiku l-integrazzjoni morfologika, u l-użu tagħhom fil-lingwa miktuba. Hemm angliċiżmi:

1. integrati fuq wieħed jew aktar mil-livelli lingwistiċi u bi drawwa niktbuhom bil-Malti (eż., *snieter*, *fann*, *illendja*);
2. integrati fuq wieħed jew aktar mil-livelli lingwistiċi imma m'għandniex id-drawwa niktbuhom bil-Malti, talinqas fil-forma bażika mhux inflessa (eż., *jeans* (u mbagħad *?jeans-ijiet*), *chips* (u mbagħad *?chips-a*));
3. mhux integrati fuq wieħed jew aktar mil-livelli lingwistiċi imma bi drawwa niktbuhom bil-Malti (eż., *futbol*, *rekord*, *televixin*);

¹³³ Fenech, 1978: 87-88.

4. mhux integrati fuq wieħed jew aktar mil-livelli lingwistiċi u m'għandniex id-drawwa niktbuhom bil-Malti (eż., *noticeboard, hamburger, renewable*).

3.1 Għeluq miftuħ

Iddiskutejna l-angliċiżmi, is-selfiet li impurtajna mill-Ingliż, għall-bżonn, għall-prestigju, biex nimlew vojt semantiku, stilistiku, u għal raġunijiet oħra. Selfiet li, meta jużawhom, il-kelliema tal-Malti jhossuom parti mil-lingwa tagħhom, tant li fil-biċċa l-kbira tal-każi jtuhom xejra lokali, qabelxejn fil-pronunzja u fit-tifsir, kif ukoll fil-grammatika. L-ingropp insibuh meta niġu biex intuhom xejra lokali fil-kitba wkoll. Mhux għax is-sistema tal-kitba tal-Malti u l-Ingliż huma differenti minn xulxin, bħal tal-Grieg jew il-Bulgaru. Imma, l-ewwel u qabel kollox, għax il-kelliema tal-Malti, membri ta' komunità ESL (§ 2.1), huma l-ħin kollu f'kuntatt mal-kitba bl-Ingliż. Meta jqallbu fil-gazzetti, jixegħlu t-televiżjoni, iħarsu lejn it-tabelli tal-ħwienet, jistudjaw diversi suġġetti l-iskola, idoqqilhom il-*mobile*, jiftħu l-posta, jaraw film (aktar u aktar jekk bis-*subtitles*), jaqraw rumanz, jaqbd u ma' l-internet, u f'bosta ċirkostanzi oħra. Aktar minn hekk, ħafna kelliema tal-Malti l-Ingliż jużawh ta' spiss, jekk mhux kuljum, biex jiktbu ittra, il-lista tax-xiri, kumment fuq *website*, nota, kartolina, messaġġ fuq il-*mobile*, u f'elf sitwazzjoni oħra.

Tkellimna fuq ħames tipi ewlenin ta' angliċiżmi. L-erba' msemija hawn fuq (§ 3.0), jiġifieri s-selfiet li integraw (morfologikament) imma mhux dejjem jinkitbu skond l-ortografija tal-Malti (1. *illendja* vs. 2. *jeans*) u dawk li ma integrawx (fil-morfologija), anke jekk xi drabi xorta jinkitbu bil-Malti (3. *futbol* vs. 4. *hamburger*). U selfiet li l-forma tagħhom fil-Malti u fl-Ingliż hi l-istess (5. *smart*).¹³⁴ Minn dawn, il-każi li joħolqu l-akbar diffikultà huma l-gruppi biż-żewġ, jiġifieri t-2, għaliex minkejja l-integrazzjoni fil-livell b'saħħtu tal-

¹³⁴ Jekk nidhlu fir-reqqa u nħarsu lejn kull forma bħala każ waħdu u mhux bħala lessema f'relazzjoni ma' forom inflettivi u derivattivi oħra, insibu każi oħra, minbarra dawn il-ħamsa. Fi kliem ieħor, nistgħu nitkellmu fuq *jeans* bħala selfa mhux integrata u *ginsijiet* bħala nom integrat fil-plural, jew inkella fuq *budget* bħala selfa mhux integrata u *bbaġittja* bħala verb integrat. Dawn id-distinzjonijiet huma fini u mhux dejjem mixtieqa, għax jiżolaw kull forma lingwistika mill-kumplement tal-lessiku, inklużi l-forom li mod jew ieħor huma marbuta magħha. U jkun stramb li zokk bħal *bridge* daqqa jkun miktub bl-Ingliż (*bridges*) u daqqa bil-Malti (*tibbrigġja*).

Argument daqstant ieħor mhux felici huwa l-oppożitt. Dak li jħares lejn il-morfologija derivattiva bħala pretest għall-integrazzjoni ortografika. Mela, jekk miz-zokk *computer* innisslu verbi *kkompjuterizza*, nomi *kompjuterizzazzjoni*, u l-bqija, il-forma miktuba għandha tkun *kompjuter*. Il-periklu hu li zokk li illum mhux produttiv derivazzjonalment, 'il quddiem kapaċi jnissel forom oħra minnu, bħall-każ estrem ta' *trademarks* (*Google, Skype*) li b'innovazzjoni bdew jintużaw f'sura verbali (*iggugiljajtha l-kelma* fis-sens ta' fittixta fuq il-magna tat-tiftix *Google, niskajpja ma' shabi* fis-sens ta' niċċettja permezz tal-programm *Skype*).

morfoloġija, xorta waħda ma jinkitbux bil-Malti, u l-4, għax la jintegraw morfoloġikament u lanqas ortografikament. Meta niġu għall-kitba ta' dawn il-forom problematiċi, hafna drabi jissemmew żewġ għażliet. Nistgħu:

- i. is-selfiet li jaqgħu taħt il-gruppi biż-żewġ niktbuhom bħall-membri tal-gruppi bil-fard (u allura, anke jekk m'aħniex imdorrijin għalihom, *jeans* nibdew niktbuha *ġins* u *hamburger* niktbuha *hemberger*);
- ii. is-selfiet kollha niktbuhom skond l-etimi tagħhom fl-Ingliż (u allura, *futbol* terġa' ssir *football*, *krejnijiet* tiġi xi haġa bħal *crane-ijiet*, u *llendja* tiġi *l-land-ja*), u forsi nimmarkawhom bħala barranin għas-sistema tal-kitba permezz tal-puntegġjatura (bejn il-virgoletti jew korsiv).

Minn dak li ġara u qed jiġri f'isna oħra Ewropej, nistgħu nitkellmu fuq it-tielet għażla, dik li:

- iii. is-selfiet li jintegraw tant li l-kitba tagħhom bil-Malti tiġi naturali (1. *illendja*) u s-selfiet li bi drawwa niktbuhom skond l-ortografija tal-Malti (3. *futbol*) jibqgħu jinkitbu hekk; mentri s-selfiet li jagħmlu mal-gruppi biż-żewġ (2. *jeans* u 4. *hamburger*), la m'aħniex imdorrijin niktbuhom bil-Malti, jibqgħu jinkitbu bħall-etimi tagħhom fl-Ingliż.

Din it-tielet proposta hija l-kompromess li laħqu lingwi bħall-Ġermaniż u l-Pollakk. Qabel, it-tnejn li huma kienu jintegraw kull selfa grafikament skond l-għamla fonetika tagħha. Issa saru jżommu l-kitba tagħhom bħall-ortografija Ingliża. Jiġifieri l-Ġermaniż għandu selfiet qodma bħal *Streik* (u l-Pollakk *strajk*), imma mbagħad għandu oħrajn riċenti bħal *Teenager*.¹³⁵ Bħall-Pollakk, il-Malti għandu sistema ta' kitba pjuttost fonemika. B'hekk, fost affarijiet oħra, din is-soluzzjoni tħarbat ftit jew wisq il-korrispondenza tal-grafema mal-fonema u tintroduċi ittri ġodda fl-alfabett Malti (bħas-c u l-y). Iżda, hi għażla li timxi mad-drawwiet tal-lingwa miktuba. Għażla li ma trighedx sistema li waħedha u bit-temp tagħha – forsi iktar milli lesti naċċettaw – diġà sabet mod Prattiku kif tintegra l-angliċiżmi fl-ortografija. Għaliex, hekk kif dawn l-istess selfiet mhux qegħdin fuq livell wieħed ta' integrazzjoni u jadattaw min inqas, min iktar għall-Malti, hekk ukoll il-kitba tagħhom tirrifletti din il-varjazzjoni.

Tajjeb ukoll, fl-aħħar nett, li d-diskussjoni ma ndejquhiex għall-angliċiżmi biss. Irridu nittrattaw anke l-integrazzjoni ta' taljanizmi bħal *ci vuole*, *granché*, *ciao*, ispaniżmi (jew iberiżmi) bħal *cha cha cha*, *corrida*, *flamenco*, franciżiżmi (jew galliċiżmi) bħal *troupe* u *croissant*, ġermaniżmi bħal *kindergarten* u *kaputt*, u oħrajn, anke jekk dawn is-selfiet ikunu daħlu fil-Malti huma u għaddejjin mill-

---

¹³⁵ Görlach, 2003: 12, 72.

Ingliz, bhal ma tixhed il-pronunzja *kindergardin* (*kindergarten*) jew mit-Taljan, bhal fil-każ ta' *suspans* (*suspence*).

Charles B. Spiteri

Mill-ġdid għall-pari-passu

Teżisti problema kbira għall-mod kif għandu jinkiteb il-kliem li diehel mill-Ingliż. Mhux tant minn min iħobb il-Malti, iżda minn dawk li jew għax ġew minn barra, jew għax m'għandhom ebda mħabba u rispettt għall-Malti kif tgħallimnieh s'issa, qed jithallew jagħmlu frakass mil-lingwa tagħna. Lanqas nemmen li hu faċli tinqata' linja dritta, għax illum, bil-liberalizzazzjoni tax-xandir, qed ikollna numru ta' mistednin, fuq ir-radji u t-televiżjonijiet, li jtkellmu kif jafu u kif iridu, u jaqgħu u jqumu minn ilsien artna! B'hekk jien stess smajt lil min jgħid *niggarnixxjaw il-ħut* u *tlaħlaħ il-ħaxix fil-bowl* (naturalment *bowl* bl-Ingliż) flok *sjuna*. Sa issa konna niftaħru li l-lingwa tagħna hi semitika u romanza u kellna ħafna modi u forom kif niktbuha sew. Illum, kemm għall-ħeffa jew għaġla tal-ġurnalists, kemm għat-taparsi 'sbuħija' tal-kelma u kemm għall-iskuża li 'iktar tinftiehem', kulhadd sar jirrikorri għall-Ingliż. Għax dan il-poplu qed jitgħażzen. Mhux biss jekk jużax il-kelma *shop steward* jew *xopstjuward*, iżda wkoll għandux juża l-kelma *skarlatina* jew *scarlet fever!* Ngħid għalija, ġurnalists matur m'għandux jirrikorri għall-ewwel kelma barranija li tiġi f'moħħu. Għandu jgħarbel u jipprova jsib il-kliem Malti li konna mdorrijin bih. Hu minnu li ċerti kliem Ingliż daħal u jinkiteb bil-Malti, bħal *kej* u *garaxx* iżda fil-fehma tiegħi m'għandniex nipprostitwixxu lingwa billi noħolqu dizzjunarju Malti ta' kliem Ingliż imlibbes il-Malti. Dan ma naqbel miegħu qatt! Lanqas li bħala Maltin ma nagħrfux (nagħarfux) li bejn *incident* u *accident* teżisti differenza. Fl-istess waqt naqbel li jekk tintuża kelma bl-Ingliż għandna niktbuha bil-korsiv. Naf li jekk jiġri hekk f'ġurnal jew ktieb se jkun hemm dehra kemxejn tad-daħq, iżda dan jgħin biex kittieb serju jwettaq ħidma serja u jagħraf jagħzel kliem mirqum, li jagħmel ġieħ lilu u lil min jaqrah. Jekk se naċċettaw li l-kliem Ingliż kollu nadottawh għall-Malti, jew niktbuh bl-Ingliż mingħajr ebda differenza fil-karattru (kitba korsiva) nispiċċaw inwelledu karnival permanenti minn lsienna. Forsi dan qed iseħħ għax ħafna ġurnalists ta' illum qed jispiċċaw korsijiet universitarji fejn il-Malti ma jikklassifika mkien. Barra minn hekk ikunu telgħu f'ambjent Ingliżizzat u għalihom, mhux talli ma tagħmel ebda differenza li tuża kelma Ingliża flok Maltija, talli jhossu li jekk jużaw l-Ingliża jkunu aktar ta' klassi, ta' stoffa, ta' min jammirahom. Dejjem sostnejt li jekk irridu nħarsu lsienna, għandna bżonn nagħmluha mal-bdiewa u n-nies ta' l-irħula. Nemmen li hemm biss għadha l-baži għal ċerti kliem. Għax anki ċerta kitba Maltija fejn jiġri l-aċċent qed niktbuha kif irridu, illum. Naraw kliem bħal *nipprovaw* flok *nippruvaw*, *fondatur* flok *fundatur*, *niċċirkondaw* flok *niċċirkundaw* u ħafna u ħafna oħrajn. Ma nagħrfux (nagħarfux), lanqas, id-differenza bejn *għax* u *għaliex*. Naqbel li għandu jsir xi ħaġa biex inwaqqfu dan l-eżodu ta' kliem li diehel bl-Ingliż, iżda

qabel kollox irid ikun hemm rieda sħiħa u soda. Mhux biss fil-kitba, iżda wkoll fil-mitkellem. U din hi ħaġa diffiċli immens! L-aktar meta għad għandna skejjel privati fejn il-lingwa Maltija għadhom jgħallmuha bl-Ingliż. Naf b'każ fejn ġenitur irrapporta dan il-fatt u t-twegiba li ħa kienet biex jiskuzahom, għax fil-klassi hemm 'student' barrani! Viva r-rikkieba 'ta' wara', ta' fuq il-ħmir!

Mario Tabone Vassallo

Meta waslitli l-ewwel stedina biex naqsam ħsibijiet fuq il-kitba Maltija, l-iktar fuq il-kliem misluf minn ilsna oħra, għoddejtha b'ċirkulari li ntbagħtet lil Malta kollha. Meta waslitli tfakkira lejn l-aħħar ta' Jannar, daħalli suspett li tassew xi ħadd xtaqni nnebbaħ x'naħseb jien fuq dan. Dejjem ħassejt li l-umiltà, l-iktar dik falza, għall-medjokri. Izda aġar minn hekk tkun prużunzjoni li ġġiegħel lil dak li jkun, jaqbeż minn fuq l-oghla rdum u jistenna li jtir bħall-gawwi li jara jiżgiċċa u jogħla taħtu. Jien ma jien xejn fil-Malti. Jien lehen mgħaddab li ta' fuqna wassluni ninħtieg ftit tal-ħsieb biex nikteb ilsieni u ma nagħmilx għeltijiet, ma niżbaljax, ilsieni li hekk inħobb u li jgħannili hekk ħlejju meta jkun mithaddet kif jixraq lil ilsien nobbli. Ma jienx kittieb; nedha nitkellem ma' għajri u biex ma nsibux f'ħin ħażin, inkellmu bil-pinna. Nitkellem miegħu sikwit. Xi kultant, taħrabli l-kelma u ndum ma nsibha.

Għalhekk, ukoll wara t-tieni stedina, ma ħassejtx li kelli nikteb. Izda ftit ilu, wara li lestejt xi minuti ta' laqgħa, dħalt fil-paġna web tal-Kunsill u mraħt fiha. Qrajt u tgħallimt u għad li għadni nħossni indenn, fil-fatt iktar minn qabel, ħassejt li stajt nissogra nikteb xi kelmtejn bil-ħarba bħalissa li saru l-għaxra u nofs ta' fil-għaxija, meta aktarx intom ilkoll reqdin, jew talinqas qed tonogħsu wara xi ftit inbid maċ-ċena jew fuq xi ktieb melliesi. Għada ser insiefer u meta tfittxuni ħa ttaptpuhieli talli ssugrajt, ma ssibunix.

Jekk il-Malti qed jisfa' stuprat, mhux ħtija tiegħu. Ħtija tal-għażż u t-traskuragni tagħna. Ħtija ta' deċiżjonijiet, ta' kompromessi mhux meħtieġa, ta' traqqiq bil-qara' aħmar. Ħtija ta' għażliet għan-niżla, minflok għat-telgħa, minkejja li biex timraħ sew l-inħawi ta' taħtek, tinħtieg il-għoli. La dħalt għal taptipa mingħandkom għalliema tiegħi, mela ser nagħtikom għal xiex ittaptpuhieli.

Ilsien ħaj bħalma hu l-Malti jinħtiegħu jiddakkar minn ilsna oħra jekk b'hekk jistagħna iktar, jizdiedu tifsiriet jew sfumaturi li ma jkollux, bħal meta nkunu qed infissru żviluppi godda bħall-internet. Inħoss u nemmen li: "Kelma barranija ssir Maltija u tinkiteb skond regoli fonetiċi Maltin meta tkun daħlet fil-Malti mitkellem u ma tiksirx regoli ortografiċi Maltin u toqgħod għar-regoli grammatikali tal-Malti bħal, p.e.: tieħu plural Malti, tikkonjuga ruħha, iżżid prefissi/suffissi Maltin." Inħoss li kien żball li daħħalna l-plural bl-esse. Dak mhux plural tagħna. Terġa', il-plural bl-esse jiftaħ il-bibien beraħ għall-kitba bla rażan ta' kliem Inġliż, mingħajr tiswir fi lsienna. L-Inġliż qawwi wisq fih innifsu u mirfud b'għodod ta' tifrix setgħana wisq (bħall-internet, it-televiżjoni u l-mezzi tax-xandir l-oħra) biex tafdah daqstant. Nilqa' b'ferħ kbir kliem mill-Inġliż li jsir Malti, li jagħtini

sfumaturi siewja, bħal *fajjar*. Izda din saret kelma Maltija, b'tifsira Maltija u tissawwar bil-Malti, minkejja li ħarġet mill-Ingliż.

Jekk kelma ma tistax tinkiteb fonetikament bil-Malti, bit-tama li biż-żmien tarmi u tħaddar u tissawwar iktar, nemmen li jinħtieġ innisslu kelma b'għeruw iktar Maltin biex nagħtu t-tifsira meħtieġa. Jekk hemm kliem Malti li għoddu għosfor, nirfduh, nindukrawh, jekk hemm ħtieġa ta' dik it-tifsira. Kelma li tleħħ f'moħħi f'dal-ħin hi *behem*, li nobsor ma hawnx għaxra fil-mija mill-Maltin li jafu biha. Hemm bosta oħrajn, bħal *marzepp*, *mazzarell*. Il-ħażin, li meta jidhol kliem minn ilsien hekk differenti mill-Malti bħall-Ingliż, il-kelliem/kittieb jibda jaħseb bl-Ingliż u jbidel ukoll l-idjoma u l-grammatika biex ikun jista' jinqeda bil-kelma barranija. Xi kultant, kif intqal, qisna ntaqqlu l-Malti bla ħtieġa. Ir-regola li fil-Malti, żewġ vokali f'sillaba waħda ma jistgħux joqogħdu kienet tajba. Għalfejn issa ħallejna li jinkitbu żewġ vokali f'sillaba waħda meta b'kitba fonetika jinkitbu sewwa billi ndaħħlu w jew j, ngħidu aħna *ideja*. Għandna lsien li jippermetti n-"neoloġiżmi" b'regoli ċari li jifhimhom kulhadd u mhux inħaddmuh kif jixraqlu.

Sinjal tal-medjokrità tagħna li nħallu li r-riklami kważi kollha bl-Ingliż, ukoll is-suppliment ta' gazzetti bil-Malti, issib li jkun bl-Ingliż. Dan b'liema jedd, nistaqsi jien? Dan għandu jkun illegali. Qrajt li wħud, biex ma ngħidx ħafna, jitmeżmzu mill-kliem imnissel mis-Semitiku għax jgħidu li jinstema' Għarbi. Bħal dak li qallu, mhux x'int int jgħodd, imma min kienu missierek u ommok; lil Orazju jaqagħlu x-xedaq. Jien minoranza ta' wieħed li temmen li esaġerajna ftit b'dil-biċċa tal-Malti wirt l-Għarbi. Rajna żewġ kuġini jixxiebh fit-triq, biex ma ngħidx aħwa jew tewmin u ddeċidejna li wieħed wild l-ieħor.

Insejna li jekk il-Feniċi ġew Malta xi elf sena QK, dan ifisser li minn dak iż-żmien, f'artna, kien mitkellem ilsien Semitiku u għad li ftit sibna kitba Feniċa/Punika hawn, baqgħet tinkiteb sa fuq il-muniti, sa fuq il-mitt sena wara li sirna Rumani. Il-fatt li jgħiduli li hemm xebh ikbar mal-Għarbi Lebaniż, sew sew mnejn ġew il-Feniċi, ifisser xi ħaġa? Xi ngħidu mbagħad għall-"barbaroi" ta' San Luqa? U jekk Santu Wistin ħtieġlu interpretu tal-Puniku biex jippriedka fl-Afrika ta' Fuq fil-ħames seklu, ma tistenniex li l-ilsien tal-lokal ikarkar iktar fi gżira milli fil-wesgħat ta' kontinent?

Meta wieħed iqis li x-xhieda hi li, fil-ftit fuq il-mitejn sena li ħakmu 'l artna, jidher li l-Għarab għammru fiha biss fl-aħħar għexieren ta' snin, x'jifhem? Ma nistħix ngħid li l-Malti wild l-Għarbi, imma b'din l-istorja kollha, ix-xebh biss ma hux biżżejjed għalija, iktar u iktar meta qed narmu l-jedd li ngħidu li lsienna kien wieħed minn ta' l-

ewwel nett li nkiteb b'alfabet. Iktar ħafif tifhem li kien hawn ilsien Semitiku minn qabel u li kompla ddakkar mill-Għarbi f'dawk iż-żminijiet, milli li wieħed wild l-ieħor. Daż-żminijiet, il-pendlu mar in-naħa l-oħra wisq, fejn qabel kien ħażin bil-kuntrarju.

Dal-merżuq ta' kliem li feraq u tajjen bl-għeltijiet kollha li fih qarrab in-nofs il-lejl; aħjar jieqaf. Imma xtaqt nagħti xi ftit eżempji mill-kitba li għadni kemm qrajt u mill-eżempji mogħtija, li turi kemm nistgħu nagħzlu kliem ieħor minn dak miktub. Kliemi ma jienx ser norqmu bħas-soltu, biex nagħti xhieda ta' l-għala mgħaddab li sfajt hekk fi lsieni li, minkejja li nħobbu bil-qawwi, ma nħaddmux kif nixtieq.

tremend	qawwi, bla qies
risposti	twegibiet
appena	hekk, kif
konklużiva	aħħarija
għenieqed ta' servizzi	servizzi msensla
football tournaments	logħob tal-futbol, kompetizzjoni tal-futbol
li anke l-gvern	li l-gvern ukoll
korrett	sewwa, tajjeb
lingwa	lsien
pern	fus
domanda	mistoqsija
jimbarka fuq riċerka	jibda tiftix
kindergarten	tan-nuna
chairman	president
tarrikkixxi	tagħni
però	iżda
jeans	gijns

Ma nsib ebda diffikulta nilqa' kliem bħal *niccettjaw* fil-kuntest limitat ta' l-internet, għad li nifhem li fil-gejjieni t-tifsira tista' tkompli tissawwar kif seħħ *b'fajjar*. L-istess għal *nibbloggjaw*. Iżda ħasra li qed nitilfu kliem bħal *estmi*, *marzepp*, *behem*. Meta l-Malti jingħata żmien xieraq, jaf jagħmel tiegħu kliem barrani.

citric acid	aċidu ċitriku
washing machine	magna tal-ħasil
fire extinguisher	bomblu tan-nar
garage	garaxx-garaxxijiet-garaxxi
shower	doċċa-doċoċ
vacuum cleaner	aspiratur
bypass	taqsira
inspection	spakxin

L-Awstralja jużaw *farm* u *frejjem*, min jaf kieku nużaw dawn għall-gaġeġ tal-ħut? Il-Malti jrid jingħata ċans u l-kliem ta' inġinerija u tekniku jinħtieglu jindamm u jinkiteb qabel ma jintilef kollu. Xi kliem, nies li jifhmu u mhux bħali, jinħtieg li jhabblu rashom għalina; issemmej *aircraft carrier*, *quadruple-play* (anqas naf xi tfisser bl-Ingliz), *disco*, *commonplace*.

Jinhtieg li f'Malta jinstema' u jinqara Malti tajjeb u li fix-xandir pubbliku tkun imposta percentwali għolja ta' Malti għax, minhabba l-għażż, tar-riklami qed jimponu tibdil qawwi u ħażin fi lsienna.

Edmund Teuma

Tlabtuni nikkummenta fuq din il-problema li għad li ilha li nibtet fil-Malti issa kibret qatigh u ħadet dimensjonijiet sproporzjonati. Fl-opinjoni tiegħi biċċa kbira mill-ħtija hi tal-Maltin li qatt ma aċċettaw ir-realtà ta' l-sienhom, qatt ma ħabbewh u qatt ma ħaduh bis-serjetà li tixraqlu. Jew aħjar ftit wisq kienu dawk li għamlu hekk u dawn kienu dejjem aktarx imżebilha. Jien li qattajt bosta snin ngħallem il-Malti f'wieħed mill-aqwa kulleggi ta' Malta dan nafu sew għax ħabbatt wiċċi miegħu. Minħabba din it-traskuraġni l-Malti wasal biex jitlef il-komponent Semitiku tiegħu kemm fil-grammatika u kemm fil-vokabolarju, u dan illum hu faqar mhux biss għalina imma wkoll għall-patrimonju Ewropew li sa jitlef il-karatteristika ta' l-unika lingwa ufficjali tiegħu msawra b'komponent Gharbi li flimkien ma' dak Ewropew suppost li jgħajjex il-Malti modern. Imma x'aħna niproduċu? Xejn ħlief *pidgin English!*

Meta nħabbtu wiċċna mal-problema ta' kif għandna niktbu kliem ta' nisel Inqliż fil-Malti niġu bejn ħalltejn. Dan għaliex il-Malti u l-Inqliż, għad li qegħdin jgħixu spalla ma' spalla f'artna, huma żewġ ilsna ta' struttura ferm differenti minn xulxin, l-aktar nett fejn tidhol il-fonetika. Mela nduru fejn induru u nagħmlu x'nagħmlu sa naqilgħuha! Jekk naqtgħuha li kull kelma ta' nisel Inqliż inħalluha miktuba bis-sistema Inqliża u nqegħduha fil-korsiv jew bejn il-virgoletti nimlew il-kitba bil-korsiv u l-virgoletti li jibdew jidhru f'kull żewġ jew tliet kelmiet... u din hi assurdità. Jekk, min-naħa l-oħra naqtgħuha li għandna niktbu dejjem il-kliem ta' nisel Inqliż bis-sistema Maltija nagħmlu qassata fonetika. Biżżejjed taqra l-artiklu tal-Prof. Brincat *Spelling English words when writing in Maltese f'The Sunday Times* 05.11.2006, p. 50. Jien ma nħossx li għandi nidhol f'dettalji lingwistiċi fuq dil-kustjoni. Dan inħallih għax-xjenzjati *veri* tal-lingwa u noqgħod għalli jgħidu huma. Biss, billi issa li hemm hemm, opinjoni dwar il-qagħda preżenti għandi jiena wkoll. Fl-opinjoni tiegħi l-kliem imnissel mill-Inqliż li joqgħod għall-istruttura Maltija u li illum daħal fil-Malti u jinkiteb daqslikieku kien Malti mill-għeruq tant li nissilna kliem ieħor minnu, flimkien ma' dak il-kliem ġdid li hu ta' l-istess bixra ta' dan, għandu jibqa' jinkiteb skond kif jinħass bil-Malti. Izda kliem ieħor li ma joqgħodx għas-sistema ortografika u fonetika Maltija għandu jinkiteb bl-Inqliż. Jiġifieri jien nagħżel soluzzjoni mħallta. Imma anki din ftit tagħmel sens. U hawn huma l-ħalltejn! Fejn taqta' twegġa'.

Jien kieku aktar nixtieq nikkummenta dwar il-metodoloġija li qed nimxu fuqha fit-tnissil ta' neoloġiżmi bil-Malti. Ix-xjenzjati tal-lingwa f'Malta qed jimxu fuq il-prinċipju tal-lingwistika moderna li jgħid: **l-ilsien hu tal-poplu u hu l-poplu li jsawru. Għaldaqstant il-lingwista ma jista' jagħmel xejn għajr iħares u jgħarbel**

x'inhu jgħid il-poplu u jilqgħu bħala l-oġġett ta' l-istudju tiegħu. Mitt darba u elf; fuq dan naqblu għax dan hu xjenza. Izda kif jgħid il-Latin, *est modus in rebus*. Bl-idealizmu biss u billi napplikaw b'għajnejna magħluqa dan il-prinċipju tax-xjenza bħallikieku kien vanġelu assolut li minnu ma nistgħux nitharrku, inkunu qegħdin infarrku, jew aħjar inbiddu s-sustanza ta' lingwa. Għax b'hekk, tgħid x'tgħid ix-xjenza, dik il-lingwa ma tibqax li hi u ssir lingwa ġdida. Hemm differenza kbira bejn tiġdid, li għandu jsir bla waqfien, u tibdil f'entità oħra. Naf li ħafna "xjenzjati" huma u jaqraw dan sa joqomsu u sa jittimbrawni b'antikwat. Ma jimpurtax, imma r-realtà tibqa' realtà. U x'inh r-realtà?

Ejjew ma nitbegħdux minn xtutna, għax fl-aħħar mill-aħħar, aħna ġid lill-Malti, l-Ilsien Nazzjonali ta' Malta u Lingwa Uffiċjali ta' l-Unjoni Ewropea, irridu. Ir-realtà hi li biex il-poplu jsawwar u jġedded (jew ukoll jeqred il-lingwa) jeħtieġ 'il min jipproponu l-forom il-ġodda tan-neoloġizmi. Dawn minn xi mkien irid iġibhom; irid jisma' u mbagħad jaċċetta jew jirrifjuta. Issa f'Malta min qiegħed jagħmlu dax-xogħol? Dan qiegħed isir minn nies inkompetenti, mgħaġġlin wisq (jew għażżenin) biex iħaddmu moħħhom u jkunu kreattivi biex joħolqu kliem adattat għax-xeħta ta' lsienna, u ngħiduha kif inhi bla ma ninħbew wara subgħajna, nies li ħafna minnhom huma neqsin mill-imħabba għall-Malti li għadu jgħorr l-istigma ta' lsienn il-popolin injorant. F'dan naf x'jien ngħid u minieq nesajera. U dawn in-nies prinċipalment huma l-politiċi u l-biċċa l-kbira tal-ġurnalisti, li qed jagħmlu tagħhom il-forom li jipproponu l-politiċi u jtennuhom sakemm dawn wara żmien ferm qasir jaqdbu l-art u jsiru universali. Dawn is-sinjuri qed isibuha komda li kelma ġdida li jkollha bżonn tidhol fil-Malti jhalluha bl-Ingliż bla ma jmissuha. U m'hi qed tingħata ebda alternattiva valida; qed naċċettaw kollox: *tutto fa brodo*. Dan mhux sew!

Spicċa ż-żmien ta' ġurnalisti u xandara bħal Ġużè Chetcuti, Karmenu Vassallo, Ġużè Aquilina u nies bħalhom, li kienu jżommu l-Malti fl-aqwa livell tiegħu meta kienu jiktbu u jxandru saħansitra l-aħbarijiet tal-BBC bil-Malti. Kienu wkoll isawru kliem ġdid bil-Malti minn għeruq kemm Semitiċi u kemm Romanzi. Mhux Aquilina kien ħoloq, biex insemmu waħda, il-kelma **tisliba** għal *crossword puzzle*? Kieku illum kienu jhalluha bl-Ingliż u l-Malti jiftaqar, għax dawwarha kif trid, qatt ma jien sa nazzarda ngħid li *crossword puzzle* tista' qatt xi darba ssir kelma Maltija. Ejjew inkunu prattiċi u noqogħdu b'saqajna ma' l-art u ma nintrabtux bħal ilsiera mal-prinċipji tal-lingwistika moderna! Tentattivi bħal din fi żminijietna saru rari għall-aħħar. Kellna s-suċċess uniku ta' **kartanzjan**. Imma tiftakru oħrajn? Jiena jidhirli li x-xogħol ewlieni tal-Kunsill Nazzjonali ta' l-Ilsien Malti għandu jkun sewwasew dan: li joħloq u jipproponi kliem ġdid minn għeruq Maltin, kemm Semitiċi kemm Ewropej. Jekk

il-poplu kliem bħal dan jilqgħu, bħalma laqa' kartanzjan, ikun laqgħu, jekk le, paċenzja, nimxu mar-rieda tiegħu. Imma l-poplu jeħtieġ min jipproponilu neoloġiżmi bis-sens u mhux insibu kolloxx lest billi nibqgħu għaddejjin kif aħna u naċċettaw kolloxx kif inhu mill-Ingliż, imbagħad iqum il-pandemonju biex naraw kif sa niktubh bl-alfabett Malti. Ma' dan il-proċess irrid inżid haġa oħra: jeħtieġ ukoll li jkollna l-kuraġġ li kultant, fejn ikun jaqbel, inqajmu mill-mewt kliem qadim u nerġgħu nipproponuh. Għaliex le? Il-Lhudi modern inbena f'nofs is-seklu l-ieħor minn għeruq fil-biċċa l-kbira Semitiċi li kienu ilhom mejtin minn qabel Kristu. Mela dawn marru kontra l-lingwistika moderna? Ma naħsibx, għax dak l-ilsien reġa' qam mill-irmied tiegħu stess u l-poplu Lhudi tal-Palestina laqgħu u llum hu wieħed mill-ilsna uffiċjali ta' Iżrael flimkien mal-Għarbi. Ma nistgħux nitgħallmu minnhom u nagħmlu hekk aħna wkoll?

Mario Vassallo

Mill-esperjenza li għandi fl-industrija għal dawn l-aħħar tnax-il sena ngħid bla tlaqliq li l-mod ta' kif għandu jinkiteb il-kliem Inġliż fit-testi bil-Malti jippreżenta l-akbar diffikultà li qegħdin jaffaċċjaw dawk li jiktbu r-reklami, l-istqarrijiet għall-istampa u kull xorta ta' materjal promozzjonali. Hafna drabi t-termini tan-negozju li jiġġeneraw il-bejgħ u x-xiri fis-suq ma jistriħux fuq il-pilastru tal-Malti semitiku, imma jagħmlu użu minn hemel kliem barrani, b'mod partikulari l-Inġliż, biex iwasslu messaġġi kummerċjali. Illum hadd ma jirreklama l-bejgħ ta' xi kenur, rampil jew satal (sakemm ma jkunx xi antikwarju jew xi wieħed jinnegozja fid-djar antiki), iżda kukers, frigijs, televixins, giżers, hiters, mowbajls, kompjuters, tajers, dvds, bwiez, ċips tal-borża, trakkijiet tal-Ġappun (jew tal-Ġapan) u x'naf jien. L-interessi ta' dawn it-talin imorru lil hinn mill-identità u t-tħaddim dinjituż ta' l-ilsien nazzjonali – il-ħsieb ewlieni tagħhom huwa kif se jħajru lill-qarrejja, lit-telespettaturi u lis-semmiegħa jikkunsmaw il-prodotti u s-servizzi tagħhom u jhallu lill-bqija tal-prodotti tal-kompetituri fuq l-ixkaffa. F'dan il-kamp, il-lingwa għandha rwol purament funzjonarju, imma lkoll kemm aħna jkollna nammettu li l-Malti fin-negozju, fuq l-internet u fuq il-bilbords qiegħed iħalli impatt fuq il-poplu ferm aktar minn xi rumanz jew poezija mirquma bl-idjoma 'safja' semitika.

Ir-raġun ta' Vassalli

Aktar minn qatt qabel, is-settur kummerċjali f'pajjiżna għaraf il-ħtieġa li jekk irid jilħaq lill-massa l-kbira tal-poplu f'dawn il-ħoloq gzejjer, ikollu juża l-Malti, kemm fil-kampanji pubbliċitarji kif ukoll fil-materjal stampat ta' promozzjoni. Il-banek, il-kumpaniji ta' l-assikurazzjoni, dawk involuti fit-telekomunikazzjoni, il-mezzi tax-xandir u l-bqija lkoll intebħu li bil-Malti jistgħu jinftiehem aħjar... Kemm kellu raġun Vassalli mitejn sena ilu meta ħabrek favur ilsienna bl-iskop li s-saffi kollha ta' ġensna, l-iżjed dawk ankrati 'l isfel, jintrefgħu 'l fuq u b'hekk jaffaċċjaw l-illuminiżmu.

Tindif etniku

Il-bużillis jinqala' meta jiġi biex jinkiteb il-kliem Inġliż fil-Malti. Ikolli nammetti li bħalissa tirrenja anarkija sħiħa. Kulhadd jikteb kif jifhimha. Min jogħġbu l-Inġliż miktub skond il-fonetika lokali, min iħallih kif inhu u jagħlqu bejn il-virgoletti jew inkella jiktbu bil-korsiv, u min jipprova jfittex xi alternattiva li mhux bilfors tinftiehem mill-massa tan-nies. Minn dak li ngħaddi minnu jien, ngħid ukoll li l-impatt ta' l-Inġliż fil-Malti se jissokta jiqliel peress li hafna mill-entitajiet kummerċjali f'pajjiżna qegħdin jewropizzaw lill-Malti, partikolarment fl-għażla tal-kelma. Meta tipprova tlaqqam xi kelma semitika biex toħloq alternattiva għat-terminu Inġliż, hafna drabi, issib rezistenza goffa. Ir-raġuni tkun li jgħidulek li din hija

kelma donnha Għarbija... donnu r-razziżmu daħħalnieh fil-lingwa wkoll! Donnu hawn moviment sieket għat-tindif etniku ta' l-element semitiku fil-Malti. Il-preferenza tingħata jew lit-traduzzjoni letterali (li tħalli lil dak li jkun fejn ikun jekk ma jkunx jifhem bl-Ingliż) jew lill-Ingliż ala Maltija. Nghidu aħna:

Terminu bl-Ingliż	Terminu suġġerit mhux milqugħ	Terminu effettivament magħżul
bundled services	għenieqed ta' servizzi	servizzi 'bundled'
amalgamation of resources	twaħħid ta' riżorsi	amalgamazzjoni tar-riżorsi
service request	talba għas-servizz	rikjesta għal servizz
public perception	fehma pubblika	perċezzjoni pubblika
Transmission of sports events	Xandiriet ta' avvenimenti sportivi	Tražmissjonijiet ta' avvenimenti sportivi

Ix-xeħta ta' dawk li jfornu s-swieq jidher li hija favur l-aktar alternattiva faċli mingħajr l-iċken sforz biex nagħmlu l-Malti iżjed produttiv fil-ħolqien tat-termini kummerċjali. Sfortunament, ninnota wkoll li anke l-Gvern għandu din l-istess xeħta riflessa fis-settur privat. Wieħed jifhem li jkun hemm pressjoni ta' żmien fid-dinja tal-kummerċ, imma fl-istess waqt jifhem ukoll li jekk ikollna sorsi ta' gwida tajba u f'waqtha l-għażliet jibdew isiru ferm aktar bil-għaqal u f'anqas ħin ukoll.

Il-jasar tal-virgoletti

Wara li esprimejt dak li garrabt jien meta kelli x'naqsam mal-qari tal-provi fl-oqsma kummerċjali, nixtieq inwassal il-ħsibijiet tiegħi dwar dan kollu u aktar. L-ewwelnett, jien ma naqbel xejn ma' l-għażla li niktbu l-kliem Ingliż fil-Malti bil-korsiv jew inkella mjassar bejn iż-żewġ virgoletti. Dan l-istil għandu t-tendenza li jtellef mill-ħeffa u l-kontinwità tal-qari. Barra minn hekk, dan l-istil għandu l-effett negattiv li joqgħod joħroġ u jdaħħal lill-qarrej minn lingwa għal oħra b'mod grafiku. Donnu issa miexi minn kuritur, imbagħad ftaħt tieqa u rgajt għalaqtha, u mbagħad xrift minn bokkaport u rgajt tbaqtu warajja u ssoktajt immekkek sakemm ergajt ġejt wiċċ imb'wiċċ ma' skoss ventilaturi oħrajn.

Vox populi

Mela wara li eliminajna l-modi tal-korsiv u tal-virgoletti, fadlilna żewġ alternattivi: jew inħallu l-kliem Ingliż fl-orijinal jew niktbu skond il-fonetika ta' l-ilsien Malti. Jekk naslu mill-ewwel għal din il-konkluzjoni, jiddispjaċini ngħid li nkunu għamilna żball mill-qiegħ. Dan għaliex qabel nieħdu deċiżjoni fuq din il-fettuqa li għoddha ħarbtitilna l-wajers tas-salvavita ta' moħħna, irridu qabelxejn naraw jekk għandniex digà xi kelma ekwivalenti fil-Malti. L-iżball li qiegħed isir huwa li la l-kelma tkun daħlet fit-taħdit, allura awtomatikament għandna nibdew niktbuha kif ngħiduha. U dan fl-isfond tal-prinċipju fundamentali li l-lingwa jagħmilha l-poplu – *vox populi*. Imma

b'daqshekk ma jfissirx li l-poplu dejjem għandu raġun u li ma hemmx għalfejn ikun edukat u mgħallem. Kieku nħallu kollox f'idejn il-poplu la nħallsu taxxa, la nilqgħu lill-klandestini nawfragati, la nħallsu ċitazzjonijiet tas-sewqan u lanqas niktbu bil-għajn u l-akka! (min jidhol fiċ-ċetlajns, jaf x'qiegħed nipprova ngħid). Bħal f'ħafna ħwejjegħ oħrajn, il-maġġoranza tal-poplu mhix dixxiplinata fl-użu rett tal-lingwa u għalhekk tħallat bejn Malti u Inġliż fit-taħdit ta' kuljum qisha qiegħda tixrob tazza ilma. Issa li qiegħed jigi huwa li l-iżball bil-fomm qiegħed jigi ssiġġillat saħansitra bil-kitba u fir-regoli uffiċjali. U dan f'għieħ l-istess poplu għax tiegħu hija l-lingwa u bil-barka ta' dawk li kienu fl-awtorità.

Nieħdu xi eżempji:

Malti miħħaddet u miktub imbażwar	Malti tajjeb miħħiehem minn kulħadd
Xtrajt rigal tal-krismis.	Xtrajt rigal tal-Milied
Qed inħossni orrajt	Qed inħossni tajjeb
Tenkju misis	Grazzi sinjura
Il-ġurnalisti jikkwescinjaw	Il-ġurnalisti jistaqsu
Għandi l-mara pregnant u l-bejbi ekspektid fi Frar	Għandi l-mara tqila u t-tarbija mistennija fi Frar
Qatta' l-maxrums mal-brest tat-tigieġa	Qatta' l-faqqiegħ mas-sidra tat-tigieġa

Il-ħażin għandu jkun magħdud mal-ħażin. U t-tajjeb għandu jkun magħruf, imħaddem u inforzat. M'għandniex nibzġħu li nkunu kategoriċi fejn l-abjad insejħulu abjad u l-iswed ngħidulu iswed. Il-polemika tinżera' fejn hemm spazji grizi. Għalhekk huwa tajjeb li f'dan il-qasam fejn għad hemm ħafna minn dawn l-irqajja' minn lewn is-sema mgħajjeb ikun hemm studju serju u wiesa' biex il-ħafna inċertezzi, varjazzjonijiet u interpretazzjonijiet varji jkunu mnaqqsa u kkontrollati.

Il-ġonġol m'għonq il-qattus

Mela wara li rajna jekk hemmx kelma ekwivalenti bil-Malti għat-terminu Inġliż, u qtajnieha li m'hemmx, issa jmiss li niġu għall-pern tal-problema. Kif se npoġġu l-ġonġol m'għonq il-qattus biex jinstema' ħlejju u jidher gustuż fl-istess waqt? Kif se niktbu l-kelma Inġliża li saret tiffirma parti mill-vokabolarju Malti? Għalkemm kemxejn b'mod vag, ir-regoli tal-Malti jagħtu l-għażla tagħhom favur il-kitba skond l-ortografija tagħna. Jidher ċar li matul is-snin din l-għażla ma tantx niżlet tajjeb, speċjalment mal-professjonisti, il-korrispondenti tal-ġurnali u ma' esponenti popolari oħrajn. Mill-banda l-oħra, iż-żgħażaġħ ħadu l-liċenzja b'idejhom u l-Malti li qiegħed jinkiteb waqt iċ-ċeting u fuq l-sms jindika li r-regoli ta' l-Akkademja qegħdin ikunu prattikati bil-qawwi. Kos! Dawn iż-żgħażaġħ qegħdin jobdu r-regoli li għandu mnejn ma qraw qatt f'għomrohom fuq il-bankijiet ta' l-iskola.

Fuq l-internet

Meta ġejt biex nagħmel ir-riċerka tiegħi għal din il-ktiba, dħalt f'xi kmamar taċ-ċeting u f'xi wħud mis-siti elettronici bil-Malti biex nara daqsxejn x'tip ta' Malti qiegħed jinkiteb u kif qiegħed jiġi rrappreżentat il-kliem Inġliż fi lsienna. Dawn huma xi wħud mill-verbi u n-nomi li sibt miktuba:

nibbażżjaw	niggogiljaw	rawndabawt
niċċettjaw	ċans	unjin
nidrinkjaw	nirrepjaw	xawer
bloggati	essemmessjajtu	referi
kominplejs	nisswiċċjaw	gowl
jiskjera	ħendawt	kowċ

Minn dak li nara u nisma', jidher li bħal kull fattur ieħor tal-ħajja fil-lingwa wkoll hemm qasma fil-mod ta' kif jaħsbuha l-adulti u ż-żgħażaġħ. Ta' l-ewwel għandhom tendenza li jiddarrsu meta jaraw il-kliem kif miktub fit-tabella t'hawn fuq peress li x'aktarx iħaddmu biss l-Inġliż meta jiġu biex jiktbu, filwaqt li l-generazzjoni żaġħżuġħa hija ferm aktar miftuħa biex tħaddan l-għażla ta' l-Inġliż ala Maltija. Jidher ukoll li fil-każ tal-verbi huwa xi ftit aktar eħfef li ssir l-integrazzjoni sħiħa peress li jiġu kkonjugati skond il-persuna, kemm fil-perfett u kif ukoll fl-imperfett. In-nomi jippreżentaw każ xi ftit itqal sabiex jinkitbu skond ir-regoli tal-fonetika u dan it-toqol jizdied drastikament meta n-nom ikun twil jew kompost minn żewġ kelmiet. Ngħidu aħna, kif se tikteb ala Maltija dawn il-kelmiet mill-Inġliż: quadruple-play, aircraft-carrier, washing machine, vacuum cleaner, u fire extinguisher?

Fil-ġurnali

B'danakollu, m'għandniex nieħdu l-impressjoni li l-kliem li daħal mill-Inġliż qiegħed jinkiteb b'mod fonetiku bil-Malti fil-maġġoranza tal-kitbiet formali, ngħidu aħna fil-ġurnali u fil-bqija tal-pubblikazzjonijiet bil-Malti. Kulħadd jaf kemm il-ġurnal *L-Orizzont* huwa l-pijunier ewlieni ta' din l-għażla ta' kitba u ħafna min-nies huma tal-fehma li f'dan il-ġurnal il-kliem kollu ta' influwenza Inġliża fil-Malti jinkiteb kif jinħass. Izda jekk wieħed jimbarka fuq riċerka serja għandu mnejn isib li r-reatà hija bil-wisq xorta oħra. Fil-fatt, skond riċerka li kont għamilt flimkien ma' xi studenti oħrajn, konna sibna li f'ħarġa partikulari ta' *L-Orizzont* (il-Ħamis, it-13 ta' Lulju 2006) ġew inklużi xejn anqas minn 283 kelma bl-Inġliż, bi wħud minnhom jidhru ferm aktar minn darba (eż. email u mobile). Meta tgħodd il-kelmiet kollha bl-Inġliż, inklużi dawk imtennija, naslu għaċ-ċifra ta' 427 kelma (eskluzi r-reklami).

Sħarrigna wkoll il-mod ta' kif il-kliem Inġliż qiegħed jinkiteb f'*L-Orizzont*. Mill-analizi li saret, sibna li f'dan il-qasam hemm ħafna inkonsistenzi fl-istess ħarġa (eż. l-istess kelma daqqa miktuba mod

u daqqa miktuba mod ieħor jew inkella fl-istess frazi jkun hemm kelma miktuba bl-Ingliż u ta' warajha miktuba ala Maltija. It-tabella t'hawn taħt turi l-preferenzi ta' b'liema mod jinkiteb il-kliem Ingliż fil-Malti f'*L-Orizzont*, flimkien ma' xi eżempji:

Il-mod ta' kif inhu miktub	Eżempji	Numru ta' kliem	Persentaġġ
Kliem Ingliż miktub bl-Ingliż	Flat, boilers, by-pass, kindergarten, life long learning, ecstasy, discos, stretcher, trailer, brain drain, magazine, club	363	85%
Kliem Ingliż miktub skond il-fonetika tal-Malti	Pleġġ, unjin, baġit, referi, rawnd, fjuwil, rekords, rawndebawt, l-isnuker, tim, gowlkiper	64	15%
Inkonsistenza fil-kitba	Midja/media, ċermen/chairman, stokk clearance, cameras diġitali	42	10%

Dawn il-figuri li rrizultawna jikkuntrastaw bil-kbir mal-fehma pubblika li fil-preżent *L-Orizzont* huwa l-aktar ġurnal avangardista f'dak li jikkonċerna l-kitba ta' kliem Ingliż skond il-fonetika tal-Malti. Altru li r-regoli aġġornati ta' l-Akkademja tal-Malti m'humieq qegħdin ikunu mwegħha! Is-sitwazzjoni fil-bqija tal-ġurnali bil-Malti ma tantx hija aħjar u dan fl-isfond tan-nuqqas ta' linji gwidi ċari li jgħinu lill-ġurnalisti, korrispondenti u edituri biex jiktbu b'mod tajjeb u konsistenti.

Il-Plural

Qabel ngħaddi għall-konklużjoni, nixtieq insemmi l-każ tal-plural li jingħata lill-kliem Ingliż li integra fil-Malti. Meta kont għadni l-iskola, dejjem kont nisma' lill-għalliem (jew lit-tiċer!) tal-Malti jipprietka fuq il-plural sħiħ u miksuri. Meta rgajt dħalt fl-Università għall-kors tal-qari tal-provi, il-professuri qalulna li l-plural bis-'s' ukoll sar jiffirma parti mill-forom tal-plural fil-lingwa tagħna. Nistqarr id-dritt li din il-biċċa qatt ma kont smajtha qabel f'għomri u ħawditni xi ftit għall-ewwel. Imma mbagħad bdejt nifhem li b'hekk biss il-Malti jista' jibqa' għaddej 'il quddiem fil-millennju l-ġdid. Dan mhux barbariżmu tal-lingwa imma mod ta' kif lingwa – għax għadha ħajja – tkompli tarrikkixxi lilha nfisha b'mod dinamiku paripassu ma' l-iżviluppi u l-ħtiġijiet ta' min jiteklimha illum u għada. Mill-banda l-oħra, minħabba dan l-iżvilupp naturali, qegħdin nitilfu dak li sa ftit ilu kien in-norma tal-plural fil-Malti. Għal ħafna nies illum, il-plural ta' *krejn* sar *krejns* u mhux *krejnijiet*, il-plural ta' *brejk* sar *brejks* u m'għadux aktar *brejkijiet*. L-istess nistgħu ngħidu għall-plural ta' *ċekk* li sirna narawh *ċekks* flimkien ma' *ċekkijiet*. Il-mudell tal-plural Ingliż tant huwa b'saħħtu f'moħħ in-nies bilingwi f'dan in-nazzjon li maż-żmien qiegħed jegħleb il-forma tal-plural Malti li kienet ingħatat mill-ġenerazzjoni tagħna stess. Hija ħasra li aktar kemm jgħaddi ż-żmien aktar qegħdin nitilfu minn dawk il-kelmiet li kien inrexxielhom jintegraw b'mod grammatikali fl-ilsien Malti.

Konkluzjoni

Fil-ħsibijiet tiegħi la ppruvajt inkun lingwista (għax m'iniex) u lanqas dommatiku (għax mhux l-istil tiegħi). Ridt biss inwassel dak li rajt u smajt fl-industrija, fil-ġurnali u fis-siti elettronici. Fuq kollox, ridt nuri kif jaħsbuha u jittkellmuha n-nies li ltqajt magħhom fid-diversi setturi tas-soċjetà. Minn din l-analiżi joħorġu b'mod ċar dawn il-punti:

- In-nies ta' professjoni u li jużaw l-Ingliż għall-kitbiet tagħhom ma jaċċettawx il-fatt li l-kliem Ingliż li daħal fil-Malti, u li m'għandniex lessiku ekwivalenti għalih, issa huwa meqjus bħala kliem Malti... aħseb u ara kemm se jiktub ala Maltija.
- Mill-banda l-oħra, l-istudenti u ż-żgħażaġh, u nissogra ngħid dawk li m'għandhomx għarfien ta' l-Ingliż, ħadu l-liġi b'idejhom u jiktbu skond il-fonetika tagħhom (mhux neċessarjament skond il-Malti uffiċjali) bl-aktar mod naturali.
- F'moħħ il-poplu u fin-normi ta' l-istituzzjonijiet m'hemmx konsistenza ta' kif għandu jinkiteb il-kliem Ingliż fil-Malti. L-għarfien ta' dak li jgħidu r-regoli tal-lingwa huwa nieqes u jekk inhu magħruf, mhux dejjem huwa pprattikat.
- Minħabba l-għażż tal-ħsieb u n-nuqqas ta' dixxiplina fl-użu tal-lingwi, ħafna kliem Ingliż ġie impost fuq il-Malti bla bżonn u minflok qiegħed ikun ikkundannat, qiegħed ikun aċċettat mill-għalliema, mill-qarrejja tal-provi u l-bqija.

F'dan il-kuntest, l-ilsien Malti ma jistax jibqa' miexi donnu merħla mingħajr id-direzzjoni tar-ragħaj. Hemm bżonn li wara studju serju u mifrux tingħata gwida Prattika biex jinqatgħu l-inċertezzi u saħansitra t-tagħlim żbaljat. Parti magħgura minn dan l-istudju għandha tkun analiżi komparattiva ma' ilsna oħrajn ħalli naraw liema kienu l-alternattivi li użaw biex iwaħħdu kliem Ingliż fil-qafas tal-lingwi tagħhom. L-isfida ta' l-integrazzjoni ta' kliem barrani fi lsienna, il-Malti għexha sa minn żmien medjevali. Però, dak kien żmien il-Malti mitkellem. Illum huwa żmien il-Malti miktub. Żmien il-Malti miktub u mitkellem minn dawk li x'aktarx li jafu sew l-Ingliż ukoll.

Is-suggerimenti tiegħi

Jiena nemmen li jekk ikun stabbilit li m'hemmx termini/kelmiet alternattivi bil-Malti, il-kliem Ingliż għandu jinkiteb skond il-fonetika, kif wara kollox jgħidu r-regoli eżistenti. B'danakollu għandi r-riżervi tiegħi għal dawn ir-regoli meta jgħidu li tikteb il-kliem skond kif tippronunzjah għax min ilissnu mod u min ieħor. Dan bħal tad-djalett... għax jien Mosti ngħid "killix għelikom ħbieb għax għejjien u diehel fis-sidde" imma nikteb "kollox għalikom ħbieb għax għajjien u diehel fis-sodda." Xi ħadd kien iddeċieda liema huwa l-Malti standard u kulħadd sar jikteb bil-mod uffiċjali. Jien insostni li l-

istess għandu jgħri fil-qasam ta' l-Ingliż fil-Malti u jinqatgħu l-varjanti bla ħtieġa bħal maniger/meniger jew telefon/telefown u l-bqija. Il-proġett taċ-ċekkjatur, meta dan ikun aċċessibbli għal kulhadd, se jgħin qatigħ biex il-mod uffiċjali ta' kif jinkiteb il-kliem Ingliż ala Maltija jkun magħruf u mhaddem minn ħafna.

Fl-istess waqt ma neskludix il-fatt li ċertu kliem li huwa kemxejn twil u li minnu ma nikkonjugawx kelmiet oħrajn, dan jibqa' jinkiteb bħal fl-Ingliż. Ngħidu aħna; citric acid, humidifier, u jeans (għalkemm il-plural jinkiteb ġinsijiet... jekk il-Maltin se jibqgħu jużaw din il-forma tal-plural!). B'hekk, f'dawn il-każijiet tingħata prijorità lill-aspett viżiv. Għalkemm hemm imnejn li s-suggerimenti tiegħi jistgħu jinħassu xi ftit kontradittorji għal xulxin, imma nemmen li jistgħu jservu sabiex nifhmu xi jrid il-poplu li tiegħu hija l-lingwa. Biż-żmien kolloxx jindara, iżda jrid ikun hemm min isaffar is-suffara b'mod assertiv u b'kuraġġ jirnexxilu jdendel il-ġonġol m'għonq il-qattus biex il-biża' jingħeleb u l-ħajja fi lsienna terġa' tibda trendi.

Charles Vella

1. Iktar milli nwieġeb direttament għall-ittra tiegħek, iddeċidejt li nieħu l-opportunità u nagħmel xi osservazzjonijiet ġenerali dwar is-sitwazzjoni hażina li bħalissa għaddej minnha l-Malti miktub, speċjalment fil-gazzetti, sa fejn naf jien, b'inizjattiva proprja. Wasalt ukoll għal ċerti konklużjonijiet wara li flejt l-opinjonijiet espressi fil-gazzetti.
2. **Naqbel li kliem ta' nisel Inġliż m'għandux jinkiteb fonetikament bil-Malti biex jaqbel mal-ħoss Inġliż.** Dan l-atteġġjament joħloq konfużjoni fiż-żewġ lingwi, b'dannu għat-tnejn. M'għandniex xi ngħidu, bħal dejjem, eċċezzjonijiet ikun hemm (**ċekk, iċċekkja, kontroll, ikkontrolla**) imma dan ma jfissirx li kull kelma Inġliża jixirqilha l-istess trattament.
3. **Naqbel li kliem Inġliż aċċettat fil-Malti m'għandux jinkiteb korsiv jew bejn virgoletti.** Ladarba jkun aċċettat fil-Malti, dan il-kliem għandu jitqies Malti u, sa fejn xieraq, l-ortogafija Inġliża tiegħu għandha tkun aċċettata (**film** mhux **film** jew '**film**', **mobile** mhux **mobile** jew '**mobile**').
4. L-alfabett Malti mhux adegwat biex jesprimi ċerti hsejjes Inġliži. P.e., il-kelma Inġliża **flat** ma tista' qatt tkun espressa fil-Malti bil-kelma **flett** għax il-ħoss ta' l-**a** Inġliża f'din iċ-ċirkostanza m'hemm l-ebda simbolu ta' l-alfabett Malti li jesprimih. Li tesprimih bil-vokali **e** bil-Malti tkun qiegħda ssir vjolenza liż-żewġ kelmiet. Barraminhekk, bil-Malti, **flett** tfisser biċċa laħam taċ-ċanga. Konfużjoni kbira!
5. Hemm ukoll ċirkostanzi fejn il-konfużjoni tikber. Il-Malti ilu li aċċetta ċerti forom ta' kliem li għandhom tifsira differenti minn dik li qegħdin nipprovaw indaħħlu llum. Hekk ngħidu: meta tara **cartoon** tkun qed tara film ta' Disney imma meta jkollok kaxxa tal-**kartun**, Disney m'għandu x'jaqsam xejn. Għalhekk, meta **cartoon** tinbidel f'**kartun** inkunu qed ninzlu iktar fil-fond fil-konfużjoni tagħna.
6. Imma min jiġbed il-linja, u fejn? Il-Kunsill biss għandu s-setgħa bil-liġi jiġbed linji imma naħseb li għandhom ikunu stabbiliti ċerti parametri li fihom il-Kunsill għandu jaġixxi. L-opinjonijiet espressi fil-gazzetti diġà taw xi linji gwida biex ma mmorrux fl-estrematijiet u nipprovaw niġbdu t-triq tan-nofs, m'għandniex xi ngħidu, dejjem b'eċċezzjonijiet, li jistgħu jkunu ħafna. Meta flejthom sewwa, deherli li hemm żewġ siltiet li jesprimu pożizzjonijiet estremi u opposti għal xulxin, u

kitba oħra li toffri kompromess. Naħseb li soluzzjoni tista' tinstab ukoll fil-parametri preżenti ta' l-aġġornamenti ta' l-Akkademja, jekk ma nissoktawx inwebbsu rasna.

7. Nirreferi għall-ittri tal-Prof. Albert Borg u ta' Dr Victor E. Ragonesi fis-Sunday Times (12 ta' Marzu 2006). L-aħjar hu li nislet l-estratti importanti.

8. Borg:

My point all along has been that in its present phase of development, Maltese is meeting the challenge to become a viable vehicle for the expression of the contemporary life of our people by borrowing from English. In the process, words which are originally English (whatever that may mean) are transformed phonologically and morphologically into Maltese words, and it is only in these forms that are then written according to the principles of Maltese orthography.

Ragonesi:

My contributions to the press have always stressed that the Maltese language should be written as spoken by those who have a cultural knowledge and background, and not by illiterates, and that foreign words should be used in their original, as happens in most European countries, and not adulterated and bastardised in Maltese.

9. L-ewwel waħda hija l-opinjoni tal-bieb miftuħ, mingħajr ebda kontroll fuq liema kelma għandha tidħol ġewwa u liema għandha tibqa' barra. Fit-totalità tagħha, din l-opinjoni naħseb tista' tiggwidana biex inkunu liberali żżejjed, tkattar l-għażż f'min ma jridx juża moħħu u tirrendi l-lingwa f'versjoni creole tagħha stess. Bl-argument ta' din l-opinjoni, billi n-numri kważi kulhadd ilissinhom bl-Ingliż, nispiċċaw, meta rridu nesprimuhom bi kliem u mhux b'cifri, biex niktbu: **wan, tu, tri, for, fajf, siks, sevin, ejt, najn**, eċċ. Assurdità mill-akbar! Irridu naslu hawn? B'danakollu, l-awtur jiġbed l-attenzjoni għal problema reali li jeħtieġ nieħdu ħsiebha bla dewmien.

10. It-tieni (Ragonesi), prattikament tillimita l-iżvilupp tal-lingwa għal min ikun 'ta' l-iskola'. Nafu li dan qatt ma kien il-każ għax kieku m'għandniex il-lingwi tas-snajja' tradizzjonali tagħna (biedja, mastrudaxxi, bennejja, ħaddieda, li fl-antik kienu aktarx nies ta' edukazzjoni limitata) u lanqas il-qwiel li jagħsru ġo fihom l-għerf tal-poplu, kolt jew mhux. Imma din is-silta, ukoll jekk indirettament, tiġbdilna l-attenzjoni għall-fatt li teżisti differenza bejn lingwa letterarja u dik tat-triq, li huwa punt validu. Sikwit, iż-żewġ karatteristiċi jithalltu flimkien b'avantagġ għat-tnejn imma hemm ukoll lok għas-separazzjoni.

11. It-tielet kitba hija dik tal-Prof. Joseph M. Brincat (The Sunday Times, 5 ta' Novembru 2006). Fl-opinjoni tiegħi, hawnhekk għandna t-triq tal-kompromess. Jekk l-opinjonijiet espressi jiġu studjati sewwa u jkunu rraffinati, speċjalment permezz ta' l-opinjonijiet espressi mill-erba' awturi fuq l-internet (Vassallo, Teuma, Żahra, Cassar), li, fl-assjem tagħhom, mhumiex estremisti, inħoss li jista' jsir xi progress bi qbil bejn kulhadd. Barraminhekk, hemm regola tad-deheb: jekk xi opinjoni tkun se twassal għal riżultati assurdi, din għandha titwarrab u tinqabad linja oħra.
12. Nixtieq nagħmel osservazzjoni ġenerali. Il-Kunsill kif se jwassal id-deċiżjonijiet tiegħu lill-pubbliku fl-iqsar żmien possibbli? Ninsabu wiċċ imb'wiċċ ma' sitwazzjoni fluwida li ma tistax tittollera dewmien fid-deċiżjonijiet. Lanqas ma nistgħu nitnikkru biex insibu metodu kif dawk id-deċiżjonijiet għandhom jitwasslu fil-pront lill-pubbliku filwaqt li jkunu qegħdin iqumu diffikultajiet godda li jitolbu soluzzjoni bil-heffa, u hekk *ad infinitum*.
13. Il-Franċiżi jhobbu, kull tant u tant, jippubblikaw lista biex tiggwida lill-pubbliku fil-kitba ta' ċertu kliem jew espressjonijiet. Għalkemm dan il-metodu qatt ma għogobni, nammetti li huwa diffiċli ssib ieħor aħjar minnu u tkun haġa siewja jekk il-Kunsill jixtarru sewwa.

Trevor Żahra

Snin ilu, l-Akkademja tal-Malti stabbiliet regola li tgħid li l-kliem Inġliż li jidhrol fil-Malti għandna niktubuh skond il-fonetika Maltija (jew xi haġa hekk). Minnufih bdejna niktbu *futbol*, *televixin*, eċċ. Ma nixtieqx nidhrol fil-mertu tar-relevanza u l-pratticità ta' din ir-regola, għax jiena (i) m'iniex lingwista u (ii) lanqas m'għandi xi interess speċjali f'din ix-xjenza. Nixtieq biss nagħmel ftit osservazzjonijiet.

Jidher li din ir-regola daħħlitna f'ħafna diżgwid... biex ma ngħidx li forsi wkoll fetħet beraħ il-bieb ta' l-abbuż. Ħafna studenti, minflok jippruvaw ifittxu l-kelma Maltija (u hawn m'iniex qed nirreferi għall-kelma arkajka, mejta, maqluġha mill-qabar... imma l-kelma li għadha tferfer bil-ħajja), qed isibuha komda jaqbd u l-ewwel kelma li tiġi f'moħħhom (bl-Inġliż), jiktbuha bil-fonetika Maltija u mingħalihom qed jiktbu Malti tajjeb; jekk mhux ukoll iħossu sens ta' sodisfazzjon li qed jiktbu "Malti modern!" U flok, ngħidu aħna, jużaw il-kelma *tarbija*, jiktbu *bejbi*; flok *taħžen* jiktbu *tistorja*; flok *kelb il-baħar* jiktbu *xark...*, eċċ. Ft it ilu anki rajna kelmiet bħal *ħendawts* u *kapxins*. Fl-eżami tal-Malti tal-*Junior Lyceum* intużat il-kelma *kapxin* u t-tfal lanqas biss fehmuha, għax qrawha bl-aċċent fuq l-"i" bħalma naqraw "ħerġin, sejrin, deħlin", eċċ. Se naslu fis-sitwazzjoni redikola li nkunu nistgħu naqbd u l-*Oxford English Dictionary*, niktubuh kollu bil-fonetika Maltija u nżiduh mal-*Miklem* jew mad-Dizzjunarju ta' Aquilina. Xi ħadd qalli: "Mhux aħjar? Ikollna l-ikbar dizzjunarju fid-dinja!" (Qatt ma kellna xejn "kbir" f'dal-pajjiż; ikollna d-dizzjunarju!).

Oħrajn jgħiduli: "Imma kelmiet bħal *baby*, *store* u *shark* huma kelmiet li illum daħlu f'ħalq il-poplu". Hekk hu, iżda jidhirli li meta lill-poplu nagħtuh din il-libertà, inkunu qed ninkoraġġuh joqtol u jidfen kliem li għadu ħaj, biex idaħħal minflokliem kliem barrani. Inkunu aħna stess qed ninkoraġġuh ifaqkar il-lingwa. Jien ma jinteressanix biss il-lat komunikattiv tal-lingwa, imma wkoll "l-istil" u l-"għmiel" tal-kelma magħżula bil-għaqal u mqiegħda f'postha bis-sengħa.

2. Illum ix-xbihat stampati jew digitali sar għandhom impatt tremend fuqna... l-aktar fuq it-tfal. Qiegħed jiġri li ċertu kliem Inġliż ikun diġà ġie stampat f'moħħ it-tfal bħala immagni! Allura, it-tfal li jkunu ilhom draw jaraw il-kelma *mobile* (*l-aktar issa bir-reklam GO-Mobile*), kif nippretenduhom jifhmu li għandhom jiktbu *mowbajl*? U wara li l-kelma *jeans* ilha tant li daħlet taħt il-qoxra ta' ġisimhom, kif nistennewhom jiktbu *ġins* u jħossuhom komdi (qishom qed jilbsu *jeans* li ma jiġihomx)? Ma taħsbux li dan se joħloq konflitt kbir f'moħħ it-tfal, meta l-impatt ta' l-Inġliż vis-à-vis l-midja huwa aktar qawwi u insistenti minn dak tal-Malti? Fi kliem ieħor, f'moħħ it-tfal

se tkun aktar qawwija x-xbieha ta' JEANS milli ta' ĠINS. Ta' l-aħħar jibqgħu jarawha artifiċjali u 'l barra mid-dinja tagħhom. Jarawha inutli u irrelevanti.

3. Imbagħad hemm ukoll il-kwestjoni tal-pronunzja. Jekk se naċċettaw li minflok *caption* niktbu *kapxin*, irridu naraw sewwa din kif se niktbuha: *kapxin* jew *kepxin*, *maniger* jew *meniger*? Jiġifieri hawn issa se tqum kwestjoni oħra... il-pronunzja tal-kliem Inġliż, li mhux kulhadd jippronunzjah l-istess. Ngħidu aħna, jekk titlob lil xi wħud li kienu jattendu f'ċerti skejjel tas-sorijiet jiktbu fonetikament il-kelma *classroom*, dawn se jiktbu hielek *klosrum*. Fi kliem iehor, b'din is-sistema li l-kliem Inġliż nispelluh bil-Malti, minflok solvejna l-problema, komplejna nikkompikawha. It-taħwida tkompli tikber.

4. U l-aħħar punt li nixtieq insemmi huwa dan: din is-sistema l-poplu ma jridhiex! Agħmlu ftit tar-riċerka fost il-poplu... agħmlu sondaġġ u taraw kif għandi raġun. Xbajt niltaqa' ma' nies li jgergru miegħi dwar dan, u jgħiduli li qed inħawdu l-Malti u l-imħuħ tat-tfal.

5. Biex nagħlaq l-argument dwar il-kliem bl-Inġliż, is-suggeriment tiegħi huwa li r-regola għandha tkun xi haġa hekk:

"Jekk kelma li ħadnieha mill-Inġliż, ma bdilna xejn minnha (la f'dak li hu plural, la fil-konjugazzjoni u lanqas f'derivattivi) għandna nħalluha kif inhi fl-Inġliż."

U lanqas hemm għalfejn niktbuha korsiv. Il-poplu, li dan il-kliem ħafna drabi jkun ilu li draħ, huwa intelligenti biżżejjed biex jinduna li dik hija kelma Inġliża.

Issa ħa ngħaddi għal nota ta' natura aktar ġenerali. Nosserva li f'kull aġġornament li għamilna fil-Malti, spiċċajna biex dejjem taqqalnieh ftit aktar milli kien. Jista' jkun li l-Malti għamilnieh "aktar xjentifikament korrett". Imma itqal. Qatt ħadd żamm it-tfal quddiem għajnejh? L-ilsien tagħna jista' jibqa' ħaj u jibqa' jżomm id-dinjità ta' lingwa (u mhux tagħsida aġar mis-smida tat-tigieg), bis-saħħa tat-tfal. Iridu jkunu t-tfal tal-lum li jitgħallmuh tajjeb, isiru jħobbuh u tant isibuh prattiku bħala l-ilsien nattiv tagħhom li ma jiddejqux jużawh kemm bil-fomm kif ukoll bil-kitba... li ma jsibuhiex bi tqila jiktbu ittra bil-Malti. Ma joqogħdux jiddubitaw li ma jafux jiktbu tajjeb.

Illum qed jiġri bil-maqlub. Il-Malti tant taqqalnieh bla bżonn li meta, wara s-snin ta' l-iskola, it-tfal "jinħelsu minnu", il-biċċa l-kbira minnhom iduru għall-Inġliż fil-ħajja ta' kuljum.

Nixtieq li kull tant snin isir sħarriġ serju biex naraw kemm nies qed jużaw il-Malti miktub... ngħidu aħna, meta jiktbu messaġġ (issa għandna l-*e-mail* u l-*mobile*), il-lista tax-xiri, iċ-ċekkijiet, il-kartolini tal-Milied, l-indirizz fuq l-envelop, l-inviti għat-tieg, it-tabelli u l-kartelluni, l-avviżi u ċ-ċirkolarijiet. Ma rridx ninħass negattiv, imma jiena ċert li sħarriġ bħal dan jurina li l-użu tal-Malti qed jonqos dejjem aktar mill-ħajja ta' kuljum.

U r-raġunijiet li jagħtu xi wħud huma li:

- il-Malti huwa tqil u donnu qatt mhu ċert minnu nnifsu
- mhux prattiku
- it-tfal qatt ma jitgħallmu jiktubuh tajjeb

L-għan ta' din il-kitba tiegħi huwa li nħegġeg lil kull min jinsab f'pożizzjoni li jfassal ir-regoli u jiddeċiedi biex, f'kull pass li jkun se jittiehed, iżomm f'moħħu t-tfal.

Il-futur ta' kollox jinsab f'idejhom. Jekk nippruvaw nagħmlulhom ħajjithom kemxejn eħfef, forsi l-Malti jkollu futur aħjar.

* * *

Di Nju Moltiz

L-għalliem jgħidilna dejjem
Li l-Malti hu ħafif,
'Mma jien nipprova niktbu
U lanqas biss naf kif.

Heqq... jista' jkun li moħħi
Ikun mitluf, kultant,
Jew forsi, kif tgħid ommi,
Jien ħriġt ftit injorant.

Għax l-aktar li niħawwad
U nagħmel salt ċaflis
Hu meta nkun se nikteb
Xi kliem ġej mill-Ingliż.
L-għalliem qalilna niktbu
Dal-kliem kif inħossuh,
Iżda... mhux in-nies kollha
L-istess preċiż jgħiduh!

Missieri jgħidlu *telefon*
In-nannu: *telefor*
Il-Mummy (jew Mami): *telefown*
L-għalliem jgħidilna *blekbord*
Iz-zija tgħidlu *blakbord*
Mark Xuereb jgħidlu *blekbort*.

Jien tgħidx kemm ili nara:
Jeans u mobile miktubin,
Narahom fuq it-*television*
(Sorry: *televixin...*)
(Sorry: *sori*)
Narahom kuljum, kull ħin.
Imm'issa suppost nikteb:
ġins, mowbajl, tenkju, plis,
guddej, gudnajt u ħendawt,
"Ġej fowntow, għidu ċis!"

L-għalliem jibqa' jgħidilna
Li l-Malti hu ħafif,
'Mma n-nannu l-bieraħ qalli:
"Dan Malti tat-teftif!"

Tu rajt diss Moltiz properli
Jess, ju mast ħev samm gazz,
Plis, gimi e brejk, tiċers:
Jur gona drajv mi nazz!

Trevor Żahra

Tonio Privitelli

Fid-diskussjoni dwar kliem li jidhol fil-Malti mill-Ingliż, importanti li wieħed jiddistingwi bejn kliem li diġà għandu ekwivalenti bil-Malti imma li ġieli jw spiss jingħad bl-Ingliż, u kliem ieħor li m'għandux dan l-ekwivalenti bil-Malti.

Kliem li diġà għandu ekwivalenti bil-Malti

Għandu jitqies li hu Malti kliem bħal *trabil, trejn, woxingmaxin, wan, tu, tri...*? Allaħares! Dan mhux kliem bil-Malti, imma kliem bl-Ingliż li, sfortunatament, jintuża minn bosta Maltin li għandhom vizzju jaqilbu l-ħin kollu mill-Malti għall-Ingliż fl-istess sentenza. Dan hu r-rizultat ta' formazzjoni edukattiva tat-tfal Maltin żbilanċjata favur il-lingwa Ingliża, li ħafna drabi jitgħallmu l-kelma bl-Ingliż qabel ma jitgħallmu l-kelma Maltija. L-aktar eżempju ovvju ta' dan huwa n-numri.

Ħa nagħti eżempju ta' sentenza tipika li faċilment ħafna tingħad fit-taħdit ta' kuljum: "Dur fuq il-left u ibqa' sejjer sat-traffiksajn tanowentri." Diskors bħal dan jinstema' l-ħin kollu, imma allura għandna nikkunsidraw il-kliem *left, traffiksajn u nowentri*, għax jittlissen spiss mill-Maltin, bħala kliem bil-Malti? Nerga' ngħid, allaħares! Għax inkunu qegħdin veru nirriduċu lsien artna li tant inħobbu għal parodija.

Xi eżempji tipiċi (nibda bis-sentenza li tajt hawn fuq):

left	xellug
traffic sign	sinjal tat-traffiku
no entry	ma tistax tidhol
trouble	inkwiet
train	ferrovija
washing machine	magna tal-ħasil
wheelchair	siġġu tar-roti
chairman	president
bus	karożza tal-linja jew xarabank
curtain ring	ħolqa tal-purtieri
bowl	skutella
pool	pixxina jew vaska

Għal din il-kategorija ta' kliem, m'għandix lanqas dubju li din ix-xejra ta' "kollox jgħaddi" fejn jidhol l-ilsien Malti hemm bżonn tinqata' darba għal dejjem. Dan mhu xejn għajr għażż lingwistiku, u l-Kunsill Nazzjonali tal-Ilsien Malti għandu jiġġieled dan il-punt bis-saħħa kollha li għandu, partikolarment mal-għalliema (u mhux it-tiċers!) u x-xandara. Dawn tal-aħħar naħseb xieraq li tal-inqas fejn jidhol ix-xandir pubbliku l-Gvern għandu jesiġi li jkollhom standard tal-Malti xejn inqas minn eċċellenti. Ix-xandara, speċjalment tat-televiżjoni, għandhom influwenza tremenda fuq il-mod kif il-poplu jħaddem l-ilsien Malti. Dan mingħajr ma nsemmi kemm hu

fundamentali li ndaħħluha fil-kuxjenza nazzjonali li l-lingwa materna tagħna hija l-Malti, u mhux l-Ingliż. L-Ingliż hu lingwa barranija, u hemm bżonn li fl-iskejjel jitqies bħala tali – voldieri jingħata t-tieni prijorità. M’ahniex aljeni minn pjaneta oħra. Biljuni ta’ nies madwar id-dinja għandhom din is-sistema, u ma jsibu l-ebda problema biex jintegraw fl-isfera internazzjonali bil-lingwa franka (l-Ingliż jew il-Franċiż) li jkunu tgħallmu bħala lingwa barranija.

Kliem li m’għandux ekwivalenti bil-Malti

Hemm kliem li mill-Ingliż daħal fil-Malti u issa ġie aċċettat minn kulhadd. Fosthom nista’ nsemmi: kompjuter, swiċċ, frigġ, standard, kejk, trakk, ċans. Dawn, tajjeb jew ħażin, daħlu u ħadd mhu se jneħħihom. Rebħu lill-“konkorrenza” li seta’ kellhom minn, ngħidu aħna, “torta” u “opportunità”.

Nixtieq hawnhekk nenfasizza l-kunċett tal-konkorrenza, u se nuża l-eżempju li semma l-Professor Albert Borg f’intervista li ta lit-*Times of Malta – space shuttle*.

Naqbel mal-Prof. Borg li idealment kieku noħolqu espressjoni li tuża kliem bil-Malti li jeżisti diġà. Għal “space shuttle” huwa ħareġ bl-idea ta’ mekkuk – ġej u sejjer. It-Taljani u l-Franċiżi jużaw “navicella” u “navette”. L-idea hi ta’ vettura li “tbaħħar” min-naħa għall-oħra, imma fl-ispazju. Il-Malti għandu kelma għaliha din, u hija “lanċa” (waħda ġejja u l-oħra sejra...). Allura nistgħu nissuġġerixxu “lanċa spazjali”, jew “lanċa tal-ispazju”. Kemm tkun isbaħ kieku nibdew nirreferu għal-lanċa spazjali, u mhux għall-ispejxatili!

Naturalment, biex espressjoni bħal din tiġi aċċettata mill-poplu, trid issir ħidma b’dan l-għan. Espressjoni ġdida tindara bir-repetizzjoni, pereżempju fuq ix-xandir u fil-gazzetti. U lil dawn, il-linji gwida jkollhom jingħataw minn kumitat għall-istudju tat-termini, taħt il-kappa tal-Kunsill tal-Malti, li jittratta bir-reqqa din u espressjonijiet oħrajn bħal *roadmap* (mappa tar-rota, għaliex le?), *mad cow* (ġenn il-baqar), *skyscraper* (ħakkiek is-sema?), *zebra crossing* (marki taż-zebra). Eżempji bħal dawn jeħtieġu ħsieb, immaġinazzjoni u ispirazzjoni, u ma jissolvewx fi ftit minuti. F’din il-fażi ta’ ħsieb, il-kumitat jilqa’ suġġerimenti għal xi “kolp ta’ ġenju” mingħand il-pubbliku Malti. Mijiet ta’ mħuħ ifittxu ispirazzjoni jafu jwasslu ferm aktar minn ħamsa!

Sakemm jinstabu s-soluzzjonijiet, jibqa’ jintuża l-kliem bl-ilsien barrani, li jinkiteb b’ortografija barranija. Din tkun il-fażi tal-konkorrenza jew tat-tranzizzjoni. Il-konkorrenza tkun bejn “lanċa spazjali” u *space shuttle* bl-Ingliż. Il-kumitat tat-termini tal-Kunsill tal-Malti jagħmel ħiltu kollha biex jippromwovi l-użu tal-espressjoni

magħzula bil-Malti. Jekk din ma tindarax, jew il-kumitat jibqa' ma jsib l-ebda alternattiva għall-kelma bl-Ingliż, allura b'mod naturali u mingħajr skossi tibda ssejtni fażi ta' tranżizzjoni, u aktar ma jgħaddi żmien tibda titfaċċa, naqra naqra, l-espressjoni bl-Ingliż miktuba kif tinħass bil-Malti - spejssxatil... Dan sejtni u għadu jsejtni bi kliem bħal "baġit", li jidher li rebħet il-konkorrenza ta' "estimi", imma ġieli anke titħalla bl-Ingliż; u "netwerk" li bħalissa qed tikkompeti bl-aħrax ma' "xibka".

L-appell tiegħi lill-Kunsill Nazzjonali tal-Ilsien Malti hu li jirreżisti t-tentazzjoni li jirrikorri mill-ewwel għall-użu ta' kliem Ingliż miktub kif jinħass bil-Malti. Dan il-proċess għandu jkun wieħed kemm jista' jkun naturali (bħalma sejtni bil-kliem "kompjuter", "baġit", eċċ.), sabiex wieħed iħalli ċans biżżejjed li tinstab, tiddaħħal u wieħed jittama tindara espressjoni ekwivalenti b'Malti ta' veru.